

K.S..
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

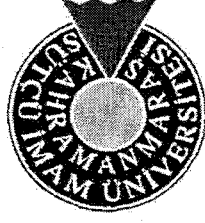
DEMOKRASİNİN GELECEĞİNDE
BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ

147027

NUH ATEŞ
147027

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
ARALIK - 2004

**K.S..
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**DEMOKRASİNİN GELECEĞİNDE
BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ**

DANIŞMAN: YRD.DOÇ.DR. HALUK ALKAN

NUH ATEŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ '

**KAHRAMANMARAŞ
ARALIK - 2004**

KSÜ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DEMOKRASİNİN GELECEĞİNDE BİLİŞİM
TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ

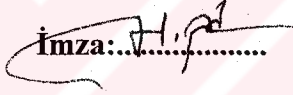
NUH ATEŞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Bu tez 21/12/2004 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği ile Kabul Edilmiştir.

İmza:.....

DANIŞMAN

Yrd.Doç.Dr. Haluk ALKAN

İmza:.....

ÜYE

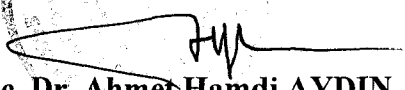
Doç.Dr. Ahmet Hamdi AYDIN

İmza:.....

ÜYE

Yrd.Doç.Dr. Muhsin KAR

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.
Kod No:

Doç. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRASİNİN GELECEĞİNDE BİLİŞİM
TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ

NUH ATEŞ

KSÜ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN : Yrd.Doç.Dr. Haluk ALKAN

Yıl: 2004, Sayfa: 145

Jüri : Yrd.Doç. Dr. Haluk ALKAN
: Doç.Dr. Ahmet Hamdi AYDIN
: Yrd.Doç. Dr. Muhsin KAR

Mikroelektronik devrimle başlayan ve hızla gelişen BT, siyaset literatüründe tartışılan konulardan birisini oluşturmaktadır. BT'nin, toplumsal yapının değişimi, kamu hizmetlerinin sunulması, demokrasinin alacağı şekil, son olarak da bireyin siyasal katılımı süreçlerini nasıl etkileyeceği önem kazanmaktadır.

Çalışmanın amacı, bir fenomen olarak ortaya çıkan, sosyal ve siyasal süreçleri etkileyen BT'nin bireyin siyasal katılımını ve demokrasinin alacağı şekli nasıl etkileyeceğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda BT'nin yaygınlaşması ile bireyin özgürleşmesi ve siyasal katılım kanallarının artışı, aşınan Temsili Demokrasi, güçlü ve katılımcı bir formda demokrasinin imkanı ele alınmaktadır.

Çalışmada, e-devletin gerekliliklerini henüz gerçekleştiremeyen, tek duraklı e-devlet ana portalına bile sahip bulunmayan ülkemizde, Türk Parlamenter Demokrasisi'nin eksikliklerinin giderilmesi ve demokratik özgürlüklerle donatılmış yurttaşların siyasal süreçlere etkin katılımın sağlanması için e-demokrasinin kurumsallaşması teklif edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Bilişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, e-Demokrasi, Temsili Demokrasi, Güçlü Demokrasi, Katılımcı Demokrasi

ABSTRACT

MA Thesis

THE ROLE OF INFORMATION AND COMMUNICATION
TECNOLOGIES IN THE FUTURE OF DEMOCRACY

NUH ATEŞ

DEPARTMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
KAHRAMANMARAŞ SUTCU IMAM UNIVERSITY

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Haluk ALKAN

Year: 2004, Pages: 145

Jury : Asst. Prof. Dr. Haluk ALKAN
: Assoc. Prof. Dr. A.Hamdi AYDIN
: Asst. Prof. Dr. Muhsin KAR

Information and communication technologies (ICT) started with revolution of microelectronic and increasingly diffuse into every aspect of our lives and nearly one of the most discussion topics in political science literature. ICT is of great importance on change of social structure, serves public services, take the shape of democracy, at last how individuality effects on political participation progress.

The main objective of this thesis, ICT has come forward with a phenomenon, effects on social and political progress, how it would impacts on political participation of individuals and how the new shape of democracy will the future be. In this direction, ICT has been widespread effect on increasing large extend of freedom for individuals and augmentation of political participation channels, corrosion of Representative Democracy, we put forward to give an opportunity the form of strong and participatory democracy.

To this study, the case of Turkey which is in the process of transition to e-government, our country has not established requirement of e-government, not a single-stopper portal of e-state portal in the reality. It is fixing lack of Turkish Parliamentary Democracy and citizens have been privileged full democratic freedoms who have efficiently participated in political progress we propose key concept of institutionalized of e-democracy.

Keywords: Democracy, Information and Communication Technologies, Political Participation, e-Democracy, Representative Democracy, Strong Democracy, Participatory Democracy

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanmasında birçok kişinin ilgi ve yardımını gördüm. Öncelikle tez konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar, ufuk açıcı yardımlarından ve yakın ilgisinden dolayı tez danışmanım, değerli akademisyen Yrd.Doç.Dr.Haluk ALKAN'a teşekkür ederim.

Ayrıca, başından beri sağladığı akademik çalışma ortamı ve bu alanda her türlü desteğinden dolayı İİBF Dekanı Prof.Dr.H. Çetin BEDESTENCİ ile değerli hocam Prof.Dr.Onur DENİZ'e ve tezimi okuyarak değerli görüşlerini benimle paylaşan Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Doç.Dr.Ahmet Hamdi AYDIN ile Yrd.Doç.Dr.Muhsin KAR'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Tezin kaynak toplama aşamasında hiçbir yardımı esirgemeyen ELBA Yazılım'ın değerli sahibi Ali ÖZENCİ Bey'e ve yabancı kaynakların belirlenmesi ve kullanılması aşamasında yardımlarını gördüğüm Yrd.Doç.Dr.Hakan ALTINTAŞ, Arş.Gör.Mehmet YILMAZ ve Yrd.Doç.Dr.M.Cevher MARİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Akademik çalışma ortamında aynı odayı paylaştığım bana sabreden Öğr.Gör.İsmail GÖKTÜRK ve diğer çalışma arkadaşlarıma, yazım sürecindeki desteğinden dolayı Alişan DEMİRCİ'ye, zamanlarını çaldığım eşim Betül ve oğlum Bedirhan'a teşekkür etmeden geçemeyeceğim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VI
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VIII
1. GİRİŞ.....	1
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	3
3. DEMOKRASİ: KAVRAM, SÜREÇLER VE YAKLAŞIMLAR.....	5
3.1. Demokrasi: Tanım ve Koşullar.....	5
3.2. Demokrasi Kuramları ve Demokrasinin Sorunları.....	8
3.2.1. Modern Demokrasi Kuramlarının Öncüleri.....	8
3.2.2. Günümüz Demokrasi Kuramları.....	10
3.2.2.1. Çoğulcuların Demokrasi Kuramı.....	11
3.2.2.2. Sosyal Demokrasi Kuramı.....	12
3.2.2.3. Komüniteryanizm ve Katılımcı Demokrasi.....	13
3.2.2.4. Güçlü Demokrasi.....	17
3.2.2.5. Eleştirel Demokrasi.....	20
3.2.2.6. Çoğunluk Demokrasisi ve Oydaşmacı Demokrasi.....	21
3.2.2.7. Doğrudan Demokrasi.....	22
3.3. Siyasal Katılım ve Demokrasi.....	24
3.4. Siyasal Katılım ve Bilişim Teknolojileri.....	25
4. BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE SOSYAL DEĞİŞME.....	27
4.1. Bilişim Teknolojilerinin Teknik Niteliği ve Potansiyeli.....	27
4.1.1. Teknolojik Devrim, Bilişim Teknolojileri.....	27
4.1.2. İnternetin Temel İşlevleri.....	30
4.1.2.1. e-Posta (E-Mail).....	30
4.1.2.2. Usenet, Tartışma Listeleri.....	30
4.1.2.3. Tele Konferans (Net Meeting).....	31
4.1.2.4. Sohbet Sistemleri (IRC: İnternet Relay Chat).....	31
4.1.2.5. World Wide Web.....	31
4.1.2.6. Dosya Taşınması (FTP ve Archie).....	32
4.1.2.7. Telnet, Gopher ve Veronica.....	32
4.1.3. İnterneti Diğer İletişim Biçimlerinden Ayıran Özellikler.....	33
4.2. Sosyal Bilimlerde Bilişim Teknolojilerine Yaklaşımlar.....	34
4.2.1. Bilgi Toplumu.....	34
4.2.2. Bilgi Topluma Geçiş ve Bilgi Toplununun Temel Özellikleri.....	35
4.2.3. Bilgi Toplumunda Değişen İnsan Tipi.....	41
4.2.4. İletişim Teknolojileri ve Demokrasi.....	41
4.2.4.1. Liberal Yaklaşım: Harold Innis ve Marshall McLuhan.....	42
4.2.4.2. Politik Seçme Yaklaşımı: James Carey.....	43
4.2.4.3. Eleştirel Yaklaşım: Frankurt Okulu ve Jürgen Habermas.....	44
4.3. Devlet-Teknoloji ve Türkiye’de Bilişim Teknolojileri.....	47
4.3.1. e-Avrupa, e-Avrupa+, e-Türkiye ve e-Türkiye+ Eylem Planları.....	47
4.3.2. e-Dönüşüm Altyapısı ve Kamu Siyaseti.....	50
4.3.2.1. İletişim Altyapısı.....	50

4.3.2.2. Bilgi Güvenliği.....	52
4.3.2.3. Mevzuat.....	54
4.3.2.4. Finansman.....	56
4.3.2.5. AR-GE.....	58
4.3.2.6. Dijital Uçurum	60
4.3.2.7. Bilgisayar Okur-yazarlığı.....	65
4.4. Genel Değerlendirme.....	66
5. E-DEVLET, E-DEMOKRASİ: DÜNYADA VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALARIN KARŞILAŞTIRILMASI.....	69
5.1. E-Devlet Modeli ve Kamu Yönetimi.....	69
5.1.1. Niçin e-Devlet?; E-Devlet'in Sunduğu Fırsatlar	75
5.1.2. BİT ve Yerel Yönetimler.....	80
5.2. Dünya'da e-Devlet Uygulamaları.....	81
5.2.1. ABD'de e-Devlet Uygulamaları.....	85
5.2.2. Singapur'da e-Devlet Uygulamaları.....	88
5.2.3. İngiltere'de e-Devlet Uygulamaları.....	90
5.2.4. Portekiz'de e-Devlet Uygulamaları.....	93
5.3. Türkiye'de e-Devlet.....	95
5.3.1. Genel Çerçeve.....	95
5.3.2. Türkiye'de e-Devlet Uygulamaları.....	100
5.3.2.1. Genel Yönetimsel Uygulamalar ve Projeler.....	103
5.3.2.2. Yerel Yönetim Uygulamaları ve Projeler.....	105
5.4. e-Demokrasi Dünyadaki ve Türkiye'deki Uygulamaların Karşılaştırılması..	108
5.4.1. e-Demokrasi Teorik Çerçeve.....	108
5.4.2. Dünyada e-Demokrasi Uygulamaları.....	111
5.4.2.1. Amerika'da e-Demokrasi	114
5.4.2.2. İngiltere'de e-Demokrasi	115
5.4.2.3. Dünyada Örnek Lokal e-Demokrasi Uygulamaları.....	117
5.4.3. Türkiye'de e-Demokrasi Uygulamaları.....	119
6. BT VE DEMOKRASİ: TEMSİLİ DEMOKRASİ AŞINIRKEN YENİ DEMOKRASİ TARTIŞMALARI.....	125
6.1. Liberal Temsili Demokrasiye Eleştiriler	126
6.2. BT ve Siyasal Olgular.....	128
6.3. BT ve Demokrasi: Sorun Alanları ve Genel Değerlendirme.....	132
7. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	135
KAYNAKLAR.....	138
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

ARGE	:Araştırma-Geliştirme
BAĞ-KUR	:Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BKZ	:Bakınız
BT	:Bilişim Teknolojileri
BTYK	:Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu
BTYKA	:Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanımı
BYBS	:Başbakanlık Yönetim Bilişim Sistemi
BYEGM	:Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü
DİE	:Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
E-DEMOKRASİ	:Elektronik Demokrasi
E-DEVLET	:Elektronik Devlet
E-DÖNÜŞÜM	:Elektronik Dönüşüm
E-İMZA	:Elektronik İmza
E-NOTER	:Elektronik Noter
E-POSTA	:Elektronik Posta
E-TİCARET	:Elektronik Ticaret
E-YÖNETİŞİM	:Elektronik Yönetişim
FTA	:Federation of Tax Administrations (ABD Vergi İdareleri Federasyonu)
FTP	:File Transfer Protocol (Dosya Transferi Protokolü)
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HTTP	:Hyper Text Transfer Protocol (Hiper Tekst Transfer Protokolü)
IRC	:Internet Relay Chat (İnternet Aktarımlı Sohbet)
IRS	:Internal Revenue Services (ABD Federal Gelirler İdaresi)
ISP:	:Internet Service Provider (İnternet Servis Sağlayıcısı)
LAN	:Local Area Network (Yerel Bilgisayar Ağı)
MEBSİS	:Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemi
MERNİS	:Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi
PC	:Personal Computer (Kişisel Bilgisayar)
SMTP	:Simple Mail Transfer Protocol (e-Posta Transfer Protokolü)
SSK	:Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCP/IP	:Transmission Control Protocol/Internet Protocol (İnternetin Temel Protokolleri)
TNS	:Taylor Nelson Sofres (Araştırma Şirketi)
TUENA	:Türkiye Ulusal Enformasyon Ana Planı
TÜBİTAK	:Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜSİAD	:Türk Sanayici ve İşadamları Derneği
ULAKBİM	:Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi
VEDOP	:Vergi Daireleri Otomasyon Projesi
WWW	:World Wide Web
YEREP	:Yerel Yönetimler İçin Eğitim Malzemesi Geliştirme
YERYÖN	:Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi
YY	:Yüzyıl
YYAEM	:Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi

ÇİZELGELER LİSTESİ

	Sayfa No
Çizelge 4.1. Endüstri-Sonrası Toplumun Yapısı ve Problemleri	36
Çizelge 4.2. Endüstri Toplumu ve Bilgi Toplamlarının Karşılaştırılması	38
Çizelge 4.3. BT’de ARGE Göstergeleri	59
Çizelge 4.4. Ülkelerin İnternete Bağlanma Hızı	61
Çizelge 5.1. e-Devlet Aşamaları ve Çözümleri	73
Çizelge 5.2. Geleneksel Devlet, e-Devlet Karşılaştırması	76
Çizelge 5.3. Türkiye’de e-Devlet Projeleri	101
Çizelge 5.4. Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Web Sayfası Adresleri ve İçerik Değerlendirmesi	102
Çizelge 5.5. Dünyada Parlamento Web Siteleri, 2000	112
Çizelge 5.6. Dünyada Siyasal Partiler Web Siteleri, 2000	112
Çizelge 5.7. Türkiye’de Siyasal Partiler Web Siteleri	122
Çizelge 6.1. Toplum Yapılarına ve Demokratikleşmelerine Göre Ülkelerde e-Yönetişim	133

SEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 4.1. Bilgi Toplumunun Evreleri	40
Şekil 4.2. AB’de Kişi Başına Telekom Harcaması (2000)	51
Şekil 4.3. Türkiye’de ve AB’de Telekom Hizmet Kesimleri	51
Şekil 4.4. Gerçek Kişiler İçin Örnek Bilgi Edinme Başvurusu Formu	55
Şekil 4.5. Ülkelere Göre Bilişim ARGE Harcamalarının GSYİH İçindeki Oranı	58
Şekil 4.6. Dünya Üzerinde Hostname, IP ve Bilgisayar Sayıları (2003)	60
Şekil 4.7. Dünya’da Bölge Nüfusunun İnternete Bağlanma Oranı	62
Şekil 4.8. Hanelerde Bilgi Teknolojileri Sahipliği (1997 ve 2000 yılları)	62
Şekil 4.9. Bilgisayar Sahipliğinin Gelir Gruplarına Göre Dağılımı	63
Şekil 4.10. Bilgisayar Sahipliğinin Bölgelere Göre Dağılımı	63
Şekil 5.1. e-Devlet Modeli Akış Şeması	71
Şekil 5.2. e-Devlet-Yönetişim Olgunlaşma Modeli	72
Şekil 5.3. Ülkelere Göre e-Devlet Olgunluk Oranları	84
Şekil 5.4. ABD e-Devlet Portalı	86
Şekil 5.5. Singapur e-Devlet Portalı	89
Şekil 5.6. İngiltere e-Devlet Ana Portalı	92
Şekil 5.7. Portekiz e-Devlet Ana Portalı	94
Şekil 5.8. Avrupa’da Siyasal Web Sitelerinin Kullanımı, 2000	113
Şekil 5.9. TBMM Web Sitesi	123
Şekil 6.1. Politik Siber Kültür Haritası	129
Şekil 6.2. İnternetin Toplumsal Düşünce Üzerine Olası Etkileri	131

1. GİRİŞ

Bilişim teknolojileri (BT) bireyin siyasal katılımı, kamu hizmetlerinin sunumu süreçlerini ve demokratikleşme-özgürlük kaybı olgusunu önemli ölçüde etkilemektedir. Atina Demokrasisi dışında yurttaşların tamamının yönetsel ve siyasal süreçlere katılımı mümkün olmamıştır. Halkın iktidarı olarak tanımlanan demokrasi, ulus devletlerin kurulması ve genel oy prensibinin kabul edilmesiyle Temsili Demokrasi formuna bürünmüştür. Temsili Demokrasi, yurttaşların belirli dönemlerde yapılan seçimlerde seçtiği temsilciler eliyle yönetilmesini öngörmektedir. Özellikle Batı'da seçimlere katılımdaki ve siyasal partilerin üye sayılarındaki düşüş demokrasi krizini gündeme taşımaktadır.

Bilişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşmasının aşınan, sorgulanan Temsili Demokrasi'yi hangi yönde kanalize edeceği öncelikli soru olarak önemini korumaktadır. BT'nin (özellikle internetin) siyasal süreçleri köklü bir biçimde değiştireceği, Temsili Demokrasi'yi Doğrudan Demokrasi'ye doğru dönüştüreceği (Gilman, 1984) yaklaşımı BT-demokrasi ilişkisini radikal bir biçimde anlamlandırmaktadır. Barber (1995) ise, BT ile demokrasinin formunda devrimsel değişimler yerine, "cılız demokrasi"nin artan BT kullanımı ile Güçlü Demokrasi'ye dönüşeceğini, Liberal Temsili Demokrasi'nin eksikliklerinin giderileceğini ifade etmektedir.

Hantallaşan ve etkin kamu hizmeti sunamayan bürokrasinin, BT olanakları ile kamu hizmetlerini elektronik ortamda sunmasının önü açılmıştır. Batı'da yerel yönetim uygulamaları ile ortaya çıkan e-devlet uygulamaları hızla ulusal politikalar olarak şekillenmeye başlamıştır. Kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması, siber mekanın kamusal alan haline gelmesi ve elektronik ortam için gerekli altyapının hazırlanmasını beraberinde getirmiştir. e-Devlet uygulamaları, e-demokrasinin yolunu açmakta, siber mekanın kurumsallaşmasını sağlamaktadır.

BT'nin kamu yönetimi ve siyasal süreçlerde kullanılması tek başına bireyi özgürleştirici rol oynamamaktadır. Tüm siyasal tarihte olduğu gibi bürokratların ve siyasal elitlerin rollerinin, bireyin eylemliliğinin özgürleşmesi yönünde değişmesi, yurttaşların etkin mücadelesine bağlı bulunmaktadır.

Çalışma BT potansiyelini ve gerekli şartları göz önünde bulundurarak, BT'nin cılız Temsili Demokrasilerin eksikliklerini tamamlayarak, demokrasiyi güçlü, katılımcı bir forma dönüştürme potansiyelini ortaya koymaktadır. Ancak BT ile Atina Agorası'nın elektronik ortama taşınacağı, siyasal sürecin bireylerin tamamının katılımı ile Doğrudan Demokrasi ile sonuçlanacağı tezi abartılı bulunmaktadır.

Tez şu kısımlardan oluşmaktadır: İlk olarak BT-demokrasi ilişkileri üzerine yapılan önceki çalışmalara yer verilecek ve bu çalışmaların literatüre katkıları vurgulanacaktır. Üçüncü bölümde demokrasi kavramı, demokrasinin sorunları ve demokrasi kuramları açıklanacaktır. Demokrasi kuramları incelenirken bireyin siyasal katılımı perspektifinden hareket edilerek, özellikle Katılımcı, Güçlü, Doğrudan Demokrasi Kuramları'na ağırlık verilecektir. Siyasal katılımın demokrasi kuramı içindeki önemi vurgulanarak, BT-siyasal katılım ilişkisi temel başlıklar halinde sıralanacaktır.

BT etkisiyle şekillenmeye başlayan birey ve toplumsal yapı, BT-sosyal değişme ilişkisini önemli kılmaktadır. Söz konusu sosyal değişme, BT'nin teknik niteliği ve potansiyelinin bilinmesini gerektirmektedir. Bu nedenle dördüncü bölümde öncelikle BT'nin teknik niteliği ve potansiyeli araştırılacaktır. Daha sonra endüstri toplumunun bilgi toplumuna dönüşümü, değişen insan tipi ve yükselen yeni değerlerle tartışılacaktır.

Sosyal bilimlerde iletişim teknolojileri-demokrasi ilişkisini açıklayan yaklaşımlara yer verilecektir. Devletin BT'ye nasıl yaklaştığı ve gerekli altyapıyı hazırlamak üzere hangi kamu siyasalarının belirlenmesi gerektiği konuları yaşanan/yaşanacak sosyal değişmeyi anlamlandırmak için önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde önem verdiği, e-Türkiye, e-Türkiye+ Eylem Planlarına değinilecek ve e-dönüşümün altyapısı için gereklilikler sıralanacaktır. BT'nin siyasal süreci etkilemesi şüphesiz yaygınlığı ile doğru orantılı olacaktır. Bu nedenle dördüncü bölümde dijital uçurum başlığı ayrıntılarıyla incelenecektir.

Beşinci bölümde e-devlet ve e-demokrasinin teorik çerçevesi çizilecek, dünyada ve Türkiye'deki uygulamalar karşılaştırılacaktır. e-Devlet uygulamaları, yurttaşlar ve devlet için elektronik ortama uyum sağlama ve e-kültürün yerleşmesi anlamında önemlidir. Çünkü e-devlet uygulamaları, e-demokrasinin yolunu açmakta ve altyapısını hazırlamaktadır. e-Demokrasi'de, e-kültürün kurumsallaşması ve yurttaşlarca içselleştirilmesi önemlidir. Bu nedenle beşinci bölümde öncelikle e-devletin teorik çerçevesi çizilmiş, Türkiye'de e-devlet uygulamaları ABD, Singapur, İngiltere ve Portekiz ülke örnekleriyle karşılaştırılmıştır. Daha sonra e-demokrasi teorisi açıklanmaya çalışılmış, Türkiye'deki uygulamalar Amerika ve İngiltere ülke örnekleriyle karşılaştırılarak incelenmiştir. Genellikle e-demokrasi uygulamaları siyasal elitlerce içselleştirilemediğinden ülke uygulamaları zayıf kalmaktadır. Bu nedenle dünyada örnek lokal e-demokrasi uygulamalarına yer verilmiş ve örnek olaylar çerçevesinde e-demokrasinin imkanı tartışılmıştır.

Altıncı bölümde Temsili Demokrasi'ye yöneltilen eleştirilere yer verilecektir. Bu eleştiriler dikkate alınarak BT'nin yaygınlaşmasıyla ulus devletlerin niteliğindeki değişimler, kamusal alan, toplumsal gruplar, lobicilik gibi siyasal olguların değişimi incelenecektir. e-Demokrasinin sorunlu alanları sıralanacak, son olarak da BT-demokrasi ilişkisi Katılımcı Demokrasi teklifiyle incelenecektir.

Son bölümde ise tezin kısa bir özeti ile beraber, Temsili Demokrasi'nin dönüşümü incelenecek, ülkemizde e-demokrasinin yerleşmesi ve Türk Parlamenter Demokrasisi'nin eksikliklerinin giderilmesi için önerilerde bulunulacaktır.

Çalışmanın birtakım sınırlılıkları da bulunmaktadır. Aşınan Temsili Demokrasi'yi güçlendirecek BT'nin, bunu nasıl başaracağı, reel, uygulanabilir, bütüncül bir sanal siyasal katılım projesi ile ortaya konulamamıştır. Bunda e-demokrasinin henüz olgunlaşmamış bir kuram olması, BT'nin tüm yurttaşlar için tam olarak hangi fırsatları sağlayacağı konusundaki belirsizlik ve çalışmanın yüksek lisans tezi çapında olması etkili olmuştur. Diğer sınırlılık ise uygulamalı bir çalışmanın yapılmamasıdır. Uygulamalı çalışma reel mekan ve zamanda popülasyonun belirsizliği, sanal mekanda bir avuç bilişim seçkini ile sınırlı kalınacağı endişesi nedeniyle yapılmamıştır.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Bilişim teknolojileri-demokrasi ilişkisini açıklayan çalışmalar görece yeni olmasına karşın sayıca bir hayli fazladır. Ancak birçok eser BT-demokrasi ilişkisini, özellikle de bireyin siyasal katılımı olgusunu çalışmanın ana sorunsalı olarak belirlemekten uzaktır.

Barber (1995), Liberal Temsili Demokrasiyi, siyasal süreçte bireyi temel alarak eleştirmekte, bireyin yerel siyasal katılımının güçlendirilmesini ve bilişim teknolojilerinin bu süreçte etkin rolünü vurgulamaktadır. Grossman (1995) ise artan BT kullanımı ile demokrasinin Atina Demokrasisi ve Temsili Demokrasi'den sonra üçüncü dalgasını simgelemek üzere Elektronik Cumhuriyet'i teklif etmektedir. Everard (2000), tarihi, ekonomik ve sosyolojik boyutları ile incelediği internetle, sanallaşan bireylerin oluşturacağı sanal devletlere işaret etmektedir. Hagen (2000), genel e-demokrasi kavramsal tartışmasını yaptığı eserinde, Amerika, İngiltere ve Almanya'nın siyasal sistemi ile ilişkilendirerek e-demokrasi uygulamalarını aktarmakta, değerlendirmektedir. Ferdinand (2000), Zapatistalar, Minnesto Deneyimi ve B92 radyosu gibi lokal örneklerden hareketle internet, demokrasi ve demokratikleşme analizine katkıda bulunmaktadır. Frissen (1997), sanallaşma, vatansızlaşma ve yataylaşma süreçlerine değinerek, ulus devletlerin sınırlarına ve yeniden şekillenişine önemli vurgulamalar yapmaktadır. Uçkan (2003) e-devlet ve e-demokrasiyi de kapsayacak şekilde, ülke örneklerinden hareketle, e-yönetişim kavramlaştırmasına büyük açıklık kazandırmaktadır. Türkiye'de e-devlet ve e-demokrasi literatürüne büyük katkı sağlayan Uçkan'ın çalışması, ülkemizde e-devlet ve e-demokrasi dönüşümünün bireyin özgürleşmesi bağlamıyla açıklanması bakımından da önemli bir çalışmadır.

Timisi doktora çalışmasında (1999), internet ortamında kamusal katılımı uygulamalı çalışma ile ortaya koymakta, iletişim teknolojileri ve demokrasi ilişkisini inceleyen teorileri başarıyla aktarmaktadır. Leblebici (1996) doktora çalışmasında, Milli Eğitim Bakanlığı örneğinde Kamu Yönetimi Enformasyon Sistemleri üzerine bir model denemesinde bulunmaktadır. Boz (2000), yüksek lisans çalışmasında internet ve demokrasi ilişkisini daha çok internetin teknik niteliği ve potansiyeli konusu ile sınırlı kalarak incelemiş, internetin bir siyasal katılım aracı olarak kullanılabileceği tezini açıklıkla ortaya koyamamıştır. Uğur ve Bilici (1998), internetin yeni ve ilave bir kamusal alan olarak iş görüp görmeyeceği sorusunun cevabını aradıkları çalışmalarında, ulus devlet-yurttaş ilişkisi, sanal topluluklar ve kamusal alan gibi bir dizi siyasal olgunun internetle ilişkisini başarıyla tartışmışlardır. Alkan ve Şimşek'in (1998) internetin yönetime katılım için potansiyelini ve sorunlu yönlerini tartıştıkları çalışmaları, çalışmanın yapıldığı tarih açısından literatüre büyük katkı sağlamaktadır.

e-Demokrasi tartışmalarının toplumsal temelini teşkil eden, endüstri toplumu sonrası ortaya çıkan ve şekillenen bilgi toplumuna ait kapsamlı iki çalışma bulunmaktadır: Masuda ve Bell. Masuda (1990) yenileyici teknoloji, sosyo-ekonomik yapı ve değerlerden hareketle endüstri toplumu ile bilgi toplumunu karşılaştırmaktadır. Masuda'nın, 1990'larda bilgi toplumunun niteliklerini açıklarken Temsili Demokrasi'den Katılımcı Demokrasi'ye geçişe yer vermesi, e-demokrasi literatüründe yerinde bir öngörüye işaret etmektedir. Bell (1973) ise post-endüstriyel toplum nitelendirmesi ile bilginin ve bilgi sektörü çalışanlarının yeni toplumda edinecekleri konumu vurgulaması açısından önem kazanmaktadır. Dura ve Atik (2002), ülkemizde bilgi toplumuna geçiş analizini, bilgi ekonomisi ile ilişkilendirerek yapmaktadırlar. Bozkurt (2000) Türkiye'nin "enformasyon toplumu"na geçisini, Masuda ve Bell'in analizlerinden hareket ederek incelemektedir.

Schmidt'in çalışması (2001), demokrasi kuramlarını, yeni kuramları da dikkate alarak açıklaması bakımından önem kazanmaktadır. Yılmaz (2001), etnik canlanma, insan hakları, sivil toplum gibi modern demokraside yeni arayışları dikkate alarak hazırladığı çalışmasında, farklı demokrasi teorilerini değerlendirmektedir.

İnce (2001), kamu hizmetlerinin sunulmasında yeni imkan olarak değerlendirdiği e-devlet uygulamalarını, Türkiye ve diğer ülkeler örneklerinde incelemiş, Türkiye'nin e-devlete geçiş için yapması gerekenleri sıralamıştır. İnce'nin çalışması literatürde ilklerden olması, Türkiye ve diğer ülkeler örneklerinde kamu yönetimi web sitelerinin ayrıntılı incelenmesine dayanması bakımından büyük öneme sahiptir. Al (2002), BT'yi kamu yönetiminde paradigma değişimini gerektiren dinamiklerden biri olarak gördüğü çalışmasında, kamu yönetimlerinin yeni yönelimlerine dikkat çekmektedir. TÜSİAD Raporu (2001), Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecini dikkate alarak e-Türkiye dönüşümü için yapılması gerekenleri sıralamaktadır. e-Avrupa ve e-Avrupa+ Eylem Planlarını çalışmanın ana eksenine oturtan TÜSİAD, Türkiye'nin gerçekleştirmesi gerekenleri ayrıntılarıyla açıklamaktadır. Arifoğlu vd. (2002)'nin çalışması e-devlet için Türkiye'nin yapması gerekenleri, özellikle altyapısal gereksinimleri sıraladıkları bir rapor görünümündedir.

BT-Demokrasi ilişkilerini inceleyen çalışmaların çoğu e-devlet temelli kalmakta, özellikle altyapı sorunlarını incelemekle öne çıkmaktadır. Ancak BT-demokrasi ilişkisinin, yeni demokrasi tartışmaları ve bireyin siyasal katılımı bakış açısıyla yapılması önem arz etmektedir. Çünkü BT'nin, özellikle de internetin siyasal sistemi ya da siyasal sistemin özelliklerini değiştirme potansiyeli mevcuttur. Bu nedenle BT-demokrasi ilişkisi teknik raporlama yaklaşımından uzak, bireyin siyasal katılımının artışı ve bireyin özgürleşmesi olguları temel alınarak incelenmesi gerekmektedir. Tez, BT-demokrasi ilişkisini, yeni demokrasi tartışmaları ve bireyin siyasal katılımı bakış açısıyla, teknik raporlama yaklaşımından uzak kalarak, e-devlet tartışmalarını da içererek yapmayı, literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

3. DEMOKRASİ: KAVRAM, SÜREÇLER VE YAKLAŞIMLAR

BT-demokrasi ilişkisini incelemek için öncelikle demokrasi kavramının tanımı, demokrasi kuramları, demokrasinin sorunlarını açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümde demokrasi kavramının farklı tanımları üzerinde durulacaktır. Daha sonra demokrasi kuramları modern demokrasi kuramının öncüleri ve günümüz demokrasi kuramları ayrımıyla incelenecektir. en son olarak da BT-demokrasi ilişkisinde temel konulardan biri olan BT-siyasal katılım başlığına yer verilecektir.

3.1. Demokrasi: Tanım ve Koşullar

Demokrasi, siyaset bilimi literatüründe kullanılan, Yunan kökenli bir terimdir. Kavram *demos* -eski Yunanca'da halk, halk kitlesi veya tam yurttaşlık anlamında- ile egemen olmak veya iktidar kullanmak gibi anlamlara gelen *kratein* kelimelerinden oluşmaktadır. Bu bakımdan demokrasi, kısa ve özlü olarak halkın -doğrudan veya dolaylı- egemenliği veya iktidar kullanımı, halk egemenliği veya çoğunluğun egemenliği olarak tanımlanabilir. Demokrasi, daha özel anlamda, ilk kez yaklaşık olarak M.Ö. 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar Antik dönemde Yunan şehir devletlerinde uygulandığı gibi, bir halk meclisinin egemenliği veya iktidar kullanımı anlamına da gelir.

Eski ve modern bütün demokrasiler, devletin egemenliğini yurttaşın siyasal eşitliği normuna dayandırmak, bunu halkın veya en azından oy kullanan yurttaşların iradesiyle temellendirmek ve yönetenlerin yönetilenlere hesap verme ödeviyle ilişkilendirme istekleri yönünden birbirine benzerdirler.

Demokrasi kuramı ve uygulamasının çoğunlukla pozitif olarak değerlendirilmesi, ilk kez 20. yüzyılda, Batılı sanayileşmiş ülkelerde olmuştur. Daha önce demokrasi kavramına mesafeli-eleştirel bir anlayış egemendi. Filozoflar, devlet bilimcileri ve siyasetçilerin büyük çoğunluğu, demokrasiyi kötü bir devlet şekli, çoğu kez kaypak "avam egemenliği" olarak ve olsa olsa küçük bir cemaat çerçevesinde gerçekleşebilecek bir düzen olarak gördüler. Yine bu kişiler monarşi, aristokrasi veya oligarşi gibi diğer devlet şekillerinin unsurlarıyla güçlü biçimde mecz edilerek ılımlı hale getirildiği taktirde demokrasinin kabul edilebilir olduğunu ileri sürdüler ve böylece ılımlılaşırsa çoğunlukla kabul edilebilir olarak gördüler.¹

Demokrasinin en geniş tanımı, 1863'te Abraham Lincoln tarafından yapılmıştır; "Halkın halk tarafından halk için yönetimi". Bu tanım, bugüne kadar kavramsal düzeyde aşılamamış ve uzun bir süre de aşılabilecek gibi görünmemektedir. Ne var ki, Abraham Lincoln, yalnızca aşılması zor bir tanım yapmamış, aynı zamanda ulaşılması zor bir tanım yapmıştır. Zira bu tanıma göre halk, kendi çıkarlarına en uygun biçimde kendi kendini yönetecektir. Halk burada hem demokrasinin öznesi, hem de nesnesi konumundadır. Yönetenlerle yönetilenler arasında bir ayrışma ya da işbölümü söz konusu değildir. Halkın kendi çıkarlarının neler olduğunu bildiği varsayımı da, bu tanımın diğer bir dayanak noktasını oluşturmaktadır. Ancak, tüm demokrasi tarihi boyunca bu tanımın tam anlamıyla somut olarak uygulanabildiği tek bir örnek görülmemiştir.

Daha ilk bakışta, bu tanımın uygulanmasını güçleştiren noktalar hemen göze çarpmaktadır. Bir kere, belki çok küçük topluluklarda, halkın siyasal kararlara bizzat katılarak eski Atina'da ve bazı İsviçre kantonlarında olduğu gibi kendi kendini

¹ Örneğin Platon, ünlü eseri Devlet'te (1995:227 vd.) demokrasiyi, yozlaşmış bir yönetim biçimi olarak nitelemekte ancak aristokrasi ile mecz edilirse kabul edilebilir bulmaktadır.

yönetmesi bir ölçüde mümkün olabilir, ama milyonlarca insanın yaşadığı ulus devletlerde bu imkansızdır. Bu durumda halkın yapabileceği, kendi yöneticilerini seçmek (Temsili Demokrasi) ve onların performanslarını denetlemeye çalışmakla sınırlı kalır. Diğer bir sorun ise, halkın çıkarları, her zaman homojen, üzerinde uzlaşılmış ve belirgin olmayabilir; ayrıca çeşitli toplumsal grupların çıkarları birbirleriyle uyuşmayabilir.

Uygulamada ortaya çıkan sorunlar nedeniyle klasik elit kuramcıları Mosca, Michels, ve Pareto; demokrasinin, hayata geçirilmesi imkansız bir yönetim şekli olduğunu belirtmişlerdir (Kapani, 1995:117-118). Onlara göre bunun nedeni, küçük bir azınlığın örgütlerde, siyasi partilerde ve ülke yönetiminde iktidarı ele geçirmesi ve geniş halk kitlelerinin siyasete karşı ilgisiz ve pasif kalmalarıdır. C. Right Mills, çok daha somut bir örnek vererek, Amerika'yı beş yüz civarında kentsoylu, benzer üniversitelerden mezun, benzer klüplere üye, beyaz, Anglo-Sakson, Protestan (WASP) bir seçkinler grubunun yönettiğini ve bu grubun askeri, bürokratik ve ticari kuruluşlar arasında güçlü bir bağ oluşturduğunu belirtmektedir. Bundan yarım yüzyıl kadar önce, Arnold Toynbee de, benzer bir yaklaşımda bulunarak, "Tüm toplumsal yaratıcılık etkinlikleri, ya tek tek yaratıcı bireylerin, ya da olsa olsa yaratıcı azınlıkların eseridir, her yeni gelişmede toplumun büyük çoğunluğu geride kalır" (Şimşek, 2002:27) demektedir.

Schumpeter'den başlayarak yeni elit kuramcıları; Lincoln'un demokrasi tanımını, ideal demokrasi olarak saklı tutmak kaydıyla, işleyen bir demokrasinin tanımını yapmaya çalışmışlardır. Schumpeter, demokrasiyi, "halk tarafından onaylanan yönetim" olarak tanımlamıştır. Liberalizmin, demokrasinin üzerine oturabileceği ahlaki ve felsefi temeller sağladığını belirten Sartori'ye göre demokrasi, sürdürülmesi son derece zor, fakat buna karşı dejenere olması çok kolay olan bir rejimdir. Bu nedenle, üstün nitelikli ve erdemli liderlerin/seçkinlerin varlığı, demokrasinin en önemli güvencelerinden biridir (Sartori, 1996:415-430). Lasswell, halk karşısında sorumluluğu sağlandığı sürece küçük bir seçkin grubun yönetimde olmasının, demokrasiye engel olmayacağını belirtmiştir (Kapani, 1995:117-118). Bugüne kadar hiçbir toplumun, halk ya da çoğunluk tarafından yönetilmediğini vurgulayan Raymond Aron (Aron, 1973:235vd.) da, Batı Demokrasileri'nde bile yönetimin oligarşik olduğunu belirtmiştir.

Bugün çağdaş demokrasinin en gerçekçi ve kapsamlı tanımı, Robert Dahl'ın "poliarşi" (poliararchy) kavramında ifadesini bulmaktadır. Poliarşi çok erkliklik anlamına gelir. Buna göre yöneticiler, tek ve homojen bir elit grubundan oluşmaz. İktidara gelmek için birbiriyle yarışan ve siyasal kararları etkileyebilecek farklı elit grupları mevcuttur. Bu gruplar, kendi çıkarlarını savunurken her zaman birlik içinde olmaz. Belli yönlerden güçlü durumdaki bir grup, başka yönlerden zayıf olabilir. Dolayısıyla hiçbir grubun, diğerleri üzerinde mutlak ve kalıcı bir denetimi söz konusu değildir. R. Dahl, poliarşiyi:

Ulusal devletlerin siyasal kurumlarını demokratikleştirme ve liberalleştirme çabalarının tarihsel bir ürünü olarak; sadece her tür demokratik olmayan rejimden değil fakat, eskinin küçük-ölçekli demokrasilerinden de önemli bakımlardan ayrılan, belirgin bir siyasal düzen tipi olarak, yönetimdeki en üst düzeyde bulunan görevlilerin kendi davranışlarını, diğer adaylarla, partilerle ve gruplarla birlikte siyasal rekabete girdikleri seçimleri kazanacak bir biçimde değiştirmek zorunda bırakıldıkları bir siyasal kontrol sistemi olarak; bir siyasal haklar sistemi olarak geniş bir ölçekte varolan demokratik süreçler için gerekli bir kurumlar kümesi olarak tanımlar (Dahl, 1993: 278).

Robert Dahl'a göre demokrasinin ya da poliarşinin asgari koşulları ve öğeleri şöyle sıralanabilir:

1. Seçilmiş görevliler,
2. Özgür ve adil seçimler,
3. Kapsayıcı seçme hakkı,
4. Mevki için yarışma hakkı,
5. İfade özgürlüğü,
6. Alternatif enformasyon,
7. Örgütsel özerklik.

Samuel Huntington, teorik bir tanım getirmekten kaçınarak, analitik vurguya sahip ve ampirik başvuru noktaları sağlayacak bir tanım getirmeye çalışmaktadır. Huntington, Schumpeter ve Dahl'ın tanımlarına referanslarda bulunarak demokrasiyi şöyle tanımlamaktadır: “Yirminci yüzyıldaki siyasal sistemler, en yetkili kolektif karar sahipleri, adayların oylar için serbestçe yarıştıkları ve yetişkin nüfusun hemen hemen tümünün oy hakkına sahip olduğu hakkaniyetli, dürüst ve düzenli aralıklı seçimler yoluyla seçtikleri ölçüde, demokratik olarak tanımlanabilirler” (Huntington, 1993: 4-5). Huntington'un demokrasi görüşünde şu unsurlar öne çıkmaktadır: Siyasal tartışma ve seçim kampanyalarının yürütülmesi açısından zorunlu olan, söz, yayın, toplanma ve örgütlenme gibi kamusal ve siyasal hürriyetler; açık serbest ve dürüst seçimler.

Fransız sosyolog Alain Touraine ise, özgürlük-eşitlik bağlamını önceleyerek demokrasiyi tanımlamıştır. Ona göre “Demokrasi, evrenselin yerel özelliklere karşı etkisi [zaferi] olarak değil, araççı usun birlikteliğiyle belleklerin çeşitliliğini, değiş-tokuşla özgürlüğü birleştirmeyi sağlayan kurumsal güvenceler bütünü olarak” (Touraine, 2000: 12) tanımlanmalıdır. Touraine'nin demokrasi düşüncesinde üç önemli ilke kendisini göstermektedir: Bunlar; kime ortak kararlar alma yetkisinin verileceğini ve yetkiyi alanın hangi prosedürlerle söz konusu kararları alacağını belirleyen bir kurallar bütünü; bir yönetim biçiminin kararlara doğrudan ya da dolaylı olarak katılan kişilerin sayısı ne denli artarsa, o denli demokratik olacağı; seçilecek şeylerin gerçek olması gerektiğidir. Touraine, demokrasi anlayışını özgürlük kaybı-artışı bağlamında şekillendirmektedir.

Benjamin Barber, Liberal Temsili Demokrasi'yi iç tutarsızlık ve eksik katılım yönleriyle eleştirirken, Katılımcı Demokrasi içinde konumlandırılabilir Güçlü Demokrasi'yi şöyle tanımlamaktadır: “Katılımcı tarzdaki Güçlü Demokrasi bağımsız bir temelin yokluğunda çatışmayı, sürekli kendi en yakın yasalarını oluşturma süreci ve bağımlı özel bireyleri özgür yurttaşlara ve kısmi ve özel çıkarları da kamusal iyilere dönüştürebilen siyasal bir cemaatin yaratılması yoluyla çözer” (Barber, 1995:196). Dolayısıyla Güçlü Demokrasi için can alıcı terimler; eylem, süreç, kendi yasalarını oluşturma, yaratma ve dönüştürmedir. Güçlü Demokrasi tam anlamıyla, yurttaşlar adına temsili yönetimden ziyade yurttaşların öz yönetimidir. Burada etkin yurttaşlar, ille de her düzeyde ve her durumda değil; fakat yeterince sık olarak ve bilhassa temel siyasetlere karar verilirken, kendi kendilerini yönetirler. Öz yönetim, gündem oluşturma, tartışma, yasama ve siyaset yapma (ortak çalışma biçiminde) süreçlerine yurttaşların devamlı katılımını kolaylaştırmak için oluşturulmuş kurumlar yoluyla hayata geçirilir.

Modern sonrası gelişmeler ışığında demokrasi tanımı güçlü, katılımcı demokrasiye doğru dönüşüm yaşamaktadır. Bu anlamda demokrasinin teorik ve soyut tanımından daha çok “demokrasinin ne”liği üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, demokrasi kişilerin şahsına yapılacak saldırılardan emin olmasını, söz ve düşünce

hürriyetinin sağlanmasını, kişilerin kendisi gibi düşünen insanlarla işbirliğinde bulunabilmesini ve kendini yönetenleri seçme hakkı ile devlet yönetimine seçilme hakkının olmasını gerektirmektedir. Burada devletin görevinin düzeni sağlamakla sınırlı olduğu, devletin ancak ve ancak kamu düzenine yönelik açık ve yakın bir tehlike ile düzenin derhal bozulması durumu söz konusu olduğunda müdahale edeceği, hürriyetin sınırının toplum düzeninin tehlikeye girmesi olduğu belirtilmektedir. Önemli bir diğer nokta da Yılmaz'ın (2001: 22) belirttiği gibi artık Montesquieu'nun klasik güçler ayrımı düşüncesinin aşılması ve demokraside "güç yığılması"nın denetlenmesi ve sınırlandırılmasıdır. Artık demokraside güçler ayrılığı yanında iktidarı ve bürokrasiyi denetleyen teknik mekanizmalar içinde kamuoyu ve sivil toplumun varlığı, iktidarı sınırlayıcı rol oynamaktadır.

3.2. Demokrasi Kuramları ve Demokrasinin Sorunları

Demokrasi kuramları üzerinde konuşulurken bir sınıflandırmadan hareket etmek yararlı olacaktır. Ancak yapılacak bu sınıflandırma demokraside katılım sorunu temelinde yapılmaya çalışılacaktır. Sosyal bilimlerde sınıflama yapmanın sınırlılıkları da göz önünde bulundurularak yapılacak demokrasi teorileri sınıflandırmasında, katılım boyutundan hareket edilerek diğer boyutlar göz ardı edilecektir. Demokrasi kuramlarının sınıflandırılmasında çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Demokrasi kuramındaki yeni yaklaşımları göz önünde bulundurmayan bir sınıflandırma şu şekildedir: Doğrudan Demokrasi (Direct Democracy), Temsili Demokrasi, Liberal Demokrasi, Marksist Demokrasi. Ayrıca demokrasi sınıflandırmasında Endüstriyel Demokrasi, Korporatist Demokrasi gibi yaklaşımlar ve etnik, din, insan hakları, sivil toplum, cinsiyet temelli demokrasi hareketleri ortaya çıkmış ve önem kazanmaya başlamıştır. Katılım sorunu öncelenerek genel bir sınıflamaya ihtiyaç duyulursa bu sınıflandırma şu şekildedir: Klasik Demokrasi Kuramları, Liberal Demokrasi Kuramları, Sosyal Demokrasi, Neo-Modern Demokrasi Kuramları, Postmodern Demokrasi Kuramları. Ancak çalışmanın çapı nedeniyle demokrasi kuramları, modern demokrasi kuramının öncüleri ve günümüz demokrasi kuramları ayrımıyla incelenecektir.

3.2.1. Modern Demokrasi Kuramlarının Öncüleri

Klasik Demokrasi kuramlarının büyük öncülerinden hareketle, özellikle Katılımcı, Güçlü ve Doğrudan Demokrasi kuramlarında katılım boyutuyla referansta bulunan Atina (Ancient, Greek) Demokrasisi ele alınacaktır. Aristoteles'in devlet yönetimleri öğretisinde demokrasi öncelikle "çoğunluğun egemenliği" ve "halk meclisinin egemenliği" olarak anlaşılmaktadır. Demokratik devlet yönetimi diğer devlet şekillerinden esas itibarıyla temel kararlara katılanların sayısının çokluğu ile ayrılır. Aristoteles'in anlayışına göre bir demokrasinin kısa formülü, halk meclisinde ve *demosun* temsilci gönderdiği mahkemelerde halkın iktidarı temelinde karar almaktır. Aristoteles, demokrasiye eleştirel bakış açısı bakımından üstadı filozof Platon'un kuramına bağlıdır. Aristoteles'te demokrasi düşüncesi, Platon'un *Devlet* isimli eserinde "Yozlaşmış Devlet Şekilleri" (Platon, 1995: 246-247) alt başlığıyla tartışılmıştır. Aristoteles'te demokrasi, çoğunluğun egemenliğinin bozulmuş şekli olarak sınıflandırılmıştır (Aristoteles, 1993: 111-113).

Atina Demokrasisi'nin katılım boyutuyla ilgili yönü şudur. Dört ya da beş yılda bir seçim sandığına giden modern seçmenden farklı olarak, Atina yurttaşının halk

meclisinde, fiilen ve her zaman bütün kararları elinde tutuyor olmasıdır. Atina Demokrasisi'nin kurumlar düzeni bakımından *demosun*, halk meclisinde ve yargıda geniş ölçüde itiraz edilmeyen rahat bırakılmış önceliği karakteristik nitelikteydi. Atina Demokrasisi, doğrudan iletişimin önemi bakımından da bugünkü demokrasiden ayrılmaktadır. İrade oluşumu ve karar alınması yazılı değil sözlü ifade ile gerçekleşmekteydi. Atina Demokrasisi'nin dünyası, önder ile kitle arasında ve siyasal kurumların önderleri arasında doğrudan değiş tokuş dünyası idi. Bu toplum hemen hemen herkesin herkesi tanıdığı ve sık sık pazarda ve siyasal kurumlarda karşılaştıkları bir yüz yüze toplumdur.

Antik filozofların çoğunun demokrasiye eleştirel olarak mesafeli durmaları sadece temeldeki devlet siyasetine ilişkin düşüncelerinden değil, aynı zamanda gerçek eşitlik kalıbı konusundaki ilkesel anlayış farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Modern kavramlarla ifade edilecek olursa, Atina Demokrasisi'nin "katılım ve dışlamanın özel bir karışımı"na dayandığı söylenebilir. Buna göre, yetişkinlerin ancak yedide biri veya en iyi şartlarda dörtte biri *demos* arasında sayılabilir. Bu bakımdan Atina Demokrasisi'ni en fazla "dörtte bir demokrasi" olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın ileriki bölümlerinde, bilişim teknolojilerinin² (BT [özellikle internet]) siyasal katılımı ne yönde etkileyeceği, internetin katılıma daha çok eşitliği ya da eşitsizliği (Dijital Uçurum) getireceğine dair yapılacak tartışmada görüleceği gibi bu yalnızca klasik değil aynı zamanda modern bir sorundur.

Demokrasiye eleştirel ve mesafeli yaklaşanların ve onun diğer devlet şekillerine göre daha büyük eksikliklere sahip olduğu tezinin temsilcilerinden biri de Thomas Hobbes'dur. Hobbes, Klasik Yunan'da bildiğimiz devlet şekilleri öğretisinde kullanılan üç devlet yönetimi ayrımını benimsiyor; yani monarşi, aristokrasi, demokrasi. Ayrıca O'na göre başka devlet şekli olamaz. Çünkü bölünmez olan tüm egemen otoriteye ya bir kişi, ya daha fazlası veya herkes sahiptir. Egemen güç, paylaşılamaz ve bölünemezdir. Hobbes, devletin mutlak gücünü zayıflatabilecek kamusal veya özel her kuruma hücum eder. Karma yönetime veya iktidarın bölünmesine şiddetle muhaliftir. Bütün itibarıyla, Hobbes'un pratik etkisi mutlak devlet öğretisinin güçlenmesine sebep olmuştur (Ebenstein, 1996: 170; Schmidt, 2001: 45). Diğer taraftan John Locke, devlet ve toplum arasında kesin, keskin bir ayrım yapmakla klasik liberalizmin başlıca öğretilerini ortaya koymaktadır. Bu ikisinden, toplum çok daha önemli ve uzun ömürlüdür. Hükümetin çözülmesi, toplumun çözülmesini gerektirmez; halbuki toplum çözülmüşse, bu toplumun ayakta kalamayacağı kesindir. John Locke mülkiyetin ihlal edilmezliği, sınırlı yönetim ve bireylerin ellerinden alınamaz hakları gibi konulardaki görüşleriyle siyaset felsefesinde özgürlükçü düşünürlerden birisi olarak anılmaktadır.

Montesquieu'nun "İlimli Demokrasi" düşüncesinin özellikle iktidarın kontrolü ve otoritelerin frenlenmesi konularında ve böylece yumuşatılmış egemenlik konusundaki düşüncelere katkısı olmuştur. Montesquieu, antik öğretiden farklı olarak temsili bir anayasanın gerekliliğini de vurgulamaktadır. Montesquieu'nun kuramı, teori ve pratik olarak halk meclisi egemenliğinin bir şehir devletinde veya ona benzer küçük topluluklarda olabileceğini savunan geleneksel demokrasi anlayışına uymaktadır. Montesquieu, özetle taç'tan yani aristokrasi ve burjuvazi arasında toplumsal bir kuvvetler ayrımına ve devlet güçlerinin karşılıklı kontrolü temeline dayanan anayasal, aydınlanmış bir monarşiden yana olmuştur (Montesquieu, 1998: 58 vd.).

Rousseau, Aristocu öğretiden ve Montesquieu'dan farklı olarak, siyasal yazılarında demokrasi kuramına vurgusunu radikal bir "halk egemenliği" öğretisine

² Çalışmada bilgi ve iletişim teknolojilerini kapsayacak şekilde "bilişim teknolojileri" kavramlaştırması kullanılmıştır. 4. bölümde kavram ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

oturmakta; anayasa veya devlet teorisini sözleşme ve egemenlik öğretisi üzerine kurmaktadır. Tutarlı olarak Rousseau, sadece hükümlarlığın egemene devredilmesine karşı çıkmamakta, bununla birlikte halk egemenliğinin temsilcilere aktarılmasına da itiraz etmektedir. Rousseau, “Eğer bir halk temsil edilirse, o artık özgür değildir; o artık yoktur. Halkın bizzat karar vermediği her yasa, hükümsüzdür; o esasen yasa da değildir. İngiliz halkı özgür olduğuna inanıyor, sadece parlamento üyelerini seçerken özgürdür; onları seçtikten sonra artık köledir, yoktur” (Rousseau, 1982:103) demektedir. Rousseau’nun bu yaklaşımlarından hareketle Güçlü Demokrasi, Katılımcı Demokrasi öğretileri temsili katılımı tahrip ettiği düşüncesini Rousseau’ya referansla savunmuşlardır. Rousseau’nun demokrasisi, halkın kolayca toplanabileceği ve her vatandaşın diğer herkesi kolaylıkla tanıyabileceği çok küçük bir şehirde mümkün olacaktır. Rousseau’da küçük bir şehrin ve radikal (devredilemez) doğrudan demokratik katılımın gerekliliği, çalışmamız açısından önem arz etmektedir.

Liberalizmin öncü düşünürlerinden Fransız Tocqueville, Amerika örneğinde ampirik, uygulamaya yönelik kuramında, kurumlara, süreçlere, donanımlara ve onların tam gelişmesine yönelmiştir. Tocqueville’in Demokrasisi, eşitlik ile özgürlük arasındaki, özelde çoğunluk demokrasisi ile özgürlük arasındaki çatışmayı incelemektedir. Tocqueville, “Tek başına hareket edebilme hürriyetinden sonra, insan için en tabii hürriyet, istek ve arzularını ortaklarıyla birleştirmek ve ortak hareket edebilme hürriyetidir. Bu bakımdan baskı grupları, demokrasi hürriyet kadar vazgeçilmez bir unsurdur.” (Tocqueville, 1962:48) demektedir, demokrasi içinde baskı gruplarının fonksiyonunu önemsemektedir. Tocqueville’in analizini yaptığı 1840’lı yıllarda Amerika’da oy hakkına ve kamuda mücadele hakkına çok az sayıda yetişkinin (beyaz erkekler) sahip olmasına rağmen, bu durum Tocqueville tarafından uygunsuz bulunmamıştı. Tocqueville’in Amerika’da demokratik uygulamalar üzerindeki analizi, demokrasi uygulamasına fazla sahip çıktığı, eşitliği gözünde büyüttüğü ve eşitsizliği küçümsemediği eleştirileri olsa da, demokrasi hürriyetleri ve eksikliklerinin ciddi bir analizidir.

Mill, “İlmli Demokrasi” geleneğine yakın diğer bir düşünürdür. Bu gelenek J.Locke tarafından ortaya atılmış, özellikle Montesquieu tarafından geliştirilmişti. Mill, İngiliz filozofu Jeremy Bentham’ın faydacılık kuramını -buna göre vatandaşların en büyük sayısının en büyük mutluluğun sağlanması, ahlaki bakımdan doğru davranışın ilk ölçütüdür- geliştirerek ve bunu temsili demokratik ve katılımcı kurumsal düşüncelerle irtibatlandırarak faydacılık geleneğini sürdürür. Mill’de siyasal katılma, vatandaşların çıkarlarını korudukları ve aynı zamanda devlet yetkililerini takviye ettikleri bir mekanizma olarak kabul edilir. Mill, çoğunluğun frenlenmesi, özellikle çoğunluk despotizminin engellenmesini savunurken, liyakata ait değerlerin öne çıkartılması taraftarıdır (Schmidt, 2001:92-93).

3.2.2. Günümüz Demokrasi Kuramları

Max Weber’in siyasal yazılarının ve egemenlik sosyolojisinin demokrasi kuramına katkısının kısa bir nitelemesi yapılmak istendiğinde, öncelikle “Seçkin Demokrasi Kuramı” etiketi gündeme gelir. Çünkü Weber’in asıl ilgisi, yöneten ile yönetilenler arasındaki ilişkiler konusuna, siyasal görevler için rekabet mücadelesine ve siyasal seçkinlerin ya da bir siyasal önderin yapıp ettiklerine yöneliktir. Weber, ulusal-liberal bir burjuva gelenekten gelip demokratik bir sistemi savunan, parlamentarizm ve onun iyi işleminde önemli olan ve salt siyasetin idaresine değil, güçlü ve sorumlu bir

siyasal önderliğin teşekkülüne özen gösteren partiler konusunda eleştirel fakat sistematik olarak pozitif bir tutuma sahip olan pek az düşünür arasında yer almaktadır.

Weber, doğal hukuki nedenlerle kitlesel demokrasi taraftarı değildir; doğal hukuka dayalı eşitlikçi yönden çok, Avrupa liberalizminin bireyselci-aristokratik yönü onda daha kuvvetlidir. Böylece Weber, liberalizmin çoğunluk prensibinin kör biçimde hüküm sürmesinin aksine, ekonomik ve toplumsal olarak bağımsız kişiliklerden oluşan bir elitin bütün ulusu temsilen konuşmasının daha uygun olduğu düşüncesini benimsemiştir. Weber'in ideal liberal kapitalizmi ve buna uygun siyasal yapısı, kısaca ifade edilecek olursa şöyledir: Ranttan önce kârın, bürokrasiden önce siyasal rekabetin, değer hiyerarşisinden önce değer çatışmasının ve uyumdan önce özerkliğin önceliği. (Schmidt, 2001: 121) Weber'in egemenlik öğretisi, yasal-ussal, karizmatik ve geleneksel egemenlik olmak üzere üç meşru egemenlik tipine ayrılır. Yasal-ussal otorite demokrasi içinde en anlamlı olanıdır. Ancak Weber, demokrasinin katılım boyutuyla yoğun olarak ilgilenmemiş, daha çok siyasal sistemin meşruiyeti ve siyasal elitin seçimini incelemiştir.

Schumpeter, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* isimli ünlü kitabında demokrasiyi şöyle tanımlamaktadır. Demokratik metot, kişilerin siyasal kararlara varmak üzere halkın oyu için rekabetli bir mücadele sonucu karar almak iktidarını kazandıkları bir sistemdir (Schumpeter, 1971: 213). Max Weber gibi Schumpeter de siyasal önderlik kadrolarını incelemelerinin merkezine yerleştirmiştir. Fakat önderlik konumları için rekabetin ve adayların ayıklanmasının kurumsal olarak düzenlenmesini Weber'e oranla daha kuvvetle vurgulamıştır. O, demokrasiyi, özellikle bir kurumlar düzeni veya halkın siyasal önderin seçimine ve görevden alınmasına katıldığı siyasal kararların alınmasının yöntemi olarak tanımlar.

Schumpeter analizlerinde ekonomi-politik yaklaşımı benimsemiştir. Belki de bunun bir sonucu olarak ona göre Modern Demokrasi kapitalist sürecin bir ürünüdür (Schumpeter, 1971: 256). Schumpeter'e en yoğun eleştiri ise, siyasal katılım anlamında seçmenlerin ehliyetsizliği konusundaki totalci olumsuz yargısıdır.

3.2.2.1. Çoğulcuların Demokrasi Kuramı

Çoğulcu Demokrasi Kuramına göre, siyasetin cereyan edişi ve içeriği esas itibariyle, örgütlenmiş çıkarlar arasındaki işbirliği, çatışma ve kuvvetler ayrımına indirgenir. Bu kuram, ilke olarak bütün çıkarların seslendirilebileceği, örgütlenebileceği ve bu bakımdan çıkarlar arasında bir denge sağlayabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu kuramda vatandaşlar kendi çıkarları doğrultusunda toplumu, ekonomiyi ve siyaseti etkilemek için çeşitli özerk hareketler, birlikler, partiler ve dernekler halinde örgütlenirler. Saf çoğulculukta siyasal iktidar, hukuk, kurumsal kontroller ve yürütme ile ilgili kurumsal dengeler vasıtasıyla frenlenmiştir. Çoğulcular, devlet ve toplum ile aracı kurumların çok üyeli olmasının gereğini vurgularlar. Çoğulcu Demokrasi kuramının esas aldığı model, egemenler ile egemenliğe tabi olanların ayniyeti değildir, aksine sorumlu temsilciler vasıtasıyla seçmenleri temsilidir (Schmidt, 2001: 146).

E.Fraenkel ve F.Neumann'ın öncülüğünü yaptığı Çoğulcu Demokrasi Kuramı kendini, alternatif demokrasi anlayışlarından devlet ve toplumun çok üyeliliğini vurgulama bakımından ayırır. Çoğulcu Demokrasi çıkar birliklerini yeniden değerlendirmekte, onların rolünü olumlu bulmaktadır. Çoğulcuların birlikleri kayıtsız şartsız övmeleri bir şey değildir: Buna ilaveten onların özel çıkar siyasetlerini de olumlu kabul ederler (Schmidt, 2001: 150).

Çoğulcu Demokrasi, çıkar grupları ve örgütlenmelerinin “silah eşitliği”ne sahip olmayışlarının çözümünü ise, toplumsal güçler arasında bir denge sağlayabilecek, şekillendirme gücü olan devlette görmektedirler. Bu yönüyle Çoğulcu Demokrasi, Sosyal Demokrasi’ye yaklaşmaktadır. Çoğulcu Demokrasi’ye getirilen eleştiriler ise, iki noktada belirtilebilir. Birincisi, çıkarların uygulanma imkanlarının, örgüt ve çatışma yeteneğinin farklı olması nedeniyle son derece farklı olacağı düşüncesidir. İkinci eleştiri ise, özel çıkarların iyi örgütlenme ve çatışma yeteneğine sahip olabilecekken, genel kamusal çıkarların bu örgütlenme ve çatışma yeteneğine nispeten daha az sahip olabilecekleri yönündedir. Bunun dışında Çoğulcu Demokrasi Kuramı çalışma için önemli yeri olan Dahl’ın Poliarşi’ sine ilham kaynağı olmuştur.

3.2.2.2. Sosyal Demokrasi Kuramı

Sosyal Demokrasi hareketinin kökeninde liberal gelişmelerin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçları gidermek düşüncesi yatmaktadır. Hatta belki de liberalizmin amaçlarını gerçekleştirebilmek arayışı yatmaktadır. Nitekim liberalizmin özgürlük ve eşitlik gibi ilkelerinin serbest piyasada gerçekleşmediği, daha ötede liberalizmin özgürlük, eşitlik ile adalet ve kardeşlik gibi ilkelerinin zedelendiği görülmüştür. Dolayısıyla toplumdaki aşırı dengesizlikleri gidermek ve sosyal adaleti sağlamak üzere yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Bu noktada devletin olumlu müdahalesiyle sosyal dengesizliği aşamalı gidermesinden toplumun devlet eliyle devrimci bir tarzda yeniden kurulmasına kadar bir dizi arayış belirmiştir. Günümüzde Sosyal Demokrasi bu iki yaklaşım çerçevesinde şekillenmiştir. Nihai anlamda devletin ve toplumun, devrim veya çelişkilerinin artırılması yoluyla değil halkın rızasıyla, aşamalı ve demokratik yoldan dönüştürülmesini savunmaktadır. Amacı kapitalizmi ve adil olmayan sonuçlarını düzeltmek ve daha insani bir yapı oluşturmaktır.

Sosyal Demokrasi Kuramı’na göre devlet, toplum ve ekonomiyi ıslah etmek, siyasal demokrasiyi topluma yaymak ve eşitliği sağlamak amacıyla iktidar ve bölüşüm yapılarını kontrol etmek demokrasinin işidir. Bu kuramın temsilcileri, kamusal kuramlar çerçevesinde mevcut olan formel hukuk ve özgürlükten memnun değildir. Bu durum ancak siyasal demokrasi olabilir. Sosyal Demokrasi Kuramı’nda şu öğelere özel önem verilmektedir: Siyasal hak ve ödevlerin toplumsal ve ekonomik kurumlara ve süreçlere yaygınlaştırılması; ikinci olarak hukuki hakların tanzimi ve genişletilmesiyle sosyal uygulamalarda sosyal devlet demokrasisinin gerçekleştirilmesi; toplumda ve ekonomide çıkarların özerk ve demokratik olarak örgütlenmesi (Schmidt, 2001: 155).

Devrimci ve çelişkileri artırıcı yaklaşımdan ılımlı ve demokratik yaklaşıma geçişte önemli rol oynayan, Marksizm’i yeniden yorumlayarak dönüştüren ve Sosyal Demokrasi’nin şekillenmesinde etkili bir düşünür olarak Edvard Bernstein dikkat çekmektedir. Bernstein, kapitalizmin artan bunalımlarla yıkılmak yerine değişen koşullara uyum sağlama yeteneğine sahip olduğunu, kredi mekanizmaları, gümrük vergileri ve benzeri uygulamalarla uyumunu artırdığını düşünmektedir. Sosyalizmin radikal kuramcılarından ve Leninist çizgiden farklı olarak Bernstein, demokrasiyi birincil olarak stratejik hesapla değil, aksine sosyalist hareketin demokratik burjuva haklarının evrensellik talebini gerçekleştireceği öncülünden hareketle sosyalist siyasetin amacı ve aracı olarak şekillendirir. Bernstein için demokrasi, sadece bir yönetim şekli değildir, aynı zamanda eşit katılım hakkına sahip olma ölçütüyle ilgili toplumsal örgütlerin yönetici fikridir. Böylece demokrasi, çift anlamlı olarak sürekli demokratikleşme taleplerini içerir: Bu anlamlardan ilki demokratik eşitlik hakkının gittikçe fazla özneye yaygınlaştırılması; ikincisi de demokratik karar tekniklerinin

gittikçe fazla toplumsal işlev alanlarına yaygınlaştırılmasıdır (Schmidt, 2001: 158). Sosyal devlet kuramında, Katılımcı Demokrasi’de olduğu gibi siyasal demokrasinin toplumsal demokrasiye doğru genişletilmesi savunulmaktadır.

Sosyal Demokrasi hareketi esas itibariyle sanayileşmenin sonucunda ortaya çıkan ve işçi sınıfına dayanmayı öngören hareketler olarak nitelenebilir. Bu süreçte bazı sosyal demokrat partilerin ideolojisi Marksizm’in etkisinde şekillenirken (Almanya) bazıları Marksizm’den çok az etkilenmiştir. Örneğin, İngiliz İşçi Partisi, Marksizm’den çok Fabiancılığın etkisiyle şekillenmiştir. İsveç Sosyal Demokrasi hareketinde de Marksizm’in etkisi sınırlı olmuştur. Bugün uygulamada Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinin tümü, parlamenter sistem içinde ılımlılaşmış ve sınıf savaşını reddeden ve toplumdaki temel değerleri savunan, demokratik partiler konumunu almışlardır. Bugünkü durumlarıyla Sosyal Demokrat Partiler aydınlanmanın hürriyet, adalet, eşitlik gibi değerlerini gerçekleştiren partiler haline gelmişlerdir (Yılmaz, 2001: 66).

Sosyal demokrat harekette günümüzde meydana gelen en önemli değişimlerden biri işçi sınıfı partisi olmak yerine giderek memur partileri olma yönünde bir eğilim gözlenmesidir. Sosyal demokratlar refah devleti uygulamasıyla devleti büyütmüşler, memurlar eliyle de sosyal demokrat partiler değişip memur partisi haline gelmişlerdir. Sosyal demokrat partiler için bugün öncelikli sorun sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçme aşamasındaki topluma uyarlanıp, bu sorunlara çözüm bulmaktır. Örneğin İngiliz İşçi Partisinin e-devlet ve e-demokrasi konusundaki çalışmaları bu arayışın bir örneğini oluşturmaktadır.

Sosyal Demokrasi Kuramı da esas itibariyle istikrar siyaseti ve egemenlik sosyolojisi ile ilgili düşüncelerle eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin merkez noktası beş tez halinde özetlenebilir: 1) Sosyal Demokrasi, devlet olmanın çekirdeğini tahrip etmektedir, 2) Çelişik işlevlere sahiptir, 3) Sinsice gelişen sosyalizme, 4) Siyasal-sosyal durgunluğa neden olur ve 5) Yapısal çatışmaların üstünü örter. Eleştirmenler, Sosyal Demokrasi’nin arzu ettiği demokratikleşmenin sağlanmasının “kapsamı sınırsız” bir proje olduğu konusunda birleşmektedirler (Schmidt, 2001: 161).

3.2.2.3. Komüniteryanizm ve Katılımcı Demokrasi

Batı’da 1970’lerde Rawls, Dworkin ve Nozick’in eserleriyle başlayan liberal canlanma ve anlayışa karşı 1980’lerde Sandel, Walzer, Taylor ve Macintyre, Etzioni gibi düşünürlerin başını çektiği bir hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareket, bir taraftan Batı’daki muhafazakar canlanmayla paralel geliştiğinden, diğer taraftan 1960’ların bireycilik eleştirisine benzer konulara vurgular yaptığından, sol ve sağ komüniteryenler olarak bir ayrıma tabi tutulmuştur (Yılmaz, 2001: 263).

Komüniteryenler Liberalizmi, liberal birey anlayışı, liberal evrenselcilik ve liberal atomizm yönleriyle eleştirmektedirler. Liberal teorinin yeniden canlanması ve günümüzdeki topluluk bağlarının tahribiyle komüniteryen eleştirilerin de canlanmaya başladığı gözlenmektedir. Komüniteryenler, modern dünyada toplulukların zayıflamasından kaynaklandığını düşündükleri, yalnızlık, anlam kaybı, siyasi ilgisizlik, boşanma vb. sorunlardan liberalleri sorumlu tutmakta ve liberal teoriyi bu sorunlarla başa çıkamamakla veya bunlara sebep olmakla suçlamaktadırlar.

İşte bu ortam içinde komüniteryenler, toplulukların yok olmasına karşı modern dünyanın sorunlarıyla başa çıkabilmek çabasıyla ortaya çıkmaktadırlar. Liberalizmin bireyci anlayışına metodolojik ve etik saldırılarda bulunmaktadır. Bu anlamda komüniteryenler farklılıklarına rağmen topluluğun iyi ve istenir bir şey olduğu noktasında anlaşılan bir hareket olarak nitelenebilir. Bu ortam içinde komüniteryen

eleştirilerin liberal akım üzerinde de etki yaptığı gözlenmektedir. Bu etki liberalizmin komüniteryenleşmesi olarak nitelenmektedir. Genelde de komüniteryen gelişmelere karşı iki liberal tavır gösterildiği gözlenmektedir. Bunlardan biri komüniteryen eleştirilerden etkilenecek liberal yaklaşımın yumuşatılması, diğeri tam tersine liberteryen özgürlükçü akım olarak bireysel özgürlüğün aşırı vurgulanmasıdır.

Komüniteryen akıma siyasal olarak baktığımızda, temel eleştiri komüniteryanizmin yeni bir totalitarizme yol açacağını ileri sürülmesidir. Yani komüniteryen akım liberal bireyciliğe karşı topluluğun önemini belirtip ortak iyi üzerinde vurgu yaparken, liberallerce totalitarizme yol açmakla suçlanmaktadır. Ancak komüniteryen birey eleştirisi ve topluluk anlayışı 1960'ların radikal hareketlerinden farklı olup genel düzey yerine yerel ve tikel düzeyde topluluğu savunduğu ve toplumu yeniden şekillendirmek yerine, topluluk duygusunu ve dayanışmayı sürdürmeyi amaçladığı için totalitarizme yol açmayacak gibi gözükmektedir.

Komüniteryenler, liberallerin toplumu bir sözleşme olarak görmelerinin gerçeği yansıtmadığını, sözleşmenin taraflardan birinin çıkarlarına hizmet etmediğinde süremeyeceğini ve topluluğun devam edemeyeceğini belirtmektedirler. Bunun ötesinde komüniteryanizm, kamu alanının yaygınlaşması ile kişilerin katılımını savunmakta ve hayatın her düzeyinde (topluluk, okul, grup, firma) katılımın sağlanmasını istemektedir. Bu anlamda ulusal düzey yerine, yani kişiye uzak ve anlamsız gelen boyut yerine yerel düzeyde katılım ile çözüm bulunmasına olumlu bakar görünmektedirler. Böylece Komüniteryenler, topluluğun bir ihtiyaç olduğu görüşüyle bu ihtiyacın giderilmemesi durumunda ortaya çıkabilecek sorunların incelenmesine yönelmektedirler.

Katılımcı Demokrasi Kuramı adı altında şu demokrasi kuramları yer almaktadır: Genişlemeci (expansive) Demokrasi, Güçlü Demokrasi, Kozmopolit Demokrasi, İşyeri (workplace) Demokrasisi. Daha yakından bakıldığında Katılımcı Demokrasi'nin iki temel okula ayrıldığı görülür. Bunlardan biri öncelikle ampirik-analitik yönelimlidir, diğeri ise daha çok normatif toplum ve siyaset kuramıyla ilgilidir. Normatif okul, genişlemeci veya Katılımcı Demokrasi anlayışına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu nedenle o, bu kısmın merkezinde yer almaktadır. Bu okulda olması gereken durum, şartlar ve etkiler olarak incelenir. Örneğin kamusal işlere mümkün olduğu kadar fazla katılma ve çıkarların buluşmasının, çıkarların uyuşmasının, iletişimin, uzlaşmanın ve oy kullanma hakkına sahip olanlar arasında barışçı anlaşmanın tarzı olarak katılma gibi (Schmidt, 2001:164).

Katılımcı Demokrasi Kuramı, oy kullanma hakkına sahip olanların çerçevesini genişletmek ve oy verenlerin kamusal işler konusunda konuşma, irade oluşturma ve karar vermeye katılımını yaygınlaştırmak ve yoğunlaştırmak ister. İçsel öncelikleri kabul eden Katılımcı Demokrasi, her vatandaşın ve oy kullanma hakkına sahip olanların tümünün siyasal iradesinin, siyasal iradenin oluşum sürecinin ve karar sürecinin önünde bulunmadığı, aksine esas itibarıyla bu sürecin ürünü olduğu şeklindeki yol gösterici tezi izler. Bu nedenle Katılımcı Demokrasi Kuramı'na göre bu önceliklerin kamusal temaslar ve irade oluşumunda şekillenme süreci mümkün düzeyde akıllı örgütlenmelidir. Bu düzey katılımın azami bir sevide olmasının amaçlanması demektir. Bu talepler, Katılımcı Demokrasi Kuramı'nın ikinci bir çabasıyla, genelleşme yeteneğine sahip çıkarların, yani topluluk çıkarlarına en uygun olan ve şekil olarak temsil edilebilir olan çıkarların açığa çıkması ve hareketliliği ile örtüşür. Katılımcı Demokrasi Kuramı'nın bazı temsilcileri buna daha katı temellendirmeler eklemektedir. Örneğin J.J. Rousseau'ya dayanarak "temsil katılımı tahrip eder ve böylece

demokrasinin temelleri dinamitlenir” tezini formüle eden B. Barber³ gibi. Bu anlayışa göre, Liberal Temsili Demokrasi, esas itibariyle sadece vatandaşın katılımsızlığını ve yabancılaşmasını getiren ve demokrasiyi içten tahrip eden cılız bir demokrasidir.

Katılımcı Demokrasi Kuramları, sadece normatif ve ampirik-analitik yönelim ayrımı bakımından sınıflandırılmazlar, bunun yanında savunulan siyasallaşmanın gücüne göre de ayrılırlar. İlimli yaklaşımlar, örneğin İşyeri Demokrasisi’ni savunanlar gibi, katılım imkanlarının toplumun bazı sektörlerinde ve lüzumu halinde ekonomiye de dozu ayarlanmış şekilde genişlemesine çaba göstermektedir. Buna karşın katılımcı kuramın radikal yaklaşımında kapsamlı siyasallaşma önde tutulur ve "total siyasallaşma" için çaba gösterilir. Bu yönelime göre siyasal olmayan bireysel ve toplumsal alan yoktur. Her şey siyasaldır. Bu kuramda ilginç ve önemli bir kavram "gökyüzünün demokratikleşmesi" yani evrensel bir demokratikleşme istenmesidir.

Katılımcı Demokrasi Kuramı’nda, esas alınan demokratikleşme kavramı temelde normatif ve ayrıca genişlemecedir. Kavram, otoriter egemenlik yapılarının yerine, ‘alttan’ egemenliğin kontrolünü, toplumsal birlikte belirlemeyi, yardımlaşma şekillerini ve -ne kadar mümkün olursa- özgür benliği harekete geçirmek olan bütün aktivitelerin somutlaşması olarak tanımlanmıştır. Bu bakış açısına göre demokratikleşmenin hedef alanı sınırsızdır. Ailenin ve eğitimin demokratikleşmesi savunulduğu gibi, okulların ve yüksek okulların, kitle iletişim araçlarının ve sanatın, ekonominin ve sendikaların, kiliselerin, hastanelerin ve cezanın infazının demokratikleşmesi de savunulmaktadır.

Elbette bu, Katılımcı Demokrasi Kuramı’nın tek yaklaşımı değildir. Diğer yaklaşımlar daha mütevazı siyasallaşmaya çaba gösterirler ve öncelikle iradenin çıkışının yoğunlaşmasına ve işlenmesine, fikir alışverişine ve irade oluşumuna önem verirler. Katılımcı Demokrasi Kuramları arasındaki bütün farklılıklara rağmen hepsi diğer demokrasi öğretilerinden kalın bir çizgiyle ayrılmıştır. Özellikle M. Weber, J.A. Schumpeter ve A. Dovens’un seçkinci-rekabetçi öğretilerinin demokrasi kuramından farklılıkları dikkat çekicidir. Eğer biri demokrasiyi rekabetin ve önderin ayıklanmasının siyasal yöntemi olarak anlıyorsa, öbürü demokrasiyi “siyasal yöntem ve ahlaki amaç” olarak kabul etmektedir. Eğer biri öncelikle kesin sonuçla ilgileniyorsa, diğeri kesin sonuç ve süreçle ilgilenmektedir. Eğer biri fırsat eşitliğini vurguluyorsa, diğeri öncelikle “iktidar dengesi”ne önem vermektedir. Seçkinci ve rekabet yönelimli okul dar biçimde sınırlanmış bir siyaset kavramıyla çalışırken, katılımcı öğreti genişlemeci bir siyaset anlayışıyla donatılmıştır. Modern toplumun elit-kitle yapısı birine göre esas itibariyle değişmez iken, diğeri onu reform edilebilir görmektedir. Seçkinci ve rekabet yönelimli kuram seçkinleri sistemin istikrarının garantisi olarak görürken, katılımcı kuram demokratik düzenlerin yaşama yeteneği ve istikrarını “demokratik süreçlerin yaygınlaşması ve kökleşmesine güven”le temellendirmektedir.

Bundan başka Katılımcı Demokrasi Kuramı, vatandaşın nitelikleri ve siyasal yetkinliğiyle ilgili olarak, seçkinci ve ekonomik demokrasi kuramlarını da etkilemiş olan Liberal Demokrasi Kuramı’ndan radikal olarak ayrılmaktadır. Bu farklılık şöyle nitelenebilir: Liberal bakış açısına göre devlet yurttaşı, birincil olarak siyaset öncesi çıkarlarla tanımlanır. Bu çıkarlar ya iyice yerleşmiş, adeta doğal olarak mevcut öncelikleri yansıtır. Ya da siyasal alanın dışında, örneğin çevreye özgü sosyalleşme veya sınıfsal çıkarlar gibi, toplumsal kurumlar aracılığıyla şekillenirler. Bu bakış açısına göre demokrasi, öncelikle siyaset öncesi şekillenmiş çıkarların kümelenmesi konusunda bir mekanizmadır. Üstelik onun etki sahasını sınırlayabilecek bir mekanizmadır. Çünkü o bir araç, bir vasıta; bir amaç, azami hadde çıkarılacak bir iyi değildir (Schmidt,

³ Çalışmada Barber’in Liberal Temsili Demokrasi’yi eleştiren Güçlü Demokrasi Kuramı’na ayrıca değinilecektir.

2001:167). Buna karşın Katılımcı Demokrasi Kuramı'nın yurttaş modeli, ya ortalama yurttaşın daha fazla ve daha iyi katılıma yetenekli olduğunu yahut, onun, iradenin oluşum süreci ile ilgili örgütler aracılığıyla ehliyetli kılındığını vurgular. Birinci yaklaşım -nitelikli yurttaş yaklaşımı- Barber'in demokrasi anlayışına dayanmaktadır. Barber, demokrasiyi, vatandaşlarının kamusal işlerde katılımın uzmanı veya ustası oldukları bir düzen olarak tanımlar. Bu vatandaşlar sosyal etkileşim sanatında "biz" düşünme tarzının gereklerini "ben" düşünme tarzından ayırma konusunda eğitilmiş ve yeteneklidirler. Katılım kuramcılarının tümü vatandaşların böyle yetkinliklere sahip olduğunu kabul etmez. Bu görüşte olmayanlar, bununla birlikte böyle bir kabiliyetin geliştirilebileceğini kabule eğilimlidirler. Yani öğrenme ve aydınlanma süreciyle, vatandaşın hem kendisinin hem de başkalarının çıkarları için neyi daha fazla bileceği ve neye daha duyarlı olacağı sağlanabilir ve bu suretle onun vatandaşlık ruhu ve böylece topluluğun çıkarları için sorumluluk oluşturulabilir.

Katılımcı Demokrasi kuramında "self-transformation" (kendini gerçekleştirme) düşüncesi ifade edilmektedir. Kendini gerçekleştirme, vatandaşın katılım sürecinde dönüşümü, fikir alışverişi ve kamusal iradenin oluşum düşüncesidir. Kuramda kendini gerçekleştirmeyi sağlayan dört unsur bulunmaktadır (Schmidt, 2001:168). Birincisi, yurttaşın çıkarlarının ve siyasal kabiliyetlerinin, esas itibarıyla siyaset öncesi faktörlerle değil, bununla birlikte siyasal kurumların baskıları ve imkanlarıyla belirlendikleri düşüncesidir. Bu bakış açısına göre bunun belirtileri, genellikle demokrasiye zararlı olan örneğin aşırı kendini beğenme, ilgisizlik ve yabancılaşma, daha fazla demokrasi ile giderilebilecek olan siyasal söylem ve aksaklığı sınırlı etkileme imkanlarının üretilmesi gibi belirtilerdir. İkinci ayak, demokrasinin kendini savunmasının, kendini geliştirme ve özerklik imkanlarının maksimize edilmesi olduğu ve -liberal bakış açısında olduğu gibi- siyaset öncesi şekillenmiş olan ihtiyaç veya önceliklerin kümelenmesi olmadığı görüşüyle temellendirilir. O zaman siyasal katılma, özerklikle özdeş olur. Dönüşüm tezinin üçüncü koruyucu desteği, demokrasinin çifte karaktere sahip olduğu tezidir. Ona sadece araçsal değil, aynı zamanda asli bir değer yüklenir. O, sadece bireysel iradenin ortaya çıkışına aracılık etmez, daha çok iradenin ortaya konduğu, değiş tokuş edildiği, tartışıldığı ve ideal durumda koordine edildiği öğrenme ve aydınlanma süreçlerinin sonucu olarak bireysel ve kamusal iradeyi üretir. Dördüncü olarak, daha fazla demokrasinin bir topluluğun yönetilebilirliğini engellemediği, kolaylaştırdığı argümanı da dönüşüm tezine dahildir. Katılımın artması anlaşma yönelimli çatışmanın bir karara bağlanması imkanlarını artırır ve katılanları kamu yararıyla uyumlu davranışa sevk eder.

Katılımcı Demokrasi Kuramı'nın güçlü ve zayıf yönleri konusunda yoğun tartışmalar olmuştur. Katılımcı Demokrasi Kuramı'nın standart eleştirisi olarak bilhassa altı kanıt ileri sürülmektedir:

1. Normatifliğin önceliği,
2. Gerçekçi olmayan insan görüşü,
3. Azınlık veya çoğunluk despotizmi,
4. Yüksek hareketlilik nedeniyle istikrarsızlık,
5. Tek boyutluluk,
6. Vatandaşın yetkinliğinin abartılması (Schmidt, 2001:168).

Katılımcı Demokrasi Kuramı'nın öncelikli olarak veya tamamen normatif olması pek nadir değildir. Çoğu kez olması gereken değerlere saplanıp kalmakta, yani gerçekçi olamamaktadır. Bunun tipik örneği bireylerin çoğunluğu, topluluğun önemli kararlarına aktif bir katılımla ancak özgüven kazanabilir ve yetenekleri daha iyi gelişebilir düşüncesidir. Bu iddia, bazı gruplar ve bazı dönemler için isabetli olabilir. Örneğin iyi eğitim görmüş, nitelikli ve siyasal süreci sürekli izleyen genç vatandaşlarda olduğu gibi.

Bununla birlikte, bu ifadelerin geçerli oldukları ve onların ampirik olarak doğru olduklarını kanıtlayacak şartları belirlemek gerekmektedir. Üstelik katılımın fayda-maliyet analizinin gruplara göre farklılaşması gerekebilir: Siyasal katılma olayı savunulurken toplumda siyasal katılım için ödül ve teşvikin farklı sosyo-ekonomik statülere göre son derece farklı olarak dağıtıldığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Bunun ardından ikinci eleştiri gelir: Katılımcı öğreti çok iyimser bir insan görüşüne dayanmaktadır. Özellikle sıradan vatandaşın bireysel çıkarını maksimize eden biri olabileceğini ve ancak özel şartlar altında topluluk yönelimli dayanışmayı isteyebileceğini ve bunu yapabileceğini gözden kaçırmaktadır.

Üçüncü olarak, kapsamlı demokratikleşme azınlık veya çoğunluk despotizmi tehlikesini güçlendirir. Kapsamlı demokratikleşme aşırı durumda, kendini görevlendirmiş öncü bir vatandaşlığın veya bir toplumsal sınıfın despotizmine varır, örneğin tüm toplumun değil, işçi sınıfının uzun vadeli çıkarlarının koruyucusu olduğu iddiasında bulunan Marksist bir partide olduğu gibi.

Dördüncü eleştiriye göre genişlemeci bir demokrasi, siyasal sisteme karşı hakkindan gelinemeyen bir fazlalıkta katılım ve talep üretir ve böylece çatışma ve uzlaşma arasında ve hareketlilik ile ilgisizlik arasında olması arzu edilen denge tahrip olur. Katılma ile ilgili bir aşırılık vatandaş erdemlerini oraya çıkarmaz, aksine siyasal düzenin istikrarını bozar.

Beşinci olarak, Katılımcı Demokrasi'ye tek boyutluluk, özellikle etkinlik sorunlarının ve hedef çatışmalarının ihmal edildiği suçlaması yapılmıştır. Bu kuramda, açıklandığı gibi, katılımın en üst düzeye çıkarılması söz konusudur. Bu süreçte üretilen siyasal kararların kalitesi ve sonuçları geniş ölçüde ihmal edilmiştir. Bu bakımdan bu demokrasi kuramının diğer hedef büyüklüklerini göz önünde bulundurmadan saf bir "hedef model" olması söz konusudur.

Nihayet Katılımcı Demokrasi'ye, onun ortalama vatandaşın siyasal yetkinliğini ve kaynaklarını gözünde büyüttüğü suçlaması yapılmıştır. Bu suçlama, hem siyasal olaylar, karar alternatifleri hakkında -çoğu kez zayıf- bilgi sahibi olma ve kamusal işler konusunda çok önemli oylamalara mümkün mertebe kapsamlı bir katılmaya aykırı düşen sınırlı zaman bütçesi bakımından, hem de seçme hakkına sahip olan bir çok insanın kapsamlı katılmaya yeterli hazırlıklarının olmaması bakımından geçerlidir.

3.2.2.4. Güçlü Demokrasi

Güçlü Demokrasi'nin önde gelen teorisyeni Benjamin Barber'dır. Barber, Liberal Temsili Demokrasi'yi ciddi bir biçimde eleştirmekte ve yerel yaygın katılımı önceleyen Güçlü Demokrasi tezini ortaya atmaktadır. Ona göre "Güçlü Demokrasi, modern siyasetin alabileceği tek uygulanabilir biçimdir ve demokrasi katılımcı biçime bürünmediği sürece, mümkün kıldığı liberal değerlerle birlikte siyaset sahnesini terk edecektir" (Barber, 1995:24).

Güçlü Demokrasi, etkili yönetimlerle ilgili sorunları göz ardı etmeden, demokrasiyi bütün halkın en azından bazı kamusal olaylarda ve en azından bazı zamanlarda kendi kendini yönetmesi şeklinde tanımlayarak yurttaşlığı yeniden canlandırmaya çalışır. Hiç değilse bazı zamanlarda yasa çıkarmak ve uygulamak yurttaşlığın anlamını ve işlevini her zaman hepimizin içinde canlı tutmaktır; oysa yönetim iktidarını, yalnızca oy aracılığıyla bize bağlı kalan temsilcilere bile olsa devretmek, iktidardan değil yurttaş eylemliliğinden, sorumluluktan değil yurttaş yükümlülüğünden, yönetim karşısındaki ikincil haklarımızdan değil temel yönetim

haklarımızdan vazgeçmektir. Eğer demokrasi çıkarlarımıza göre yönetilmekten ziyade kendi kendimizi yönetme hakkını gerektiriyorsa, o zaman liberal demokratik kurumlar demokratik olmaktan uzaktır (Barber, 1995:24).

Güçlü Demokrasi Kuramı, Liberal Demokrasi eleştirisini şöyle formüle etmektedir:

Liberal Demokrasi insan doğası, bilgi ve siyaset hakkında gerçekten de liberal; fakat özünde demokratik olmayan öncüllere dayanır. Sahip olduğu birey ve bireysel çıkar kavrayışı, bireylerin ve çıkarlarının dayandığı demokratik pratikleri zayıflatır. Liberal Demokrasi bu nedenle cılız bir demokrasi teorisidir; içerdği demokratik değerler ihtiyati ve bu nedenle geçici, seçmeye ve şarta bağlıdır; salt bireysel ve özel amaçların aracıdır. Bu şüpheli temelin üzerinde sağlam bir yurttaşlık, katılım, kamusal iyiler ya da yurttaşlık erdemi teorisinin yükselmesi beklenemez (Barber, 1995:32).

Güçlü Demokrasi, yurttaşlar adına temsili yönetimden ziyade yurttaşların öz yönetimidir. Burada etkin yurttaşlar, ille de her düzeyde ve her durumda değil; fakat yeterince sık olarak ve bilhassa temel siyasetlere karar verilirken ve önemli bir güç konumlanırken, kendi kendilerini yönetirler. Öz yönetim, gündem oluşturma, tartışma, yasama ve siyaset yapma süreçlerine yurttaşların devamlı katılımını kolaylaştırmak için oluşturulmuş kurumlar yoluyla hayata geçirilir. Güçlü Demokrasi düşüncesi “sıradan insanların çoğunluğunun günden güne, daha küçük bir insan topluluğunun onları yönetmeye çalışırken yaptığından çok daha az hata yapacağını” iddia eder.

Katılımcı siyaset kamusal ihtilafların ve çıkar çatışmalarının üstesinden, onları hiç bitmeyen bir tartışma, karar ve eylem sürecine sokarak gelir. Güçlü Demokrasi, siyaset öncesi bir bağımsız temel ya da değiştirilemez bir akılcı tasarım aramak yerine, kendi eylemliliği ve ortaklaşa çözümler aramanın bir ortak noktası olarak kamusal hedefler yaratan, evrilen bir sorun çözme cemaatine katılıma dayanır. Böylesi topluluklarda kamusal hedefler, ne mutlaklardan çıkarılır ne de önceden varolan bir gizli uzlaşmada keşfedilir. Bu hedefler, ortak tartışma ve ortak eylemle yaratılan kamusal katılım hareketi ve tartışmanın ve eylemin, bu katılımcı süreçlere sokulduğunda şekil ve yön değiştiren çıkarlar üzerindeki etkisi yoluyla biçimlendirilirler.

Barber’ın, “yurttaşlığın yeniden canlandırılması için bir güçlü demokratik program”ı şöyledir (Barber, 1995:369-370):

1. Birden beş bin yurttaşa kadar, ulusal bir **yöre meclisleri sistemi**; bunların başlangıçta yalnızca tartışma işlevleri olabilir, fakat zamanla yerel yasama yetkisini de üstlenebilirler,
2. Yeni telekomünikasyon teknolojisinin toplumsal kullanımını düzenleyecek ve denetleyecek ve halk oylaması konularının tartışma ve müzakeresini idare edecek ulusal bir **yurttaş iletişim kooperatifi**,
3. Bilgiyi ulaşımı eşit hale getirmek ve bütün yurttaşlara tam yurttaş eğitimi ulaştırmak için **yurttaş videoteks servisi** ve bir **yurttaş eğitimi haberleşme yasası**,
4. İlgili bir yerel yurttaş topluluğu aracılığıyla **suçtan arındırma ve danışman jüri sistemi deneyimleri**,
5. Çoktan seçmeli bir format ve iki aşamalı bir oy verme planıyla birlikte, meclisin yasama hakkı üzerinde kitlesel inisiyatif ve halk oylamalarına olanak sağlayan, ulusal bir **inisiyatif ve halk oylaması süreci**,

6. Yurttaş iletişim kooperatifinin denetimi altında, başlangıçta yalnızca eğitsel ve eğilim saptama amaçları için deneysel **elektronik oylama**,
7. Belirlenen okullar, kamusal konut projeleri ve ulaşım sistemleri için **dahili kupon sisteminin** denetlenmesi,
8. Bütün yurttaşlar için askerlik hizmeti seçeneğini de içeren bir **evrensel yurttaş hizmeti** programı,
9. Ortak çalışma ve ortak eylem alanında **yerel gönüllü programların** kamu tarafından desteklenmesi,
10. Ekonomik alternatifler için model oluşturan kamusal kurumlar aracılığıyla **İşyeri Demokrasisi** alanındaki deneylere kamusal destek,
11. Yeni bir **toplumsal ve kamusal mekan mimarisi**.

Barber'in "Güçlü Demokrasi Programı"nda yer alan "televizyonlu kent toplantıları ve yurttaş iletişim kooperatifi" ve "yurttaş videoteks sevisi" teklifleri, konumuz açısından dikkat çekicidir.

Güçlü Demokrasi'nin istediği şey, katılımın doğrudan; fakat iletişimin bölgesel ya da ulusal olduğu bir kent toplantısı biçimidir. Ölçek kısmen iletişimin bir işlevi olduğu için, elektronik iletişimin yaygınlaştırılması, ölçeğin açmazlarına olası çözümler sunar. Yeni riskler getirmesine rağmen, modern telekomünikasyon teknolojisi, bölgesel ve ulusal düzeyde demokratik bir söyleme aracı olarak geliştirilebilir. Yeni teknolojilerin olanakları, yurttaş eğitimi güçlendirmek, bilgiye eşit ulaşımı garanti etmek ve bireylerle kurumları, aralarında çok büyük mesafeler olsa bile, gerçek katılımcı tartışma ve müzakerenin gerçekleştiği, şebekelerde bir araya getirmek için kullanılabilir. Elektronik kent toplantısının, yakınlaşmadan taviz verdiğine, yüz yüze görüşme duygusunu azalttığına ve elit manipülasyonunu arttırdığına dair eleştirilere rağmen, başka türlü iletişim kurmaları mümkün olmayan gruplar arasında bir kent toplantısı yaratma fırsatı vardır (Barber, 1995: 332). Barber bu iletişimi ve etkileşimi sağlamak, alt yapısını kurmak üzere yurttaş iletişim kooperatifinin kurulmasını ve kurumsallaştırılmasını önermektedir. Etkileşimli video iletişimi, dikkatli kullanıldığında demokrasiyi geliştirebilecek yeni oylama biçimlerini olanaklı kılar (Barber, 1995: 350). O dönemin teknolojik şartları göz önüne alındığında Barber'in videoteks, televizyon üzerinden etkileşim-iletişim düşüncesi daha kolay anlamlandırılabilir.

Barber, daha sonra ilgisini internet üzerinde yoğunlaştırmakta, kuramını daha da güçlendirmektedir. Barber yurttaşlığın yeniden canlandırılması için kişisel web sitesinde bazı projelere yer vermektedir. Bu projeler, "unchat, Civworld, Agora Koalisyonu'dur"⁴. Unchat bir sohbet programı olmanın ötesinde Atina Demokrasisi'ndeki etkin yurttaş atıfta bulunmaktadır. Profesyonel bir grup tarafından geliştirilen unchat ortamında bireyler bir araya gelerek çeşitli konu başlıklarında görüş alışverişinde bulunmaktadırlar. Civworld Projesi, daha demokratik, sivil ve adaletli bir dünyanın oluşumuna katkıda bulunmak iddiasındadır. Demokrasi İçin Yurttaşlar Kampanyası'nın birinci eylemliliği karşılıklı dayanışmanın deklare edilmesi ve 2003 Dayanışma Günü etkinliğidir. Barber'ın bir diğer projesi ise Agora Koalisyonu'dur. Agora Koalisyonu, Barber ve Sher öncülüğünde New York, Philadelphia ve New Jersey'den kendi alanlarında profesyonel bir gruptan oluşmaktadır. Mimari, tarih, planlama gibi çok farklı alanlarda politika belirleme ve görüş alışverişinde bulunmak için gerçekleştirilen kent toplantılarını söz konusu üyeler yönetmektedir. Barber'ın, BT olanaklarını kullanarak, internet üzerinden Atina Demokrasisi ve Agora'ya atıfla yurttaşlığı yeniden

⁴ Barber'ın web sitesi için bkz. <http://www.benjaminrbarber.com>, Barber'ın projeleri için bkz. <http://www.unchat.com> ve <http://www.civworld.org>

canlandıracak projeleri hayata geçirmesi, Güçlü Demokrasi Kuramını reel kılması açısından önem taşımaktadır.

3.2.2.5. Eleştirel Demokrasi

B. Guggenberger ve C. Offe'nin öncülüğünü yaptığı Eleştirel Demokrasi, demokratik iradenin oluşması süreçlerinin ve karar süreçlerinin eleştirel analizi ve ikinci olarak rekabet halindeki demokrasi kuramlarının yerleşik demokratik düzenlerin değerini abarttıkları ve bu düzenlerin tutarsızlıklarını, yapısal eksikliklerini ve sonuç alma sorunlarını gözden kaçırdıkları üzerine kuruludur.

Eleştirel Demokrasi, bireysel önceliklerin tahrif edilmeksizin grupların kararına veya kolektif kararlara dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği sorunsalına yoğunlaşır. Eleştirel tez, demokrasiye yapılan yaygın bir övgünün zayıflığını anlatma amacıyla kullanılabilir. Buna göre demokrasi, halkın iradesini etkili biçimde yansıtmayı ve hukuka dayanması bakımından sık sık övülmüştür. Daha yakından bakıldığında bu kanıtın çürük olduğu görülür: Halkın iradesinden söz edilemez. Bütün kurallarda daha çok çoğunluklar ve azınlıklar söz konusudur; üstelik bunlar iradeyi oluşturan ve karar alan kurumlar tarafından etkilenen son derece farklı güdülerden beslenirler. Bu nedenle daha basit övgücüler demokrasiyi yeteneklerinden dolayı övmekle, en azından çoğunluğun iradesine yanlış yapmama özelliği yüklemekle yetinmişlerdir. Fakat Eleştirel Demokrasi kuramı bu övgüyü de uygunsuz bulmaktadır. Yani çoğunluk ya da çoğunluk iradesi hata yapabilir ve yanılabilir. Bu noktada minimal talepleri demokratik mekanizmalara yaklaştıracak ve aynı zamanda itirazla karşılaşmayacak ortak kararlar ve karar teknikleri bulmanın zor olduğunun ispat edilmesi, siyasette istikrarlı çoğunluk oluşturma ve bunu koruma, nesnel olarak sağlam siyasal programlar geliştirme ve uygulama imkanının az olduğu hipotezi akla gelmektedir.

Eleştirel Demokrasi'nin ikinci problemi ise demokratik irade oluşum ve karar süreçlerinin ayıklanmasıdır. Demokratik anayasal devletin siyasal irade oluşturan kurumları ilke olarak siyasal güdülerin kayıtsız şartsız iletilmesini teminat altına almıyorlar. Olgusal olarak, irade oluşturan kuramlarda belli ihtiyaç kategorileri siyasal devşirme imkanından mahrum bırakılmaktadırlar.

Çoğunluk kararı yaygın anlayışa göre özellikle verimli bir karar ilkesidir. Çoğunluk kuralının yüksek saygı görmesinin yeterli gerekçesi vardır. Vatandaşın eşit olması bakımından alternatif karar kurallarıyla –emir, kura, kehanet, kaliteli azınlık ve uzman oyları gibi-karşılaştırıldığında dikkate değer biçimde onlardan ayrılmaktadır. Çoğunluk kararları aynı zamanda kolay anlaşılabilirlerdir. Ayrıca çoğunluk kuralının kısa zamanda ve güvenilir kararlar üretilebilme gibi yararı da vardır. Çoğunluk ilkesinin gücü olarak onun, farklı, fakat hiyerarşik bir düzen içinde bastırılmamış insanlık ölçütlerini göz önünde bulundurma yeteneği de sayılır. Ayrıca çoğunluk kuralının yüksek meşrulaştırıcı gücünden de söz edilir, çünkü o –gizli ve genel oy hakkında-bağımlılık ve nüfuz ilişkilerinin dolaylı etkisini nötralize eder; kararlar ilgili olanların tümünü hilesiz şekilde karara katılanlar arasına katar ve ayrıca azınlığın gelecekte seçim kazanma imkanını açık tutar.

Eleştirel kuram çoğunluk kuralının kuram ve uygulamasının öncelikle çoğunluk kuralının kendine özgü eşitlikçi talebini baltalayıp baltalamadığını ve altını oyup oymadığını araştırmaktadır. Eleştirel kuramda çoğunluk kuralına şiddetle saldırılmıştır. Eleştirel Demokrasi şu yedi noktada çoğunluk kuralına eleştiriler getirmektedir (Schmidt, 2001:191):

1. Çoğunluk kuralının yüksek değerde olduğu son derece kuşkuludur: Çünkü çoğunluklar kural olarak istikrarsız, yanılabilir ve yanıltılabilir özelliklere sahiptirler.

2. İkinci olarak, çoğunluk kuralına, onun soyut katılım eşitliği hayaline (fiksiyon) dayandığı ileri sürülerek itiraz edilmektedir. Çoğunluk kuralı her oyun eşit ağırlıkta olduğu ve herkese yaklaşık olarak eşit bir seviyede uzmanlık, taahhüt ve sorumluluk düştüğü düşüncesine dayanır. Çoğunluk kuralını eleştirenler için bu “yerine getirilemez bir arzu”dur.

3. Bir diğer eleştiri noktası, kamusal ile özel alan arasındaki sınırların bulanıklaşmasıdır. Modern refah devletleri ve müdahaleci devletlerde kamusal ve özel alan arasında geniş bir kesişme alanı bulunmaktadır.

4. Bunların ardından, aşırı derecede zamana bağlılık problemi gelir. Bu durum özellikle zamana bağımlı olaylar, oylamalar, algılar ve aslında uzun vadeli etkisi olan hassas durumlarla ilgili olan hesaplarda kendini gösterir.

5. Tekrar gözden geçirilebilir, geri dönülebilir ve düzeltilebilir kararlar ilkesinin yaralanması çoğunluk kuralını eleştirenlerin beşinci argümanıdır. Atom enerjisi kullanımı kararı gibi taşıdıkları geri dönülemez riskler ve tehditler nedeniyle tekrar gözden geçirilemez olgular üretilebilir.

6. Katılanlar ile karardan etkilenenler arasındaki ve kararın yetkisi ile kararın etki sahası arasındaki nispetsizliğin artması bir başka eleştiridir. Her iki çevre arasındaki boşluk, sosyal ve müdahaleci devletin karışması ve uluslararası bağımlılıkların artması ile daha da büyür. Bir devletin vatandaşlarının uymak zorunda olduğu kararlar ulus üstü örgütlenmeler (Örneğin AB) tarafından alınabilmektedir.

7. Son eleştiri ise özel siyaset ile kamusal siyaset arasındaki gerilime dayanır.

Böyle bir durumda ne yapılabilir sorusunun cevabını veren Guggenberger, günümüz şartlarında daha iyisi yoktur ve çoğunluk kararına göre karar almaktan daha kabul edilebilir ve daha efektif bir yöntem bulunmamaktadır derken, buna karşın Offe, çoğunluk ilkesinin en azından kuramsal olarak düşünülebilecek biçimde genişletilmesi veya sınırlandırılması üzerinde ana hatlarıyla durmaktadır.

Eleştirel Demokrasi'ye karşı ise şu görüşler öne sürülmüştür: Eleştirel Kuram, daha kabul edilebilir ve uygulanabilir alternatifler ortaya koymamıştır. Fakat siyasal katılım, demokratik irade oluşumu ve bireysel kararlarla ilgili talepleri yükseltmiş, önceliği uygulamaya değil eleştiriye vermiştir.

3.2.2.6. Çoğunluk Demokrasisi ve Oydaşmacı Demokrasi

Hollandalı siyaset bilimci A. Lijphart, demokrasiler başlığı altında 1984 yılında yayınlanmış olan anayasal demokrasilerin karşılaştırılmasına öncülük eden eserinde Çoğunluk Demokrasisi ve Oydaşmacı Demokrasi Kuramlarını ortaya atmıştır. A. Lijphart, bu araştırma ile ondan önce hemen hemen hiç kimsenin yapmadığı şekilde ampirik ve normatif demokrasi kuramı arasındaki boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmuştur. Demokrasilerin hareket noktası Çoğunluk Demokrasisi modeli ile Oydaşmacı Demokrasi modelinin karşılaştırılmasıdır. A. Lijphart'a göre saf çoğunluk demokrasisinin dokuz temel özelliği vardır: 1) Yüksek derecede yoğunlaşmış yürütme iktidarı, bilhassa çoğunluk partisinin tek başına yönetmesi veya çoğunluk partisinin belirleyici olduğu mümkün mertebe küçük koalisyon hükümeti, 2) Çoğunluk iktidarının yasama ile kaynaşması ve hükümetin parlamentoya karşı üstünlüğü, 3) İki partili sisteme veya önemli partilerin sayısına göre ona yakın bir tipi, 4) Sadece temelinde tek bir çatışma çizgisi bulunan bir sistem anlamında tek boyutlu parti sistemi, 5) Çoğunlukçu seçim sistemi. 6- Asimetrik iki meclisli veya tek meclisli sistem, 7) Tekçi

ve merkezîyetçi devlet yapısı, 8) Yazılı olmayan bir anayasa, 9) Doğrudan demokratik düzenlemeleri adeta bütünüyle dışarıda bırakan kesin olarak temsili demokratik bir düzen (Lijphart, 1996: 14-17).

Çoğunluk Demokrasisi'nin karşısında Oydaşmacı Demokrasi (müzakere demokrasisi) yer almaktadır. A. Lijphart'a göre Oydaşmacı Demokrasi ideal tipi sekiz özellikle karakterize edilmiştir: 1) Yürütme bakımından iktidarın bölünmesi, 2) Formel veya informal kuvvetler ayrımı ve yasama ve yürütmenin görece ayrılığı, 3) Çok partili sistem, 4) Sınıfsal ve dini çatışma çizgileri gibi birçok çatışma çizgisinin varlığı anlamında çok boyutlu parti sistemi, 5) Nispi temsil sistemi, 6) İki meclisli sistem, 7) Federalist ve yerel yönetimi devlet yapısı, 8) Oldukça zor değiştirilebilen yazılı bir anayasa, bu anayasanın değiştirilmesi güvence altına alınmış veto hakkına sahip azınlıkların rızasını şart koşmaktadır (Lijphart, 1996: 25-30).

A. Lijphart'ın Çoğunluk Demokrasisi ile Oydaşmacı Demokrasisi arasındaki farklılık büyüktür. Çoğunluk Demokrasisi'ni parlamento çoğunluğu sağlar ve ondan çıkan yürütme, siyaseti şekillendirmede geniş ölçüde özgür hareket eder. Oysa Oydaşmacı Demokrasi, çoğunluğun ve yürütmenin hareket alanını oldukça sınırlar. Oydaşmacı Demokrasi, iktidarın kuvvetler ayrımı, iki meclis ve partilerin sayısının fazlalığı ile bölünmesini vurgular ve azınlığa iktidardan pay alma fırsatlarının verilmesini ister. Bunun dışında, nispi temsil sistemi vasıtasıyla seçmen oylarının parlamenter temsile doğru dürüst dönüştürülmesinin önemini vurgular. Ayrıca örgütlenmiş grupların iktidara temsilci yollamalarını sağlar. Bundan başka yasama ve yürütmeye kurumsal sınırlılıklar getirir, örneğin azınlıkların askıya alma veya mutlak veto hakkı gibi.

Demokrasiler'de A. Lijphart, Batılı ülkelerin, Çoğunluk Demokrasisi ile Oydaşmacı Demokrasi ideal tiplerine hangi ölçüde uyduğunu geliştirdiği sayısal göstergelerden üzerinden belirlemiştir. Elde ettiği sonuçlar özetle şöyledir: 1) Batılı sanayileşmiş ülkelerin demokrasi yapıları oldukça farklıdır. Farklılık o kadar büyüktür ki, aslında demokrasiden ancak kaba basitleştirme düzeyinde söz edilebilir. Bu nedenle Oydaşmacı Demokrasi ile Çoğunluk Demokrasisi arasında ideal tiptleştirilmiş farklılık ampirik olarak da anlamlı görünmektedir. 2) İsviçre ile Yeni Zelanda ve İngiltere gibi devletler arasındaki farklılık bilhassa büyüktür. İsviçre Oydaşmacı Demokrasi'nin örneği ve İngiltere ile Yeni Zelanda ise araştırmanın yapıldığı dönem olan 80'li yıllara kadar Çoğunluk Demokrasisi'nin prototipleridir. 3) Oydaşma ya da çoğunluk ilkesinin ve federalizm ya da merkezileşme derecesinin güçlü olup olmamasına göre dört tip demokratik sistem ayrımı yapılabilir: a) Merkezîyetçi Çoğunluk Demokrasisi (Yeni Zelanda, İngiltere), b) Federalist Çoğunluk Demokrasisi (Kanada, ABD ve Avustralya), c) Merkezîyetçi Oydaşmacı Demokrasi (Hollanda ve Finlandiya), d) Federalist Oydaşmacı Demokrasi (İsviçre). 4) Bazı ülkeler orta bir yerde bulunmaktadır. İsveç, Norveç ve İspanya, oydaşma ve çoğunluk skalasında aritmetik ortalamaya yakın bir yerde bulunmaktadır. Almanya'nın Demokrasisi de karma form olarak kabul edilir (Schmidt, 2001: 237-238).

3.2.2.7. Doğrudan Demokrasi

Modern öncesi kuramlarda demokrasi, doğrudan halk egemenliği olarak tanımlanmıştı. Bu anlayışa göre tam vatandaş, kamusal işlerin görüşülmesine ve bunlarla ilgili kararlara katılan kimse idi. Bu demokrasi modeli alan bakımından büyük devletlerde uygulanabilir değildir. Bununla birlikte bu tür devletler demokratik olarak yapılanmak istediklerinde temsili demokratik kurumların kurulması zorunlu hale

gelmektedir. Ancak ulusal devletler içerisinde Temsili Demokrasi'ye getirilen düzenlemelerle Doğrudan (daha doğru bir ifade ile yarı-doğrudan) Demokrasi uygulamalarına yer verilmeye başlanmıştır. Bu bölümde uygulamalardan hareketle Doğrudan Demokrasi tartışılacaktır.

Almanya'da Federal devlet düzeyinde Temsili Demokrasi'nin çok güçlü ve Doğrudan Demokrasi'nin çok zayıf olduğu bulgusu, kuşkusuz uluslararası karşılaştırma esas alınırca doğrudur. Bu konuda Federal Almanya yalnız değildir: Benelüks devletleri, İsrail, Yunanistan ve federal devlet düzeyinde Kanada ve ABD de hemen hemen dışlayıcı temsili demokratik anayasalı devlet arasında yer alırlar. Özellikle ABD'de lokal düzeyde federe devletlerde doğrudan vatandaş katılımı çok kuvvetli yapılanmıştır. Ulusal düzeyde doğrudan demokratik yöntemler ikinci bir ülkeler grubunda ciddi olarak büyük bir ağırlığa sahiptir: Özellikle İtalya, Fransa, İrlanda, Danimarka, Avustralya ve Yeni Zelanda bu tür ülkeler arasında yer alır. Örneğin Fransız Anayasası, belli yasalar için halk oylamasını ve anayasa değişiklikleri için zorunlu referandumu öngörmektedir. İtalya Anayasası, yasama ve anayasa değişiklikleri için ihtiyari bir referandumu içermektedir.

Anayasal devletler arasında Doğrudan Demokrasi konusunda lider, tartışmasız İsviçre'dir. Hem ulusal düzeyde hem kantonlar düzeyinde ve topluluklarda Doğrudan Demokrasi kuvvetli ölçüde yerleşmiştir. Doğrudan Demokrasi bakımından İsviçre ile diğer anayasal demokrasiler arasındaki mesafenin ne kadar büyük olduğunu örneğin 1945'den 1989'a kadar olan zaman diliminde ulusal referandumların sayısı gösterir. Bu dönem içinde İsviçre'de 227 referandum yapılmıştır. Bunun ardından ikinci olarak Avustralya (23), ardından Yeni Zelanda (17), İtalya (15), Danimarka (12) ve İrlanda (11) gelmektedir. Fransa'nın V. Cumhuriyeti (7) ve IV. Cumhuriyeti (4), İsveç (4) olarak yer almaktadır. Bu dönemde bir kez referandumun yapıldığı ülkeler ise Avusturya, Belçika, Norveç, Büyük Britanya'dır. Anılan ülke gruplarının ardından maksimum Temsili Demokrasi ve minimum Doğrudan Demokrasi'ye sahip ülkeler gelir: Federal Almanya, İzlanda, İsrail, Japonya, Lüksemburg, Hollanda ve ulusal düzeyde Kanada ve ABD gibi (Schmidt, 2001: 247).

İsviçre Doğrudan Demokrasi katılım fırsatlarını oldukça genişletmiş bir ülkedir. Bununla birlikte bu fırsatlar her zaman kullanılmamıştır. Ancak yoğun olarak tartışılan konular oy kullanma hakkına sahip vatandaş çoğunluğunu harekete geçirebilmiştir. Fakat pek çok durumda oylamalara katılma oranları aşağı düzeylerde kalmaktadır. Ayrıca doğrudan demokratik araçlar siyasal sistemin bütünleştirme yeteneğini geliştirmiş ve bunun yanı sıra esas itibarıyla kararların meşruluğunu güvenceye almıştır. Buna karşın siyasal karar sürecinin karmaşıklığı söz konusudur: Doğrudan demokratik mekanizmalar yüksek bir uzlaşma oluşturma ihtiyacını gerektirmektedir ve bu siyasal karar sürecini zorlaştırmakta ve uzatmaktadır.

İsviçre'de siyasal karar sürecinin güvenlik supabı olarak referandum köklü biçimde değişmiştir. Bir yasanın muhtemel veya gerçek sonuçlarında anlaşılmayan çıkar grupları, ihtiyari referandumun varlığı nedeniyle bir halk oylaması yapmakla tehdit etme ve böylece bütün yasama tasarılarını tehlikeye atma olanağına sahiptiler. Referandum muhalefetin eline bir tehdit aracı vermektedir. Bir yasama tasarısını güvenceye almak için yasa tasarısını güvenceye almak için yasa koyucunun tasarımı referanduma götürme yeteneğine sahip örgütlere karşı referandumdan geçecek şekilde hazırlaması gerekmektedir. Bu ise referanduma götürme yetkisine sahip çıkarların, yasama sürecine önceden dahil edilerek yapılmaktadır (Schmidt, 2001: 252). Bu durum İsviçre siyasal sistemini, parlamento tarafından hemen hemen değiştirilemeyecek, referandumu sağlama alacak uzlaşmaların müzakere edilerek sağlandığı sürekli bir

Müzakere Demokrasisi'ne dönüştürmüştür. Tarihsel olarak bakıldığında bu Müzakere Demokrasisi'nin önemli bütünleşme başarıları sağladığı görülmektedir. Oylama mücadelesinin maliyetini karşılamak için gereken örgütlenme ve finans ihtiyacı daha da büyüktür; bu nedenle, daha çok örgütlenme gücüne ve çatışma imkanına sahip çıkar grupları kazançlı çıkmaktadır.

Siyasal sistem, Doğrudan Demokrasi sayesinde farklı taleplerin özümsemesine açılır, bu talepleri güvenilir biçimde üstlenir, fakat onları somut kararlara dönüştürme bakımından sınırlı durumdadır. İsviçre'nin Doğrudan Demokrasi'ye yaklaşan demokrasisi, kuvvetli bir Doğrudan Demokrasi'nin modern karmaşık toplumsal sistemlerde de mümkün olduğu ve anarşiyi doğurmadığını göstermektedir. İsviçre'de Doğrudan Demokrasi "demagoglar için ödül" olarak işlemiyor, aksine istikrarı sağlayanlar için ödül olarak ve ortaklaşmacı demokratik azınlıkları korumanın aracı olarak işlev görüyor. Doğrudan Demokrasi'nin esas etkisi anti-devletçi (anti-etatist) ve anti-merkeziyetçi olmaktır. Bunun yanında sosyal ve siyasal olarak bütünleştirici ve böylece siyasal olarak tatminkar etkide bulunmaktadır. Aynı zamanda kuvvetli Doğrudan Demokrasi, parti sistemlerinin ve parti rekabetinin rolünü ciddi olarak zayıflatmaktadır. Diğer siyasal şartlar eşitlendiğinde Doğrudan Demokrasi parlamentarizmi de geri iter ve doğrudan siyasal katılımı kuvvetlendirir, muhtemelen siyasallaşma derecesini de yükseltir ve aynı zamanda yeni meydan okumalara karşı siyasetin eylemliliğini azaltır. Üstelik Doğrudan Demokrasi, anayasanın ve anayasal yargının önceliği ile çatışırsa ve böylece halk egemenliği ile anayasanın egemenliği çatışırsa büyük gerilimler ortaya çıkabilir. Son olarak yerleşik Doğrudan Demokrasi, Türk siyasal sisteminin öncelikleri de olan kuvvetli bir Temsili Demokrasi ile, işleyen bir parti rekabeti ile ve güçlü anayasa mahkemesi tarafından yasama ve yürütmenin sağlam bir şekilde frenlenmesi ile iyi geçinemez.

3.3. Siyasal Katılım ve Demokrasi

Siyasal katılım, yönetilenlerin yönetimde söz sahibi olmalarıdır. Kalaycıoğlu'na göre siyasal katılma bireylerin üyesi bulundukları siyasal sistemdeki otoritelerin aldıkları ve alacakları kararları etkilemek üzere yaptıkları eylemlerdir (Kalaycıoğlu, 1983: 201-202). Bu tanıma göre bireyin, otoritelerin kararlarını etkilemek üzere yapabileceği eylemler, hükümet mekanizmasında görev alacakların seçilişini; söz konusu görevlere gelenlere doğrudan ve dolaylı girişimlerle onların almakta oldukları veya alacakları kararların içeriğini, süresini, miktarını etkilemeye yönelik olabilecektir. Birey bu eylemleri dilekçe vermek, talepte bulunmak, mektup yazıp şikayetlerini iletmek suretiyle bireysel olarak yapabileceği gibi, oy vermek siyasal parti içinde faaliyette bulunmak, baskı grubu üyesi olarak eylemde bulunmak suretiyle başkalarının eylemleriyle uyumlaştırarak da yapabilir.

Siyasal katılım siyaset biliminin ve demokrasi tartışmalarının ana konularından birisidir. Siyasal katılımın genel bir çerçevesi çizilerek siyasal katılımın günümüz siyaset literatüründe genişleyen değişen yüzü ortaya konulacaktır. Siyasal katılımı devlet ölçeğinde katılım olarak algılayanlar olduğu gibi onu sadece devlet ölçeğinde katılımı ilişkilendirmeyen ve erk-iktidar paylaşımının var olduğu tüm alanlarda siyasal katılımın da olduğu tezini ileri sürenler bulunmaktadır. Burada ayrışılan nokta siyasetin devlet mi erk bilimi mi olduğu yönündedir. Siyaset daima devlet yönetimine katılma⁵ olarak anlaşıncı, devlet yönetimine katılma ile siyasal katılma aynı anlama

⁵ Burada devlet yönetimine katılımdan anlaşılan idare ve yönetsel faaliyetlere katılım değildir. Anlam alanı daha geniş tutulmaktadır.

gelmektedir. Cem Eroğul siyasal katılımı devlete katılım olarak belirlemektedir. “Zamanımızda devlet bulunmayan yerde siyaset yoktur; siyaset bulunan yerde de kesinlikle devlet vardır” (Eroğul, 1991: 14) Buna karşılık siyaset, bir erk ilişkisi olarak anlaşılırsa, devlet yönetimine katılma ile siyasal katılma farklılaşmaktadır. Bu ikinci anlayışa göre, devlet yönetimi siyasal katılmanın en önemli alanıdır ama, tek alanı değildir. Bunun dışında, buyuran-boyun eğen ilişkisinin bulunduğu her kurumda örneğin bir sendikada, dernekte, meslek kuruluşunda erk ilişkisi vardır.

Siyaset, devlet yönetime katılım olarak anlamlandırıldığında başlıca katılım araçları dar çerçevede çizilmektedir. Örneğin Eroğul, siyasal katılım biçimlerini oy verme hakkı, siyasal parti özgürlüğü, basın özgürlüğü olarak belirlemektedir (1991: 198 vd.).

Siyasal katılımın önemli bir diğer boyutu ise siyasal katılım-yönetimsel faaliyetlere katılım ayrımlaşmasıdır. Siyasal katılım kamusal kararların ve tercihlerin bizzat belirlenmesi ve değiştirilmesi için geçerlidir ve geniş bir alanı kapsamaktadır. Ancak yönetimsel faaliyetlere (idarenin eylem ve işlemleri ile ilintili olarak) katılım daha dar bir alanda katılımdır ve dolaylı olarak siyasal katılım işlevi görebilir.

Bu noktada bireylerin haklarını tanımlayan ulus üstü insan hakları hukuku belgelerinde hakların kuşaklar olarak sınıflandırılması kabul görmektedir. Birinci kuşak haklar aynı zamanda medeni ve siyasal haklar ya da klasik haklar olarak da adlandırılmaktadır. Yaşam hakkı, işkence yasağı, düşünce ve ifade özgürlüğü, gösteri yürüyüşü hakkı, örgütlenme özgürlüğü, mülkiyet hakkı gibi. Sosyal Demokrasi Kuramı ile ortaya çıkan ikinci kuşak haklar ise aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak isimlendirilmektedir. Sendikal özgürlükler, sosyal güvenlik hakkı, kültürel yaşama katılma gibi. Üçüncü kuşak haklar ise dayanışma hakları olarak ifade edilmektedir. Barış hakkı, gelişme hakkı, çevre hakkı, halkların kendi kaderini belirleme hakkı gibi (Gemalmaz, 2001:536-537). İnsan haklarının bu denli geniş tanımlandığı bir siyasal ortamda siyasal katılımı sadece “oy verme, siyasi parti özgürlüğü ve basın özgürlüğü” ile sınırlamak doğru olmayacaktır. Siyasal katılımı daha geniş tanımlamak yönetimsel faaliyete katılımı da (dilekçe hakkını kullanarak bir hizmet talebinde bulunma gibi) dolaylı da olsa içselleştirmek yerinde olacaktır.

3.4. Siyasal Katılım ve Bilişim Teknolojileri

Bu bölümde bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin demokrasi teorisinde önemli yere sahip olan siyasal katılım olgusunu nasıl etkilediği/etkileyeceğine yer verilecektir. Bu bağlamda yukarıda verilen demokrasi teorilerinin siyasal katılım olgusuna yaklaşımlarından hareketle bilişim teknolojilerinin siyasal katılımı hangi yönde ve hangi yoğunlukta etkileyeceği tartışılacaktır. Ancak bu bölümde siyasal katılma olgusuna ait kriterlerin belirlenmesi ile yetinilecektir. Aşağıda belirlenen kriterler ileriki bölümlerde verilecek BT’nin teknik potansiyeli ve e-demokrasi literatüründeki tartışmalar ekseninde değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

1. Özellikle Batı’daki seçimlerde siyasi katılım –oy verme- oranlarının düşük olması örneğinde siyasal katılmama-siyasal ilgisizlik.
2. Siyasa yapımında yasama meclisi ve bürokratlar dışında yurttaşların daha çok (ya da tamamına), sürece katılma fırsatının yaratılması,
3. Demokratik karar tekniklerinin daha fazla özneye yaygınlaştırılması, yakınlaştırılması.
4. Kısmi ve özel çıkarların kamusal iyiye dönüştürülmesi için etkileşimli alan oluşturulması, örgütlenmiş özel çıkarların dengelenmesi,

5. Güç yığılmasının önlenmesi,
6. Önder-kitle yaklaşması,
7. Siyasal katılım ve demokratik katılım mekanizmaları için oluşturulan toplulukların yerel-tikel düzeyi aşmış genel topluluklara dönüştürülmesi,
8. Alternatif enformasyon kanallarının oluşturulması, bilinçli siyasal tercihin oluşumu,
9. Özgürlük-eşitlik kutuplaşmasının aşılması,
10. Son olarak ve daha sonra ayrıntılı tartışılacağı üzere BT ile Temsili Demokrasi'den Doğrudan Demokrasi'ye geçişin imkanı.

4. BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE SOSYAL DEĞİŞME

Bilişim teknolojilerinin demokratik süreçleri ve demokrasinin formunu nasıl etkileyeceği, BT'nin birey, yurttaş ve toplumsal yapıyı nasıl etkilediği sorusuna öncelikle yanıt vermeyi gerektirmektedir. Bu sosyal değişimin, BT tarafından nasıl gerçekleştirildiğinin anlamlandırılmasında BT'nin teknik niteliğinin ve potansiyelinin bilinmesi gerekliliği de öncelikli belirlenmesi gereken alanlardan birisini oluşturmaktadır. Bu nedenle dördüncü bölümde, BT'nin teknik niteliği ve potansiyeli, sosyal bilimlerde bilişim teknolojilerine yaklaşımlar ve devletin teknoloji, özellikle de BT'ne bakışı incelenecektir.

4.1. Bilişim Teknolojilerinin Teknik Niteliği ve Potansiyeli

Mikroelektronik Devrimle ortaya çıkan BT, öncelikle teknik bir konudur. Bu nedenle BT'nin siyasal süreçlere etkisinin tespit edilmesi için öncelikle bilişim teknolojilerinin genel olarak niteliği, potansiyeli ve Türkiye'deki durumu üzerinde durulacaktır.

4.1.1. Teknolojik Devrim, Bilişim Teknolojileri

1960'lı ve 70'li yılların bilgisayarları hız ve kapasite yönünden bugünün PC'lerine (personal computer) göre çok geri, ama o nispette de pahalı araçlardı. 80'li yıllarda bugünkü PC'lerin ilk türleri piyasaya çıktı. Mikroişlemci Devrimi, gerek bilgisayar endüstrisini gerekse günlük yaşamımızı geri dönülmez biçimde değiştirdi. 90'lı yıllarda PC'lerin hızı ve kapasitesi baş döndürücü biçimde gelişince, tamamen PC ağlarından oluşan bir model gündeme geldi. PC'ler önce bir ağ üzerinde birbirlerine bağlı olarak kullanılmaya başlandı. İçlerinden biri (server:sunucu) ağ üzerindeki bilgi akışını sağlayarak ortak elektronik dosyaları sakladı. Aynı zamanda da, ana bilgisayar ile PC yerel ağı arasında bilgi alış verişini sağlanmaya çalışıldı.

Daha belirgin kısa bir tarihsel gelişim vermek gerekirse şöyle özetlenebilir: İlk bilgisayar 1943 yılında Pennsylvania Üniversitesi'nde yapıldı. Metrekarelerce alana sığdırılamayan ve tonlarca ağırlığı olan bilgisayar, transistörlerin bulunmasıyla masa üstüne, daha sonra diz üstü ve şimdilerde cep boyutlarına kadar küçültüldü. 1965-1971 döneminde bilgisayarlarda üçüncü kuşak devri transistörlerin yerine tümleşik devreler kullanılmaya başladı. Silikon yongaların yaygın kullanımı bilgisayarların hızını artırdı ve boyutları iyice küçüldü. Bu dönemlerde bilgisayarlar sadece üniversite ve bilgi işlem merkezlerinde değil, iş hayatında da boy göstermeye başladı. 1984 yılında ilk grafik işletim sistemini üreten Apple Macintosh, bilgisayar pazarında büyük bir pay almayı başardı. IBM, 12 Ağustos 1981 pazar günü kişisel bilgisayarların seri üretimine başladığını duyurdu. 1981'de başlayan rekabet dönemi, 1990'a kadar sürdü. Herkes gelişmeye ayak uydurmaya çalışırken, Microsoft 1990 yılı mayısında DOS işletim sistemine bir son vererek Windows 3.0'ı piyasaya sundu. Bilgisayar yazılım ve donanımındaki bu hızlı gelişmelere bir de interneti eklemek gerekmektedir. Bugüne gelindiğinde artık piyasada Windows Me, Windows XP sürümü ile Microsoft en yaygın yazılım konumundadır.

1970'li yılların başında, ABD Savunma Bakanlığı, ülke topraklarına yapılacak olası bir nükleer saldırı sonrasında askeri üslerin ve füze rampalarının aralarındaki iletişimi sürdürürebilmek için, ARPAnet adlı gizli bir proje başlattı. ARPAnet önce üniversiteler, sonra bazı devlet kuruluşları tarafından kullanılmaya başlandı. Arkasından

Avrupa'ya geçti. Artık internet adıyla tanınıyordu. 1980'lere kadar daha çok e-posta ve dosya transferi için kullanıldı. Bu tarihlerde İsviçre'de CERN Laboratuvarı'nda bir fizikçi olan Tim Berners-Lee, kampus içindeki internet altyapısı üzerinde elektronik dosyaları kolayca ve etkileşimli olarak paylaşmanın yollarını araştırdı. WWW (World Wide Web) teknolojisi bu yoldan gelişti ve tüm dünyada internetin yaygınlaşması için son kıvılcım oldu (Çağıltay, 1997:5-10). ARPAnet'in çıkış amacına bakıldığında internetin, soğuk savaş döneminin yeni dünya düzenine bir armağanı olarak doğduğu söylenebilir.

Tarihi arka planı böyle olan internetin tanımı ve neliği üzerine şunlar söylenebilir. İnternet, bir çok bilgisayar sisteminin birbirine bağlı olduğu, dünya çapında yaygın olan ve sürekli büyüyen bir iletişim ağıdır. Aynı zamanda, insanların her geçen gün gittikçe artan "üretilen bilgiyi saklama/paylaşma ve ona kolayca ulaşma" istekleri sonrasında ortaya çıkmış bir teknolojidir. Bu teknoloji yardımıyla pek çok alandaki bilgilere insanlar kolay, ucuz, hızlı ve güvenli bir şekilde erişebilmektedir. "Bilgi Ağı" üzerindeki bilgi iletimi ve paylaşımı bazı kurallar dahilinde yapılmaktadır. Bu kurallara kısaca "internet protokolleri", ya da TCP/IP protokoller ailesi denir. TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol), bilgisayarlar ile veri iletilme/alma birimleri arasında organizasyonu sağlayan, böylece bir yerden diğerine veri iletişimini olanaklı kılan pek çok veri iletişim protokolüne verilen genel addır. Bir başka deyişle, TCP/IP protokolleri bilgisayarlar arası veri iletişiminin kurallarını koyar. Bu protokollere örnek olarak, dosya alma/gönderme protokolü (FTP, File Transfer Protocol), elektronik posta iletişim protokolü (SMTP Simple Mail Transfer Protocol), TELNET protokolü (İnternet üzerindeki başka bir bilgisayarda etkileşimli çalışma için geliştirilen login protokolü) verilebilir. Adını sıkça duyduğumuz WWW ortamında birbirine linkli objelerin iletilmesini sağlayan protokol ise Hyper Text Transfer Protocol (HTTP) olarak adlandırılmaktadır. TCP/IP protokolü aynı zamanda, diğer iletişim ağlarında da kullanılabilir. Özellikle pek çok farklı tipte bilgisayarı veya iş istasyonlarını birbirine bağlayan yerel ağlarda (LAN) kullanımı yaygındır (Çağıltay, 1997:11-12).

Günümüzde teknolojik yenilikler kimsenin kestiremediği bir yöne doğru hızla ilerlemektedir. Özellikle elektronik alanda, iletişim alanında, biyoteknoloji alanında devrimsel nitelikte değişim ve gelişmeler meydana gelmektedir. Bilgi teknolojilerindeki köklü değişim, değişimi kolaylaştırmış ve yeni bir dönemin başlamasına imkân sağlamıştır. Bilgi teknolojileri örgütlerin yapısını, işleyiş süreçlerini, performansını ve değişimini etkileyen temel faktördür. Hem özel sektör hem de kamu sektörü bilgi teknolojilerinden derin bir şekilde etkilenmektedir. 1993 yılına gelindiğinde, ABD'de bilgisayar satışları televizyon satışlarını geçmiş, bilgisayar ve yazılımların değeri askeri harcamaların iki katına çıkmıştır. Bilim ve teknolojiye gelişmeler üretim sistemlerini iş örgütlenmelerini önemli değişikliklere uğratmıştır. Toplum düzenini oluşturan kurumsal formlar, toplumsal ilişkiler ve dış dünya ile olan ilişkilerin organizasyonu köklü bir şekilde değişmiştir.

1970'li yıllar, sanayileşmenin gerilediği ve "bilgi teknolojileri" olarak adlandırılan yeni teknolojilerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bilgi teknolojisi; bilginin derlenmesi, işlenmesi, saklanması, kullanılması, aktarılması, denetlenmesi gibi onun yönetimine ilişkin süreçlerde kullanılan elektronik ağı, sistem ve yöntemleri içermektedir. Bununla birlikte çağdaş bilgi teknolojisi daha çok elektronik bilgi işlem sistemleri (bilgisayar) ile iletişim (telekomünikasyon) teknolojileri kapsamında tanımlanmaktadır. Bilgi teknolojisi bilgiyi sayısal biçime çevirerek bellekte tutar.

Bilgi teknolojileri ile birlikte bilginin işlenme hızı, kullanabilirliği, kullanım alanları ve veri hacmi artmıştır. Bu da bireylerin ve örgütlerin planlama, uygulama ve

denetleme kapasitelerini büyük ölçüde geliştirmiştir. Sanayi toplumunda zaman saat, dakika ve saniyelere bölünmüş iken, bilgi toplumunun simgelerinden birisi olan bilgisayar, milyarda bir saniye içinde, binlerce mikro saniye içinde düşünür (Kumar, 1999: 24).

Günümüzde toplumunun itici gücü bilgi ve bu bilgiyi işleyen bilgisayarlardır. Bilgisayarla birlikte bilgiyi işleyen, depolayan, bilgiden yeni bilgiler üreten BT ortaya çıkmıştır. Sanayi toplumuna geçişte buharlı makine, elektrik, içten yanmalı motorlar gibi teknolojilerin oynadığı rolü, bilgi toplumunda bilişim teknolojileri oynamaktadır. Bilginin elektronik olarak işlenmesi ve bilgisayar imkânlarının harekete geçirilerek yapılan işler ve işlerin yapılış tarzı “bilişim” olarak da adlandırılmaktadır.

Bilgisayarın yapacağı devrim belirli bir alanda değil her alanda olmaktadır. Bilgisayar dünyasındaki gelişmeler kendi kendilerini beslemekte, bu da sektördeki devrimi sürekli hale getirmektedir, işlem hızı, saklama kapasitesi ve uygulama alanlarında fevkalade gelişmeler olurken, diğer yandan işlem ve saklamanın birim maliyetleri hızlı bir şekilde düşmektedir. Örneğin bu maliyetler 1981 yılından beri yüz kat düşmüştür. Diğer teknolojiler, devlet ve şirket gibi büyük kurumları güçlendirirken, “kişisel bilgisayarlar” bireylere hizmet etmekte ve bireylere önemli imkânlar sağlamaktadır. Bu da bireyi güçlendirmekte ve demokratik değerlerin yaygınlaşmasına yardımcı olmaktadır (Al, 2002:82). Toffler’in ileri sürdüğü gibi, “ev merkezli toplum” kavramı olup bitenleri anlatmada abartılı olabilir (Kumar; 1999: 30), fakat yeni teknolojilerin evden yürütülen faaliyetler üzerindeki etkisi inkar edilemez niteliktedir.

Zaman ve mekan dönüşmüş durumdadır. Fiber-optik kablolarının iletişim sistemlerine sağladığı geniş imkanlar ve milimetrik yüzeyler üzerinde çok sayıda karmaşık elektronik devrenin yerleştirilmesine imkân sağlayan yongalar, büyük hacimdeki verileri ışık hızıyla dünyanın bir ucundan diğerine iletebilmektedir. BT, hızı artırmakta ve böylece coğrafya ve fiziki mekanın önemi azalmaktadır. İnternetin, Sanayi Devrimi’nin derin etkisini bile aşacak çapta değişiklikler getireceği ileri sürülmektedir.

Günümüzde iletişim kurmak için aynı mekanda olmak veya aynı lisanı paylaşmak mecburiyeti yoktur, internet zaman, mekan ve dil farklılıklarını ortadan kaldırmaktadır. Günümüzde şehirler arası mesafe ile ülkeler arası mesafe arasında bir fark yoktur. İnternete girdikten sonra çok yakındaki biriyle yazışmak ile dünyanın diğer ucundaki birisiyle yazışmak arasında zaman bakımından bir fark söz konusu değildir. Yeni toplum, daha önceki toplumların maruz kaldığı zaman ve mekan kısıtlamasına çok az maruz kalmaktadır.

Günümüzde bilgisayar teknolojisinde yaygın olarak kullanılan “byte” atomlardan oldukça farklıdır. Byte’ların ağırlığı, yoğunluğu, şekli, rengi yoktur. Fiziki anlama kapasitesinin dışındadır. Örneğin kütüphaneden bir kitap alındığında orada bir eksilme olurken, dijital kütüphanede eksilme diye bir şey söz konusu değildir. Atomlar gümrüklerden geçerken, byte’lar henüz gümrüklere takılmamaktadır Bu da geleneksel ulusal sınır kavramını yıkmaktadır (Al, 2002:83). Çalışanlar artık kâğıt parçaları yerine byte’larla çalışmakta ve veri tabanı, dosya dolaplarının yerini almaktadır. Dosyalar bilgisayarın içinde ve elle tutulamayacak kadar küçülmüştür. Amerikan Kongre Kütüphanesinde bulunan kitapların tamamını bir buzdolabından daha büyük olmayan bir bilgisayarda toplamak mümkündür (Kumar, 1999: 23).

İçinde bulunduğumuz dönem aynı zamanda iletişim çağıdır. “Anında iletişim” anlayışı ile birlikte, bilginin işlenmesi ile iletilmesi arasındaki ayrım ortadan kalkmış bulunmaktadır. Bu gelişme sadece haberlerin veya bilgilerin daha çabuk aktarılmasını sağlamakla kalmamakta, hayatın dokusunu da değiştirmektedir. İnternet aracılığıyla, daha önce hiç tahayyül edilmemiş bir şekilde, bireyler, gruplar, şirketler, endüstriler, üniversiteler, devlet kurumları birbirleriyle bağlantı halindedirler. Bilgisayar çipleri

teknolojisi ile alternatif iletişim kanalları çoğalmış ve telefon, yazılı-görsel medya şirketlerinin tekelleri sona ermiştir.

Yeni teknolojilerle birlikte üretim uluslararasılaşmış, çokuluslu şirketler doğmuş ve değişik ülkelerde üretilen parçaların başka ülkelerde monte edilebilmesi yaygın hale gelmiştir. Çokuluslu şirketler, yeni teknolojilerin sağladığı iletişim imkânları ile yaşamlarını devam ettirmektedir.

4.1.2. İnternetin Temel İşlevleri

İnternetin temel işlevleri elektronik posta, Usenet-Tartışma Listeleri, Tele Konferans, Sohbet Sistemleri (IRC), World Wide Web (www), dosya taşınması (FTP ve Archie), Telnet, Gopher, Veronica olarak sıralanabilir. Bu bölümde internetin temel işlevlerinden kısaca söz edilecektir. Ancak özellikle internet üzerinde katılım biçimleri olan elektronik posta, tartışma listeleri (Usenet) ve telekonferans-konuşma (chat) ve World Wide Web üzerinde durulacaktır.

4.1.2.1. e-Posta (E-Mail)

e-Posta internetin ortaya çıkışından bu yana kullanılan ilk ve en yaygın etkileşim biçimidir. Bilgisayara yazılı metin temelinde, eş zamanlı olmayan ve mekandan bağımsız olarak mesaj gönderme olarak tanımlanan elektronik postalama bireyden bireye olduğu gibi bireyden gruba yönelik bir iletişime olanak vermektedir.

e-Postanın en büyük avantajı hızıdır. Pek çok bilgi bankasına ya da ağ servislerine elektronik mektup ile ulaşmak mümkündür. Ayrıca kıtalararası telefon ücretlerinin hala çok yüksek olduğu günümüzde elektronik posta çok ucuz bir haberleşme yoludur. e-Posta kullanımında deneyim kazanan kullanıcıların keşfettikleri diğer bir özellik ise e-posta ile her konudaki soru ve sorunlarına cevap bulma yoludur. Üstesinden gelinemeyen bir problemin, aynı konuda çalışan kişilerin bulunduğu ortak e-posta ortamlarına yöneltilmesi durumunda, çok kısa sürede dünyanın dört bir yanından cevap almak mümkün olacaktır. Burada etkileşimin yoğun olarak yaşandığı e-posta gruplarına (e-mail groups) vurgu yapmak yerinde olacaktır.

4.1.2.2. Usenet, Tartışma Listeleri

Usenet en basit tarifle elektronik ilan tahtası benzeri bir ortamdır. Sayıları her geçen gün artan ilgi grupları içinde kullanıcılar mesajlarını, sorularını ve ilanlarını bırakırlar ya da değişik konularda serbestçe fikirlerini paylaşırlar. Usenet'te elektronik postadan farklı olarak, sistemde genel bir alana gelen Usenet mesajları burada depolanmakta, tüm sistem kullanıcıları, bu alana gelen bilgileri okuyabilmektedir. Usenet'in temel taşı haber gruplarıdır. Bu gruplar ilgili bulundukları haber grupları içinde ana ve alt sınıflara ayrılmışlardır. Böylece kullanıcılar istedikleri konulara daha kolay ulaşmaktadırlar (Çağiltay, 1997:86).

Elektronik tartışmalara katılmak için ağ kullanıcılarının kullanabileceği çok çeşitli yöntemler vardır; ancak temel amaç benzeri düşünce, görüş, sorun ve çözümlere sahip kişileri bir araya getirmektir. Bir tartışma genellikle birisinin özel bir konuda tartışmayı önermesiyle başlatılır, daha sonra tartışma için ağa bağlı bilgisayar belirlenir ve tartışmanın varlığı duyurulur. O andan itibaren tartışmaya gönderilen her mesaj bütün abonelere elektronik posta olarak dağıtılır.

Elektronik tartışmalar, tartışma listeleri (Listserv) ve haber grupları (Usenet) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tartışma listeleri özel bir yazılım programı tarafından desteklenen elektronik tartışmalardır. Haber gruplarındaki elektronik tartışmalar tartışma listelerinden çok farklı bir biçimde yapılmaktadır. Bir tartışmaya abone olmak yerine Usenet haberleri ağ üzerinde yayımlanır. Haberler bilgisayar bülten tahtalarına benzetilmektedir. Mesajlar doğrudan size gelmez, istediğiniz zaman siz gidip mesajları görebilirsiniz. Haber grubu ve tartışma listeleri her geçen gün hızla büyümektedir (Timisi, 1999: 110).

4.1.2.3. Tele Konferans (Net Meeting)

Tele konferans, bilgisayar aracılığıyla iki bireyden başlayarak geniş çaplı katılıma olanak veren tartışmaya dayalı bir uygulamadır. Mesajlar merkezi bilgisayara gönderilir ve diğer katılımcılar için anında açık bırakılır. Metnin düzeni hakkında bütün katılımcılar eşit olarak söz sahibi olduğu için tartışma sırasında oluşan metin yani tartışmanın diyalogları geleneksel anlamda tek bir yazarı olmayan ancak topluluğun hepsinin ortak ürünü olan bir metin haline gelir.

4.1.2.4. Sohbet Sistemleri (IRC: İnternet Relay Chat)

İnternet kullanıcıları arasında eş zamanlı olarak mesaj alışverişine izin veren “Chat” (sohbet) internetin yüz yüze iletişim biçimine yakınlığını örnekleyen bir uygulamadır. Kişisel bilgisayarda yazılan mesajlar aynı zaman dilimi içinde bir diğer ekranda görünebilmekte böylelikle metinler arasında etkileşimli bir değişime olanak sunmaktadır. Günümüzde internette, sanattan siyasete, spordan bilgisayara kadar onbinlerce farklı konu üzerine IRC vardır. Ortalama bir internet kullanıcısı bile IRC sayfası açabilmektedir.

4.1.2.5. World Wide Web

İnternetin en yaygın biçimini oluşturan, İsviçre’de bir fizik laboratuvarı olan CERN’de geliştirilen Web, bilim adamlarının ortak çalışma ve bilgi alışverişinde bulunmaları amacıyla geliştirilmiştir. Web, internet bilgisayar ağı üzerinde kaynak keşfetme ve erişim için izleme aracıdır. Çeşitli formlardaki bilgilerin yerini belirlemek, bu bilgilere erişmek, bu bilgileri indirmek ya da göstermek için bir çok standart protokol kullanan bir istemci/sunucu sistemidir.

WWW, internet üzerinde yazı, fotoğraf, ses ve hareketli görüntüyü birleştiren hiperortam bir sistemdir. Web ile elektronik verinin resim, film ve video görüntüsü, ses ve metin gibi çok farklı şekillerinin bir arada kullanımı ve bilgiye değişik ortamlardan çeşitli kullanıcıların, donanım ve yazılımdan bağımsız olarak erişimi mümkün olmaktadır. Web’in bu kullanışlılığı nedeniyle web siteleri her geçen gün artmakta, tüm kuruluşlar, işletmeler ve organizasyonlar hızla sanal ortamda yerlerini almaktadırlar. 2003 yılı sonu verilerine göre internette 45 milyon civarında hostname¹ bulunmaktadır.

¹ Hostname: Bir bilgisayara verilen ve IP adresinin karşılığı olan isimdir. Ancak çalışmada hostname terimi aynen kullanılacaktır.

4.1.2.6. Dosya Taşınması (FTP ve Archie)

FTP (File Transfer Protocol) ya da dosya taşıma protokolü, internet üzerindeki bilgisayar sistemleri arasında dosya alışverişini sağlayan bir servistir. İnternet üzerinde 1970’li yıllardan beri çalışan temel servislerden birisi olan FTP hala en fazla kullanılan ve internet üzerinde en çok trafik yaratan servislerden birisi olma niteliğini korumaktadır. Herkese açık (anonim) servislerde bulunan bilgilerin her geçen gün artması, FTP’nin bu özelliğini uzun yıllar koruyacağını bize göstermektedir. FTP sayesinde bir kullanıcı kişisel bilgisayarına dünyanın herhangi bir yerindeki bir bilgisayardan dosya çekebilir veya çok uzak bir noktadan kullanıcının masasındaki bilgisayarın diskine bir başka kullanıcı (izin verilmesi kaydıyla) ulaşp gerekli dosyaları kopyalayabilir.

İnternet üzerinde, “Anonim FTP” servisinin sağladığı halka açık binlerce dosya kütüphanesi veya arşivleri bulunmaktadır. Bu arşivlerde ücretsiz ya da çok küçük bir ücret karşılığı edinilebilecek yüz binlerce yazılım vardır. Bunlar internet kullanıcılarının ellerindeki kişisel bilgisayarlar için bir iletişim yazılımından yeni bir bilgisayar oyununa ya da işletmelerde kullanılan işletim sistemindeki bir problemi giderecek yazılım güncellemesine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Yazılımların yanı sıra binlerce değişik konudaki raporlar, tezler, kitaplar, resim ve ses bilgilerine yine aynı yolla internet üzerinden erişilebilir (Çağıltay, 1997:53). İnternetin diğer işlevleri ile birlikte dosya taşınması (FTP) göz önüne alındığında, internet ticari amaçla kullanılmakla birlikte, internetin vahşi kapitalizmi yeniden canlandıracağı tezi değil, hediye ekonomisini canlandıracağı iddia edilebilir.

4.1.2.7. Telnet, Gopher ve Veronica

Telnet, bir bilgisayar kullanıcısının, uzak bir noktada bulunan başka bir bilgisayar sistemine, terminal bağlantısı kurmak amacı ile kullandığı bir internet protokolüdür. Bağlantı kurulan bilgisayar aynı binada bulunabileceği gibi, internet üzerinde binlerce kilometre uzakta başka bir kıtada da bulunabilir. Böylece kullanıcı ofisinden ayrılmadan kendisinden çok uzakta bulunan bir bilgisayar sistemini sanki masasında bir bilgisayarmış gibi kullanabilmektedir. Telnet sayesinde kullanıcılar internetin gücünü kullanarak dünyanın her hangi bir yerinde internete bağlı bilgi bankalarına, kütüphane kataloglarına ve her türlü bilgi kaynağına ulaşabilmektedir.

Şu ana kadar incelenen Telnet, FTP, Archie gibi araçlarla, internet üzerinde gerekli kaynaklara ve bilgiye ulaşmanın yolları aktarıldı. Ancak bu araçları kullanabilmek için öncelikle ulaşmak istenen adreslerin bilinmesi gerekmektedir. Her bağlanan noktanın kendine özgü komutları olabilir ve ayrıca izin ve dosya isimleri de bilinmelidir. Kullanıcıların hayatlarının kolaylaştırılması ve sistem detaylarının öğrenilmesine gerek kalmaksızın interneti kullanabilmeleri için geliştirilen araçlardan biri de Gopher’dır. Gopher, menüler sisteminden oluştuğu için uzun uzun komutlar girilmesine gerek kalmaksızın aranan bilgiye ulaşmayı sağlamaktadır. Gopher, dağınık noktalardaki dokümanlara menü temelli bir arayüz yardımı ile ulaşılmasını sağlayan internet servsidir. Gopher, ara yüzü yardımı ile binlerce Gopher servisi içinde dolaşmak, tarama yapmak ve tarama sonucunda bulunan bilgileri kendi sistemimize kopyalamak mümkündür (Çağıltay, 1997: 95).

Veronica, Gopher sistemini destekleyen daha da kolaylaştıran bir yazılımdır. Veronica sayesinde, Gopher uzayında, anahtar kelime kullanarak tarama yapmak ve

farklı Gopher servislerinde yer alan bu tarama sonuçlarını tek bir menü üzerinde toplamak mümkün olmaktadır (Çağıltay, 1997:99).

4.1.3. İnterneti Diğer İletişim Biçimlerinden Ayıran Özellikler

İnternetin tanımı üzerine varolan yaygın kanı bu ortamın bilgisayar üzerindeki bilgi ve enformasyona erişimi sağlayan bir teknoloji olduğu yönündedir. Bu yaklaşım internetin aktarım boyutunu öne çıkarmaktadır. Bu tanıma internetin karşılıklı etkileşim fonksiyonunu da eklemek uygun olacaktır.

İnterneti diğer iletişim araçlarıyla karşılaştırdığımızda şu özellikleri belirgin olarak saptanabilmektedir. İnternet bireysel, grup ve çoklu iletişimi bir arada barındırmaktadır. Yayıncılık için düşük tamamlanmış maliyet ve düşük marjinal maliyet yaratmaktadır. Düşük maliyeti küresel çoklu iletişime olanak vermektedir. Düşük maliyetli, küresel, metin temelli, kişiler arası iletişime izin vermektedir (Bonchek, 1997:10).

İnternetin niteliklerini aşağıda sayılan on kategori ile analitik olarak göstermek mümkün olacaktır. Bu sayede internetin diğer iletişim araçlarına göre avantaj ve dezavantajları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır (Timisi, 1999:101-103).

1. Duyusal Güvenilirlik: Mesaj sisteminin yazılı karşılıklı değişime dayanan biçimi kişiler arası ve kitle iletişiminden daha az duyusal olarak güvenilir niteliklere sahiptir.
2. Coğrafi Yayılım: Hem uydu bağlantısına dayalı kitle iletişimi hem de uzak iletişim coğrafi yayılım açısından benzer potansiyellere sahiptir.
3. Geri Beslemenin Niteliği: Kişiler arası iletişimin ve kitle iletişiminin belli bir zamanla sınırlandırılmışlığının tersine uzak iletişim zamanla sınırlı değildir, mesaja tepki birkaç dakika sonra ya da günlerce sonra da gösterilebilmektedir.
4. Potansiyel Etkileşim: İletişimci ve iletişime giren arasında rol değişimine olanak sağlanmakta, ilişkiyi karşılıklı hale sokmakta, yazılı iletişimi güçlendirmek üzere sözel olmayan grafikler kullanılabilir.
5. Kontrolde Potansiyel Eşitlik: Uzak iletişim tarzı kişiler arası iletişimde olduğu kadar kontrolde eşitlik olanağı sunmaktadır. Uzaktan iletişimde katılımcılar iletişimi başlatma, mesajı kontrol etme ve iletişimi bitirmede belli bir kapasiteyi paylaşmaktadır.
6. İçeriğin Niteliği: Uzak iletişim kişiler arası iletişime benzer olarak (tamamıyla eşit düzeyde değil) çok farklı ve kişiselleştirilmiş içeriğe izin vermektedir. Kişiler arası iletişim ve kitle iletişiminin tersine, uzak iletişimin kaydetmeye ve yeniden kullanmaya izin veren yapısı yeni örgütsel kapasitelere izin vermektedir. Nitekim bu teknolojilerin olanakları (ademi-merkezileşme) ve tehlikeleri (egemenliğin merkezileşmesi) üzerine yapılan tartışmalar mesajın saklanması ve yeniden kullanılmasına izin veren özelliğinden kaynaklanmaktadır.
7. Donanım Güvenilirliği: Bu kritere dayanılarak yapılan tartışmalar bilgisayara dayalı uzaktan iletişimde donanımın güvenilirlik oranının kitle iletişiminden daha fazla olduğu üzerine dayanmaktadır.
8. Yazılım Güvenilirliği: Genel kamunun kullanımı için tasarlanmış olan herhangi bir uzaktan iletişim biçimi, asgari düzeyde bir bilgisayar bilgisinin varlığını gerektirmektedir. Bu özelliği, bu iletişim biçiminin yaygınlaşmasında engelleyici bir unsurdur. Ancak bilgisayar dilinin basitleştirilmiş paket programlarıyla genel kamunun kullanımı daha fazla sağlanmaktadır.

9. İletişim Sistemlerinin Merkezileşmesindeki Potansiyel: İletişim araçlarında merkezileşme ve bunun örgütsel sonuçları kamusal katılımın niteliğini belirlemede önemli bir unsurdur. Kitle iletişim araçları devlet ya da ekonomik birkaç büyük tekelin merkeziyetindeyken, bilgisayar temelli uzak iletişim ne devlet ne de tamamen birkaç ekonomik tekelin egemenliğindedir. Bu araçların toplumsal özgürleşmeye mi yoksa toplumsal denetime mi yol açacağı araçlar üzerindeki merkezileşme olasılığına bağlıdır.

10. Enformasyon Bağımlılık İlişkisini Sağlayacak Amaçların Kapasitesi: Uzak iletişim sistemlerinin şu anda varolan kapasitesi dikkate alındığında iletişim sürecinde enformasyon bağımlılık ilişkisini yaratan üç türlü amaçtan söz edilmektedir. Teknolojik gelişmelerin toplumsal yayılmasına bağlı olarak bu amaçların değişeceği açıktır. İnternet kullanımını da belirleyen bu amaçlar kişisel, kişiler arası ve toplumsal amaçlar olarak sıralanmaktadır.

4.2. Sosyal Bilimlerde Bilişim Teknolojilerine Yaklaşımlar

Bu bölümde bilgi toplumun ortaya çıkışı ve yükselen değerler; değişen insan tipi: iletişim teknolojileri demokrasi ilişkisini açıklayan teorilere yer verilecek, sosyal bilimlerde BT'ye yaklaşım ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4.2.1. Bilgi Toplumu

Öncelikle bilgi kavramının tanımlanmasında çalışma konusunun doğası dikkate alınarak yeni bir tanımdan hareket edilecektir. D. Bell'in önerdiği tanım şöyledir: Bilgi (knowledge) sistemli bir şekilde herhangi bir iletişim aracıyla başkalarına aktarılan, makul bir hükmü veya tecrübeye dayanan sonucu gösteren, olgu veya fikirlerle ilgili düzenli ve sistemli ifadeler bütünüdür (Bell, 1973:175). Bilgi sözcüğünün günlük dildeki anlamlarıyla D. Bell'in önerdiği tanımlar karşılaştırılınca görülür ki, bu yazar, zeka ürünü olan sistemli bir ifadenin bilgi sayılabilmesi için, bunun bir iletişim aracıyla başkalarına aktarılmasını da gerekli bulmaktadır. Bu tanımla bilgi, "haber" ve "gösteri"den ayrılmış olmaktadır. Literatürde "enformasyon" kavramının değil "bilgi" kavramının kullanılması gerekliliği, üzerinde ayrıntılı tartışılan konulardan birisidir. Enformasyon, herhangi bir konu ile ilgili bir bilinmeyi (belirsizliği) giderme konusunda yardımcı olan betimleyici ifadelerdir. Örneğin, bir sinemada hangi filmin gösterildiği, havanın nasıl olacağı veya aradığımız bir kitabın hangi kütüphanede olduğunu bilmek, bilgi değil, enformasyon sahibi olmaktır. Bilgi sözcüğüyle bağlantılı kullanılacaksa enformasyona açıklayıcı niteliği olmayan ve sadece anlamayı veya farkında olmayı sergileyen "sıradan bilgi" de diyebiliriz. Enformasyon sözcüğünün eşanlamlısı olarak "bilgi" sözcüğünün kullanımında ısrar etmek hem "bilgi toplumu" ile "enformasyon toplumu"nun niteliksel farklılıklarının yanlış anlaşılmasına neden olacaktır, hatta olmaktadır. Bilgi, olguları ve olayları tanıma, anlama ve özellikle açıklamaya yönelik, eğitim, gözlem, araştırma veya deneyim yoluyla elde edilen ve bütün bunların insanın zihinsel değerlendirmesi neticesinde ortaya çıkan olgular veya fikirlerdir. Bilgiye, bir çeşit işlenmiş enformasyon da diyebiliriz. Örneğin, kredi kartlarının sağladığı veriler/enformasyon kullanılarak kredi kart sahiplerinin hakkında cinsiyet, yaş ve gelir durumlarına göre harcama alışkanlıkları konusunda bilgi sahibi olabiliriz. Reklamlar, bilgisayarlar, büro araç-gereçleri enformasyon sektörü ürünleridir,

bilgi sektörü değil. Görüldüğü gibi enformasyon ve bilgi sözcükleri arasında belirgin bir anlam farkı vardır (Gürak, 2004).

Bu nedenle çalışmada gelmekte/yaşanmakta olan yeni toplumu tanımlamak için Drucker'ın "bilgi toplumu" kavramı tercih edilmektedir. Ancak değişimin giderek ivme kazandığı bir ortamda bütün yeni kavramlaştırmalar, giderek daha çok güçleşmektedir. Bu sebeple burada bilgi toplumu kavramını, bir kategoriden diğerine düz bir çizgide geçiş biçiminde değil, endüstri toplumunda var olan yapıların eski önemlerini yitirmesi ve temel karakteristikleri aşağıda sıralanan "bilgi toplumu"na ilişkin özelliklerin öne geçmesi şeklinde düşünmek gerekir. Bilgi toplumu her ne kadar farklı paradigmalara dayansa bile endüstri toplumuna özgü yapılar daha uzun süre varlıklarını sürdüreceklendir.

Bir teknolojinin etkisinin söz konusu teknolojinin belirli bir işi yapmak için gereken insan yeteneklerini kaç kat artırdığıyla ölçülebileceğini öne sürülebilir. Örneğin, otomobil insanın yürüme yeteneklerini yaklaşık 15-20 kat artırmıştır. Pulluk ise tarımda o zamana dek bilinen tekniklerin on katı kadar bir ilerleme sağlamıştır. Aynı şekilde kimyevi gübre de on kat bir artış sağlamıştır. Pullukla gübrenin birlikte kullanılması tarım devrimine yol açmıştır. Buharlı makinenin bulunuşu ise insan yeteneklerini bin kat artırmış ve sanayi devrimini getirmiştir. İnsanlık tarihinde çok az sayıda teknolojik buluş insan yeteneklerini milyon kat artırmıştır. Bunlardan birisi de bilgi teknolojisidir. Bilginin toplanmasında, işlenmesinde, depolanmasında, ağlar aracılığıyla bir yerden bir yere iletilmesinde ve kullanıcıların hizmetine sunulmasında yararlanılan, iletişim ve bilgisayar teknolojilerini de kapsayan bütün teknolojiler "bilgi teknolojisi" olarak adlandırılabilir. İletişim teknolojisi mesajların bir yerden bir yere daha önce bilinen tekniklerden milyon kat daha hızlı iletilmesine olanak sağlamakta, bilgisayar teknolojisi ise hesaplama ve bilgi işleme yeteneklerimizi milyonlarca kere artırmaktadır. Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin birleşmesiyle insan yetenekleri ilk kez milyon kere milyon kat artmaktadır. İnsan yeteneklerinde yüz katlık artış tarım toplumuna, bin katlık artış sanayi toplumuna giden yolu açıtıysa, trilyon katlık artışın ne getireceğini tahmin etmenin güç olduğunu söylemekte ve bu büyüklükteki bir artışın ancak kütüphanelerin, bilgisayarların ve iletişim ağlarının sahip oldukları yeteneklerin birleşmesiyle gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır. Bir başka deyişle, bilgi toplumuna giden yolun başlangıcı muhtemelen "içerik" (bilgi) ile "teknoloji"nin (bilgi teknolojisi) bütünleşmesinde aranmalıdır. Ayrıca internet başta olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojileri, özünde hem bilgiyi hem de karşılıklı iletişimi-etkileşimi barındırdıklarından çalışmada bilişim teknolojileri (BT) kavramlaştırması tercih edilmektedir.

4.2.2. Bilgi Toplumuna Geçiş ve Bilgi Toplumunun Temel Özellikleri

Bilgi toplumunun temel özellikleri ekonomik yapıda dönüşüm, yükselen yeni sınıflar, bilginin artan rolü, bilişim teknolojileri ve internetin toplumsal sonuçları olarak ana başlıklar halinde sayılabilir.

D. Bell (1989:95), "endüstri-sonrası toplum" olarak adlandırdığı bilgi toplumunun ilk özelliğini malların üretiminden hizmetlere yöneliş olarak belirtir. Aslında hizmet sektörü bütün ekonomilerde mevcuttur; ancak endüstri öncesi toplumlarda öncelikle domestik hizmetler söz konusu iken, endüstri toplumlarında ise taşımacılık, finansal hizmetler gibi alanlarda malların üretimine yardımcı niteliktedir. Oysa endüstri sonrası toplumlarda esas önemli nokta eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi insani hizmetler ile bilgisayar, sistem analizi ile bilimsel araştırma ve geliştirme

gibi mesleki hizmetler alanında yoğunlaşmaktadır (Bozkurt, 2000:26). Endüstrinin gerek üretim, gerekse istihdam içinde payının gerileme sürecine girişine, buna karşılık özellikle bilgi ve enformasyonun ağırlığının giderek artışına tanık olmaktadır.

İkinci temel özellik yükselen yeni sınıflardır. Drucker'ın bilgi işçisi dediği bu yeni sınıf, bilginin asıl güç olduğu yeni toplumda gücü de ellerinde bulunduracaklardır. Bilgi toplumun başta gelen grubu olan bilgi işçileri bilgiyi verimli kullanma ve tahsis etmeyi bilenler olacaktır; tıpkı kapitalistlerin sermayeyi verimli kullanıma tahsis etmeyi bilenleri gibi. Bugün bilgi ve hizmet işçilerinin oranı gelişmiş ülkelerde toplam işgücünün, dörtte üçünü rahatlıkla oluşturur hale gelmiştir. Buna karşılık tarım sektöründe çalışanların yaşadıkları şekilde, geleneksel işçilerin oranı sürekli gerilemeye devam edecektir. Özetle enformasyon toplumunda tarım, sanayi, hizmetler gibi üç sektörün yanında bir dördüncü sektör olarak bilgi işçilerinin oluşturduğu enformasyon sektörü giderek artan bir öneme sahip olacaktır.

Kuşkusuz bilgi toplumunun en önemli özelliği bilginin artan rolüdür. Endüstri sonrası toplum teorilerinin öncü isimlerinden olan D.Bell gelmekte olan toplumun yeni paradigmasının teorik bilgi olduğunu vurgulamaktadır. Bilindiği gibi endüstri toplumu, malların üretimi için makinelerin ve insanların koordinasyonuna dayanır. Oysa yeni toplum bilgi etrafında örgütlenmektedir. Sanayi toplumunda makine teknolojisi egemendi. Sanayi sonrası toplumda ise entelektüel teknoloji ön plana çıkacaktır. Bell, istatistik ve matematiğe dayalı formülleri ve bunları kullanarak problem çözümünü kolaylaştıran bilgisayar programlarını entelektüel teknoloji olarak adlandırmıştır. Şüphesiz bilgi her toplum için gereklidir. Nitekim endüstriyel uygarlığın öncü isimlerinden olan Bacon'un da yüzlerce yıl önce belirttiği gibi "bilgi güçtür"; ancak bilgi toplumunda ise bilgi aynı zamanda toplumun temel eksenidir (Bell, 1973:2).

Nitekim çizelge 4.1.'de görüldüğü şekilde yeni toplumun temel kurumlarını oluşturan üniversiteler ile araştırma kurumları, toplumda yeniliklerde ana kaynağı oluşturacaklardır. Buna karşılık bilgi toplumunun ekonomik temelini ise bilimi esas alan endüstriler ile temel problemlerini de bilim politikası ve eğitim politikası teşkil etmektedir. Kısaca endüstri sonrası toplumda bilgi artık para gücü ile kas gücünün eki olmaktan çıkmış ve bunların ruhu ve çekirdeği haline gelmiştir. Bu toplumlarda başarı ile başarısızlık bütünüyle bilgiye bağlı hale gelmiştir.

Çizelge 4.1. Endüstri-Sonrası Toplumun Yapısı ve Problemleri

Eksen İlke	Teorik Bilginin Merkeziliği ve Kanunlaştırılması
Temel Kurumlar	Üniversiteler, Akademik Enstitüler, Araştırma Kurumları
Ekonomik Alan	Bilime Dayalı Sektörler
Temel Kaynak	Beşeri Sermaye
Siyasal Problem	Bilim Politikası, Eğitim Politikası
Yapısal Problem	Özel ve Kamu Sektörü Dengesi
Tabakalaşma: Temel Yol	Eğitim
Teorik Sorun	"Yeni Sınıf"ın Dayanışması
Sosyolojik Reaksiyonlar	Bürokrasinin Direnci, Rakip Kùltürler

Kaynak: Bell, 1973: 118

Bilgi teknolojilerinin ve özellikle internetin toplumsal sonuçları incelenmesi gereken bir diğer bilgi toplumu karakteristiğidir. Endüstri toplumunun doğuşunda nasıl buhar makinesi, içten yanmalı motorlar gibi enerji teknolojisi büyük rol oynamışsa, bilgi teknolojisi de bilgi toplumunun doğuşunda aynı role sahiptir. O, toplumu iki şekilde değiştirmektedir. Birincisi yeni malların üretiminde ve hizmetlerin yerine getirilmesinde yeni imkanlar sağlamaktadır. Bugün çok sayıda insan elektronik saat,

kişisel bilgisayar, video ve müzik setine sahiptir. Yine tele bankacılık, tele alışveriş, tele posta, tele araştırma, tele konferans, internet gibi teknolojilerin daha şimdiden büyük ölçüde yaygınlaştığına tanık olmaktayız.

İkinci olarak, teknoloji verimlilik üzerindeki etkisiyle hayatımızı değiştirmektedir. Böylece bir taraftan ürünler daha düşük fiyattan üretilip tüketiciye düşük fiyatla satılmaktadır; diğer taraftan ise işsizliği arttırmaktadır. Bu hızla büyüyen bir ekonomide ihtiyaç duyulan işgücü arzına yol açabileceği gibi, durgun veya çökmekte olan bir ekonomide kitlesel işsizliğe de yol açabilir (Bozkurt, 2000:30).

Öncelikle büyük kapsamlı bilimsel çalışmalar, ulusal güvenlik ve uzay çalışmaları gibi alanda kullanılan bilgisayar teknolojisi, daha sonra ekonomik amaçlarla yönetim alanında, büyüme ve verimliliğin artırılması için işletmeler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. 1970'lerden itibaren ise sosyal refah hizmetlerinde ve birtakım toplumsal sorunların çözümünde kullanılmaya başlanmıştır. Son dönemde ise özellikle PC'lerin çıkmasıyla ve fiyatlarının ucuzlayarak toplumsal daha kolay satın alınabilir düzeye gelmesiyle birlikte, bilgisayarların daha çok bireysel amaçlarla, entelektüel yaratıcılık için kullanılmaya başlandığını görmekteyiz.

Bilgi toplumunun gelişmesinin dinamiğini oluşturan bilgisayar teknolojisi, bir yandan zihinsel emeğin yerini tutarak, diğer yandan ise insanın zihinsel emeğinin çerçevesini genişleterek, yaşanan değişime önemli bir faktör olarak damgasını vurmuştur. Öte yandan son dönemde hızla yaygınlık kazanan internet, çok kısa sürede spordan siyasete, cinsellikten ticarete, olağanüstü geniş bir alanda, hemen hemen herkesi şaşırtacak düzeyde gelişme gösterdi. Milyonlarca insanı birbirine bağlayan internet, insanların düşünme şekillerini, cinselliklerinin doğasını, topluluk şekillerini ve kimliklerini değiştirmektedir. Her yıl kullanıcı sayısının ortalama yüzde 200 arttığı internet, "fırsatlar ortamı" olarak nitelenmektedir. Öte yandan internet çalışma ilişkilerimizi de değiştirmeye başlamıştır. Geçmişin dev bürokratik örgütleri içinde çalışan insanların yerini, günümüzde işlerini evinden yürüten insanlar almaya başlamıştır.

İnsanların bilgisayar vasıtasıyla toplumsal, siyasal, ekonomik vb. etkileşime geçmelerini sağlayan bir araç olan internetin belki de en önemli işlevi, bilginin serbest dolaşımını sağlamasıdır. Günümüzde, insanlar gerekli altyapıya sahip iseler, dünyanın her yerinden ihtiyaç duydukları bilgiye ulaşabilir duruma gelmişlerdir. İnsanlar zaman ve mekan bakımından bağımsız bir biçimde, bilgiye daha kolay bir biçimde ulaşabilmektedir. Aralarında Habermas'ın da bulunduğu birçok ünlü düşünür, bilgi devriminin eşit şekilde iletişim şansını artırdığını iddia etmektedirler. İnternet sayesinde, geçmişte seçkinlerin tekelinde kalan bilgi artık daha geniş kitlelere yayılmıştır (Bozkurt,2000:32).

Artık büyük bürokratik örgütlerin dışında, küçük/marjinal gruplar ya da bireyler de, internet sayesinde global düzeyde seslerini duyurabilmektedirler. İnternet tam bir özgürlükler ortamıdır. Artık isteyen istediği bilgiyi, hiçbir sansüre bağlı olmaksızın, global düzeyde ilgililerin dikkatine sunabilir. Tek bir birey, gerektiğinde, internet üzerinden çokuluslu dev firmaları sıkıntıya sokacak kampanyalar yürütebilir; ya da amazon.com örneğinde olduğu gibi, çok büyük bir şirketi internet üzerinde oluşturabilir; ya da Zapatistalar örneğinde olduğu gibi, global düzeyde siyasal kampanyalar yürütebilir. Hatta daha uç örnekler vermek gerekirse, birtakım terör örgütlerinin, bomba yapım teknikleri dahil, bir çok konuda görüş ve bilgileri internet üzerinden tüm dünyadaki kullanıcıların hizmetine sunduklarına tanık olmaktayız. Yani değişim iki yönlü gerçekleşmektedir. Bir taraftan dünyayı "global kültüre" taşıyan bilişim

teknolojileri, diğer taraftan tersine bir süreç olarak “yerel kültür”lerin öne geçmesine de zemin hazırlayan bilişim teknolojileri.

İnternet’le gelen yeni bir olgu da adına “hacker” denilen şifre kırıcı siber teröristlerin birtakım kurumlara saldırılarıdır. Altyapısını internet gibi bilgi teknolojilerinin oluşturduğu çağda, hacker ve virüs saldırıları, internet-etik; internet-moral değerler konusunu hızlı bir şekilde iletişim ve sosyal bilimcilerin gündemine taşıyacaktır.

Çizelge 4.2. Endüstri Toplumu ve Bilgi Toplamlarının Karşılaştırılması

Temel Özellikler	Endüstriyel Toplum	Bilgi Toplumu
Yenileyici Teknolojiler		
•Öz	•Buhar Makinesi	•Bilgisayar
•Temel Fonksiyon	•Fizik, Emegın İkamesi	•Zihni Emegın İkamesi
•Üretim Gücü	•Maddi Üretim Gücü	•Bilgi Üretme Gücü
Sosyo-Ekonomik Yapı		
•Ürünler	•Faydalı Mallar ve Hizmetler	•Bilgi, Teknoloji, Enformasyon Hizmetleri
•Üretim Merkezi	•Modern Fabrika	•Bilgi Kullanımı
•Piyasa	•Yeni Dünya, Koloniler, Tüketici Satın Alma Gücü	•Bilimsel Bilgi Sınırlarının ve Bilgi Alanının Genişlemesi
•Öncü Endüstriler	•İmalat Endüstrisi, Makine Kimya Endüstrisi	•Entelektüel Endüstriler, Bilgi, Enformasyon Endüstrisi
•Endüstriyel Yapı	•Birincil, İkinci ve Üçüncül Endüstriler	•Matris Endüstriyel Yapı
•Ekonomik Yapı	•Mal Ekonomisi	•Ortak Ekonomi
•Sosyo-Ekonomik İlke	•Fiyat İlkesi	•Amaç İlkesi
•Sosyo-Ekonomik Özne	•Girişim	•Gönüllü Topluluklar
•Sosyo-Ekonomik Sistem	•Özel Teşebbüs, Rekabet, Kar	•Altyapı, Ortaklık Prensipleri, Sosyal Faydanın Önemi
•Toplum Biçimi	•Sınıflı Toplum	•Fonksiyonel Toplum
•Ulusal Hedef	•Gayrisafi Ulusal Refah	•Gayrisafi Ulusal Tatmin
•Hükümet Biçimi	•Temsili Demokrasi	•Katılımcı Demokrasi
•Sosyal Değişimin İtici Gücü	•İşçi Hareketleri, Grevler	•Sivil Hareketler ve Sorunlar
•Sosyal Problem	•İşsizlik, Savaş, Faşizm	•Terör, Gelecek Şoku
•En İleri Aşama	•Yüksek Kitlesele Tüketim	•Yüksek Kitlesele Bilgi Üretimi
Değerler		
•Değer Standartları	•Maddi Değerler	•Zaman Değeri
•Etik Standartlar	Temel İnsan Hakları, Hümanizma	•Kişisel Disiplin, Sosyal Katılım
•Zamanın Ruhu	•Rönesans	•Globalizm

Kaynak: Masuda, 1990:6-7

Bilginin yaygınlık kazanmasında en önemli araçların başında gelen internet, aynı zamanda bilgiyi kirlüten bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü internet üzerinde, her isteyen, istediği bilgiyi, hiçbir denetime tabi tutulmadan, sayıları yüzlerce milyonu bulan kullanıcıların hizmetine sunabilir. Bunlar, bilimsel nitelikli olabileceği

gibi, hiçbir bilimsel niteliği olmayan bilgiler de olabilir. Bilgi kirlenmesinin farklı bir yüzünü oluşturan, aşırı enformasyon yüklenmesinin bireylerde yaratmış olduğu enformasyon şoku artmaktadır. Teknolojinin giderek ucuzlaması ve yaygınlaşması bir taraftan kitle üretimi ve kitle haberleşmesinin çözülüşüne yol açarken diğer taraftan da bireyin konumunun güçlenmesine yol açmaktadır.

Yoneji Masuda, yeni toplumun ABD’de “sanayi sonrası toplum” diye adlandırıldığı dönemde bir grup araştırmacı ile Japonya’nın bilgi toplumuna ulaşması için hazırlanan kalkınma planını hazırlamış ve bu yeni toplumu “bilgi toplumu” olarak nitelemiştir.

Masuda’ya göre, bilgi toplumunun dayandığı “yenileyici teknoloji” bilgisayar teknolojisi. Bilgisayar teknolojisi, sıradan bilgi (information), bilimsel bilgi (knowledge) ve teknoloji üretimini arttıracaktır. Y.Masuda, bilgisayarların dört farklı dönemde farklı amaçlarla kullanıldığını belirtmiştir. Yazar, 1945 yılında başlayan birinci aşamayı “bilim aşaması” diye adlandırmış, bilgisayarlar bu dönemde ulusal projelerin hazırlanmasında kullanılmıştır. İkinci aşama 1955 yılında başlamış, “yönetim aşaması” diye adlandırılmıştır. Bilgisayarlar, bu aşamada işletme yönetiminde kullanılmaya başlamıştır. Y.Masuda’nın “toplum aşaması” diye adlandırdığı üçüncü aşamada bilgisayarlar daha fazla alanda tüm toplumun çıkarı için kullanılmıştır. 1975 yılından beri devam eden son aşamada, bilgisayarların bireysel amaçlarla kullanımı yaygınlaşmış, bilgisayarlar günlük yaşamın önemli bir parçası haline gelmiştir (Masuda,1990:114).

Bilgi ve teknoloji üretimi, bilgi toplumunda mal üretiminden daha önemli hale gelmiştir. Bu gelişme, sanayi toplumundaki fabrikanın yerini bilgi toplumunda “bilgi altyapısı”nın almasını sağlayacaktır. Bilgi altyapısı, bilgisayar sistemlerini birleştiren, bilgi işleme ve hizmet kolaylıklarından oluşan bir altyapı sistemidir (Masuda:1990, 54). Bilgi toplumunda bilgi üretiminin önem kazanması, bilgi sektörünün dördüncü sektör olarak ekonomik analizlere dahil edilmesine yol açmıştır. Masuda’ya göre, bilgi sektörü, sıradan bilgi endüstrileri, bilimsel bilgi endüstrileri, sanat endüstrileri ve etik endüstrilerden oluşmaktadır. Bilgi toplumunda bilgi altyapısının yaygınlaşması, bireyler tarafından bilgi üretimini artıracak, başkaları tarafından kullanılacak bilginin birikmesine yol açacaktır (1990:5).

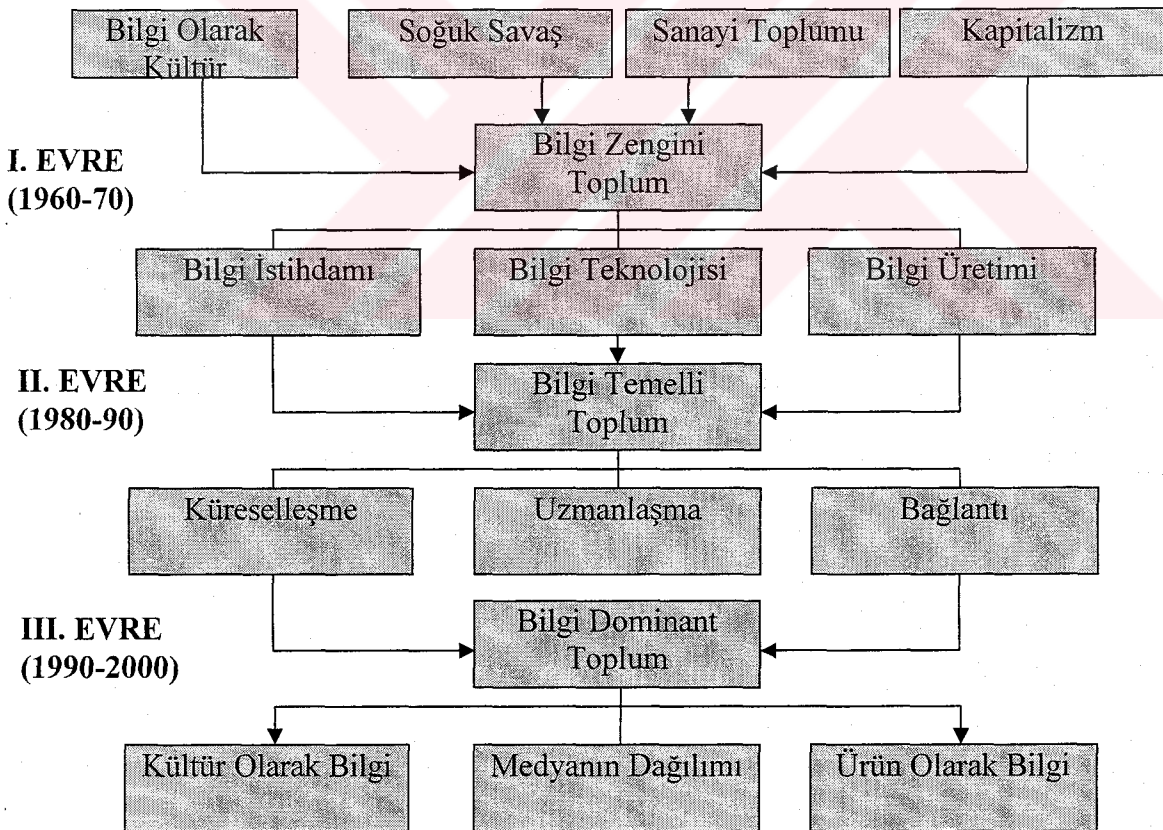
Masuda’ya göre endüstri toplumunun temel değerlerini fiziksel ihtiyaçların tatminini amaçlayan maddi değerler ile insan hakları ve Rönesans ruhu oluşturmaya karşılık, bilgi toplumunda insanın kendini disiplin altına alması ve sosyal katkısına bağlı değerler ön plana geçecektir. Bunun yanı sıra endüstri toplumlarındaki işçi hareketlerinin ve grevlerin yerini, bilgi toplumlarında sivil vatandaş hareketlerinin alacağı, gönüllü teşebbüslerin de toplumda giderek çok daha önemli hale geleceği ve kitle tüketiminden, yüksek kitlesel bilgi üretimine yönelineceği öngörülmektedir. Endüstriyel toplumda geçerli Temsili Demokrasi’nin yerini ise bilgi toplumunda Katılımcı Demokrasi alacaktır. (bk.Çizelge 4.2.)

Bilgi toplumunun özelliklerini ABD’yi ele alarak inceleyen araştırmacılardan biri de R. Crawford’dur. R. Crawford ilkel toplum, tarım toplumu, sanayi toplumu ve bilgi toplumunun temel farklılıklarını ekonomik değişim modeli içinde incelemiştir. Masuda’nın analizine benzemekle birlikte Crawford, ekonomik bir değişim modelini vurgulamıştır. Crawford ayrıca Masuda’nın “toplumsal katılım” ve “gönüllü topluluklar” vurgusundan farklı olarak bireysel değerlerin ön plana çıkışına vurgu yapmaktadır (Dura ve Atik, 2002:55).

Bilgi toplumlarını dinamikler ve trendler açısından ele alan Allen, merkezde bilgi ve enformasyonun kullanımını, onun hemen etrafında zihni işlerin, bilgiye dayalı

mesleklerin, bilgi elitlerinin, yeni köle sınıfının, bilgisel gelişme modunun, bilgi teknolojilerinin, çok uluslu işletmelerin, eşitsiz global gelişmenin artan hizmetlerin ve yeni sosyal hareketlerin, yer aldığını belirtmektedir (Bozkurt, 2000:45). Son halka da ise işin profesyonelleşmesinin, bilimsel ve idari işlerin bürokratikleşmesinin, ürün ve süreç olarak bilginin, merkezileşmiş kontrole karşı desantralize üretim birimlerinin artışının, bilgi ağlarının, post-materyal ihtiyaçların, gelişmiş ülkelerde bilgi üretiminin, buna karşılık gelişmemiş çevre ülkelerde kitle üretiminin olacağı toplumlardır.

Kellerman, bilgi toplumunun doğuş aşamalarını 3'e ayırmıştır (Kellerman, 2000:4-6). I. evrede (1960-70'ler) kültürün artık bilgi olarak algılanması, Soğuk savaş, Sanayi Toplumu ve Kapitalizm'in etkisiyle "Bilgi Zengini Toplum"un ortaya çıkışı gözlenmektedir. 1980 -90'lı yılları kapsayan "Bilgi Temelli Toplum" diye adlandırılan II. Evre'yi, Bilgi Zengini Toplum'un özelliklerine ek olarak, bilginin istihdamı, bilgi teknolojisi, bilgi üretimi süreçleri oluşturmaktadır. Küreselleşme, uzmanlaşma ve internet bağlantısının etkileri (connectivity) III. Evreyi meydana getirmiş ve "Bilgi Dominant Toplum" oluşmuştur. Bilginin, bilgiyi elde etmenin kültür olarak algılandığı, medya tekelleri yerine medyanın dağılım gösterdiği ve bilginin ürün olarak adlandırıldığı bir dönemde yaşamaktayız. 2000'li yılları aşan bu yeni evrenin isimlendirilmesi için beklemek gerekecektir.

Şekil 4.1. Bilgi Toplumu Evreleri

Kaynak: Kellerman, 2000:3

4.2.3. Bilgi Toplumunda Değişen İnsan Tipi

BT'nin yoğun kullanıldığı, zaman ve mekan kavramlarının geleneksel anlamlarının değiştiği yeni toplum düzeninde toplumun merkezi “insan”ın değişmesi kaçınılmaz olmaktadır. İnsanın bu yeni teknoloji ile gücü ve yeteneğini ne kadar arttırdığı önem kazanmaktadır. Otomobil teknolojisi ile insan yürümeye oranla mekanda hareket gücünü 15-20 kat (belki de daha fazla) artırmış olmaktadır. Bilgisayar ve internet ile insan bilgiye ulaşma, bilgiyi saklama, fikirlerini paylaşma açma, diğer insanlarla zaman ve mekan farklılıklarını minimize ederek etkileşim kurma yeteneğini ciddi oranda artırmıştır. Bilgi toplumunda insan tipolojisinin en önemli özelliği insanın bilgiyi elde etme ve yayma bakımından elde ettiği yeni imkanlardır. Bu noktada bilgi toplumunda insan kaynakları planlaması yeniden tartışılmaktadır. Çünkü bilgi toplumuna eklemlenmeyi başarmış yeni insan sanayi toplumunun çalışan insan tipinden daha üretken ve başarılı olabilmektedir.

Bilgi toplumunun başat gücü BT ile bu yeni insan tipi alışverişten, cinselliğe, siyasal örgütlenmeden, eğlenceye yaşamının her alanında yeni birtakım olgularla, davranış kalıpları ile hayatını sürdürmektedir. Bilgi toplumunda insan, internetten alışveriş yaparak evine teslim edilmesini beklemekte; sohbet odalarında sanal seks yapabilmekte; meydanlara inerek siyasal eylemlerde bulunmak yerine internet ortamında örgütlenerek sesini daha çok kişiye duyurabilmekte, sanal gazinolarda kumar oynayabilmektedir. İnsanın mekandan bağımsız olarak diğer insanlarla iletişim halinde olması insanın sivil toplum anlamında gücünü, yapabileceklerini artırmıştır. Bilgi toplumunun insanı için artık ulus devletlerinin dikenli tellerle örülmüş sınırları yoktur.

Bu yeni insan tipinin karşı karşıya kaldığı problemler ise yabancılaşma, enformasyon yığılması, özel hayatın gizliliğinin tehdit edilmesidir. Günümüzde çevrenizde kimseyle sosyal ilişkiler kurmayan saatlerce sohbet yapan veya bilgisayarda oyun oynayan anomik davranışlar sergileyen insanlar görebilirsiniz. Aynı şekilde sürekli haber sitelerinde haber okuyan, e-posta adreslerine gönderilen reklam, spam, fıkra, komik resimler ve “hayatınızı nasıl değiştirebilirsiniz?” türünde mesajlarla boğulan, dünyanın öbür ucunda yaşanan deprem felaketini anında öğrenerek üzerinde hiç de kendine ait olmayan sıkıntılar edinen insan tipi söz konusudur. Bilgi toplumunda yeni insan tipolojisinin en büyük sorunu özgürlükleri genişlerken kendi özel hayatının gizliliklerinin sürekli tehdit altında olmasıdır. Kullandığınız bilgisayarda bulunan özel resimleriniz, çalışmalarınız, e-posta adresiniz her an tehdit altındadır. Küresel anlamda her ülkenin ve her toplumsal kesimin bilgi toplumunu yaşıyor olmaması, sanayi toplumu ya da sanayi sonrası toplum özelliklerini gösteren toplumlar ve sınıfların bulunması bilgi toplumunun insan tipolojisinin ayrıntılarıyla belirlenmesini olanaksız kılmaktadır.

4.2.4. İletişim Teknolojileri ve Demokrasi

Bu bölümde kitle iletişim araçlarının demokratik işlevlerine ilişkin yaklaşımlar, liberal gelenek, politik seçme ve eleştirel gelenek içinde yer alan düşünce birikimine dayanılarak açıklanacaktır.

4.2.4.1. Liberal Yaklaşım ve İletişim Teknolojilerinin Demokratik İşlevleri: Harold Innis ve Marshall McLuhan

Liberal yaklaşım teknolojiyi kökenleri aydınlanma düşüncesinde yer alan bir ilerleme fikriyle eş anlamlı kılmalıdır. Buna göre ulaşım araçlarında, endüstride ve kitle iletişim araçlarında meydana gelen yenilikler toplumsal ilerlemenin itici güçleridir. Kitle iletişim araçları kültürde ve toplumda demokratikleşmenin araçlarıdır. Liberal geleneğe göre, bilgisizlik en büyük sorundur; kurtuluş bilgi ile, enformasyon ile eşanımlıdır. Liberal düşüncede, ilerlemeye inanmak demek, bilgiye inanmak demektir; bilgi birikiminin araçlara dönüşmek suretiyle insanlığa durmaksızın daha ileri bir mutluluk düzeyi sağladığının bilincinde olmak demektir (Uğur ve Bilici, 1998:489). Her düzeyden kültürel ürün, düşünce ve fikir, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar geniş bir yurttaş kitlesine ulaşabilir bir durumdadır. Liberal yaklaşım aydınlanma geleneği ve modernleşmenin bir unsuru olarak iletişim teknolojileri ve kitle iletişimini demokratik bir toplumun ideal oluşumu için vazgeçilmez bir unsur olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre iletişim teknolojileri bireysel ve toplumsal gelişme için temel rolleri üstlenmiş bir aktördür. Genellikle kendini ifadeyi kolaylaştırma, kamusal aklı ileri götürme ve toplumun kendi geleceğini ortaklaşa belirlemeye inanç olarak tanımlanmaktadır. Bu bölümde ele alacağımız iki düşünür toplumsal demokratikleşme ile teknoloji arasında doğrudan bir belirlenme ilişkisi çizmeleri nedeniyle liberal olarak değerlendirilmektedir. Bu düşünürlerden ilki Harold Innis'tir. Innis teknolojiyi ilerlemenin motoru olarak görmekte ancak bu ilerlemenin nihai olarak demokratikleşme anlamına gelmeyeceğini belirtmektedir.

Tarihsel ve coğrafi faktörlerle birlikte iletişim teknolojilerinin modernizmle ilişkisini kuran düşünürlerin başında Harold Innis gelmektedir. Amerikan iletişim araştırmalarında etkisi olan Chicago Okulu üyelerinden etkilenen ve daha sonra "evrensel köy" tanımlaması ile önem kazanan Marshall McLuhan üzerinde önemli bir esin kaynağı olan Innis'in çalışmaları, yeni iletişim teknolojilerinin demokratik potansiyelini anlamak açısından önemli ipuçlarına sahiptir. Innis, uzun dönemli bir tarihsel analizde iletişimin tüm biçimlerinin hem birbirine göre hem de mekan ve zamanla ilişkili olarak içkin bir "görelilik" ya da "yanlılık" taşıdığını belirtmektedir (Timisi, 1999:9-10).

Innis siyasal örgütlenmede iletişim teknolojilerini dikkate alarak iki boyutun önemini tartışmaktadır. Bir yanda örgütlerin varolduğu zaman uzunluğu, diğer yanda kontrol edebildikleri mekansal sınırlar. Bu varoluş toplumların demokratik yapısını büyük ölçüde belirlemektedir. Ancak son bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, (özellikle internet) örgütlerin varolduğu zaman uzunluğunu ve kontrol edebildikleri mekansal sınırları büyük ölçüde değiştirecektir. Bu değişimin demokratik yapıyı nasıl etkileyeceği ileriki bölümlerde tartışılacaktır. Basın özgürlüğü söyleminin haber üzerindeki tekelleşmeyi gözleyen bir işleve sahip olduğunu söyleyen Innis, teknolojik ilerlemenin iletişim üzerinde tutucu bir tekelleşme yarattığını ve sonuçta bu tekelleşmenin kamuoyunun ve siyasal örgütlenmenin üzerinde bir tekel yarattığını söylemektedir. Innis iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimlerin ille de daha fazla demokrasiyi güçlendireceği şeklindeki yaygın inancı sorgulamaktadır. O'na göre okuryazarlığın yaygınlaşmasına hız veren ve bilgilendirilmiş bir seçim çevresinin modern nosyonlarını destekleyen matbaanın bulunuşu aynı zamanda kamu hayatının varoluşunu da tehdit etmiştir (Shoesmith ve Balnaves, 2002:5-7). Kitle üretimi ve standartlaşmanın Batı uygarlığının düşmanı olduğunu düşünen Innis, basılı kelimelerin yarattığı mekanikleşmenin önemsenmesi gerektiğini ve sözlü geleneğin yeniden

kazanılmasının yaşamsal olduğunu söylemektedir. Innis'in çalışmaları gerek kitle iletişim araçlarının gerekse yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal iktidar içindeki rolünü anlamada önemli ipuçları sağlamaktadır.

Marshall McLuhan da, Innis gibi dünyanın iletişim sistemleri tarafından biçimlendiğini ve biçimlenmeye de devam edeceğini söylemektedir. Ancak McLuhan iletişimi kültürel olmaktan ziyade teknolojik bir bağlamda içerisinde değerlendirerek, Innis'in elektronik iletişim araçlarının toplumsal etkisine ilişkin yaklaşımından dramatik olarak ayrılmaktadır. O'na göre iletişim araçlarının karşı karşıya kaldığı en önemli teorik sorun, iletişim teknolojilerinin insanın algılama biçimini değiştirme gücüdür. McLuhan'a göre elektronik medya adem-i merkezileştirici bir fiziksel ve toplumsal etkiye sahiptir. Basılı iletişim araçlarının görselliğe dayalı gücü mekan üzerinde kontrol yeteneğini artırırken, elektronik medyanın görsel ve işitsel gücü mekan ve zamanı ortadan kaldırmaktadır. Elektronik medya yazıya dayalı mekanik teknolojilerinin görsel eğilimini ortadan kaldırırken, evrensel yurttaşların ortak sembolik kültürü, tıpkı sözlü kültürde olduğu gibi paylaşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla küresel köy, yazılı üretime dayalı kültürün hiyerarşik, tek biçimli ve bireycileştirici etkilerini ortadan kaldırarak daha katılımcı ve paylaşımcı bir kültür ortaya çıkarmaktadır. Elektronik teknoloji parçalayıcı mekanikleştirici olmaktan ziyade, bütüncül ve organiktir (Erdoğan, 2004:5-6).

McLuhan'ın görüşleri iletişim teknolojilerinin toplumsal etkisi açısından Innis gibi teknolojik belirlenimcidir. Ancak Innis toplumsal değişimde iletişim teknolojilerinin iktidarı nasıl konumlandığına dikkat çekerken, McLuhan teknolojinin insanın sinir sisteminin bir uzantısı olduğunu söyleyen daha sınırlı bir bakıştan, demokratik ve katılımcı bir evrensel köy analizine ulaşmaktadır.

4.2.4.2. Politik Seçme Yaklaşımı ve İletişim Teknolojilerinin Demokratik İşlevleri: James Carey

Kitle iletişiminin kapitalist toplumlardaki rolünü anlamaya ilişkin yaklaşımlardan biri James Carey'e aittir. Carey, toplumsal ve kültürel dönüşüm içinde iletişim teknolojilerinin rolünü incelemektedir. O'na göre toplumsal biçimlenmenin hikayesi, iletişim biçimlenmesinin hikayesidir. Bu hikaye içinde konuşmak, yazmak ya da bir bilgisayar programı yalnızca bir aracın kullanılması ya da bir yeteneğin açığa çıkması değildir. İletişim araçları dünyayı oluşturur, dünyaya bir mevcudiyet kazandırırken, insan benliğini de biçimlendirmektedir. Carey, kitle iletişimini hakim kurumların, değerlerin ve yaşam biçimlerinin kutsandığı toplulukçu bir ritüel olarak tanımlamaktadır.

Carey, kitle iletişim araçlarının, içinde bulunulan kültürel sistemin devamlılığını sağlayacak olan araçların üretilmesini gerçekleştirdiğini, bireylere kapitalist sistemde çoğulcu ve katılımcı bir demokrasinin parçası oldukları duygusunu verdiğini söylemektedir. Carey'e göre, toplumsal örgütlenmenin artan oranda elektronik iletişime dayalı olduğu bir döneme tanıklık etmekteyiz. Gazetelerin ilk dönemlerinde yaptıkları egemenlik mücadelesini şimdi yeniden ancak bu kez bütün fiziksel yasaları zorlayarak mesaj ileten elektronik iletişim teknolojilerinde görmekteyiz. Ulus devletlerin dışında bir toplumsal örgütlenme modelinde iletişim teknolojilerinin rolüne tanık olmaktadır. Ulus ötesi örgütlenmeler ve yeni sivil dayanışmalar elektronik teknolojiler aracılığıyla, yeni bir kültürün başlamasına izin vermektedir. Merkezileşmeyle adem-i merkezileşme; kültürel çoğulculukla, kültürel bütünleştirme bir arada yaşanmaktadır (Shoesmith ve Balnaves, 2002:6).

4.2.4.3. İletişim Teknolojilerine Eleştirel Yaklaşım: Frankurt Okulu ve Jurgen Habermas

İletişim teknolojilerine yönelik bir diğer yaklaşım eleştirel gelenek olarak adlandırılan bir düşünce içinde biçimlenmektedir. Eleştirel yaklaşımla nitelenen Frankurt Okulu ve ilkesel olarak Okul'la birlikte anılan toplumsal düşünce üslubudur. Eleştirel yaklaşım iletişim teknolojilerini genel bir toplum eleştirisinin bir parçası olarak ele almakta ve hakim kullanım tarzını eleştirmektedir. Ancak Frankurt Okulu'nun eleştirisi teknolojinin bütünüyle reddedildiği bir "Luddist" (makine kırıcılığı) eleştirisi olmaktan ziyade, teknolojik yeniliğin zaman içindeki biçimlerine dayanak olan ideolojinin eleştirisidir.

Frankurt Okulu'nun iletişim teknolojilerine ilişkin yorumları kitle toplumu eleştirileri içinden biçimlenmektedir. Kitle toplumu kavramının tarihsel kökeni, dayanağı artık halk değil kitle olan modern sınıflı toplumun belirmesi için gerekli toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulları hazırlayan Batı Avrupa kapitalizminin 19. yy.'ın ikinci yarısındaki hızlı gelişimine bağlanır. Kitle toplumunun ideal nitelikleri kapitalist işbölümünün gerçekleşmesi, büyük çaplı fabrika örgütlenmesi ve meta üretimi, nüfusun kentlerde toplanması, kentlerin büyümesi, karar alma sürecinin merkezileşmesi, daha karmaşık ve evrensel iletişim sistemleri ve oy hakkının işçi sınıfını da içine alacak şekilde genişleten kitlesel siyasal hareketlerin büyümesidir. Kitle terimi ideolojideki bir değişimi de nitelemektedir. Modern kapitalizm toplumsal ilişkileri demokrasi, eşitlik ve maddi adalet dolayısıyla meşrulaştırmaya çabalar. Frankurt Okulu tam da bu noktada, bu değişen toplum yapısı ve ideolojinin analizini yapmaya girişir. Özellikle iki savaş arası dönemde faşizmin yükselişi ile birlikte, totaliter ideolojinin güçlenişi ve bu güçlenmeyi yaratan kurumların analizine girerken, Frankurt Okulu kitle iletişim araçlarını, kitle kültürünün yaratıcısı olarak iktidar ve kontrolün uygulanması ve aracılaştırılmasında sorumlu tutmaktadır (Timisi, 1999:23). Seri üretim ve kültürün standartlaşması, ticari bir meta haline gelmesi, kitle kültürü düzeyinin düşüklüğü temel eleştiri noktaları olarak Frankurt Okulu analizini kapsamaktadır.

Herbert Marcuse, çağdaş kapitalist toplum eleştirisinden yola çıkarak bireyin kamusal katılım sorununu, iletişim teknolojileri bağlamında incelemiştir. O'na göre, bu toplumun temel niteliği insani etkinlikleri baskılayan tek boyutluluğu ve insanın yabancılaşmasıdır. Çağdaş kapitalist toplumda birey, özgürlüğünü bu tek boyutlu yapı içinde yitirmiştir. Bu, insanı özgürleştiren bir katılım ortamı sunmak yerine, insanın kendisine yabancılaşmasını sağlayan bir toplumdur. Frankurt Okulu'nun diğer önderlerinden olan Horkheimer ve Adorno, bilim ve araçsal aklın mitleştiğini, daha önceleri dine atfedilen üstün güçlere körü körüne itaat ve tapınma tarzlarını yeniden ürettiğini savunmaktadırlar. Horkheimer'e göre yaşadığımız çağ bireyin görece özerkliğinin son kırıntılarını da yok etme eğilimindedir (Timisi, 1999:26). Teknolojinin kusursuzlaşması, alışveriş ve iletişimin genelleşmesi, nüfus artışı, bütün bunlar toplumu daha sıkı örgütlenmeye itmektedir. Muhalefet de ne kadar çabalarsa çabalasın, karşı koymayı umduğu gelişmenin bir parçası haline gelmektedir.

Çağdaş toplumlarda iletişim teknolojilerinin eleştirisi Frankurt Okulu'nun son dönem temsilcilerinden olan ve "iletişimsel eylem kuramı" ile ön plana çıkan Jurgen Habermas tarafından ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Habermas bilimsel ve teknolojik gelişme ile insanın bilinçlenmesi (düşünce yeteneğinin gelişmesi) arasında, ikincisinin önlenmesine yol açan bir ilişkinin varolduğunu söylemektedir. Habermas

aydınlanmanın itici gücünün eleştirel rasyonalite olduğunu savunmaktadır. Buradaki eleştirel rasyonalite, iki yönlü bir süreci gerektirir. Bir yandan varolan geleneksel yapıya eleştirel bir yaklaşım getiren, diğer yandan da uygulamalara bu eleştirelilik doğrultusunda yön veren bir özellik taşımaktadır. Burjuvazinin ilk yıllarında geleneksel olanı eleştiren, insanın bilgeliğini ve kendisiyle uyumunu artırmak amacındaki akıl, sonrasında kendisinin karşısına dönmüştür. Rasyonel olmak akla uygun davranmaktır. Toplumsal ilerleme, tartışmalı konularda rasyonel söylemle uğraşma, tüm katılımcıların özgür ve eşit erişimine izin verme, sorunları ve argümanları anlamaya girişme, daha iyi argümanın gücüne teslim olma ve rasyonel konsensüsü kabul etme konusundaki gönüllüğe yaslanan çarpıtılmamış iletişim aracılığıyla sağlanabilir. Ancak Habermas bilim ve teknolojiye ilerlemenin, devlet ve ekonominin iç içe geçmesinin toplumsal ilerlemeye izin veren eleştirel toplumsal rasyonaliteyi ortadan kaldırdığına inanmaktadır. Toplumun artan rasyonelleştirilmesi O'na göre bilimsel ve teknik ilerlemenin kurumsallaşmasıyla bağlantılıdır (Habermas, 1993:31).

Habermas'ın kitle iletişim araçları ve kitle kültürü hakkındaki görüşleri ise şu şekildedir:

İletişimsel Eylem Kuramı, iletişim araçlarının birbirine zıt iki tipi arasında bir ayırım yaparak, kitle iletişiminin çift değerli gizilgücü karşısında bir duyarlılık oluşturur. Kamusal alanın liberalizm sonrası toplumlarda sınırlandırıldığı savına kuşkulu yaklaşır. Horkheimer'in ve Adorno'nun tasarımlarından sonra, kitle iletişim araçları üzerinden yönetilen iletişim akışları, bir zamanlar devlet yurttaşlarından ve özel kişilerden oluşan bir kitlenin kamusal tartışmasını ve özanlamasını olanaklılaştırılmış olan iletişim yapılarının yerine geçerler. Yazıdan görüntüye ve sese döndürülmüş elektronik araçlar, yani öncelikle sinema ve radyo, daha sonra televizyon, iletişimse gündelik yaşam diline tümüyle nüfuz eden ve egemen olan bir aygıt oluştururlar. Bu aygıt bir yanda modern kültürün otantik içeriklerini, var olanı sadece kopyalayan çekirdeksizleştirilmiş ve ideolojik etkili bir kitle kültürü, zayıflamış iç davranış denetimlerini kısmen güçlendirip, kısmen ikame eden, kapsayıcı bireylerin üzerine geçirilmiş bir sosyal denetim dizgesi için kullanılır (Habermas, 2001:845)

Habermas, kitle iletişim araçlarının belirgin özelliklerini ise şöyle sıralamaktadır:

1. Kitle iletişim araçları, iletişim akışlarını merkezileştirilmiş bir ağ içine tek taraflı, merkezden çevreye ya da yukarıdan aşağıya doğru kanalize ettikleri sürece, sosyal denetimlerin etkililiğini büyük ölçüde arttırabilirler. Bu "otoriter gizilgücün" kullanılması her zaman müşküldür, çünkü iletişim yapılarında, karşı ağırlık olarak "özgürleştirici bir gizilgücün" de bulunduğu,
2. Yayın kuruluşlarının rakip çıkarılara maruz bırakıldıkları ve ekonomik, politik-ideolojik, profesyonel ve medya estetiğine ilişkin görüş açılarından kesinlikle tam olarak bütünleştirilemeyecekleri,
3. Kitle iletişim araçlarının, habercilik görevlerinden kaynaklanan yükümlülüklerden, normal olarak çatışmasız bir biçimde vazgeçemeyecekleri,
4. Yayınların, sadece kitle kültürünün standartlarına kesinlikle karşılık düşmediği,
5. İdeolojik mesajların muhataplarına ulaşmadıkları, çünkü yönlenilen anlamın, belirli bir alt kültüre ait art alanı alımlama koşullarında, tam karşısına dönüştüğü,
6. İletişimsel eylem pratiğinin özgün mantığının, kitle iletişim araçlarının dolaysız bir manipüle edici müdahalesi karşısında koruma sağladığı,

7. "Video Çoğulculuğu" ve "Televizyon Demokrasisi [İnternet Demokrasisi] ilkin anarşist vizyonlardan öteye geçmeseler de, elektronik iletişim araçlarının teknik gelişmesinin zorunlu olarak ağların merkezileşmesi yönünde gitmediği (Habermas, 2001:847-848).

Bu bölümde toplumsal gelişme sürecini anlamada teknolojinin bir araç olarak kullanıldığı yaklaşımlar özetlenmiş, kitle iletişim teknolojilerinin toplumsal gelişme ve demokratikleşmede yeri ve etkilerinin neler olduğu ele alınmıştır. Sosyal bilimlerde BT'ye bakışın anlamlandırılmaya çalışıldığı bu bölüm, bilişim teknolojilerine yeni sosyal bilimcilerin bakışlarının kısaca özetleneceği kısa bir bölümle bitirilecektir. Türkiye'de sosyal bilimler (özellikle tarih)-bilgisayar, internet ilişkisi üzerine çalışan ender sosyal bilimcilerden Acun, bilişim teknolojilerinin sosyal bilimlerde kullanım alanlarını veri depolama-işleme, üretilen bilginin yayılması-paylaşılması ve sosyal bilimlerin öğretilmesi olarak sıralamaktadır (Acun vd., 1998). Ancak bu özelliklere siyaset biliminin dinamik doğasından kaynaklanan yönünün de eklenmesi doğru olacaktır. Sosyal bilimlerden biri olan tarih yaşanmış dönemi çalışma alanı olarak belirlemişken, siyaset bilimi geçmiş,bugün ve geleceği çalışma konusu olarak belirlemiştir. Bu noktada bilgisayar-internet ve siyasal yaşamın etkileşimini göz önünde bulundurmak gerekli olacaktır. Özetle BT'nin şu anda yaşanan siyasal süreçleri ya da gelecekteki siyasal süreçleri nasıl etkileyeceği de araştırmanın kapsamı içinde bulunmaktadır. Örneğin BT'nin siyasal yaşama girmesi ile oy verme olgusunun, sandığa giderek oy kullanma kalıbının nasıl değişeceği de önem kazanmaktadır.

Bilişim teknolojilerine üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Wired Dergisi çevresinin teorileri sadece yapay bir hayatın keşfini öngörmekle kalmamakta, beyinlerimizi siber uzay da denilen internete aktarmak suretiyle ölümsüzlük vaat etmektedir. Bu bir çeşit tekno-mistisizmdir. Yine bu ekip, internet'i sadece ekonomi ders kitaplarında bulunan geleceğin serbest pazar yeri olarak görmektedir. Yani bir bakıma 19. yüzyılın vahşi kapitalizmi yeniden canlanacaktır. Buna karşılık Fransız filozofu Pierre Levy alternatif bir gelecek öngörmektedir. Levy, Wired Dergisi'nin öngörülerinin aksine, şimdiye kadar henüz kârlı bir dijital ekonomi yaratılamadığını öne sürmektedir. Mevcut ürünlerin internet aracılığıyla reklamı veya satışı yapılabilirken, kullanıcılar web sayfalarını ziyaret etmek için para ödemekte gönülsüz davranmaktadırlar. İnternet, iyi bir pazar olmaktan çok bir bilgi uzayıdır. İnsanlar internete bağlanınca para kazanmak yerine, öğrenmek, oyun oynamak ve birbirleriyle iletişim kurmak istiyorlar. Bunların da ötesinde, internette vücut bulan "kollektif akla" katılmak istiyorlar, çünkü insanlar kapitalizmin yol açtığı bireysel yabancılaşmadan rahatsızlar. Levy'e göre internet 1960 kuşağının devrimci rüyasını gerçekleştirmek üzere. Geçmişte imkansız olduğu görülen şey, bilgi teknolojisi sayesinde imkân dâhiline girmiştir. Herkes siber uzaya erişebilir duruma geldiğinde, gerçek zamanlı doğrudan demokrasi sayesinde insanlar kendi kaderlerini kendi ellerine alacaklardır. İnternet konusundaki üçüncü görüş, hem Wired dergisi hem de Levy'in görüşlerini hatalı bulmaktadır. Bir kere, İnternet içinde yaşadığımız dünyadan bağımsız değildir. İnternet'le ilgili istatistikler incelendiğinde, internet "host" (İnternet servislerinin sunulduğu makine) ve kullanıcılarının daha çok Kuzey Amerika, İskandinavya ve Avustralya'da yoğunlaştığı görülmektedir. Aslında böyle bir potansiyeli olmasına rağmen İnternet teknolojisinin dünyayı global bir köye döndürdüğü iddialarının da havada kaldığı böylece anlaşılmaktadır. Ayrıca, İnternet orijinal olarak bilim adamları tarafından belli bir çalışma tarzını gerçekleştirmek üzere tasarlanmıştır. Kendi uzmanlık alanlarında marketin doğrudan uygulanması araştırmayı engellemektedir. Bilim adamları birbirleriyle ticaret yapmak yerine bir çeşit hediye ekonomisi

benimsemişlerdir; bilim adamları dergiye makale verirler ve konferanslarda bildiri sunarlar. İnternet ticari amaçlar için kullanılıyor olsa da, bir çok kimse "hi-tech" hediye ekonomisi çerçevesinde çalışmanın faydalarını keşfetmiştir. Bu ekol, siber uzayı bir "kolektif akıl" diye değil, yepyeni ortak çalışma metotlarının vasıtası diye tanımlamanın daha doğru olacağını iddia etmektedir (Acun vd., 1998: 86-87). Sosyal bilimlerde internete yaklaşımlar konusunda, Acun'un ayrıştırmaları, diğer birçok sosyal bilimci tarafından benimsenen "internet iyimserleri ve kötümserleri" ayrımından daha açıklayıcıdır.

4.3. Devlet-Teknoloji ve Türkiye’de Bilişim Teknolojileri

Bu bölümde devlet-teknoloji özellikle BT ilişkileri üzerinde durulacaktır. Temsili Demokrasi'nin aşınması gibi yeni siyasal süreçler ve yönetim, şeffaf devlet gibi yeni kamu yönetimi yaklaşımları devleti uzun vadede BT ile ilgilenmeye, yatırım yapmaya yönlendirecektir. Bu bağlamda kamu siyasası olarak e-Avrupa, e-Avrupa+ Eylem Planları ile e-Türkiye Eylem Planlarına yer verilmesi doğru olacaktır. Bu bölümde özellikle Türkiye'nin e-Avrupa ve e-Avrupa+ Eylem Planı ile uyumlaşma çerçevesinde BT'nin üretilmesi, etkin olarak kullanılması konularında gerçekleştirdiği gelişmeler üzerinde durulacaktır. Açıklıkla ifade etmek gerekirse dünyadaki tüm uygulamaları ışığında e-demokrasiye dair gelişmeler öncelikle BT'deki ve e-devlet alanındaki gelişmelerin belirli bir düzeye gelmesini takip etmiştir. Yani bir siyasal sistemin e-demokrasi ile uyumlaşması, siyasal süreçlerde e-demokrasinin etkin olması ancak BT'de gelişme ve e-devlet aşamasının başarıyla tamamlanmasına bağlıdır. Bu nedenle bu bölümde öncelikli olarak ülkemizdeki BT ve e-devlet altyapısı konusundaki gelişmelere yer verilecektir. BT'nin yaygınlaşması ile literatürde önemli pay sahibi olan sayısal-dijital uçurum (digital divide) bilişim teknolojileri alt yapısı, bilgisayar okuryazarlığı gibi konulara ayrıca yer verilecektir.

4.3.1. e-Avrupa, e-Avrupa+, e-Türkiye ve e-Türkiye+ Eylem Planları

Devletin BT'ye bakışını yansıtan e-Türkiye Eylem Planı'nın hazırlanmasında temel metinler olan e-Avrupa, e-Avrupa+ Eylem Planları'nın incelenmesi gerekmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından Aralık 1999'da kabul edilen e-Avrupa girişimi, Avrupa'yı dünyadaki en dinamik ve rekabet gücü yüksek pazar haline getirme amacına yönelik olarak, özellikle internet alanında yeni ekonomi için gerekli altyapıyı kurmayı hedeflemektedir. Girişim bu hedefe yönelik üç temel amaç belirlemiştir. Daha ucuz, daha hızlı ve daha güvenli internet; insan kaynağına yatırım; internet kullanımını özendirmek.

23-24 Mart 2000 tarihlerinde Lizbon'da yapılan Avrupa Konseyi toplantısında, 15 AB ülkesinin hükümet ve devlet başkanları, Avrupa'nın gelecek on yılda "dünyadaki en rekabetçi ve dinamik bilgi tabanlı ekonomisi" haline gelmesi hedefini koymuşlardır. 19-20 Haziran 2000 tarihinde Feira'da e-Avrupa Eylem Planı'nı kabul etmişlerdir. 11-12 Mayıs 2000 tarihlerinde Varşova'da yapılan Avrupa Bakanlar Konferansı'nda, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri, 15 AB ülkesi tarafından Lizbon'da ortaya konulan stratejik hedefi benimsemiş; 15 AB ülkesinin e-Avrupa ile ortaya koyduğu girişimin bir parçası olma konusunda uzlaşmış ve AB'nin siyasal kararlılığına destek olarak, belirtilen bu iddialı hedefe ulaşmayı denemek ve bundan yararlanılacak zemini genişletmek amacıyla, aday ülkeler olarak kendileri için e-Avrupa'ya benzer bir eylem planını hazırlamaya karar vermişlerdir. Avrupa Komisyonu, Şubat 2001'de Güney Kıbrıs Rum

Yönetimi, Malta ve Türkiye'ye, bu ortak eylem planının oluşturulmasında diğer aday ülkelere katılmaları için davette bulunmuştur. Bu amaçla 2002 tarihine kadar sürecek bir eylem planı hazırlanmış ve bu eylem planı çerçevesinde özel hedefler ve hedeflere yönelik ölçüm kriterleri belirlenmiştir.

Haziran 2001'de hazırlanan ve üye ülkelerce de benimsenen Avrupa'da bilgi toplumunun oluşturulması hedefleyen bir ortak girişim olan e-Avrupa+ Eylem Planı, aday ülkelerin ekonomilerinin yenilenmesinin ve modernizasyonunun hızlandırılmasının, kurumsallıklarının ve yeteneklerinin artırılmasının desteklenmesini, genel rekabet güçlerini geliştirmeyi amaçlamakta, bu yönde aday ülkelerin özel durumlarını göz önüne alan eylemler sunmaktadır.

e-Avrupa+ Eylem Planının amaçları şunlardır:

1. Bilgi toplumunun temel yapı taşlarını oluşturma çalışmalarının hızlandırılması,
 - a) Herkes için uygun fiyatlı iletişim hizmetlerinin sağlanması,
 - b) Bilgi toplumu ile ilgili kazanılmış bilgilere (müktesebata) uyum ve uygulama.
2. Daha ucuz, daha hızlı, daha güvenli internet,
 - a) daha ucuz ve daha hızlı internet erişimi,
 - b) Araştırmacılar ve öğrenciler için daha hızlı internet,
 - c) Güvenli ağlar ve akıllı kartlar.
3. İnsan kaynağına yatırım,
 - a) Avrupa gençliğinin sayısal çağa hazırlanması,
 - b) Bilgi tabanlı ekonomide iş gücü,
 - c) Bilgi tabanlı ekonomiye herkesin katılımı.
4. İnternet kullanımının canlandırılması,
 - a) Ticaretin hızlandırılması,
 - b) Elektronik devlet: Kamu hizmetlerine elektronik erişim,
 - c) Çevrimiçi sağlık,
 - d) Küresel ağlar için Avrupa sayısal içeriği,
 - e) Akıllı ulaşım sistemleri,
 - f) Çevrimiçi çevre (e-Europa+ Action Plan, 2001:2-3).

e-Avrupa+ girişiminin ülkemize getirecekleri aşağıda özetlenmektedir:

1. İnternet erişimi bugün olduğundan çok daha hızlı hale gelecek, yurtdışından ve içinden web sitelerine erişim kolaylaşacak,
2. Eğitim alanında internet kullanımı yaygınlaşacak, bütün öğrenciler internet kullanabilir hale gelecek,
3. Nüfus cüzdanı yerine, kredi kartına benzer ama içinde pek çok kişisel bilgiyi değiştirilemez ve taklit edilemez biçimde barındıran akıllı kartlar kullanılacak, bu kartlarla kimlik ispat etmek için özel cihazlar kullanılarak sahtecilik önlenecek,
4. İletişim altyapısının gelişimi ile evden çalışmak mümkün hale gelecek, işyerine bağlılık ortadan kalkacak,
5. Bilgisayarlar, taşınabilir telefonlar ve ajandalar gibi araçların giderek birbiriyle kaynaşması sonucunda, tek bir cihazla hem çalışıp hem iletişim kurmak mümkün hale gelecek,
6. Bu cihazlar bütün vatandaşların kullanımına uygun hale gelecek, engelli vatandaşların bugün karşılaştığı sorunlar ortadan kalkacak. Web siteleri de benzer değişimler geçirecek,

7. İnternet üzerinden alışveriş yapmak çok yaygınlaşacak. Pek çok satıcıyı sanal ortamda gezerek, fiyatları, malların özelliklerini karşılaştırmak, para yerine kredi kartı ile ödeme yapıp, aldıklarımızın evimize teslim edilmesini istemek mümkün olacak,
8. Kamu hizmeti alanlarında büyük değişimler yaşanacak. Ülkenin her yerindeki kiosklarda² sabıka kaydının sorgulanması veya pasaport başvurusu mümkün hale gelecek,
9. Kişisel sağlık bilgileri özel akıllı kartlarda istenilen her yere taşınabilecek,
10. Türkçe web siteleri çoğalacak, istenilen pek çok bilgi internet üzerinden erişilebilir hale gelecek,
11. Evden çıkmadan, nerelerde trafik sıkışıklığı olduğu internet üzerinden öğrenmek mümkün hale gelecek,
12. Çevrenin izlenmesi için ormanlara, göllere kurulacak istasyonlar, aldıkları bilgileri hızla gözlem merkezlerine taşıyacak, bu sayede orman yangınları, seller konusunda hızla önlem alınıp can kaybını azaltmak mümkün hale gelecek.

e-Avrupa çerçevesinde, üye devletlerce internet üzerinden sunulması öngörülen kamu hizmetleri aşağıda bazı başlıklar altında toplanmıştır:

1. Vatandaşa Yönelik Hizmetler
 - a) Gelir Vergisi bildirimi, tahakkuku ve ödenmesi,
 - b) Kamusal iş bulma kurumları aracılığıyla iş arama,
 - c) Sosyal güvenlik işlemleri,
 - d) Pasaport ve ehliyet gibi kişisel bilgilere ilişkin başvurular,
 - e) Araç kayıtları için başvurular,
 - f) İnşaat izinleri için başvurular,
 - g) Güvenlik güçlerine başvuru,
 - h) Kamuya açık kütüphanelere erişim,
 - i) Doğum ve evlilik belgelerinin alınması için başvurular,
 - j) Yüksek öğrenim kurumlarına kayıt başvuruları,
 - k) Adres değişikliklerinin bildirilmesi,
 - l) Sağlıkla ilgili hizmetler.
2. Kurum/Kuruluş ve Firmalara Yönelik Hizmetler
 - a) Çalışanlara ilişkin sosyal katkı paylarının ödenmesi,
 - b) Kurum vergisinin bildirimi ve tahakkuku,
 - c) Katma Değer Vergisi'nin bildirimi ve tahakkuku,
 - d) Yeni şirket kaydı için başvuru,
 - e) İstatistik toplayan kurumlara bildirim,
 - f) Mal bildirimi,
 - g) Çevresel izinler için başvuru,
 - h) Kamu ihaleleri (e-Türkiye Eylem Planı, 2002:38-39).

Ülkemizin e-Avrupa, e-Avrupa+ Eylem Planlarına uyumu için e-Türkiye, e-Türkiye+ Eylem Planları hazırlanmış ve dönüşüm için gerekli çalışmalar hızlandırılmıştır. Türkiye'de e-dönüşümün gerçekleştirilmesi için yapılması gerekenleri içeren Türkiye Ulusal Enformasyon Ana Planı (TUENA) Sonuç Raporu ve Türkiye

² Kiosk sistemleri, kabin içine gizlenmiş bir bilgisayar, dokunmatik bir ekrandan oluşan, tanıtım, reklam, bilgilendirme, yönlendirme amaçlı kullanılan yüzyılın en gelişmiş interaktif tanıtım araçlarıdır. Bilgisayar kullanım bilgisine ihtiyaç olmaması nedeni ile herkes tarafından kolaylıkla kullanabilmekte, bu yönüyle de özellikle kamuya açık mekanlarda, kalabalık bölgelerde ve bilgi akışının eksik ve yetersiz kaldığı mekanlarda 7 gün 24 saat açık ve ücretsiz bir kullanım alanına sahip olmaktadır.

Sanayici ve İşadamları Deneği'nin (TÜSİAD) hazırlattığı Avrupa Birliği Yolunda Bilgi Toplumu ve e-Türkiye başlıklı rapor önemli mesafelerin katedilmesini sağlamıştır. Bu amaçla Başbakanlık himayesinde gerçekleştirilen 1. ve 2. Türkiye Bilişim Şuraları e-dönüşümün gerçekleştirilmesinde önemli adımlardır. TUENA Raporu, TÜSİAD e-Türkiye Raporu ve Türkiye Bilişim Şuraları e-dönüşüm için kamu ve sivil toplum kuruluşlarının yapması gerekenleri, aşılması gereken problem alanlarını açıkça belirlemiş, e-Türkiye'nin önünü açıcı çalışmalar olmuşlardır.

4.3.2. e-Dönüşüm Altyapısı ve Kamu Siyaseti

Devlet ve BT ilişkilerinin ve e-devlet ve e-demokrasinin gerçekleştirilebilmesinin birtakım gereklilikleri bulunmaktadır. e-Dönüşümün gerçekleştirilebilmesi için gerekenlere ayrıntılı olarak yer verilecektir. Türkiye'nin e-Europa ve e-Europa+ Eylem Planlarına uyum kararlılığı, e-dönüşüm için gerekli altyapının hazırlanmasını gerektirmektedir. Söz konusu altyapı hazırlıkları, ulusal çapta karar ve eylem gerektirdiğinden, gereksinimlerin karşılanması ancak kamu siyasaları ile mümkün olacaktır. Genel anlamda altyapı gereklilikleri iletişim altyapısı, bilgi güvenliği, mevzuat, finansman ve ARGE'dir. E-Dönüşümün kamu siyasaları ile yakından ilgili konuları dijital uçurum ve bilgisayar okuryazarlığına da bu bölümde ayrıca yer verilecektir.

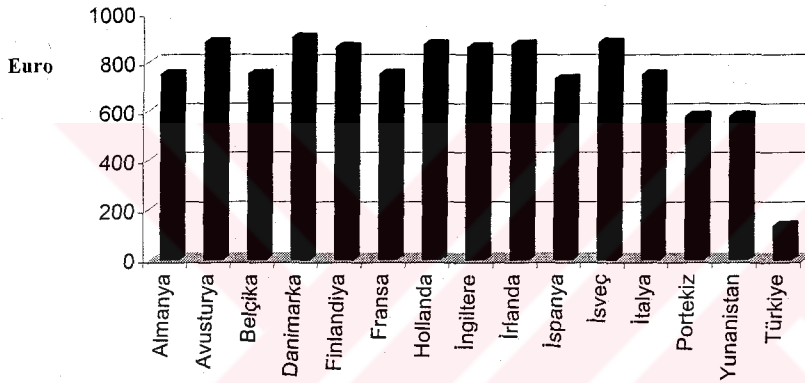
4.3.2.1. İletişim Altyapısı

Literatürde ülkenin iletişim altyapısının sağlanması şu nedenlere bağlanmaktadır: Bilgi çağının gelişmiş telekomünikasyon altyapısı gerektirmesi; yeni teknolojilerin diğer sektörleri de verimli kılacağı; eğitim ve kültürün güçlü telekomünikasyon yoluyla yaygınlaşabileceği; demokrasinin temelini bilgi edinme ve haberleşme özgürlüğü olduğu; milli güvenlik açısından haberleşmenin en güçlü silah olduğu; güçlü bir altyapının Türkiye'nin jeopolitik önemini artıracığı; eğitim, sağlık başta olmak üzere kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli sunulacağı (Başbakanlık, 2002:43-46) tezleriyle iletişim altyapısı büyük önem taşımaktadır. Teknolojik gelişmeler, daha önce verilmesi söz konusu olmayan çok sayıda telekomünikasyon hizmetini mümkün kılmakta, verilerin maliyetini de hızla düşürmektedir. Uluslar arası rekabetin artması, ekonomik faaliyetlerin tümünde güçlü bir telekomünikasyon altyapısı ihtiyacını doğurmuştur. Ekonomi üzerindeki bu belirgin rolü nedeniyle telekomünikasyon, ülkelerin rekabet gücünü belirleyen önemli bir etken haline gelmiştir. Bu aşamada devlet tekellerinin, yeni hizmetlerin tümünü uygun fiyatlarda sağlamasının mümkün olmadığı görülmüştür. Telekomünikasyon sektörü, dünya genelinde serbestleştirilmektedir. Türkiye'de Ocak 2000'de kabul ettiği kanunla 2003 yılı sonuna kadar telekomünikasyon sektöründe tam serbestleşmeyi sağlamaya karar vermiştir. Ancak 2004 yılı itibarıyla Türk Telekom'un özelleştirilmesi tamamlanamamıştır. Bu aşamayı daha önce gerçekleştiren ülkelerde telekomünikasyon sektörü, çok miktarda yatırımı çekmiş olduğundan 2003 yılı sonunda bu sektöre yatırılacak para çok azalmıştır. Sektörde yenilikçiliğin, gelişmenin önünün açılması ve tam rekabet ortamının yaratılması büyük önem taşımaktadır.

Sadece iletişim altyapısı çalışmaları yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda hizmetleri zenginleştirecek ve çeşitlendirilmesine yarayacak olan "servis sağlayıcı işletmelerin" teşvik edilerek önlerinin açılması gereklidir. Kendi altyapısını kurmadan bir başka işletmecinin altyapısını kullanarak son kullanıcıya yönelik çeşitli hizmetlerin

üretilmesini sağlayacak olan servis sağlayıcı işletmeler ülkenin atıl altyapılarının verimli kullanımını sağlayacaklardır.

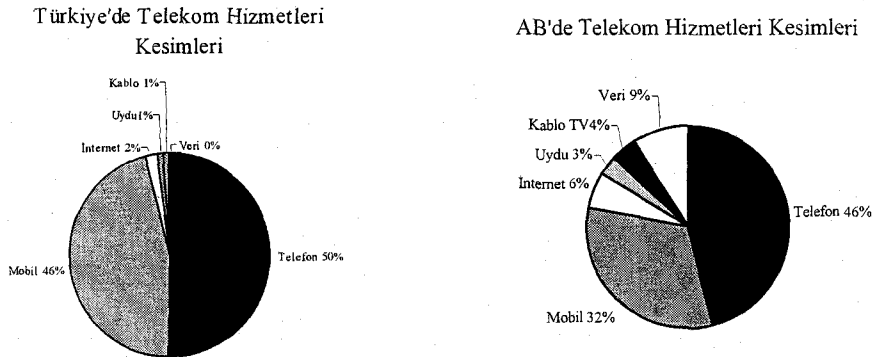
Türkiye, modern bilgi toplumunun önkoşullarından birinin gelişmiş telekomünikasyon altyapısı olduğunun bilinciyle, 1985'ten sonra Türk Telekomünikasyon A.Ş. aracılığıyla önemli yatırımlar yapmıştır. Gelecekteki yatırımların daha planlı yapılabilmesi için 1997 yılında Ulaştırma Bakanlığı önderliğinde Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı (TUENA) çalışması başlatıldı ve hedefler saptandı. Bu çalışmaya göre Türkiye'nin 2010 yılına kadar 35 milyar USD yatırım ile altyapısını yenilemesi gerekiyordu (TUENA, 1998:26). Ancak şu anda bu hedefin çok gerisinde olduğu görülmektedir; Türk Telekom 1999 yılında 593 milyon \$ ve 2000 yılında 637 milyon \$ olmak üzere bu iki yılda toplam 1.230 milyar \$ gibi hedeflenenin çok aşağısında yatırım yapabilmektedir. Ülkemizde kişi başına telekomünikasyon harcaması, AB ülkelerine göre çok düşük seviyelerdedir.

Şekil 4.2. AB'de Kişi Başına Telekom Harcaması (2000)

Kaynak: European IT Observatory 2001 ve Interpro Araştırması 2000

Türkiye özellikle internet, Kablo TV, uydu hizmetleri gibi pek çok alanda dünya istatistiklerinde alt sıralarda yer almaya başlamıştır. Bu hizmetlerden sağlanan gelir, Türkiye telekomünikasyon hizmetleri gelirlerinin %4'ünü oluştururken bu oranının Avrupa ortalamasının ise %22 olduğu gözlenmektedir (Başbakanlık, 2002:47).

Şekil 4.3. Türkiye'de ve AB'de Telekom Hizmet Kesimleri

Kaynak: Türkiye Bilişim Şurası, 2002:47

Ülkemizde iletişim altyapısının hazırlanması anlamında literatürde iki konuya ağırlık verilmektedir. Bunlar iletişimin özelleştirilmesi ve son kullanıcıya geniş bantlı teknolojiler aracılığıyla hizmet verilmesidir. Diğer dünya ülkelerinde iletişimin özelleştirilmesi anlamında gözlenen değişim genel olarak şu özellikleri içermektedir (Başbakanlık, 2002:53):

1. Doğal tekel hakimiyeti altında olan sektörün rekabetçi Pazar koşullarına kavuşturulması,
2. Kamu kuruluşu olan şirketin özerkleşmesi ve özelleştirilmesi,
3. Düzenleme yaparken evrensel hizmetin sunulması gibi temel hedeflerin yanı sıra rekabetin tesisi ve geliştirilmesinin de önemle gözetilmesini sağlayacak ve sektörü siyasi etkilenden uzak düzenleyecek bir kurumun kurulması,
4. İleri teknoloji ve yönetim gücü olan uluslar arası şirketlerin deneyimlerinden yararlanmak üzere ortaklık kurulmasının sağlanması,
5. Sektördeki “politika belirleme, düzenleme yapma ve işletme” işlevlerinin birbirinden ayrılması,
6. Düzenleme işlevi için sektöre has bağımsız düzenleyici kurumlar tesis edilmesi.

Deregülasyon ve özelleştirmenin uzlaşılan bu özellikleri dikkate alınarak ülkemizde biran önce gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Bir diğer konu son kullanıcıya daha hızlı ve daha kaliteli hizmet sunulması amacıyla iletişim hizmetlerinin geniş bantla sunulmasıdır. Günümüzde son kullanıcıya, hızlı ve kesintisiz internet, veri, ses ve video gibi çoğulortam hizmetleri ulaştırırken, altyapıdaki darboğazın aşılması amacıyla bir kısım teknolojiler geliştirilmekte ve kullanılmaktadır. Özellikle iş dünyasında hızlı ve kesintisiz internet erişimine sahip olmak artık bir lüks olmaktan çıkmış, KOBİ’lerle serbest çalışanlara kadar ulaşılması gereken bir zaruret haline gelmiştir. Bilim adamı, öğrenci ve toplumun diğer bütün kesimlerinde internet üzerinde bilgiye daha hızlı ve güvenli bir şekilde ulaşabilmek, çoğulortam hizmetlerinden makul fiyatlarda yararlanmak, bilgi çağına gereklerinden biri olmuştur.

Geniş bant tanımı, son kullanıcıya ulaşan altyapının belli bir hizmeti vermeye kapasitesinin ve teknolojisinin uygun olmasıdır. Diğer geniş bant tanımlaması ise, doğrudan belli bir hız eşiğine, bağlantı hızının 200 kb/s’ı geçmesine bağlanmıştır. Son kullanıcıya geniş bant hizmeti ulaştıran bir kısım teknolojiler xDSL (ADSL), Kablo TV, Uydu ve Sabit Kablosuz şeklinde sıralanabilir. Ülkemizin geniş bant kullanımı OECD ülkelerine nispeten çok düşük düzeydedir (Başbakanlık, 2002:59).

4.3.2.2. Bilgi Güvenliği

e-Devlet ve e-demokrasi oluşumunda bilgi güvenliği vazgeçilmez ve önceliği çok yüksek uygulamalardan biridir. Bilgi güvenliği konusunda en belirgin ve yaygın uygulama elektronik imza ve sayısal imza konusunda görülmektedir.

Elektronik imza belge hazırlama, onaylama, satın alma gibi pek çok işlemde kullanılabilecek bir teknolojidir. Genel anlamda elektronik imza, başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veriyle mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amaçlı kullanılan elektronik veriye verilen addır. e-Devlet altyapısının oluşturulmasına yönelik elektronik imza uygulamaları ise, temelde açık anahtarlı altyapı teknolojilerine dayanır. Açık anahtarlı altyapılarda kullanılan elektronik imzaları diğer elektronik imzalardan ayıran temel özellikleri, kimlik doğrulama, bütünlük, gizlilik ve

reddedilemezlik gibi yaşamsal kavramlara sahip olmalarıdır (Başbakanlık, 2002:239; TBD, 2002:24).

Elektronik yaşamın gelişebilmesinin ve e-devlet'in oluşturulabilmesinin en önemli şartı, elektronik ortama ve açık ağ sistemine güvenin sağlanmasıdır. Bu nedenle, taraflar arasındaki iletilerde bilginin gizliliği, bütünlüğü ve tarafların kimliklerinin doğruluğu, kurulacak olan teknik ve yasal altyapı ile garanti edilebilmelidir.

Ülkemizde yürütülen e-devlet çalışmaları paralelinde 5070 Sayılı Elektronik İmza Kanunu elektronik sertifikayı da içeren şekliyle 23.01.2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Elektronik İmza Kanunu'nun çıkması ve kanunun "güvenli elektronik imzanın hukukî sonucu ve uygulama alanı"nı düzenleyen 5. maddesinde "güvenli elektronik imza, elle atılan imza ile aynı hukukî sonucu doğurur." hükmünün bulunması elektronik yaşamın gelişimi anlamında önemsenmesi gereken bir adımdır.

Elektronik imzanın bir çeşidi olan sayısal imza bir anahtar çifti (açık ve kapalı anahtarlar) ile elektronik ortamda iletilen veriye vurulan mühürdür. Gönderici kapalı anahtar ile veriyi mühürler ve alıcı bu dosyayı ancak kullanıcının açık anahtarını kullanarak açabilir. Sayısal imzalar doğrulanabilirler ve inkar edilemezler. Sayısal imza bölümünde literatürde pek tartışılmayan ama BT için demokratikleşme-özgürlük kaybı ikilemi bağlamında önem kazanan kriptografi üzerinde de durulacaktır.

Kriptoloji, matematiğin hem şifre bilimi (kriptografi), hem de şifre analizini (kriptanaliz) kapsayan dalıdır. Şifre biliminin amacı, ileti güvenliğini sağlamaktır. Şifre analizinin amacı ise varolan şifreleri çözmektir. Şifreleme bir iletinin (düz metin) içeriğini, uygun bilgi (anahtar bilgisi) elde olmadan okunamayacak hale getirme işlemidir. Şifrelemenin amacı, iletinin istenmeyen şahıslar tarafından okunmasını engellemektir. Şifre çözümü (deşifre) ise şifrelemenin tam tersi, yani şifreli metnin düz metine çevrilmesi işlemidir.

Bugünün kriptografisi şifreleme ve şifre çözmeden daha fazlasını içerir. Kimlik denetimi artık gizlilik kadar önemlidir. Herhangi bir iletiye adımızı ekleyip ağ üzerinden gönderdiğimiz zaman kimliğimizi ispatlamak için elektronik yöntemlere ihtiyaç duyarız. Kriptografinin buna sunduğu çözüm sayısal imzadır. Modern kriptografinin ilgilendiği ana konular şunlardır (Bilten, 2004):

- Gizlilik: Bilgi istenmeyen kişiler tarafından anlaşılamaz.
- Bütünlük: Bilgi saklanması veya iletilmesi sırasında, farkına varılmadan değiştirilemez.
- Reddedilemezlik: Bilgiyi oluşturan ya da gönderen, daha sonra bilgiyi kendisinin oluşturduğunu veya gönderdiğini inkar edemez.
- Kimlik belirleme: Gönderen ve alıcı, birbirlerinin kimliklerini doğrulayabilirler.

Kriptografi, fiziksel dünyada sahip olduğumuz güvenli ortamı elektronik dünyaya taşımamıza izin verir. Böylece insanların sahtekarlık ve aldatılma kaygısı duymadan elektronik ortamda iş yapabilmesini sağlar. Kriptografi, güvenli web sayfaları ve güvenli elektronik iletim sağlar. Bir web sayfasının güvenli olması için, bilginin tutulduğu ve bilgiyi isteyen makineler arasındaki iletimin şifreli olması gerekir. Bu, insanların, herhangi bir kaygı duymadan çevrimiçi bankacılık ve ticaret yapmasına veya kredi kartıyla alışveriş yapabilmesine olanak tanır. Kriptografi, internet ve elektronik ticaretin büyüyüp gelişmesinde büyük rol oynar. E-ticaret, hızla yayılmaktadır. İnternet üzerindeki ticari işlemler, yılda milyar dolarları aşmaktadır. Bu kadar yüksek miktarlar söz konusu olunca kriptografik güvenlik yöntemlerinin kullanımı zorunlu hale gelmektedir.

E-posta, günlük kişisel veya iş yazışmalarında vazgeçilmez bir yere sahiptir. Ancak herhangi bir önlem alınmadığında istenen kişilerce ele geçirilebilir ve değiştirilebilir. Şifreleme, mektupların istenmeyen kişilerce okunabilmesini veya değiştirilmesini engeller. Ayrıca, gönderilen mesajın kaynağının doğrulanması veya mesaj içeriğinin değişmediğinin güvencesinin verilebilmesi amacıyla sayısal imza kullanılabilir.

Kriptografinin ve sayısal imzanın sağlayacağı en önemli işlev kimlik denetimidir. Bazı durumlarda kriptografi elektronik ortamda, fiziksel dünyadaki işlemlerde sahip olduğumuzdan daha fazla güven sağlar. İmzanız taklit edilebilir veya imzaladığınız bir belge değiştirilebilir. Ancak, elektronik imzanız gizli anahtarınız bilinmediği sürece taklit edilemez ve elektronik olarak imzaladığınız bir belge, imzanız belgenin içeriğine de bağlı olduğu için asla değiştirilemez.

Kriptografik yöntemlerin, temel insan haklarından olan iletişim ve örgütlenme özgürlüğü ile özel hayatın gizliliğini, internet ve diğer sayısal iletişim ortamlarında güvence altına almak için kullanılması mümkündür. Bugün İnternet, yayın yapmanın herkesin elinde olduğu, demokratik yapılı iki yönlü bir iletişim teknolojisidir. İnterneti piyasa baskılarından, sansürcü zihniyetlerden ve polisiye gözetimden korumanın yolu kriptografiden geçmektedir. Pek çok devlet kriptografi kullanımını dizginlemek için yasa tasarıları hazırlamaktadır. Fransa'da kriptografinin kullanımı, kimlik kanıtlama uygulamaları dışında devlet iznine bağlıdır. İletişimlerin içeriğinin devlet tarafından gözetlenmesini engellemek için tek yöntem, iletişimlerin şifrlenmesidir. İnternet'in gelişmiş olduğu ülkelerde insanlar şifreleme yöntemlerini yaygın olarak kullanmaktadırlar. Şifreleme yöntemlerinin (kriptografi) kullanımının yaygınlaşmasından endişe duyan devletler bu yöntemlerin kullanılmasını kısıtlamak veya engellemek için çeşitli yasalar çıkarmaktadırlar. Fransa bu yöntemleri tümüyle yasaklamıştır. ABD devlet onayı olmayan (yani devlet tarafından çözülemeyen) şifreleme yöntemlerinin kullanılmasını yasaklamak için çaba harcamaktadır ayrıca sağlam şifreleme yöntemleri içeren yazılım ürünlerinin ihracını da yasaklamıştır. Fakat bu ülkelerde bu konudaki toplumsal muhalefet de ciddi boyutlara ulaşmıştır. İnternet ülkemiz için bir demokratik ifade ortamı oluşturma potansiyeline sahiptir. Kriptografinin yaygınlaşması taraftarları ayrıca "basını en çok denetim altında tutulan dördüncü ülke olarak anılan Türkiye'de internetin de sansürcü zihniyetin boyunduruğuna girmemesi için etkin bir muhalefetin örgütlenmesinin gerekliliği" (Türkiye Kriptografi Sayfaları: 1997) üzerinde vurgu yapmaktadırlar.

4.3.2.3. Mevzuat

Yeni bilişim teknolojilerinin tüm e-devlet uygulamalarında kullanılabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması öncelikli gerekliliklerden birisidir. Bu nedenle, uygulama altyapılarının ve uygulama sonucunda ortaya çıkacak ürünlerin yasal olarak geçerliliğini sağlayacak hukuksal altyapının hazır olması gerekmektedir. Bilişim suçlarına karşı ulus üstü önemli bir düzenleme Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi'dir. 23 Kasım 2001'de Budapeşte'de 26 üye devlet ve ABD, Japonya, Kanada ve Güney Afrika'nın da katılımlarıyla imzalanan Siber Suç Sözleşmesi'nin öncelikli hedefleri şunlardır (Siber Suç Sözleşmesi, 2001): Yeni teknolojilerin kullanımı ile ilgili suçlara ait, ortak tanımların oluşturulması, soruşturma yöntemlerinin tanımlanması (veriyi saklama, trafik verisini arama, toplama ve el konulması ile iletişim yetkisi), uluslar arası işbirliği için yöntemlerin tanımlanması. Ülkemizin şimdilik

dışında kaldığı Siber Suç Sözleşmesi'ne katılım ve iç hukukumuzda gerekli yasal düzenlemelerin yapılması kaçınılmaz bir süreç olarak karşımızda durmaktadır.

Gerekli yasal düzenlemelerle ilgili olarak bilgi güvenliğini de yakından ilgilendiren önemli aşamalardan birisi de bilişim suçlarının yeni Türk Ceza Kanunu (TCK)'nda düzenlenmesidir. 26.09.2004 tarih ve 5237 sayılı yeni TCK'nın onuncu bölümü "bilişim alanında suçlar"a ayrılmıştır. Kanunun 243. maddesi hukuka aykırı olarak "bilişim sistemine girme"yi, 244. maddesi "sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme"yi düzenlemekte ve kanuna aykırı fiillere cezai şart öngörmektedir. Kanunda bilişim suçlarının bir banka veya kredi kurumuna ya da bir kamu kurum veya kuruluşuna ait bilişim sistemi üzerinde işlenmesi halinde, verilecek cezanın yarı oranda arttırılacağı belirtilmektedir. Yine kanunun 246. maddesi "bilişim alanında suçlar"ı tüzel kişiler için de düzenlemektedir. Siyasal iradenin TCK'yı bilişim suçlarını da içerecek şekilde kanunlaştırması, e-dönüşümün mevzuat ayağı için önemli gelişmelerden birisidir.

Kamu yönetiminde şeffaflaşma gereksinimi ile doğrudan ilgili bir diğer yasal düzenleme ise "Bilgi Edinme Hakkı Kanunu"dur. 09.10.2003 tarih ve 4982 sayılı kanunun 1. maddesinin kişilerin bilgi edinme haklarını kullanmalarının "demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkeleri" ile ilişkilendirilmesi anlamlıdır. Kanunun 4. maddesinde, "herkesin bilgi edinme hakkına sahip olduğu vurgulanmış; kamu kurum ve kuruluşlarının başvurulara etkin, süratli (on beş işgünü) ve doğru sonuçlandırılmak üzere, gerekli idari ve teknik tedbirleri alması gerekliliği belirtilmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarının teknik tedbirleri almakla yükümlü kılınması, başvuruların ve başvuru sonuçlarının elektronik ortamda yapılabilmesi e-dönüşüm için önem arz etmektedir.

BİLGİ EDİNME BAŞVURUSU FORMU (Gerçek Kişiler İçin)		
Başvuru sahibinin adı ve soyadı :		
Oturma yeri veya iş adresi : Telefon :		
Türkiye Cumhuriyeti Kimlik No: (Elektronik ortamda yapılacak başvurular için doldurulması zorunludur.)		Başvuruya hangi yolla cevap almak istersiniz ? Yazılı Elektronik
Elektronik posta adresi: (Elektronik ortamda yapılacak başvurular için doldurulması zorunludur.)		
İmzası:		4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu gereğince istediğim bilgi veya belgeler aşağıda belirtilmiştir. Gereğini arz ederim.
İstenilen bilgi veya belgeler: (Ayrılan boşluk yetmediği takdirde başvuru için boş sayfa / sayfalar kullanılabilir.)		
[Formu doldurduktan sonra T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Halkla İlişkiler ve Bilgi Edinme Merkezi'ne gitmesi için, dosyadan sayfayı farklı kaydedip e-mailinize ekleyip bilgiedinme@csgb.gov.tr adresine gönderebilirsiniz.]		

Şekil 4.4. Gerçek Kişiler İçin Örnek Bilgi Edinme Başvurusu Formu

Kaynak:http://www.calisma.gov.tr/bilgi_edinme_merkezi/basvuruformu_gercek_kisiler.doc

Bilgi Edinme Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle kamu kurum ve kuruluşlarının hemen hemen tamamı web sitelerine "bilgi edinme" linkleri eklemişler, gerçek ve tüzel kişiler için çevrimiçi bilgi edinme olanağı tanımışlardır. Yukarıda örnek olarak, Çalışma Bakanlığı web sitesinde yer alan gerçek kişiler için çevrimiçi bilgi edinme başvurusu formu verilmektedir.

Önemli konulardan biri bilgi güvenliği bölümünde de ele alınan "Elektronik İmza Kanunu"nın yürürlüğe girmiş olmasıdır. 23.01.2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan ve yayım tarihinden 6 ay sonra yürürlüğe giren Elektronik İmza Kanunu ile e-devlet çalışmalarında gerekli yasal düzenlemelerden birisinin gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Kanun 3. Maddesinde elektronik imzayı şöyle tanımlamaktadır: "Başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veriyle mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan elektronik veri." Yine kanunun 5. Maddesinde elektronik imzanın elle atılan imza ile aynı hukuki sonucu doğuracağını düzenlemesi önemlidir. 5070 Sayılı Elektronik İmza Kanunu'nun düzenlediği önemli alanlardan biri de elektronik sertifikadır. Ayrıca kanunun "İmza oluşturma verilerinin izinsiz kullanımı"nı düzenleyen 16. Maddesi şöyledir: "Elektronik imza oluşturma amacı ile ilgili kişinin rızası dışında; imza oluşturma verisi veya imza oluşturma aracını elde eden, veren, kopyalayan ve bu araçları yeniden oluşturanlar ile izinsiz elde edilen imza oluşturma araçlarını kullanarak izinsiz elektronik imza oluşturanlar bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beş yüz milyon liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılırlar. Yukarıdaki fıkrada işlenen suçlar elektronik sertifika hizmet sağlayıcısı çalışanları tarafından işlenirse bu cezalar yarısına kadar artırılır. Bu maddedeki suçlar nedeniyle oluşan zarar ayrıca tazmin ettirilir." Bu konudaki gerekli cezai durumun düzenlenmesi caydırıcılığı artıracak ve elektronik imza kullanımını güvenli ve yaygın hale getirecektir.

Elektronik ortamda gönderici ve alıcıların kimliklerinin belirlenmesi için, üçüncü kişi veya kurumlarca "elektronik sertifika" düzenlenmesi gereklidir. Bu sertifikaları düzenleyen kurumlar "sertifika hizmet sağlayıcısı" olarak adlandırılırlar. Başvuran kişi, kurum veya kuruluş için çıkarılacak olan sertifika, sertifika hizmet sağlayıcısı tarafından düzenlenip, hizmet sağlayıcının gizli anahtarı ile imzalanarak geçerlilik kazanır.

e-Noter, e-devlet'te geleneksel noter sistemine benzer şekilde, belge ve yetki devri istemlerini onaylayan ve işleme zaman boyutunda geçerlilik kazandıran kurumdur. Zira, elektronik ortamdaki bilgilerin doğruluğunun kanıtlanması için belgeleme yetkililerine gereksinim vardır. E-Noter, e-devlet oluşumunun temel dayanağı olarak görülmektedir. Belge onaylama ile yetki devri işlemleri, e-devlet'te de yine e-Noterler tarafından yürütülmek durumundadır. E-Noter sisteminin temel dayanak noktası, sayısal kimlik kartlarının oluşturulması ve e-İmza'nın sistemde kullanımının sağlanmasıdır.

4.3.2.4. Finansman

e-Devlet için yapılan bütün doğru yatırımların çok kısa vadede kendini kat kat geri ödeyeceği ise artık bir varsayım değil, herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Zaman kaybetmeksizin e-devlet'e büyük miktarda kaynak aktarılması ve özellikle anahtar konumdaki projelerin daha fazla gecikmeden hayata geçirilmesi ülke yararınadır. Bu yatırımların yapılması bugün mali dengelerini düzeltebilmek için bir çıkış yolu arayan devletin, özellikle kamu hizmetlerinde büyük bir verimlilik artışı ve kamu harcamalarında önemli bir düşüş sağlayacaktır. Benzer bir verimlilik artışı, vatandaş ve

şirketlerin bürokratik işlemlerde daha az vakit kaybetmesiyle tüm ülkeye de yansıyacaktır.

e-Devlet yatırımlarıyla ilgili problem ise özellikle ilk yatırım finansmanında ortaya çıkmaktadır. Şu anda ancak kısa dönemdeki zorunlu ihtiyaçları finanse edecek şekilde bir harcama bütçesi uygulayan devlet, geri dönüşü garanti de olsa orta-uzun vadeli yatırımlara kaynak ayıramamaktadır. Bu durumda çıkış yolu yeni proje finansmanı yöntemlerine başvurulmasıdır.

Dünya'daki örnekleri de göz önüne alınarak Türkiye'deki durum ve yapılması gerekenler şöyle özetlenebilir: Tüm e-devlet yatırımlarını sadece devletin kaynaklarıyla yapmaya çalışmak gerçekçi olmaktan çok uzaktır. Kamunun faydası gözetilerek özel sektörün de yatırım yapmasını sağlayacak modeller mutlaka uygulanmalıdır. Örneğin, İngiltere'de uygulanmakta olan model benzeri dış kaynak kullanımı, yap-işlet-devret veya gelir paylaşımına dayalı modeller önemli bir finans kaynağı oluşturabilir.

Devlet bütçesine alternatif yatırım finansman kaynakları aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir: Yurtdışı krediler, dış kaynak kullanımı yoluyla tedarik ve hizmet alımı, tedarikçi firmanın kendi finansmanını sağlaması (Başbakanlık, 2002:282-283).

Türkiye'de bir taraftan bütçesel kısıtlar öne sürülerek birçok proje beklemede kalırken, diğer taraftan özellikle Dünya Bankası tarafından kaynağı hazır bekletilen projelerde ilerleme sağlanamamaktadır. Dünya Bankası'ndan sonra en önemli kaynaklardan biri olan PHARE³ gibi AB fonları ise ülkemizde çok az tanınmakta ve çok kısıtlı olarak kullanılmaktadır.

Bütün bu sorunların çözümünde çok etkin bir yol dış kaynak kullanımı yoluyla tedarik ve hizmet alımıdır. Dış kaynak kullanımı yönteminde ilk yatırım, ihaleyi alan firma tarafından yapılarak, kurumlara sistemleri kullanmaya başladıktan sonra tipik olarak 3-5 yıllık bir dönemde finanse etme rahatlığı sağlanır. Böylece kurum aldığı hizmet karşılığında para ödemiş olacağı için sürekli yeniden yatırım yapma zorluğundan da kurtulabilir. Böylece, firmanın teknolojik gelişmelere adaptasyonun da sürekli olarak gerçekleşmesi sağlanabilir. Bu modelde, İngiltere PFI girişiminde olduğu gibi, performans bazlı ödemelere kadar gidilebilir. Yani kurum adına bir projeyi gerçekleştiren firma, gerçekleştirdiği hizmet birimi bazında ödemelerini alabilir. Örneğin internet üzerinden herhangi bir başvurunun yapılabilmesi için gerekli sistemler hizmet performansı kriterleri belirlenerek, yatırımıyla beraber tamamen bir firmaya ihale edilebilir ve firma internet'ten yapılan başvuru başına küçük bir ücret alabilir.

Tedarikçi firmanın kendi finansmanını sağlaması modelinde dış kaynak kullanımından farklı olarak kurum, üçüncü bir taraf olan kreditor kuruluş tarafından sağlanan kredi ile kendi sistemlerine sahip olur. Firmaların kendi kaynaklarını getirmesi hem kolaylık sağlar, hem de firmalar konuya daha güçlü eğileceğinden etkinlik yüksek olur.

³ Özellikle, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçen ülkelerin Batı Avrupa ve dünya ekonomisi ile bütünleşmesini amaçlayan fonların önde geleni PHARE (Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy) kısaltmasıyla anılan fondur. PHARE programı, ortak finansman (co-financing) yöntemini benimsemekte ve ulusal yatırım projelerinde kamu sektörünün toplam harcamalarının en fazla yüzde 75'i oranında fon temin edebilmektedir. Ayrıntılar için bakınız: http://www.seciturk.org.tr/proje_fon.html

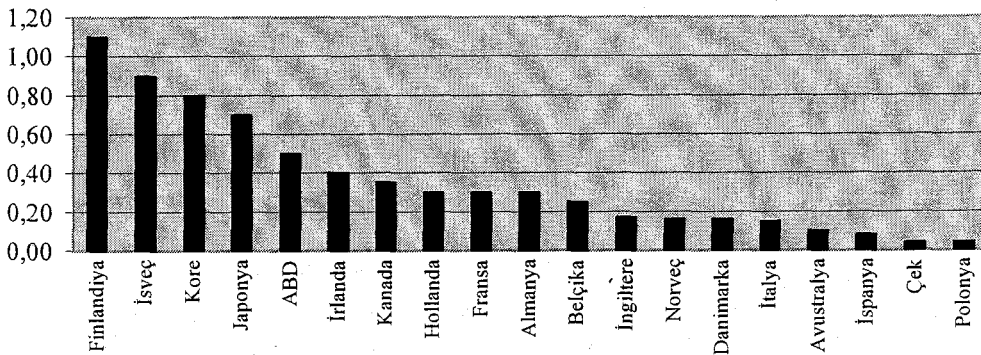
4.3.2.5. ARGE (Araştırma-Geliştirme)

Ülkelerin e-dönüşümü gerçekleştirmeleri için öncü ve stratejik rol oynayan BT'nin dinamik yapısı, bilişim teknolojilerinde ARGE çalışmalarına önemli yer verilmesini gerekli kılmaktadır. BT'de ARGE iki kategoride değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi bilgisayar, bilgisayar sistemleri, bilgisayar ağları ve iletişim sistemleri yazılım ve donanımları ile ilgili ARGE faaliyetleri; diğeri ise yoğun bilgisayar (donanım ve yazılım olarak) kullanılan ve temelde bilişim dışındaki bilimler için yapılan ARGE faaliyetleridir. Burada, "yoğun bilgisayar kullanımı" ise, tüm ARGE projesi bütçesinin ya da kullanılan emeğin, örneğin, en az %50'sinin bilgisayar donanımı ve/veya yazılımı için harcanması olarak tanımlanabilir. Örneğin karayolunda trafik denetimi, uçak simülatorü, deprem veri toplama ve değerlendirme çalışması gibi (Başbakanlık, 2002:536).

ARGE yoluyla edinilen bilgi birikimi, Kore, Singapur, Malezya, Tayvan ve İrlanda gibi 25 yıl önceki gelişmişlik göstergeleri Türkiye'den nispeten zayıf olan bazı ülkeleri teknoloji dünyasının vazgeçilmezleri arasına sokmuştur. Bu sayede sahip olunan teknolojik güç ve teknoloji ihracatı ile elde edilen ekonomik getiri ülkelerin yaşam standartlarının yükselmesini sağlamıştır. Son yıllarda BT'ye dayalı olarak ilerlemeyi hedef edinen bazı ülkeler hızlı ve akılcı politikalarla kısa ve orta vadede çok büyük atılımlar gerçekleştirmişlerdir. İsrail örneği ele alınacak olursa, nüfusu ancak 5 milyonu bulan bir ülkenin aviyonik cihazların anahtar teknolojileri konusundaki liderliği, İsrail'in yeni nesil uçak üretimi projelerinde devamlı yer almasını sağlamakta ve dünyada İsrail'i vazgeçilmez bir konuma getirmektedir. Benzer şekilde Hindistan yazılım sektöründe sahip olduğu insan kaynağı sayesinde gelişmiş ülkelere yılda yaklaşık 2.5 milyar dolarlık yazılım ihraç eder hale gelmiştir.

Ülkemizin BT'de ARGE ile ilgili konumunu ülkelere göre bilişim ARGE harcamalarının GSYİH içindeki oranı ve ARGE sayısal göstergeleri ile örneklemek doğru olacaktır. Türkiye bilişim ARGE harcamalarının GSYİH içindeki oranı şekline (Şekil 4.5.) girmeyi dahi başaramamaktadır. Bu konuda Finlandiya, İsveç ve Kore %1'e yaklaşan oranlarla başı çekmektedir.

Ülkelere Göre Bilişim AR-GE Harcamalarının GSYİH İçindeki Oranı (%)

Şekil 4.5. Ülkelere Göre Bilişim ARGE Harcamalarının GSYİH İçindeki Oranı

Kaynak: OECD, ANBERD veritabanı, Mayıs 2001

Avrupa Birliği ülkeleri tarafından BT’de ARGE harcamalarını değerlendirme göstergeleri açısından Türkiye yine aşağı sıralarda yer almaktadır. Daha sorunlu bir alan ise bu göstergeler hakkında ülkemizdeki çoğu gösterge rakamlarının sağlıklı olmamasıdır.

Çizelge 4.3. BT’de ARGE Göstergeleri

GÖSTERGELER	Türkiye	ABD	Japonya	AB
Her bin çalışan içinde araştırmacı sayısı	1.05	8.08	9.26	5.28
GSYİH içinde ARGE’ye ayrılan pay	0.63	2.62	2.91	1.92
Milyon nüfus başına düşen yıllık bilimsel yayın sayısı	93	708	498	613
Avrupa Patent Ofisi’nden alınan milyon nüfus başına düşen yıllık patent sayısı	?	130	126	135

Kaynak: Başbakanlık, 2002:541

Toplumsal yaşamı büyük ölçüde dönüştürecek BT’nin geliştirilmesi için bilişim ARGE faaliyetleri dünya çapında çok yoğun bir şekilde sürerken, Türkiye’deki durum, ARGE faaliyetleri içinde bilişim konusu daha ön planda tutulmasına rağmen, iç açıcı gözükmemektedir. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) - Teknoloji İzleme ve Değerlendirme Başkanlığı’ndan gelen bilgilere göre bilişim alanına girebilecek projelerin toplam destek içindeki oranı %25’tir (Başbakanlık, 2002:538).

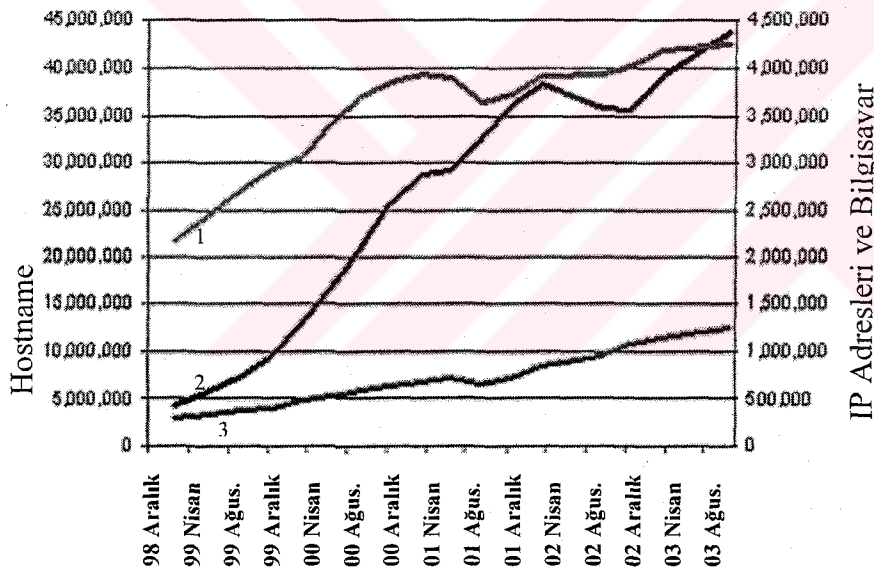
Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 1999 yılı ARGE Faaliyetleri Anket Sonuçlarına göre GSYİH’sının binde 6.3’ünü ARGE harcamalarına ayıran Türkiye’nin ARGE faaliyetlerinde karşılaştığı en önemli engel kültürel olarak hazır olmamaktır. İkinci derecede önemli sorun ise üniversitelerde çok kısıtlı bütçelerle yürütülen ARGE çalışmalarının bir bütünlük içerisine oturamaması ve sonuçların kullanılamamasıdır. Ayrıca, üniversite-sanayi-devlet arasında ortak bir dilin bulunmaması sebebiyle ortaya çıkan iletişimsizlik, tarafları işbirliği bir yana, birbirine karşı hareket eden kamplara bölmüştür. Türkiye’de üniversite-sanayi-devlet arasında karşılıklı fayda bir türlü tanımlanamamıştır. Türkiye’de ARGE çalışmalarını finanse edebilecek bir güç olan risk sermayesi etkin değildir. Devletin ARGE çalışmalarına önem vermemesi ve sanayinin ARGE konusundaki bilinçsizliği, dolayısı ile ARGE temelli üretimin olmaması, yatırım bütçelerinde ARGE finansmanlarını arka plana itmektedir.

Türkiye’de, gerek bilişim alanındaki ARGE çalışmalarının gerekse genel olarak ARGE çalışmalarının itici gücü olan devlet teşvik mekanizmaları geliştirilebilir ve kritik hedeflere odaklanabilir. Türkiye’deki ARGE faaliyetlerinin yetersizliği, zor yetişen ARGE personelini ya yurt dışına kaçırmakta ya da ilgisiz alanlarda çalışmaya itmektedir. ARGE’nin bir kültür meselesi olduğu düşünülürse, bu kültürün serpilmesini sağlayacak nesillerin yetiştirilmesi; dolayısıyla da, bu nesillerin yönetici kadrolara gelerek zihniyet dönüşümünü sağlamaları, bir türlü mümkün olmamaktadır. Var olan kısıtlı sayıdaki araştırma personeli de ümitsizlik ve küskünlük içinde yeterince üretken olamamaktadır.

Türkiye’nin bilişim ARGE’sine ayıracak kaynak sorunu yoktur, ancak kaynakların verimli kullanımında ve ARGE’ye bakış açısında sorun bulunmaktadır. Etkili bir ARGE hedefi saptama, bu hedefe yönelik teşvik geliştirme, teşviklerin denetimi ve izlenmesi, denetim sonucunda değerlendirme ve hedeflerin değerlendirme sonuçlarına göre tekrar düzeltilmesi sürecinin bir bütün olarak işlemesine gerek vardır ve bu yapılmadığı sürece istenildiği kadar kaynak akıtılsın, bu kaynak heba olmaya mahkum gözükmemektedir.

4.3.2.6. Dijital Uçurum

Literatürde ülkeler, bireyler, haneler ve şirketler arası sayısal uçurumdan söz edilmektedir. Küresel olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklar ya da kuzey-güney ayrımı BT ile birlikte yeni bir boyuta taşınmıştır. Kendileri de büyük bir sanayi olan bu teknolojileri kullanan diğer sanayi ve ticaret alanlarındaki firmalarda da sayısal uçurumdan söz edilmekte, yeni ekonomi tanımları yapılmaktadır. Öte yandan bireyler arasında mevcut fakir-zengin, eğitilmiş-eğitimsiz, kadın-erkek, yaşlı-geç, evli-bekar gibi farklılıklar, bilgi teknolojilerine sahip olma ve bu teknolojilerin kullanımıyla birlikte daha da çarpıcı hale gelebilmektedir (Küçükçınar vd.:2004:2). Bilgisayar ve internet kullanımı hızlı bir artış göstermektedir (Bkz Şekil 4.6.). 98 Aralık'ta bilgisayar sayısı 400.000 civarında iken bu sayı artan bir grafikte 2003 yılı Ağustos'una gelindiğinde 1.300.000 civarına yaklaşmaktadır. Aynı şekilde IP adresleri de ciddi bir artış göstermiş, 1998 Aralık'ından (500.000) 2003 Ağustos'una gelindiğinde IP adresleri 4.500.000 seviyesine yükselmiştir. Bilgisayar artışının yanı sıra BT'de önemli bir gösterge olan Hostname 1998 Aralık'ında 20.000.000 seviyesinde iken, 2003 Ağustos'unda 45.000.000'na rahatlıkla ulaşmıştır.

1:Hostname 2:IP Adresleri 3: Bilgisayar Sayıları

Şekil 4.6. Dünya Üzerinde Hostname, IP ve Bilgisayar Sayıları (2003)

Kaynak: <http://news.netcraft.com/archives/2003/11/index.html>

BT'nin ve e-dönüşümün en büyük handikabı dijital uçurumdur. Belirli ülkelerde bilgisayar sayısı, hostname her geçen gün hızla artarken bazı ülkelerde e-dönüşüm henüz telaffuz edilmeye başlanmıştır. Örneğin internete bağlanma hızı anlamında Uluslar arası Telekom Birliği tarafından yayınlanan 0'dan 1'e geliştirilen ölçekte ülkeler sıralanmaktadır. Söz konusu çizelge kısaltılarak aşağıda verilmektedir. Uçurum o kadar fazladır ki İsveç (0.85), Danimarka (0.83) ile 1'e çok yakın bir bağlantı hızına sahipken; Suriye (0.28), Azerbaycan (0.24) ve Etiyopya (0.10) tersine bir orana 0'a yaklaşmaktadır. Bu anlamda özellikle İskandinav Ülkeleri, Güney Kore ve Hong Kong

gibi ülkeler en yüksek erişim hızına sahip ülkelerdir. Türkiye 0.48 internet erişimi ile Beyaz Rusya, Romanya, Venazuela gibi ülkelerle beraber ortalama erişime sahip ülkeler arasında yer almaktadır.

Çizelge 4.4. Ülkelerin İnternete Bağlanma Hızı

En Yüksek Erişim	Yüksek Erişim	Ortalama Erişim	Düşük Erişim
İsveç 0.85	İrlanda 0.69	Beyaz R. 0.49	Zimbabve 0.29
Danimarka 0.83	Kıbrıs 0.68	Lübnan 0.48	Honduras 0.29
İzlanda 0.82	Estonya 0.67	Tayland 0.48	Suriye 0.28
Güney Kore 0.82	İspanya 0.67	Romanya 0.48	Yeni Gine 0.26
Norveç 0.79	Malta 0.67	Türkiye 0.48	Vanuatu 0.24
Hollanda 0.79	Çek Cum.. 0.66	Makedonya 0.48	Pakistan 0.24
Hong Kong 0.79	Yunanistan 0.66	Panama 0.47	Azerbaycan 0.24
Finlandiya 0.79	Portekiz 0.65	Venazuela 0.47	Princcipe 0.23
Tayvan-Çin 0.79	Bir. Arap E. 0.64	Beliz 0.47	Tacikistan 0.21
Kanada 0.78	Çin 0.64	Sen Vinsent 0.46	Ekv.Gin. 0.20
ABD 0.78	Macaristan 0.63	Bosna Hersek 0.46	Kenya 0.19

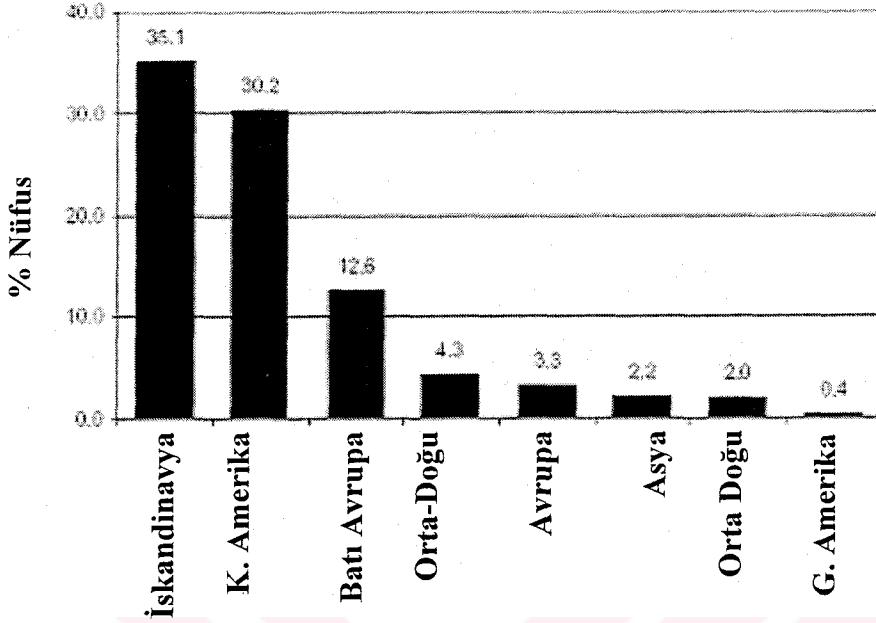
Not: 0'dan 1'e varan ölçekte 1 en yüksek erişimi göstermektedir.

Kaynak: Uluslar arası Telekom Birliği (ITU)

http://www.itu.int/newsarchive/press_releases/2003/30.html

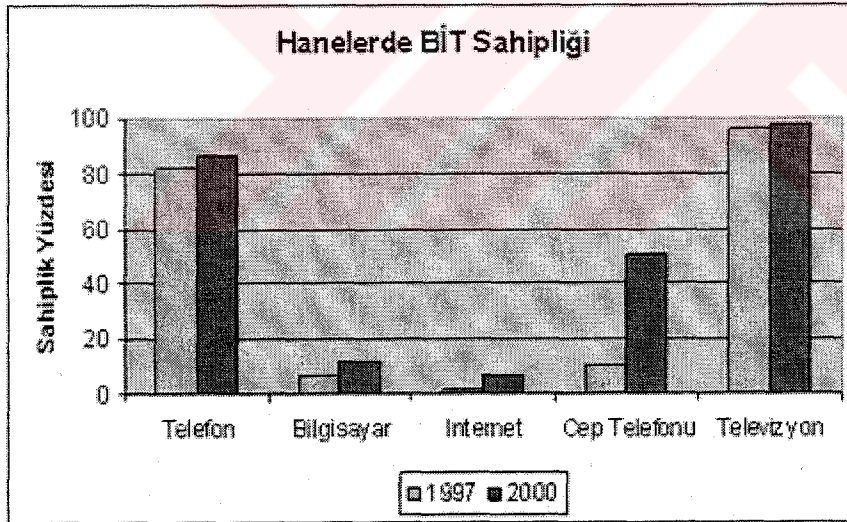
Dijital uçurumu daha iyi bir şekilde göstermesi açısından aşağıda dünyada bazı bölgelerin nüfusuna oranla internete bağlı kişi sayısı yüzdelik dilimler şeklinde verilmektedir. İskandinav ülkelerinde nüfusun %35.1'i internete bağlı iken, Asya'da bu oran % 3.3 ve Afrika'da ise %0.4'tür. Dijital uçurum başta gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler olmak üzere dünya ölçeğinde, sonra bölgelerin kendi içerisinde ve nihayet ülkelerin kendi içerisinde yaşanmaktadır. Söz konusu uçurum, dünya ölçeğinde ekonomik gelişmişlik düzeyi değişkeni ile şekillenirken, daha küçük ölçeklerde uçurum gelir ve eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet gibi etkenlerle şekillenmektedir.

Ülkeler arasındaki bu söz konusu dijital bölünmeden başka en önemli sorunlardan bir tanesi de ülkemizde bölge, gelir durumu, eğitim durumu, yaş ve cinsiyete göre yaşanan dijital bölünmedir. Bu noktada BT sahiplik ve kullanımının tüm Türkiye'de ölçüldüğü ilk çalışma 1997 yılında TUENA projesi kapsamında TÜBİTAK BİLTEN tarafından yapılan "Yetenek ve Kullanım Saptaması" konulu saha araştırmasıdır. Kentsel yerleşim yerlerini temsil eden ve kendi alanında ilk olan bu araştırma, yedi coğrafi bölgede, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından belirlenen 4000 örneklemle gerçekleştirilmiştir. Sektör çalışanlarına ve kamuda politika oluşturanlara önemli bir bilgi kaynağı olan 1997 yılı saha araştırması, 2000 yılına dek tekrarlanamamıştır. 2000 yılı Temmuz ayında TÜBİTAK BİLTEN "Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması-2000" (BTYKA-2000) adıyla yeni bir araştırma başlatmıştır. TUENA çalışmalarında yapılan araştırmanın genişletilmiş tekrarı olan BTYKA-2000 çalışması, genelleme yapmaya uygun örneklemle gerçekleştirilmiş tipik bir sosyolojik saha araştırmasıdır. Araştırma, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde, 68 il ve 165 ilçede, örneklemi Devlet İstatistik Enstitüsü'nden alınan 6000 hanede gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın saha çalışması Eylül 2000'de tamamlanmıştır.

Şekil 4.7. Dünya’da Bölge Nüfusunun İnternete Bağlanma Oranı

Kaynak: Norris ,2000, Bölüm:3, Sayfa:22

Şekil 4.8. Hanelerde Bilgi Teknolojileri Sahipliği (1997 ve 2000 yılları)

Kaynak: TÜBİTAK BİLTEN BTYKA 97-2000 Raporları

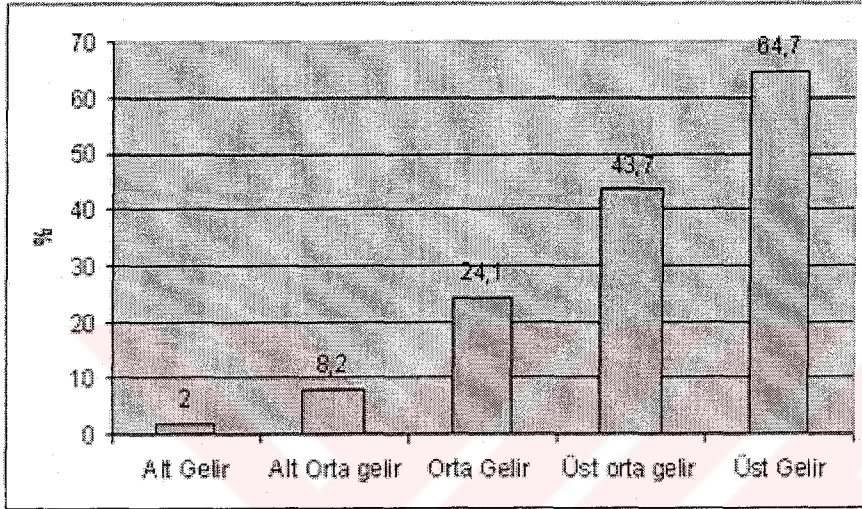
BTYKA-1997 ve BTYKA-2000 sonuçları karşılaştırıldığında , üç yıl içerisinde hanelerde sahiplik oranı en çok değişen iletişim aracının cep telefonu olduğu görülmektedir. Cep telefonu sahipliği 1997 yılında %10,1 iken 2000 yılında bu oran 5 katına çıkarak % 50,2’ye yükselmiştir.

Ağa bağlanmanın en önemli aracı olan bilgisayar sahipliğinde oran üç yılda iki katına yükselmiştir. 1997 yılında Türkiye’de kentli hanelerin yalnızca % 6.5’i bilgisayar sahibi iken, 2000 yılında hanelerdeki bilgisayar sahipliği oranı % 12,3 olmuştur. Son üç yıl içerisindeki bir diğer önemli gelişme de evdeki bilgisayarların ağa bağlanma oranındaki artış olmuştur. 1997 yılında evdeki bilgisayarların yalnızca altıda biri

İnternet'e bağlı iken 2000 yılında evlerdeki bilgisayarların internete bağlanma oranı yüzde elliye yükselmiştir. 2000 yılında hanelerde İnternet sahipliği % 6,5'dir.

İletişim teknolojileri sahipliğindeki bir diğer artışta telefon sahipliğinde görülmektedir. Hanelerdeki telefon sahipliği üç yıl içerisinde % 5,8 artarak %81,8'den % 86,9'a yükselmiştir. Televizyon sahipliğinde ise 3 yıl içerisinde önemli bir değişiklik olmamış, 1997 yılında % 96,1 olan televizyon sahipliği oranı 2000 yılında % 97,1 olarak belirlenmiştir.

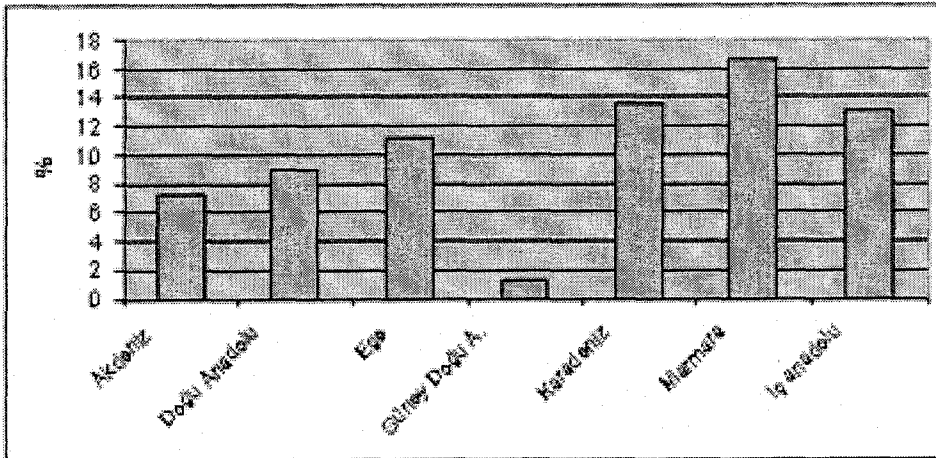
Ülkemizdeki dijital uçurumun anlamlandırılması için burada en önemli gösterge olan bilgisayar sahipliğinin gelir durumuna göre ve coğrafi bölgelerimize göre nasıl değiştiğinin saptanmasıdır.

Şekil 4.9. Bilgisayar Sahipliğinin Gelir Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: TÜBİTAK BİLTEN BTYKA 97-2000 Raporları

Bilgisayar hanelerdeki gelir düzeyi yükseldikçe sahipliği önemli oranlarda artan bir iletişim aracıdır. Türkiye'de kentli hanelerin % 12,2'sinde bilgisayar bulunmaktadır. Üst gelir grubundaki hanelerde bilgisayar sahiplik oranı % 64,7'ye varmaktadır. Ancak üst gelir grubuna giren haneler toplam hanelerin yalnızca % 2,8'ini oluşturmaktadır. Bilgisayar sahiplik oranı alt gelir grubunda %2'dir.

Şekil 4.10. Bilgisayar Sahipliğinin Bölgelere Göre Dağılımı

Kaynak: TÜBİTAK BİLTEN BTYKA 97-2000 Raporları

Türkiye’de kentli hanelerdeki bilgisayar sahipliği oranı % 12,3 iken bu oran bölgeden bölgeye de farklılık göstermektedir. Bilgisayar sahipliğinde en yüksek oran Marmara Bölgesi’nde görülmektedir. Marmara Bölgesi’nde yaşayan hanelerin % 16,8’inde bilgisayar vardır ve bu oran neredeyse bilgisayar sahibi olan hanelerin yarısını oluşturmaktadır. Marmara Bölgesi’ni % 13,6 ‘lık sahiplik oranı ile Karadeniz Bölgesi takip etmektedir. Bilgisayar sahipliğinde en düşük oran % 1,2 ile Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nde görülmektedir.

BT ekonomik gelişmede, eğitim alanında, sağlıkta, kamu yönetiminde öncü rol oynadıkça yoksulların, okuryazar olmayanların, kırsal kesimde yaşayanların ve İngilizce bilmeyenlerin dışlanmışlığı giderek büyümektedir. Bilgi ve iletişim alanındaki fırsatlar, kaynaklar ve erişim dağılımında gittikçe artan bir eşitsizlik vardır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bilgi teknolojileri ve onunla ilgili uçurum giderek büyümekte, bilgi yoksulluğu olarak adlandırılan bir çeşit yeni yoksulluk ortaya çıkmaktadır (Küçükçınar vd.:2004:2) .

“Sayısal uçurum,” bilgi toplumuna doğru giden yolda ABD’den Avrupa’ya kadar en önemli sorunlardan birisidir. Çeşitli nedenlerle toplumun bir kesimi yeni ağlara erişebilirken, geri kalan önemli bir bölümü bu ağın dışında kalmaktadır. Erişim uçurumu bilgi toplumu olarak tanımlanan toplumlarda “enformasyon zenginleri-enformasyon yoksulları” olarak iki parçalı bir toplum yaratma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Çünkü, eğitimden iş bulmaya kadar pek çok hizmetin bu ağlar üzerinden görülmesi söz konusu olmaya başlamıştır. ABD ve Avrupa’dan daha düşük kişi başına milli gelire sahip ülkelerde, sorun çok daha geniş ve önemli gözükmemektedir. Toplumun güçsüz kesimlerinin yeni altyapıdan dışlanmaları, güçsüzlüklerini ve görece gelir düşüklüklerini katlayabilir. Bu nedenle hükümetler, “toplumun büyük kesimine” erişimi hedeflerine koymaktadırlar.

Ayrıca, bu teknolojilerin en büyük etkisi ancak toplumda hızla ve adil olarak yaygınlaşmalarıyla mümkün olacaktır. Bu nedenlerle, BT ve altyapılarından sağlanacak toplumsal yararın maksimize edilmesi ve bu yolla ülkenin sosyo-ekonomik yapısının sıçrama yapması “güçsüz olanın da bağlanması” (weak link) ilkesinin tanınmasına bağlıdır. Bu ilke, dezavantajlı kesimlerin ulusal enformasyon altyapısına gereksinimleri doğrultusunda erişebilmelerinin sağlanmasını hedef olarak alır. Bu hedef doğrultusunda gerekli telekomünikasyon ve haberleşme düzenlemelerinin yapılmasını, özel projeler uygulanmasını ve kamu çıkarının bütün diğer önceliklerden daha güçlü olarak sağlanmasına yönelik müdahaleleri öngörür.

Türkiye’de Başbakanlık direktifi ile gerçekleştirilen TUENA projesinde sayısal uçurumun kapatılması yönünde, erişim ile ilgili çok önemli hedefler konmuştur. Ana plan çalışmasının Altyapı Planlaması Alt İş Paketi’nde de belirtildiği gibi, bilgi çağı toplumları arasında yerini almayı planlayan Türkiye, 2010 yılına kadar, ulusal enformasyon ağına erişim için gerekli olan araçlara sahip olmak isteyen her haneye ve her firmaya bu olanağı sağlamayı hedeflemelidir. TUENA Projesinde bu politikayla ulaşılması gereken büyüklükler, kamunun (devlet ve hükümetler) bilinçli bir politika izlememesi halinde varılacak noktadan, bilgisayar sahipliği için 2 kat, Internet erişimi için ise 10 kat daha yüksek olarak belirtilmiştir.

Mayıs 1998’de Ulaştırma Bakanlığı’na sunulan TUENA Projesi Altyapı Planlaması raporunda yer alan, dijital uçuruma karşı yapılan saptamalar ve alınacak önlemleri içeren toplumsal öncelikler bugün için de çok geçerlidir. Raporda belirtilen bu öncelikler şunlardır (TUENA,1998:17,26):

1. Geleceğin haberleşme altyapısına erişim için önemli ölçü olan bilgisayar sahipliğinin toplum içinde dağılımı dengesizdir. Geleceğin “bilgi toplumunun”

geniş kesimleri dışlamaması için alım gücünü yükseltecek uygun ekonomi ve toplum politikaları seçilmelidir.

2. Toplumumuzda üst gelir grupları dışındaki geniş kesimler, kırsal alanlarda yaşayanlar, kent yoksulları ve kente yeni göçenler için yaygın/adil erişim hakkı için gerekli düzenleyici mekanizmalar oluşturulmalıdır. Bu geniş kesimleri “özel ihtiyaç grupları” olarak tanımlamak yetersizdir.

3. Evrensel erişim kavramı haberleşme ile ilgili tüm yasal düzenlemelere konmalı ve düzenleyici kuruluşlarla kamu kesimi gerekli ve uygun yöntemlerle bu hedefin gerçekleştirilmesinden sorumlu olmalıdır.

4. Kamuya açık haberleşme merkezi, toplumsal dışlanmışlığı engelleyecek bir başka mekanizmadır. Kamuya açık haberleşme merkezi zaman ve hedef olarak bir plana uygun şekilde yürütülmelidir.

5. Altyapı üzerinde çalışacak uygulamaların kullanımının kolay olması yaygınlığını arttıracaktır.

6. Halkın varolan teknolojileri kullanım kapasitesi ve yeteneği yüksek değildir. Bu alanda var olan teknolojilerin kullanımının etkinliğinin sağlanması için bilgilendirme ve eğitim çalışmaları hem kamu hem de özel kesimin gündeminde olmalıdır.

Türkiye'nin bilgi toplumu olma yarışında, iki yıl öncesinde yapılan bu saptama ve önerileri dikkate alarak, sayısal uçurum daha da derinleşmeden, harekete geçmesi gerekmektedir.

4.3.2.7. Bilgisayar Okuryazarlığı

Ülkemizdeki bilgisayar okuryazarlığının düşük olması ülkemizin eğitim sistemi, gelir durumu, BT'ye ilgi, dil sorunu ve e-kültür ile açıklanabilir. Öncelikli sorun yukarıda dijital uçurum bölümünde verildiği üzere TÜBİTAK-BİLTEN'in 2000'de hanelerde gerçekleştirdiği anket araştırmasında açıkça görülmektedir. Ülkemizde nüfusun ancak %15'i hanelerde bilgisayara sahipken %7'sinin evinde internet bağlantısı bulunmaktadır. İskandinav ülkeleri için internete bağlanma oranı ise %35'dir.

Orta öğretimde ve üniversitelerde öğrencilere kütüphane kullanımı, bilgisayar ve internet hakkında bazı dersler verilmektedir. Ancak okul ve üniversite kütüphanelerinin yeterince gelişmemiş olması, bilgisayar ve internet olanaklarının yetersizliği nedeniyle bilgisayar okuryazarlığı konusunda hala büyük eksikliklerimiz bulunmaktadır. En büyük eksikliğimiz bilgisayar ve internet derslerinin eğitimlerinin hala çoğunlukla teorik olmasıdır. Aksine bilgisayar okuryazarlığı ve internet kullanımının artırılması uygulamalı çalışmalardan, eğitim programlarından geçmektedir. Bir diğer engel şüphesiz sosyo-ekonomik göstergelerle, gelişmişlikle ilgilidir. 1990'lara oranla bilgisayar donanım ve yazılımları ve internete bağlanma fiyatları düşmüş olsa da hala ülkemizde birçok insan için bilgisayar ve internete sahip olma ekonomik olarak mümkün olmamaktadır. Bu konuda devletin bilgisayar okuryazarlığını yükseltmek hedefiyle sübvansiyona, kredi desteklemesine gitmesi uygun olacaktır. Bilgisayar okuryazarlığı ve internet kullanımının yaygınlaşmasının önündeki en engellerden birisi de dil sorunudur. Türkiye'de bilgisayarlarda kullanılan birçok yazılım hala İngilizce'dir ve internetteki web sitelerinin yaygın dili İngilizce'dir. Türkçe web sitelerinin yaygınlaştırılması ve yazılımların Türkçe versiyonlarının da hazırlanması bu engeli ortadan kaldırmakta büyük katkı sağlayacaktır. Nihayetinde bu bir kültür sorunudur. Ülkemizde bilgisayar okuryazarlığının artması BT'nin günümüzde ve özellikle gelecekte artan, kaçınılmaz değerinin bilinçlere yerleşmesi ile mümkün olacaktır.

4.4. Genel Değerlendirme

BT ve sosyal değişme bölümünde bilişim teknolojilerinin teknik niteliği ve potansiyeli, sosyal bilimlerde BT'ye yaklaşımlar, devlet-teknoloji ve Türkiye'de BT alt bölümlerine yer verilmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde 70'li yılların bilgisayarları hızlı bir değişim geçirmiş ve PC'ler artık toplumun tüm kesimlerince alınabilir ve kullanılabilir hale gelmiştir. 1970'li yıllarda Amerika'da askeri amaçlarla ortaya çıkan (ARPANET) internet, world wide web'in (WWW) geliştirilmesi ile baş döndürücü bir gelişim sağlamıştır. 2004 yılına gelindiğinde artık 40 milyonu aşan web sitesi ile ve hızla artan PC sayısı ile yaşanan teknolojik devrim açıkça gün yüzüne çıkmaktadır. İnterneti diğer iletişim araçlarıyla karşılaştırdığımızda şu özellikleri belirgin olarak saptanabilmektedir. İnternet bireysel, grup ve çoklu iletişimi bir arada barındırmakta, yayıncılık için düşük maliyet yaratmaktadır. Düşük maliyeti küresel çoklu iletişime de olanak vermektedir. İnternetin bu özellikleri sosyal bilimlerde kamu hizmetlerinin sunulmasında ve siyasal faaliyetlerde kullanılabilir özelliklerinin bulunduğu işaret etmektedir.

Sanayi sonrası toplum çok farklı kavramlarla isimlendirilmiştir. Ancak BT'deki hızlı gelişme; iletişim, üretim, tüketim, kamu hizmetlerinin sunulması ve eğlence gibi çok çeşitli alanlarda BT'nin etkin kullanımı; bilginin artan önemi sanayi sonrası toplum için en uygun isimlendirmenin Bilgi Toplumu olduğunu göstermektedir. Bilgi toplumunda üretim-tüketim kalıpları, iletişim, yayıncılık, siyasal faaliyetler gibi çeşitli alanlarda yeni davranış kalıpları gözlenmektedir.

e-Demokrasi tartışmaları için önemli olan iletişim teknolojilerinin demokratik işlevlerini açıklayan üç temel yaklaşıma yer verilmiştir. Bunlar iletişim teknolojilerinin demokratik işlevlerini Liberal bir yaklaşımla açıklayan Innis ve McLuhan; Politik Seçme yaklaşımı ile açıklayan Carey ve iletişim teknolojilerinin demokratik işlevlerine eleştirel bir yaklaşım getiren Frankurt Okulu ve Habermas'dır. Liberal yaklaşım teknolojiyi kökenleri aydınlanma düşüncesinde yer alan bir ilerleme fikriyle eşanlı kılmakta; ulaşım araçlarında, endüstride ve kitle iletişim araçlarında meydana gelen yeniliklerin toplumsal ilerlemenin itici güçleri olduğunu iddia etmektedir. Liberal yaklaşım, kitle iletişim araçlarını kültürde ve toplumda demokratikleşmenin araçları olarak görmektedir. Carey, kitle iletişimini hakim kurumların, değerlerin ve yaşam biçimlerinin kutsandığı toplulukçu bir ritüel olarak tanımlamaktadır. Carey, kitle iletişim araçlarının, içinde bulunulan kültürel sistemin devamlılığını sağlayacak olan araçların üretilmesini gerçekleştirdiğini, bireylere kapitalist sistemde çoğulcu ve katılımcı bir demokrasinin parçası oldukları duygusunu verdiğini söylemektedir. Carey'e göre, toplumsal örgütlenmenin artan oranda elektronik iletişime dayalı olduğu bir döneme tanıklık etmekteyiz. Frankurt Okulu ve Habermas ise iletişim teknolojilerinin demokratik işlevlerine güçlü bir eleştirel yaklaşım getirmektedir. Eleştirel yaklaşım iletişim teknolojilerini genel bir toplum eleştirisinin bir parçası olarak ele almakta ve hakim kullanım tarzını eleştirmektedir. Frankurt Okulu'nun önderleri Horkheimer ve Adorno, bilim ve araçsal aklın mitleştiğini, daha önceleri dine atfedilen üstün güçlere körü körüne itaat ve tapınma tarzlarını yeniden ürettiğini savunmaktadırlar. Çağdaş toplumlarda iletişim teknolojilerinin eleştirisi Frankurt Okulu'nun son dönem temsilcilerinden olan ve "İletişimsel Eylem Kuramı" ile ön plana çıkan Jurgen Habermas, bilimsel ve teknolojik gelişme ile insanın bilinçlenmesi (düşünce yeteneğinin gelişmesi) arasında, ikincisinin önlenmesine yol açan bir ilişkinin varolduğunu söylemektedir. Habermas bilim ve teknolojiye ilişkin ilerlemenin, devlet ve

ekonominin iç içe geçmesinin toplumsal ilerlemeye izin veren eleştirel toplumsal rasyonaliteyi ortadan kaldırdığına inanmaktadır. Toplumun artan rasyonelleştirilmesi O'na göre bilimsel ve teknik ilerlemenin kurumsallaşmasıyla bağlantılıdır.

Yetki ve güç dağılımını elinde bulunduran siyasal iradenin BT'ye yaklaşımı ülkemizde BT'nin yaygınlaşması; kamu hizmetlerinin internet üzerinden sunulması; internet ortamında siyasal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için büyük önem taşımaktadır. e-Dönüşümün gerçekleştirilmesi başta iletişim altyapısı, mevzuat, finansmanın gerçekleştirilmesi, ARGE çalışmalarının artması, Dijital Uçurum'un önüne geçilmesi, bilgisayar okuryazarlığının arttırılması gibi ulusal bazda kamu siyasalarına ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada Türkiye'nin Avrupa Birliğine uyum politikalarının bir sonucu olarak e-Türkiye, e-Türkiye+ Eylem Planları'nın, e-Avrupa, e-Avrupa+ Eylem Planları'nın paralelinde hazırlanmasını ve uygulamaya konulmasını gerekli kılmıştır. Plandaki ayrıntılı düzenlemeler için önce Başbakanlık Yönetim Bilişim Sistemi, daha sonra da Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve TÜBİTAK-BİLTEN öncülüğünde çalışmalar gerçekleştirilmiş, önemli mesafeler alınmıştır.

Ülkemizde e-dönüşümün gerçekleştirilmesi iletişim altyapısı, bilgi güvenliği, mevzuat, finansman, ARGE, Dijital Uçurum ve bilgisayar okuryazarlığı konularında kamu siyasalarının belirlenmesi ve gerekliliklerin sağlanması ile mümkündür. İletişim altyapısının hazırlanması sürecinde, Türk Telekom'un özelleştirilmesi ve son kullanıcıya geniş bantta iletişim hizmetlerinin sunulması gereklilikleri söz konusudur.

Elektronik yaşamın gelişebilmesinin ve e-devlet'in oluşturulabilmesinin en önemli şartı, elektronik ortama ve açık ağ sistemine güvenin sağlanmasıdır. Bu nedenle, taraftar arasındaki iletilerde bilginin gizliliği, bütünlüğü ve tarafların kimliklerinin doğruluğu, kurulacak olan teknik ve yasal altyapı ile garanti edilebilmelidir. 5070 Sayılı Elektronik İmza Kanunu'nun çıkarılmış olması bilgi güvenliğinde önceliklerinden birinin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Ancak internetin demokratikleşme-özgürlük kaybı ikileminde, iletişimin ve yayıncılığın sansürlenmemesi için özel şifreleme tekniği olan kriptografi hakkında ülkemizde gerekli çalışmalar yapılamamıştır. Hatta kriptografi kullanımını önlemek üzere Genelkurmay Başkanlığı'nca Ulusal Bilgi Güvenliği Teşkilatı ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmış, internetin denetim altına alındığı, özgürlüklerin kısıtlandığı eleştirileri ile taslak geri çekilmiştir. Kriptografik yöntemlerin, temel insan haklarından olan iletişim ve örgütlenme özgürlüğü ile özel hayatın gizliliğini internet ve diğer sayısal iletişim ortamlarında güvence altına almak için kullanılması mümkündür.

TCK'da bilişim suçlarının da düzenlenmesi, Elektronik İmza Kanunu'nun çıkarılması mevzuat alanındaki olumlu gelişmelerdir. Ancak Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi'ne Türkiye'nin imza koymaması ve e-noterin yasal düzenlemelerinin yapılmamış olması mevzuat alanındaki eksikliklerin başında gelmektedir. e-Dönüşümün gerçekleştirilmesi, büyük finansman kaynaklarının ayrılmasına ve kamu-özel sektörlerce araştırma geliştirme çalışmalarının yoğunlaştırılmasına bağlıdır. E-Dönüşümün finansmanı ve gerekli araştırma geliştirme çalışmalarının yetersizliği de eksikliklerimizden bazılarıdır.

Bilgisayar sahipliği, bilgisayar okuryazarı olunması, geniş bantla internete bağlı olma gibi konular da kamu siyasası gerektiren başlıklardır. BT'nin her geçen gün artan önemine karşılık, global düzeyde ve ulus devletler bazında dijital uçurum her geçen gün derinleşmektedir. Ülkemizde bilgisayar okuryazarlığının arttırılması; bölge, gelir seviyesi, eğitim durumu ve cinsiyet gibi özelliklerle dijital bölünmüşlüğü yaşanmaması yine ivedi ve etkin kamu siyasalarının hazırlanmasına bağlıdır.

Bu bölümde kamu hizmetlerinin sunulmasında bürokrasinin yerine geçecek olan e-devlet ve siyasal sistemlerin en yaygını, aynı zamanda aşınmakta olan Temsili Demokrasi'nin bir alternatifi olarak gün yüzüne çıkmaya başlayan e-demokrasi için gerekli teknolojik altyapı üzerinde durulmuştur. Sosyal bilimlerin bilişim teknolojilerine, özellikle demokratikleşme-iletişim teknolojileri ilişkilerine yer verilmiştir. Bir sonraki bölüm e-devlet, e-demokrasi'nin teorik arka planı ve uygulaması olarak şekillenecektir.

5. e-DEVLET, e-DEMOKRASİ: DÜNYADA VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Beşinci bölümde, e-devlet ve e-demokrasinin teorik çerçevesi çizilecek dünya ve Türkiye uygulamaları karşılaştırılacaktır., e-Devletin, e-demokrasi uygulamaları için öncelik teşkil etmesi ve e-kültürün yaygınlaşması anlamında e-demokrasinin yolunu açması nedenleriyle e-demokrasi teorisinde, e-devlete geniş verilmektedir.

5.1. e-Devlet Modeli ve Kamu Yönetimi

BT, etkinlik ve verimliliğin sağlanması, demokratik katılımın mümkün kılınması, güvenilirliğin, meşruiyetin, hesap verebilirliğin ve saydamlığın tesisi gibi hedefler doğrultusunda kamu yönetimlerinin yeniden yapılandırılması için yeni imkanlar sunmaktadır. Söz konusu yeni imkanların karşılığı olarak sosyal bilimlerde yaygınlıkla kullanılmaya başlanan kavram e-devlet'tir. e-Devlet, "devletin vatandaşlara karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetler ile vatandaşların buna karşılık devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesidir" (Arifoğlu vd., 2002:12) biçiminde tanımlanmaktadır. Bir başka benzer tanım ise e-devlet alanında ülkemizdeki ilk çalışmalardan biri olan İnce'ye aittir: "Kamunun hizmet verdiği alanlarda bilişim teknolojilerinin kullanılması yoluyla daha şeffaf, vatandaşa daha yakın, daha ucuz ve daha iyi çalışan idari yapı" (İnce, 2001:21). Çağdaş yönetim yaklaşımları'ndan biri olan ve e-devlet modelinin direkt ilişkilendirildiği yaklaşım yönetişimdir. Yönetişim kavramı, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını içine alan kompleks bir sistem ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağı ve karşılıklı etkileşimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Yönetişim, kamu yönetimini, devletin ve siyasal iktidarların faaliyetleri ile sınırlamamakta, bunlarla birlikte özel sektör ve sivil toplum örgütlerini de yönetimin vazgeçilmez aktörleri olarak kabul etmektedir (Eryılmaz, 2000:28).

Yönetişim yaklaşımı, demokrasi, sivil toplum, etkin yönetim, küreselleşme, ekonomik kalkınma ve sosyal devlet kavramlarını temel alarak ve bu kavramları bağdaştırarak, ulusal yönetim ve uluslar arası ilişkiler için daha kabul edilebilir ve işlevsel bir model ortaya koymaktadır. Bu yeni yaklaşım değişen toplumun beklentilerine karşılık vermekte ve böylece bireyi, toplumu, siyaseti ve yönetimi yeniden tanımlamaktadır (Çukurçayır, 2003:271). İyi yönetim toplumların yerel, ulusal, uluslar arası ve uluslar üstü düzeyde daha etkin ve demokratik yönetilmesi için ilkeleri ortaya koymaya ve uygulamaya çalışmaktadır. Bu ilkeler genel olarak sivil toplumun siyasal süreçlere etkin katılımı, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim, hukuk devleti, basın ve ifade özgürlüğü vb. ilkeler olarak kabul edilmektedir. Yönetişim tek yönlü ve merkezli, merkezi yönetimin belirleyici olduğu yönetim anlayışından, çok yönlü ve merkezli yönetim anlayışına geçişi ifade etmektedir (Coşkun, 2003:46-47).

Örgüt yapısı, istihdam ettiği personel sayısı ve bütçesi itibariyle büyüyen ve karmaşık bir sistem haline gelen, ancak hala yüzyıllarca önceki yönetim ve örgütlenme teknolojilerini kullanan bir bürokratik sistem görünümünde olan Türk kamu yönetimi sistemi, çok sayıda önemli sorun ile karşı karşıya bulunmaktadır (Aydın: 2004:23). Aydın, kamu yönetiminin sorunlarını ayrıntılı olarak sıralamakta ve geniş açılımlar getirmektedir. Bu sorunlar, merkeziyetçi yönetim sisteminden kaynaklanan sorunlar ile vesayet denetimi ile ilgili sorunlar; örgütlenme ile ilgili sorunlar ve yönetimin yeniden yapılanması gereği; kamu yönetiminde meşruiyet sorunu; yönetime katılma ve demokratik yönetim; halka karşı hesap verme sorumluluğunun olmaması; kamu

yönetiminde insan hakları sorunu; yönetimde esneklik ve şeffaflık ile ilgili sorunlar; yönetimde yozlaşma sorunu; yönetimde verimsizlik sorunu ve motivasyon; kamu yönetiminin büyümesi veya küçülmesi konusu; kamu yönetiminde denetim ile ilgili sorunlar; kamu personel yönetimi ile ilgili sorunlar; kamu yönetiminde halkla ilişkiler sorunu; AB'ye uyum süreci; küreselleşme eğilimi ve kamu yönetimi konusudur (Aydın, 2004:23). Yukarıda sayılan çok sayıda sorun ile karşı karşıya bulunan ve işleyişi artık kangrene dönmüş Türk kamu yönetiminin, yönetim başta olmak üzere çağdaş yönetim yaklaşımlarını benimsemesi e-devlet modeli ile kamu hizmeti sunması kaçınılmaz görünmektedir.

BT kontrol, gözetim, iletişim ve bilgi yönetimi yollarıyla kamu yönetimlerinin örgüt içi çalışma mekanizmalarını ve dış ilişkiler düzenini derinden etkileme potansiyeline sahiptir. Buradan yola çıkıldığında, bilgi toplumuna giden yolda elektronik iletişim sistemlerinin kamu hizmeti açısından taşıdığı yeni perspektiflerin tartışılması büyük önem taşımaktadır. Kamu hizmetinin sunumu, vatandaşlarca bunun algılanması ve karşılıklı etkileşim süreçleri üzerinde dikkatle durulması ve yeni fırsatların keşfedilmesi klasik anlamda süregelen devlet-vatandaş ilişkilerini de yeni boyutlara taşıyacak niteliktedir. Nitekim literatürde e-devletle ilgili yapılan çalışmaların e-yönetişime doğru kayan bir çizgi izlediği gözlemlenmektedir. Bu ise klasik tek yönlü bir yönetim anlayışından uzaklaşılarak karşılıklı etkileşimi önde tutan yeni bir kamu hizmeti anlayışına doğru bir kayış anlamına gelmektedir (Balcı, 2003:266).

e-Devleti sadece teknolojik olanakların kullanımı olarak görmek büyük bir eksiklik olacaktır. Çünkü bu uygulamaların aynı zamanda insan kaynaklarının, iş süreçlerinin ve hizmet kullanıcılarının (yurttaşların) potansiyellerinin maksimize edilerek değerlendirilmesini de içeren bir felsefe değişimini de kapsadığını göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu bağlamda artık yurttaşlar ürün veya hizmet zincirinin basit bir halkası olmakla kalmamakta yönetim sürecinin bir ortağı haline gelmektedirler. İşte bu nedenle BT geleneksel bağlamdaki iletişim, danışma ve karar verme mekanizmalarının yeniden tanımlanmasını, kamu görevlilerinin bürokratik dönemden kalan rol, süreç ve yapılarını tekrar düşünmelerini gerektirmektedir.

İnce, kamu yönetiminde paradigma değişimi sağlayacak e-devlet için dört koşul öngörmektedir: bu koşullar, yurttaşları müşteri olarak görme yaklaşımının kamu çalışanlarına benimsetilmesi; düzenlemelerin daha az harcama ile daha çok işi yapmak üzerine kurulması; verilecek hizmetlerde açıklık ilkesinin benimsenmesi; başta sistemi çalıştıracak olan kamu personelinin yeni sisteme uyumunu sağlayacak eğitim programları olmak üzere, kullanıcıların bilgisayar okuryazarlığının artırılması, bilinçlendirilmesi ve sisteme güven duymalarının sağlanması için gerekli çalışmalara süreklilik kazandırılmasıdır (İnce, 2001:15-19).

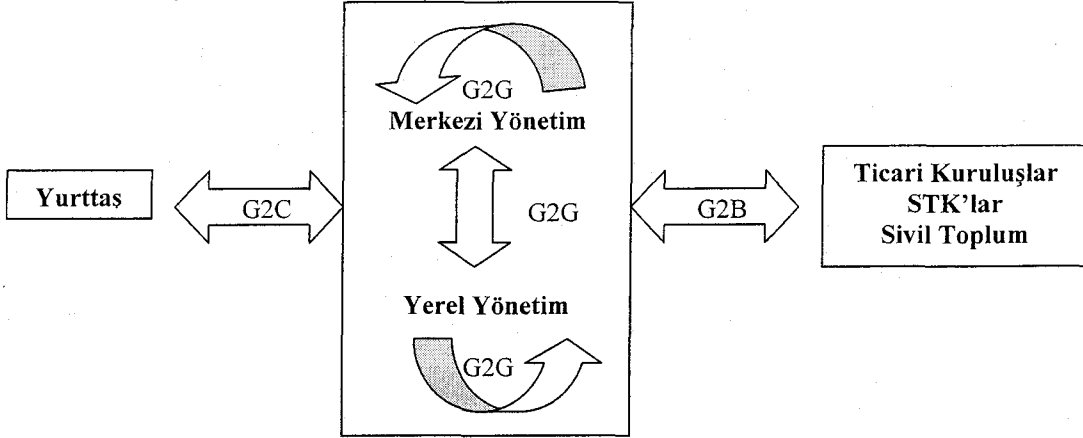
Literatürde e-devlet akış şeması, e-iş modelinin kamu yönetimine uyarlanması ile oluşturulmaktadır. Bu bağlamda, e-iş modelinin "Ticari Kuruluştan Ticari Kuruluşa" (Business to Business - B2B) ve "Ticari Kuruluştan Tüketicie" (Business to Consumer - B2C) akış sistemi, e-devlete uyarlandığında karşımıza şöyle bir üçlü akış sistemi çıkmaktadır:

Kamu Yönetiminden Kamu Yönetimine (Government to Government - G2G) Gerek tüm kamu yönetim birimleri arasındaki yatay ilişkileri, gerekse merkezi ve yerel yönetimler arasındaki ilişkileri kapsamaktadır

Kamu Yönetiminden Ticari Kuruluşa (Government to Business - G2B) Kamu alımları tarzı ticari kuruluşlardan kamuya ya da kamu kuruluşlarından ticari kuruluşlara doğru gelişen tüm ticari ilişkileri içerdiği gibi, sivil toplum kuruluşları veya diğer toplumsal oluşumlar da dahil olmak üzere tüm kuruluşlarla olan karşılıklı ilişkiler de bu kapsama girmektedir.

Kamu Yönetiminden Yurttaş (Government to Citizen - G2C) Kamu yönetim birimleri ile yurttaşlar arasındaki tüm karşılıklı ilişkiler bu kapsamdadır.

Söz konusu ilişkiler ağını bir şema ile gösterirsek, e-devlet modelinin akış mantığı daha iyi anlaşılabilir:

Şekil 5.1. e-Devlet Modeli Akış Şeması

Kaynak: Michiel Backus IICD, 2001:4

“Parmaklarınızın ucundaki yönetim” ya da “devlet bir tıkla uzaklığında” gibi çarpıcı sloganlarla tanıtımı yapılan e-devlet projeleri, önce çevrimiçi olarak bilgi erişimi ve sonra da kamu yönetimlerini ve hükümetin diğer organlarını birbirine bağlayan devlet portalı yoluyla kamusal işlemlerin çevrim içi yürütülmesi hedeflerini hayata geçirmeye çalışmakta, uzun vadede ise elektronik seçim anlamına gelen e-oylama sistemlerinin geliştirilmesine odaklanmaktadır.

e-Devlet modelinin olgunlaşma aşamaları, genellikle şu yolu izler (Backus, 2001:3; Uçkan, 2003:49):

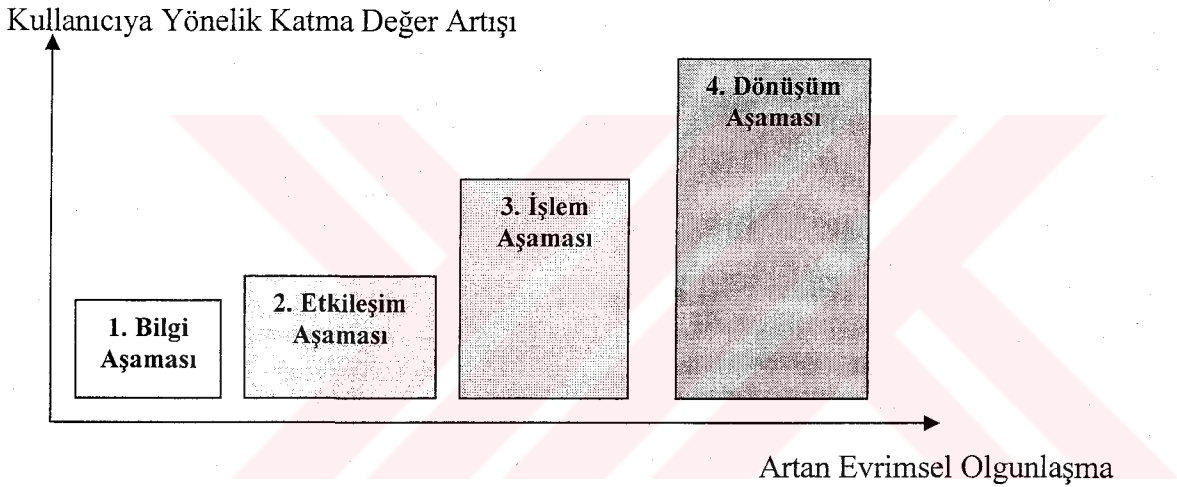
1. Bilgi aşaması: Kamu yönetim biriminin faaliyetleri, sunduğu hizmetler vb. konularda yurttaşlara ya da kuruluşlara bilgi akışı sağlanır. Bu bilgiler tek yönlü olarak sunulmakta ve henüz herhangi bir etkileşim imkanı bulunmamaktadır. Bu ilk aşama, genellikle bilgi yüklü bir web sitesine sahip olmaktan ibarettir.

2. Etkileşim aşaması: Kullanıcıyla daha etkileşimli bir ilişki söz konusudur. Kullanıcılar yetkililere e-posta gönderebilir, site içi arama motorlarında istedikleri kişisel ya da genel bilgiyi sorgulayabilir (vergi borcu, nüfus kayıtları, ihale bilgileri vb.), resmi işlemler için kullanılan çeşitli form ve belgeleri indirebilirler veya uzman yardımı alabilirler.

3. İşlem aşaması: Kamu yönetim biriminin web sitesinin etkileşim düzeyi artmış ve daha bütünsel bir işlevselliğe kavuşmuştur. Bu aşamada, kullanıcılar çeşitli resmi işlemleri (vergi ödeme, ehliyet başvuru ve yenilemeleri, sosyal yardımlar, kamu alımı ihalelerine katılım vb.) çevrimiçi olarak yapabilirler.

4. Dönüşüm aşaması: Bu son aşamada, elektronik kamu yönetimi, yerel, bölgesel, ulusal tüm kamu yönetim birimlerinin, genel bir kamu ağ omurgası üzerinden birbirine bağlandığı, bütünsel ve kesintisiz bir biçimde hizmet sunabildiği, tek-duraklı bir yapıdır ve yurttaşlar ya da kuruluşlar tek bir adresten (genellikle “portal” olarak adlandırılan kapsamlı bir internet sitesi üzerinden) diledikleri tüm hizmetlere ulaşabilirler. Aynı zamanda bu yapı, kamu yönetim birimlerini ulusal, bölgesel ve yerel ölçeklerde birbirine bağlaması bakımından sunduğu yatay koordinasyon imkanlarıyla gayri merkezi yönetsel süreçlerin işleyişini sağlamaktadır. Dönüşüm aşaması, hizmet sağlama etkinliğinin yanı sıra, geliştirilmiş katılım platformlarıyla yurttaşların izleme ve denetim imkanlarını artıracak, kamu yönetimini daha katılımcı bir temelde konumlandıracak bir aşama olarak görülmektedir.

Bir ülkedeki kamu yönetim birimlerinin tümü, bu aşamaları eşzamanlı olarak izlemez. Meclis Başkanlığı ilk aşamadayken, vergi dairesi ikinci aşamaya adım atmak üzere, Devlet Malzeme Ofisi ise üçüncü aşamanın başlangıcında olabilir (nitekim ülkemizde durum budur). Birimlerin bu aşamaların hangisinde oldukları, ya yatırım bütçelerine, ya yönetim zihniyetlerine ya da daha akılcı bir biçimde, en fazla avantajın nerede olduğuna ve işlevsellik boyutuna bağlıdır. Söz konusu işlevsellik merkezi özellik taşımaz, tersine kullanıcı merkezli ve ihtiyaçlar doğrultusunda evrim geçirir. Yani bir kamu yönetim birimi, ya da bir pilot proje, gerekiyorsa, doğrudan üçüncü aşamaya uygun olarak geliştirilebilir, ya da koşullara göre ikinci aşamada kalarak, nihai aşamadaki genel yapıya bağlanılabilir. Ayrıca, bu aşamalarda ilerledikçe, uygulanan çözümler, basit web sitelerinden kapsamlı portallara doğru ilerlemekte, hatta “müşteri ilişkileri yönetimi” temelli çağrı merkezleri, mobil stok yönetim sistemleri gibi ileri çözümler de devreye girmektedir. Gelişmiş ülkelerde kamu yönetim birimleri, genellikle ilk üç aşama içinde yer almakta olup, ABD, Kanada, Norveç, Singapur gibi ülkeler dördüncü aşamayı test etmektedirler.

Şekil 5.2. e-Devlet-Yönetişim Olgunlaşma Modeli

Kaynak: Michiel Backus IICD, 2001:5

Bu aşamalara çok katı ve hiyerarşik bir model olarak bakmak yanlış olacaktır. Bir çok ülkede, yatay ve gayri merkezi bir yapılanmayla yerel çözümler merkezi otoriteye bağlı kamu yönetim birimlerinin e-devlet modeline entegrasyonundan çok daha hızla bu aşamaları kat etmekte olup, hatta merkezi yönetime örnek ve baskı oluşturmaktadırlar. Ayrıca özellikle gelişmekte olan ülkelerde, pilot uygulamalarla başlayarak tavandan tabana doğru gitmek eğilimi daha gerçekçi bir yaklaşım olarak belirlemektedir. Bu tarz pilot projelerin, uygulaması nispeten zor ve zaman alan kapsamlı merkezi yönetsel süreçler yerine, bölgesel kalkınma projeleri ya da yerel yönetimle ilgili katılım uygulamaları gibi alanlarda geliştirilerek geri dönüşün hızla alınması, e-devlet modelinin ihtiyaç duyduğu kamuoyu desteğinin sağlanması bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Nihai aşama, yani tüm birimlerin birbirine bağlandığı, tüm hizmetlerin tek-duraklı bir adresten verildiği aşama, kuşkusuz maliyet, etkililik, yurttaş memnuniyeti ve katılım imkanlarının zenginleştirilmesi açısından en avantajlı olanıdır. Ancak bu aşamaya geçilmesi için, gerekli altyapısal (tek omurga, entegre ağlar vb.) yatırımların ve hukuk devleti ilke ve normlarına uygun bir çerçevede geliştirilecek bir hukuksal altyapının yanı sıra, yurttaş/kullanıcı eğitimi ve kamunun zihniyet dönüşümü gibi son derece kapsamlı dönüşümler de gerekmektedir; nihai aşamaya “dönüşüm” adının verilmesinin nedeni de budur.

e-Devlet modelinde kamu yönetim birimlerine ve hizmetlerine erişim internet üzerinden olmaktadır, ama bu durum erişim için kullanılan araçların bugün internete ulaşmak için en çok kullanılan ve PC adı verilen bilgisayarlar olmasını zorunlu kılmaz. BT’teki hızlı gelişim internet erişimini PC’lerin tekeline kurtarmaktadır. Şimdiden, e-devlet hizmetlerine erişim için cep telefonları, “PDA¹” adı verilen avuç içi bilgisayarları gibi mobil araçlar, kioskler ve diğer kamusal erişim noktaları, dijital televizyonlar vb. gündemdedir. Akıllı kart uygulamalarıyla çalışan kamusal erişim noktaları, özellikle erişim adaletini sağlamak bakımından, e-devlet modelinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Teknolojinin gelişimine bakılırsa, bu imkanların daha da çeşitleneceğini söylemek mümkündür. Bu bakımdan kullanılan teknolojilerin, söz konusu gelişim öngörüsüyle, esnek ve dinamik bir uyarlanabilirlik imkanı taşıması, hem kaynak kullanımının akılcılığı, hem de kurulum bütünselliği açısından gereklidir. Bu bağlamda, e-devlet modeli, herhangi bir işletim sistemi ya da platformundan bağımsız, yani “teknoloji-nötr” ve minimalist bir yaklaşımı gerektirmektedir. Ancak böyle bir yaklaşımla duruma göre geliştirilebilir, dinamik ve esnek bir altyapı oluşturulabilir (Uçkan, 2003:51).

Çizelge 5.1. e-Devlet Aşamaları ve Çözümleri

e-Devlet Çözümlerine Aşamalı Bir Bakış			
Bilgi Aşaması	Dışarıya Yönelik: G2C	Dışarıya Yönelik: G2B	İçeriye Yönelik: G2G
	Yerel/Bölgesel/Ulusal Bilgi (faaliyet ve örgütlenme yapıları): Adresler, açılış saatleri, çalışanlar, telefon numaraları Yasalar, kurallar ve düzenlemeler Duyurular-Terminoloji Haberler vb.	Ticari Kuruluş Bilgileri: Adresler, açılış saatleri, çalışanlar, telefon numaraları Yasalar, kurallar ve düzenlemeler Kamu ihale bilgilerine erişim vb.	Bilgi temeli (statik intranet / durağan iç ağ) Bilgi Yönetimi (LAN/Yerel Alan Ağı)
Etkileşim Aşaması	Web sitelerinden form indirme, form yollama, form doldurma yoluyla çevrimiçi yardım (izinler, doğum/ölüm belgeleri) izin prosedürleri, sosyal yardımlar vb. E-posta-Haber iletileri, Tartışma grupları (e-demokrasi) Anket ve soru formları Kişiselleştirilmiş web sayfaları- Otomatik duyuru sistemi	Web sitelerinden form indirme, form yollama, çevrim-içi yardım (izinler) izin prosedürleri vb. Kamu ihale bilgileri sorgulama E-posta Otomatik duyuru sistemi	E-posta Etkileşimli veri bankaları Şikayet, Sorun işlem araçları
İşlem Aşaması	Lisans uygulamaları/yenilemeler Sürücü ehliyet, plaka vb. işlemleri, araç kaydı Kişisel hesaplar (benim vergim vb.) Vergi ödeme, Sosyal yardım alma Bilet ya da ceza faturası ödeme Seçmen kaydı ve çevrimiçi oy kullanma vb.	Lisans uygulamaları/yenilemeler Vergi ödeme Tedarik Kamu ihalelerine katılım vb.	Kamu yönetim birimleri arasındaki tüm çevrimiçi işlemler
Dönüşüm Aşaması	Tüm kamu hizmetleri için, entegre, kişisel hesaplı, kişiselleştirilmiş web sitesi (portal)	Tüm kamu hizmetleri için, entegre kurum hesaplı, kişiselleştirilmiş web sitesi (portal)	Etkin, sürekli güncellenen veri bankası entegrasyonu

Kaynak: Backus IICD, 2001:7

¹ "Dijital Özel Sekreter" olarak tanımlanan PDA'lar (Personal Digital Assistant) boyutları avuç içine sığacak kadar küçük, kişisel bilgilerin saklanabildiği ve iletişim özelliğine sahip elektronik araçlardır. PDA için, yaygın olarak "avuç içi bilgisayar" denilen araçların genel adı da denebilir. Küçük bir bilgisayar gibi çalışan PDA'da isim ve adreslerin saklanabildiği bir veritabanı, not defteri ve iletişim kurmayı sağlayan bölümler yer alır.

Yukarıda konumlandığı biçimiyle bir e-devlet çözümünün işlerlik kazanması için bazı koşullar bulunmakladır:

1. Öncelikle bu çözüm süreklilik arz etmeli, yani “24/7/365 Hizmet Modeli” ile uyumlu olmalıdır.
2. İçerik sürekli olarak güncellenmeli ve dinamik bir yapı sunmalıdır; bilgiye erişimde “kullanıcı dostu” bir arayüz tasarımı tercih edilmelidir.
3. Kamu yönetiminde elektronik model kendine özgü bir insan kaynakları yönetimini gerekli kılmaktadır. Eğilim ve beceri geliştirme, bu teknolojik alanda özellikle önem taşımaktadır. Ayrıca e-devlet, bu bakımdan iş dünyasıyla rekabet edecek koşulları yaratmak zorundadır.
4. Bilişim teknolojileri gelişip karmaşıklıklaştıkça, güvenlik riskleri de artmaktadır. “Güvenli ağ yoktur”, saptaması, güvenlik risklerini minimuma indirmeye çabasının sürekli olması gerektiğinden başka bir anlama gelmemektedir. Elektronik ortamda güvenliğin sürekli olarak denetlenmesi gerekir. Kamu yönetiminde hassas bir veri akışı vardır ve bu yüzden güvenlik standartları yüksek tutulmalıdır.
5. e-Devlet mekanizmalarında özellikle kişisel ve kurumsal bilgi akışı söz konusudur. Kişisel ve kurumsal verilerin korunması, mahremiyet için titiz kurallar gözetilmesi, e-devlet hizmetlerinin en temel ihtiyacı olan güven unsurunun oluşması için bir zorunluluktur. Kişisel mahremiyetin bir hukuk devletinin öncelikle koruması gereken haklardan biri olduğu unutulmamalıdır.
6. e-Devlet modelinin temeli bilgi paylaşımına dayalı bir hizmet akışı ve yurttaş denetim ve katılımının sağlanmasıdır. Bu bağlamda, kamu bilgilerine erişim özgürlüğü, uluslararası hukuk devleti normlarına göre yasal olarak düzenlenmeli ve sınırları çağımıza uygun bilimsel gerçeklerle belirlenmiş hassas bilgilerin dışında tüm kamu bilgileri yurttaşlar ve sivil toplumun erişimine açılmalıdır.

e-Devlet modelinin teknik düzlemi, kullanılan teknolojinin, yani bilişim teknolojilerinin özgün yapısına uygun bir stratejik altyapı kurulumunu gerektirir. BT, kendilerine özgü bir kurumsal kurulumu, yani yalnızca teknolojinin alınıp yerleştirilmesini değil, teknolojiye özgü mantığın içselleştirilmesini de dayatmaktadırlar. Bu teknolojileri e-devlet modelinin gerektirdiği bir biçimde “içeriden” geliştirmek ve sürekli değişen talep ve ihtiyaçlara, özgün koşullara uyarlamak başka türlü mümkün olamaz.

Aslında e-devlet modeli, yalnızca teknik bir model değil, siyasi, toplumsal ve ekonomik sonuçları olan bir yönetsel modeldir. Çünkü devlet, başına bir “e” öneki getirilerek, yani BT’nin şu ya da bu biçimde kullanımıyla e-devlet haline gelmemektedir. Bunun için, teknolojilerin içselleştirilmesi, yani bu teknolojilerin yönetsel anlamda temsil ettiği paradigma dönüşümünün tüm örgütsel yapılar ve bürokrasi ağları içinde sindirilmesi; bu içselleştirmenin kurumsal düzenlemeler ile yönetsel süreçlerin tümüne hakim kılınması gerekmektedir. Ancak böyle kapsamlı bir dönüşümle, e-devletin siyasal, toplumsal ve ekonomik sonuçlarına ulaşılabilir.

e-Devletin hayata geçirilebilmesi için, en az teknolojik altyapı kadar, hukuksal ve kurumsal altyapının da eşzamanlı olarak uygun bir biçimde geliştirilmesi zorunludur. Devletin yurttaşların hizmetinde elektronik bir işlevsellik ağı kurabilmesi için, hem elektronik imza, elektronik sözleşme, kişisel bilgilerin korunması, bilgiye erişim özgürlüğünün güvence altına alınması gibi doğrudan; fikri hakların korunması, tüketici hakları, usul hukuku, ceza hukuku, vergi kanunu, ihale yasaları gibi genel alanlarda elektronik işlemleri kapsayacak değişikliklerin yapılması yoluyla hukuksal altyapıyı oluşturması; hem de bu hukuksal çerçeveye uygun, e-devleti mümkün kılacak kurumsal altyapıyı hayata geçirmesi gerekmektedir.

BT ve hükümet ya da kamu yönetimi yoğun bir biçimde iç içe geçmiştir. Kamu yönetimlerinin doğası bu durumu açıklamaktadır. Çünkü kamu yönetimindeki temel süreç bilgi ve iletişimin işlenmesidir. Kamu yönetimi BT'yi, iç örgütlenmesi, işleyişi, işlemleri, politika geliştirme ve uygulanması, izleme ve denetleme amaçları, politikacılara, yurttaşlara ve toplumsal örgütlenmelere bilgi sağlanması için kullanmaktadır.

e-Devlet modelinin geliştirilmesine yönelik olarak, hükümetlerin politika üretim alanları genellikle şöyle sıralanmaktadır (Uçkan, 2003:44-45) :

1. Kısıtlayıcı şartların kaldırılması (deregulation): Daha az, detaysız ve müdahaleci kurallar ve yasal düzenlemeler,
2. Bağımsız yönetim birimlerinin oluşturulması: Bağımsız birimlere, kamu politikalarının hayata geçirilmesinde ve kimi zaman geliştirilmesinde sorumluluk verilmesi,
3. Özelleştirme: Genellikle hükümet birimleri tarafından yerine getirilen bazı faaliyetlerin devredilmesi,
4. Uzaktan yönetim: Müdahaleci politika ve yasal düzenlemelerden vazgeçilmesi ve çeşitli politika alanlarında kendi kendini düzenleme veya birlikte düzenleme anlayışın kabul edilmesi,
5. Politikaların birlikte üretimi: Politikaların üretimi için, toplum ve hükümet temsilcilerinden oluşan politika ağlarının yaratılması,
6. Enformatikleşme: Hizmet sağlama, politika üretimi, siyasal tartışma ve planlama alanlarında hükümet ve kamu yönetimini düzenlemek ve yeniden yapılandırmak için bilişim teknolojilerinin kullanımı.

Bu bağlamda e-devlet modeli, merkeziyetçi olmayan bir yatay koordinasyon yapısı sunmaktadır. BT'nin etkin kullanımı sayesinde, kamu yönetiminin tüm birimleri birbirleri arasında bağlantılıdır ve yurttaşların erişimine/kullanımına açıktır.

5.1.1. Niçin e-Devlet?; e-Devlet'in Sunduğu Fırsatlar

e-Devlet olarak adlandırılan yönetsel modelin giderek daha çok devlet ve uluslar arası kuruluş nezdinde kabul görmesine ve kamu yönetimlerinin yeniden yapılandırılması arayışlarında baskın seçenek olarak ortaya çıkmasına neden olan yeni imkanlar genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

1. Kamu yönetimlerinin, BT'nin kullanımıyla daha etkili ve verimli bir işleyişe kavuşturulması,
2. Kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve yurttaşların kamu yönetim birimlerine doğrudan ve etkin erişimin kolaylaşması,
3. Buna koşut biçimde, yurttaşların kamu organizasyonunun denetim, eleştiri ve iyileştirme sürecine doğrudan katılımına olanak sağlanması,
4. Yerel tikanıklıkların ve/veya merkezi uygulamaların yerel sonuçlarının değerlendirilmesi sürecinde, yurttaşların “yerinden ve dolaysız” katkı ve katılımlarının sağlanması,
5. Bölgesel kalkınma hedefleri doğrultusunda, yerel kaynak ve imkanların, ulusal-uluslar arası ekonomiye entegrasyonunda; pazar işleyişinin şeffaflık ve yüksek performansta gerçekleşmesinde hızlı, dolaysız bir bilgi-katılım-koordinasyon seçeneğinin oluşması.

Genellikle, “e-yönetişim”, “e-demokrasi”, “e-yayıncılık” gibi kavramlarla birlikte konumlanan e-devlet modeli, teknik anlamda, yurttaşların müşteri, kamu yönetimi faaliyetlerinin de hizmet olarak görüldüğü, kalite/fiyat performansı ilkelerinin uygulandığı, en az maliyet ve emekle en kaliteli hizmetin üretilmesini hedefleyen bir

verimlilik yönetimi sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, kamu hizmetlerinin kişiye özel olarak farklılaştırılmış, hızlı ve etkili bir biçimde verileceği bu yeni kamu yönetim modeli, ancak ağ ekonomilerinin yapı taşı olan BT ile mümkün olabilecektir.

BT söz konusu olduğunda, devletin genellikle altyapı sağlamak olarak belirlenen görevi, özellikle bu teknolojilerin yaygın kullanım bulduğu ülkelerde kamu hizmetlerinin de aynı teknolojilerle entegre bir yapı içerisinde verilerek maliyet indirimi ve verimlilik artışıyla kaliteli hizmet sağlanmasına doğru evrilmiştir. ABD’de başlayan bu eğilim, hızla OECD ve Avrupa Birliği üyesi ülkeleri de kapsayacak bir biçimde yaygınlaşmıştır.

e-Devlet uygulamalarındaki hızlı yaygınlaşmanın öncelikli nedeni, kamu yönetimlerinin hantallaşmış, etkisiz ve verimsiz bir yapı sunması, bu nitelikleriyle kendisini finanse eden yurttaşların gözünde ciddi bir meşruiyet krizi yaşamaya başlamış olmalarıdır. Aşırı büyümüş devlet yapıları ve kamu açıkları, merkezi otorite saplantısı ve bunun yol açtığı yolsuzluk ve israf ekonomileri ile birlikte, giderek daha sık karşılaşılan finansal krizlerin de en büyük kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Çizelge 5.2. Geleneksel Devlet, e-Devlet Karşılaştırması

Geleneksel Devlet	e-Devlet
Pasif Yurttaş	Aktif Müşteri- Yurttaş
Kağıt-Temelli İletişim	Elektronik İletişim
Dikey/Hiyerarşik Yapılanma	Yatay /Koordineli Ağ Yapılanması
Yönetimin Veri Yükleme	Yurttaşın Veri Yükleme
Eleman Yanıtı	Otomatik Sesli Posta, Çağrı Merkezi vb.
Eleman Yardımı	Kendi Kendine Yardım/Uzman Yardımı
Eleman-Temelli Denetim Mekanizması	Otomatik Veri Güncellemesiyle Denetim
Nakit Akışı/Çek	Elektronik Fon Transferi (EFT)
Tektip Hizmet	Kişiselleştirilmiş/Farklılaştırılmış Hizmet
Bölümlenmiş/Kesintili Hizmet	Bütünsel/Sürekli/Tek-Duraklı Hizmet
Yüksek İşlem Maliyetleri	Düşük İşlem Maliyetleri
Verimsiz Büyüme	Verimlilik Yönetimi
Tek Yönlü İletişim	Etkileşim
Uyruk İlişkisi	Katılım İlişkisi
Kapalı Devlet	Açık Devlet

Kaynak: Uçkan, 2003, 47

Kamu yönetiminde BT’nin kullanılması, yönetim açısından daha düşük bir maliyet ve yurttaşlara yönelik daha kaliteli hizmet ile sürdürülebilir bir kaynak yönetimini sağlarken, yurttaşlar açısından da daha az “yurttaşlık maliyeti” (zaman, emek, para), daha yüksek memnuniyet, daha etkin katılım ve daha fazla güven anlamına gelmektedir.

Kamu hizmetlerinin sunulmasında e-devlet modeline geçilememesinin kamuya maliyeti “bilişimsizlik maliyeti” olarak kavramlaştırılmaktadır. Türkiye Bilişim Derneği’nin sunduğu kaba hesaplarla ortaya konan bilişimsizlik maliyetleri ciddi boyutlardadır. Örneğin hala kurulamamış olan “Ulusal Birey Kayıt Sistemi”nin bilişimsizlik maliyeti 10 milyar dolar civarındadır. Yerel yönetimlerde beklenen seviyede otomasyona geçilememesi nedeniyle Emlak Vergilerini toplamadaki kaçaklar %35’ler mertebesinde. Yine Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) ve Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (Bağ-Kur) gibi sosyal güvenlik

kuruluşlarımızda sağlıklı otomasyona geçilememesi ile birlikte hala doktorun yazdığı ilaçla aynı reçeteye bağlı olarak eczaneden alınan ilaç arasındaki yıllık fark 4 milyar dolardır (Arifoğlu vd., 2002:149-151). Kamu hizmetlerinin sunulmasında e-devlet modeline geçilememesi ya da gecikmeler yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere kamuya ciddi büyüklüklerde bilişimsizlik maliyeti yüklemektedir.

Geleneksel devlette kamu yönetimi örgütlenmesi ile e-devlet paradigması ile örgütlenen kamu yönetimi yapısını karşılaştırmalı olarak vermek gerekirse aşağıdaki çizelge yerinde olacaktır. e-Devlet ile birlikte artık aktif-katılımcı yurttaşla dayanan; kağıt temelli iletişim yerine elektronik iletişime geçmiş; düşük maliyetlerle verimli çalışan açık devlet yapılanması söz konusu olacaktır.

Al (2002: 80), Kamu Yönetimi'nde paradigma değişiminin dinamikleri olarak bilgi teknolojileri, küreselleşme, ulus-devlet anlayışındaki değişimler, piyasanın artan gücü, liberalizm, yeni sağ politikalar, iktisat teorileri alanındaki gelişmeler, demokratik değerlerdeki değişimler ve işletme yönetimi anlayışındaki yenilikleri sıralamakta, bilgi teknolojilerinin kamu yönetimini etkileyen çevresel faktörlerin başında saymaktadır. Bilgi teknolojileri, kamu yönetimi ve onun teorik temellerini derinden etkilemiştir. Toplumsal yapının ve anlayışın değişmesine yol açan bilgi teknolojileri, öncelikle, üretim ilişkilerini ve organizasyon yapılarını yeniden yapılandırmaktadır. Geleneksel dönemdeki teknolojik gelişmelerin (telgraf, telefon, daktilo) kamu yönetimini etkilemesi gibi, yeni teknolojiler de kamu yönetimini etkilemektedir. Makinenin oynadığı rolü günümüzde bilişim teknolojileri oynamaktadır. Örneğin kamu kesimi yönetiminde kullanılmaya başlanan sistem, sistem analizi, girdi-çıkı kavramları bilgisayar kavramıdır ve ondan ödünç alınmıştır. Süreç ve geri besleme de aynı şekilde bu teknolojilerin yönetime kazandırdığı kavramlardır. Günümüzdeki sistem yaklaşımı, geleneksel dönemde olduğu gibi örgüt ve insan ilişkilerine mekanik yaklaşmamaktadır. Günümüzde artık örgütler ve ilişkiler basit mekanik terimlerle ifade edilmemektedir (Al, 2002:86). Yeni bilgi teknolojileri ile birlikte, kompleks sistemlerin aralarındaki ilişkiler ağ-şebeke (net-work) şeklinde değerlendirilmektedir. Bugün yöneticiler artan bir şekilde "network"leşmiş bir dünyanın içinde yer almaktadırlar.

Teknolojik değişimlerin kamu bürokrasilerine etkisi konusuna ilk dikkat çekenlerden birisi Warren Bennis'dir. Bennis'e göre, Weber tarafından formüle edilen geleneksel bürokratik model yeni koşullara ayak uyduramamaktadır. Bilgi patlaması sonucu bilgi teknolojileri hızla gelişmekte ve değişmektedir. Teknolojik değişim toplumu ve toplum içinde yer alan bürokrasiyi de etkilemektedir. Bürokrasi yeni durumlara kendini uyarlamak durumundadır; fakat kesin bir biçimde belirlenmiş komuta zinciri ve katı kurallara göre şekillenmiş olan geleneksel bürokrasi bu konuda pek başarılı değildir. Diğer taraftan geleneksel Weberyen bürokratik anlayışın insanı basit bir mekanik araç gibi görmesi de başarısızlığının temel nedenlerinden birisidir (Ergun ve Polatoğlu, 1992: 68).

Gerçekten de, örgütlerin bulunduğu ortam ve kullandığı teknolojiler örgüt yapılarını etkilemektedir. Her şeyin belirgin ve durağan olduğu ortamda faaliyet gösteren, basit makineleri kullanan ve temel eğitim bilgisine sahip kişilerden (katip anlayışı) oluşan basit mekanistik örgütler ile, piyasa ortamında, yani belirsizliğin, değişimin, rekabetin hakim olduğu ortamda, karmaşık teknolojileri kullanan, bilgi işçilerinden oluşan karmaşık örgütlerin yapısı ve işleyişi birbirinden oldukça farklıdır. Birinci tür örgütler, genellikle merkeziyetçi, hiyerarşik, uzmanlaşmaya dayalı yapılara sahiptirler. Ayrıntılı yetki ve görev tanımları yapılmakta; örgütle ve temel hedeflerle ilgili astların fazla bilgisi bulunmamaktadır, ikinci tür örgüt sisteminde ise, bireyler özel bilgi ve deneyimlerini işlerine katmaktadır. Çalışanlar işleri yeniden tanımlamaktadır. Dikey haberleşmeden çok yatay haberleşme hakim olmakta; haberleşme emir ve rapor vermeden çok, bilgi alışverişi şeklinde olmaktadır. Bu tür örgütlerde belirli bir konuda uzmanlaşma yerine, genel işletmecilik bilgileri, analiz ve sentez yapabilme daha fazla

önem kazanmaktadır, işler tüm örgüt hedefleri ve gerçeği göz önünde tutularak çözülmektedir.

Günümüz teknolojileri, bireyle yönetim arasındaki ilişkileri yeniden şekillendirmektedir. Bu teknolojiler yönetimden halka doğru ve halktan yönetime doğru bilgi aktarımında önemli işlevler görmektedir. Özellikle internet bireylerle yönetim arasında ilişkilerin gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır. Haftanın yedi günü yirmi dört saat kesintisiz, kolay, etkin ve ucuz kamu hizmeti sunma imkânı söz konusudur. Yine kamuyla yapılacak bütün yazışmaların (dilekçeler, bildirimler, vb.) tümünün elektronik yolla sağlanması hedeflenmektedir. Kurum içi iletişimi geliştirmek ve birimler arasında kağıt dolaşımını azaltmak amacıyla elektronik yazışma sistemine geçilmektedir. Elektronik yazışma sistemi bireylerin taleplerine daha hızlı yanıt verilmesini, sorunların daha kolay çözümlenmesini sağlamış ve bürokratik işlemlerin azalması ile önemli tasarrufların gerçekleşmesini sağlamıştır.

Değişik açılardan bakıldığında e-devletle ulaşılabilecek faydaların listesi oldukça kabarık gözükmektedir. Örgütlerde yönetsel etkinlik ve vatandaşlara sunulan hizmetlerin kalitesi e-devlet uygulamaları ile kolaylıkla artırılabilir (Moon, 2002). Spesifik olarak, iç örgütsel işleyiş bağlamında enformasyon ve iletişim teknolojileri yoluyla etkinlik ve etkenliğe ulaşmak için bilgilerin toplanması, depolanması, organize halinde tutulması ve kolayca ulaşılarak yönetilebilmesi konularında büyük olanaklar sağlanmaktadır. Örgütün kendi çevresi ile ilişkileri düzeyinde ele alındığında da bu teknolojilerin kullanımının çok şey ifade ettiğini görmek mümkündür. Örneğin bilgisayar teknolojileri bir kamu örgütünün vatandaşlarla, diğer kamu örgütleriyle ve iş çevreleriyle bağlantısını kurmada etkin bir yöntem olarak kullanılabilir. Bu anlamda yeni teknolojilerin bir iletişim ve halkla ilişkiler aracı olduğu da söylenebilir. Bilginin dış çevreyle paylaşılması, interaktif hizmet sunumu, sorunların iletilmesi, vatandaşlara yapılan hizmetlerin birebir duyurulması, değişik fikirlerin karşılıklı sunulması ve tartışılması sonucu kamusal karar verme mekanizmalarına vatandaş katılımını artırma gibi uygulamalar kamu hizmetlerinde e-devlet anlayışının olumlu yönleri arasında gösterilebilir (Moon, 2002). Bunlara ek olarak, bilişim teknolojilerinin sunduğu kolaylıklarla kamu sektöründe hesap verebilirlik, performans kriterlerinin kullanımını sağlaması mümkün gözükmektedir.

Bilişim teknolojilerinin kamu hizmetlerinde de kullanılması kamudaki personel yapısını da derinden etkileyebilecek potansiyellere sahiptir. Düşük yetenek gerektiren alt kademe memurlarına ve orta düzey yöneticilerine bu uygulamalar sonucu devletin daha az gereksinim duyacağı söylenebilir. Ancak, öte yandan da programlama, sistem analizi, yardım masaları gibi alanlarda çalışacak BT uzmanlarına daha fazla gereksinim duyulacağı açıktır (Borins, 2002: 202). Bu ise kamu sektörü personel yapısının ve çalışma kültürünün değişmesi gereği anlamına gelmektedir. İleri teknoloji alanında çalışan kişiler katı hiyerarşik yapının egemen olduğu örgütlerden daha çok esnek çalışma koşullarının geçerli olduğu, insan ilişkilerine daha çok önem veren ve tatmin edici ücretler sunan örgütleri seçmektedirler. Sonuçta, bu tür personele gereksinim duyan kamu sektörünün belirtilen bu taleplere duyarsız kalması beklenemez ve bir şekilde onlara çekici gelebilecek çalışma koşullarının kamuda oluşturulması gerekmektedir.

Bu tür e-devlet uygulamaları sonucu maliyetlerde düşme, hizmetlerde çabukluk, yolsuzluğun önlenmesi, vatandaşların kamu sektörü ile ilgili bilgilere daha geniş bir şekilde ulaşımı, kamu örgütlerinde yenileşme, açıklığın ve hesap verebilirliğin (accountability) artması, otoriter eğilimlerin azaltılması, sivil toplumun ve demokrasinin güçlendirilmesi gibi pozitif değerlere ulaşılması mümkündür (Haque, 2002: 231-232). Kamu hizmetlerine on-line bağlantı sağlanabilen herhangi bir yerden ve günün 24 saati

ulaşabilmek söz konusu olabilecektir. Yine bu çalışmalar, kamusal bir işin tamamlanması için yüz yüze görüşme gereğini ve sayısını da azaltabilecek potansiyellere sahiptir (Brannen, 2001: 9). Nitekim bir çok özel ve kamu sektörü örgütü maliyeti yüksek olan insan kaynaklarının yerini BT'nin yeni olanaklarıyla kapatma yolunu seçmektedirler. Böylece yüz yüze görüşmenin maliyeti ve uğranılan zaman kaybı otomasyona bağlanmış hizmetlerle azaltılmaktadır. Bu ise, alt düzey bürokratlarla birebir kurulan ilişkilerden bilgi teknolojisi ile yenilenmiş yeni olanaklara geçiş anlamına gelmektedir. Vatandaşlar e-devlet uygulamaları sonucu bilgisayar ekranlarına, konuşan makinelere, bilgi veren kiosklara ve telefonla yönlendirilen servislere uzanan örneklerde olduğu gibi kamu hizmetinin değişen yüzü ve yeni olanakları ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Özetle e-devlet ile amaçlananlar şunlardır (Arifoğlu vd., 2002:22):

1. Devletin şeffaflaşması,
2. Devletin hızlı ve etkin bir şekilde işleyişinin sağlanması,
3. Her düzeyde yurttaşın yönetime katılımının sağlanması,
4. Kurumlar arası bilgi alışverişinin sağlanarak iş ve veri yinelenmesinin önlenmesi,
5. Kamunun hizmet verdiği yurttaşların yaşamlarının kolaylaştırılması,
6. Karar vericilerin bilgiye dayalı karar verme süreçlerinin geliştirilmesi ve hızlandırılması.

Bu amaçlananların gerçekleştirilmesi durumunda sağlanacak yararlar ise özetle şöyle sıralanmaktadır:

1. Zamandan kazanç,
2. Maliyetlerin düşmesi ve verimliliğin artırılması,
3. Memnuniyetin artması,
4. Ekonomik gelişimin desteklenmesi,
5. Yaşam kalitesinin artması,
6. Bireysel katılımın artması (toplumsal birliktelik),
7. Kağıt bağımlılığının ve kullanımının azaltılması,
8. Kamu ile olan işlemler için yurttaşın talep ettiği bilgilere bir noktadan ve doğru şekilde ulaşılabilecektir. Böylece insan yanlışları en aza indirilecektir,
9. BT ilk kurma maliyeti yüksek olmasına karşın zaman boyutunda toplam sahip olma maliyetinin düşmesi, verilecek olan hizmetin daha hızlı sunulması, işletme giderlerinin azalması, doğru bilgiye ulaşım vs. gibi olumluluklar hizmetin elektronik olarak sunumu için bir neden olacaktır,
10. e-Devlet aynı zamanda hem kamu hem de vatandaş için karar almada kolaylık ve hız sağlayacaktır,
11. e-Devlet'te yurttaşın talebi ön plana çıkacaktır,
12. Yurttaş ile devlet arasındaki ilişki gelişecek, güven ortamı oluşarak kuvvetlenecektir,
13. Yurttaşın kamu ile işlerinde kısa sürede doğru bilgiye ulaşımı karşısında kamuya güveni artacaktır (Arifoğlu vd., 2002:23).
14. e-Devlet uygulamaları demokrasiye katılımın derinleşmesine, yani e-demokrasi'nin yerleşmesine yardımcı olacaktır (Ulusoy ve Karakurt:2002:134).

Bir çok sivil toplum kuruluşu ve sektörel birliğin yanı sıra, Dünya Ticaret Örgütü, G8, OECD gibi uluslararası kuruluşlar da, e-devlet uygulamalarına uluslararası ölçekte işlerlik kazandırılmasıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Önce G8 bünyesinde faaliyet göstermeye başlayan ve Avrupa Birliği tarafından da kabul gören "Çevrimiçi Yönetimler" (Governments On-Line 1 GOL) ağı, hükümetlerin ve kamu yönetimlerinin internet portallarının birbirleri arasındaki ilişkisini sağlamakta ve pilot projeler üretmektedir. Üye ülkelerin elektronik kamu hizmetleri, elektronik oylama ve siyasal

partilerin enformasyon ve iletişim teknolojisi kullanımını geliştirmek amacını taşıyan proje, G8, Avrupa Birliği ve OECD tarafından desteklenmektedir. Bu bağlamda, e-devlet modeli, entegral ulusal ağların birbirine bağlanmasıyla, uluslararası ilişkiler alanında da yeni bir boyut olarak belirmektedir. Örneğin OECD Mali İşler Komitesi tarafından kurulan ve üye ülkelerin vergi yönetimlerinin üst düzey yöneticilerini bünyesinde toplayan “Stratejik Yönetim Forumu” vergi yönetimlerinin işbirliği yeteneklerinin BT kullanımıyla nasıl geliştirilebileceği konusunda çeşitli çalışmalar yürütmektedir (Uçkan, 2003:56).

Ulusal hükümetlerin bilişim sistemlerinin teknik ve yönetsel anlamda entegrasyonunu sağlayacak pilot projelerin koordinasyonu küresel ölçekte bir yönetim ağı oluşturmayı hedefleyen “Çevrimiçi Yönetimler” gibi girişimler, bilişim teknolojilerinin ağ mantığı göz önüne alındığında doğal bir gelişim gibi görülebilir. Ancak, bu teknolojilere ait -önceki bölümde konumladığımız- bazı riskler düşünüldüğünde, söz konusu eğilimin kuşkuyla karşılanması da doğaldır. Her ne kadar söz konusu projelerde sık sık “demokrasi”ye göndermede bulunuluyorsa da, günümüzde bu sözcüğün içi boşaltıldığında jeopolitik stratejiler adına girilen savaşları bile meşrulaştırmak için kullanıldığı düşünülürse, bu referans tek başına söz konusu girişimin “demokratik” amaçlara yöneldiğini göstermez. Bir tür “küresel yönetim ağı” hedefine yönelen bu yapılanmanın ulusal fayda kıstaslarına göre değerlendirilmesi ve demokratik denetim mekanizmalarının öngörülmesi gerekir. Yalnızca hükümlere ve küresel piyasa aktörlerine açık olacak, gücü ve işlevleri denetlenemez bir ağ yapılanması, dünyanın içinde bulunduğu olumsuz koşulları yaratan “güçler dengesizliği”ni daha da ağırlaştırmaktan başka bir şeye hizmet etmeyecektir. Bu yeni eğilimler, küreselleşmenin olumsuz özellikleri göz önünde bulundurularak ayrıntılı bir biçimde çözümlenmelidir.

5.1.2. BT ve Yerel Yönetimler

E-yönetişim alanında yerel ya da bölgesel yönetimlerin bilişim teknolojilerini kullanımları, ölçeğin nispeten küçük olması sayesinde genel e-devlet girişimlerinden daha hızlı ve hatta bu girişimlere altyapı sağlayacak bir etkililikle gelişmektedir. Örneğin kent bilgi sistemleri, belediye hizmetlerinin elektronik ortamda ve çevrimiçi yönetilmesi ve sunulması, yerel ve bölgesel ölçeğin sınırlılığı ve kentli ihtiyaçlarının güncelliği dolayısıyla daha kolaylıkla geliştirilebilmekte ve bu bağlamda benzeri tüm faaliyetlere örnek oluşturabilmektedir. Özellikle belediyelerin yürüttüğü bu tür çalışmalar yerinden yönetim özellikleri sayesinde devlet mekanizmalarının bürokratik engellerine takılmadan da geliştirilebilmektedir.

BT, yerel yönetimlerde daha yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bilgi teknolojileri, kentsel hizmetlerin otomasyonu ve ulaşım sistemlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Birçok kentte, raylı ulaşım ve metro sistemleri kısmen veya tamamen bilgisayarlar aracılığıyla yönetilmektedir. Ayrıca trafik sinyalizasyon alanında bilgi teknolojileri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Trafik sıkışıklıklarını azaltmak için akıllı trafik sinyalizasyon sistemi geliştirilmiştir. Bilgi teknolojileri sayesinde toplu ulaşımında ve park ücretlerinin ödenmesinde akıllı kart kullanılmaktadır. Kültürel, sportif faaliyetler, müzeler, alışveriş merkezleri ile ilgili konularda, BT’den faydalanılmaktadır. Birçok kentte, büyük alışveriş merkezlerine terminaller yerleştirilmekte ve kamu hizmetleri ile ilgili bilgilere günün her saatinde ulaşılabilir (Emrealp, 1994: 39-44).

Günümüzde bireyler başta yerel yönetimler olmak üzere yönetimle elektronik yazışma yapabilmektedir. Bazı ülkelerde (Singapur, Avustralya) elektronik devlet “e-devlet” (e-government) uygulamasına geçilmiş, bazılarında da hazırlıklar yoğunlaştırılmıştır. Bireyler elektronik posta ile meclis üyelerine ve yerel yöneticilere

isteklerini ve eleştirilerini iletebilmektedirler. Fiziksel planların yapılması, proje yönetimi, mali yönetim, ulaşım planlaması, kriz planları, temizlik ve katı atık hizmetleri, sokak aydınlatılması, ruhsat işlemleri, emlak kayıtları, makine parkı, çevre koruma, içme suyu, kanalizasyon, drenaj ve doğalgaz hizmetleri ile ilgili alanlarda bilgi sistemleri kullanılmaktadır (Emrealp, 1994: 47-50). İnternet üzerinden seçmen kayıtları yenilenmekte, inşaat izni ve sürücü ehliyeti başvuruları için gerekli evraklar temin edilebilmektedir.

Türk belediyelerinde de internet üzerinden hizmet sunumu başlamış durumdadır. Bazı belediyelerde, örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde, internet üzerinden ihaleler duyurulmakta, projeler hakkında bilgi verilmekte ve kentle ilgili bilgiler sunulmaktadır. İnternet üzerinden evrak takibi yapılabilmektedir. Kent rehberi üzerinden; tüm semt, mahalle, cadde ve sokakların planına ulaşılabilen, istenilen yer hakkında detaylı bilgi öğrenilebilmektedir. Bir semtteki polis karakolları, sağlık kurumları ve eğitim kurumlarının yerleri kolayca tespit edilebilmektedir. Ulaşım ile ilgili olarak, herhangi bir yere hangi araçlarla gidilebileceği, mesafeler, kalkış saatleri vs. internet üzerinden öğrenilebilmektedir (www.ibb.gov.tr).

5.2. Dünyada e-Devlet Uygulamaları

e-Devlet kavramı ile açıklanabilecek uygulamalar dünyada 90'ların sonunda başlamıştır. Örneğin e-Devlet uygulamalarında ilklerden olan Portekiz'de INFOCID uygulaması 1991 yılında videoteks teknolojisi ile başlatılmıştır (İnce, 2001:54). e-Devlet uygulamaları ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte ya yerel uygulamaların merkezi zorlamasıyla ya da bütüncül merkezi projelerle başlatılmıştır. Kamu hizmetlerine tek bir ekrandan, tek duraklı erişim uygulaması, bu alanda en ileri ülkeler arasında sayılan ABD'nde dahi 2000 yılı Eylül ayında başlatılmıştır. Bu bölümde yer alan elektronik devlet uygulaması örnekleri arasında hem gerçek anlamda, başka bir ifade ile elektronik devletten beklenen şekilde gerçekleştirilen uygulamalar, hem de yerel bazda ancak iyi tasarlanmış uygulamalar bulunmaktadır.

Portekiz örneği, bu konudaki ilkler arasındadır. Geçmişi 1991 yılına dayanmaktadır ve kamu yönetiminin iyileştirilmesi yaklaşımı içerisinde kendisine yer bulmuştur. ABD ve Singapur örnekleri ise 2000 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir. ABD'deki federal uygulamadan önceki en iyi eyalet uygulamaları arasında yer alan İndiana Eyaleti uygulaması ise son bir kaç yıl içerisinde geliştirilmiştir. İngiliz Hükümeti ise e-devlet uygulamasını teşvik etmek için üç yıl içinde 1 milyar sterlin tutarında yatırım yapacağını 2000 yılı Eylül ayında duyurmuştur. Aynı ülkede, örneğin; 2001 yılına gelindiğinde kamu alımlarının (ki yaklaşık olarak 500 bin çeşit mal ve hizmeti ifade etmektedir) % 90'ının elektronik ortamda on-line yapılması öngörülmektedir (İnce, 2001:44).

Tek duraklı e-devlet uygulamalarına bakıldığında, ilk göze çarpan ortak özellik kullanıcıya ileri ölçüde kullanım kolaylığı sağlamak üzere tasarlanmış olmalarıdır. Bu çerçevede, ekrandaki görüntü, açık ağ teknolojisi yardımıyla e-devlet ana sayfasına bağlanan kullanıcıyı etkilemeli, ancak kullanımı açısından ürktürmemelidir. Elektronik devletin ekrana yansıyan görüntüsü, kamu hizmetlerinin geleneksel yöntemlerle sunulmasında çoğu zaman karşılaşılan kamunun kendisine has yurttaş uzak ve kolay algılanamayan görüntüsü yerine, ağ teknolojisinin her türlü tasarıma açık yetenekleri sayesinde daha sıcak, anlaşılabilir ve algılanabilir bir görüntü vermelidir. Bu bakımdan, devletin ekranda yer alan görüntüsünün, yani elektronik devlet internet sitesinin tasarımı oldukça önemlidir. Kullanıcılar önlerinde devletin kurumsal görüntüsü yerine, kendi ihtiyaçları için hazırlanmış elektronik bir alışveriş mekanını görmek

istemektedir. Bundan başka, kullanıcılar hangi kurumun hangi hizmeti üstlendiği ile de ilgilenmemekte, ancak, işlemlerinin elektronik ortamda en kısa sürede nasıl yapılacağı ile ilgilenmektedir.

Çalışmada yer alan ülke örneklerinde de web sayfası tasarımlarının buna benzer yaklaşımlarla hazırlandığı anlaşılmaktadır. Kamu hizmetleri, herhangi bir özel sektör hizmeti sunulur gibi özenle sunulmakta ve kullanım kolaylığı temel ilke olarak gözetilmektedir. Sunulan örnek web sayfası tasarımlarında çoğunlukla grafik öğelere yer verildiği, yazılı anlatımların yanı sıra görsel anlatımların da kullanıldığı göze çarpmaktadır. Dikkate değer bir başka ortak özellik de, devletin asli fonksiyonlarının web sayfasına ilk bakışta görülebilmesidir. Ana sayfalarda, eğitim, sağlık, adalet sistemi, yasama, sosyal güvenlik gibi temel fonksiyonların yanı sıra aile, iş hayatı, ulaşım vb. konulara da ana sınıflandırmada yer verilmektedir. Dolayısıyla, elektronik devlet ana sayfasına ulaşan bir kullanıcı, hizmet almayı düşündüğü konuda hangi kuruma ulaşacağına değil, özellikle ilgilendiği konu üzerine odaklanmaktadır. Böylece kullanıcının dikkati kurumlar üzerinde değil, konu üzerinde toplanmaktadır, ki bu durum gerçek elektronik devlet uygulamasının temel amaçlarından biridir. Tema üzerine yoğunlaşmayı sağlayan bu yaklaşım, **“konu bazlı-sürekli sistem”** olarak adlandırılabilir. Tek duraklı olmayan, yani kurumlara ait birden çok web sayfasından oluşan **“kurum bazlı-kesikli sistem”**de ise kullanıcı, öncelikle ilgilendiği konuda hangi kurumla bağlantıya geçmesi gerektiği hususuna yoğunlaşmakta ve kurum web sayfaları arasında talep ettiği hizmete cevap verecek bir web alanı aramaktadır (İnce, 2001:45). Aslında bu arayış, geleneksel usulde kamu hizmeti almaya benzetilebilir. Kesikli sistemde kullanıcı, geleneksel sistemde çeşitli adreslerdeki (hatta illerdeki) yüzlerce kamu binası arasında kendisine hizmet verecek birimin adresini bularak ve daha sonra da bu kamu kurumu binasının katları arasında hizmeti alabileceği birimi ya da kişiyi arayarak zaman kaybetmesine benzer şekilde, web sayfaları arasında dolaşarak hizmete ulaşmaya çalışmaktadır. İdeal e-devlet uygulamasında yani sürekli sistemde ise, girişte sanal lobi görevlisine başvurarak talep ettiği hizmete göre doğru yere, daha az zaman harcayarak yönlendirilmektedir. Kullanıcı açısından bir başka kolaylık da tüm kamu birimlerinin aynı sanal bina içerisinde yer almasıdır. Dolayısıyla, birden çok işlem aynı anda ve aynı yerde görülebilmektedir. Bu durum, bireysel kullanıcılar için olduğu kadar, belki onlardan daha da çok, sürekli olarak çeşitli kamu birimleriyle iletişim içinde olmaları gereken şirketler açısından büyük bir kolaylık anlamına gelmektedir.

Birçok ülkenin kamu hizmetlerini internet üzerinden sunmayı seçerken yaptığı ilk iş kendi devletlerinin hizmetlerine tek bir pencereden ulaşılması yolunu açmak olmaktadır. Bu sayede vatandaşlar her bir kamu kurumuna erişmek için ayrı ayrı siteleri dolaşmak zorunda kalmamakta, hizmetlerin entegre biçimde sunulması yolu açılmakta, elektronik hizmet sunumunda değişik kurumlar arasındaki farklılıklar ortadan kaldırılmakta ve web sayfaları arasında eşgüdüm içerisinde ortak özelliklerin yer alması sağlanmaktadır. Nitekim ABD’de vatandaşlar, tek bir internet adresini bilerek (www.firstgov.gov) bütün kamu kurumlarının sayfalarına buradan bağlantı kurabilmektedirler, İngiltere (www.ukonline.gov.uk), Fransa (www.service-public.fr), ve Singapur’da da (www.gov.sg) benzer örnekler bulunmaktadır.

BM ve Amerikan Kamu Yönetimi Topluluğu (ASPA) tarafından dünya çapında yapılan bir araştırma, e-devlet uygulamalarını beş farklı düzeye ayırarak ülkelerin bunları uygulama durumlarını incelemektedir. Buna göre 190 BM üyesi ülkeden %11’i e-devlet uygulamalarından hiç birisini gerçekleştirmemekte, %17’si başlangıç düzeyinde, %34’ü ileri düzeyde, %29’u interaktif olarak ve %9’u da on-line parasal işlem yapabilme olanağı sağlayan bir düzeyde e-devlet olanaklarını kullanmaktadırlar. Yönetimsel sınırları aşan bir biçimde e-devleti

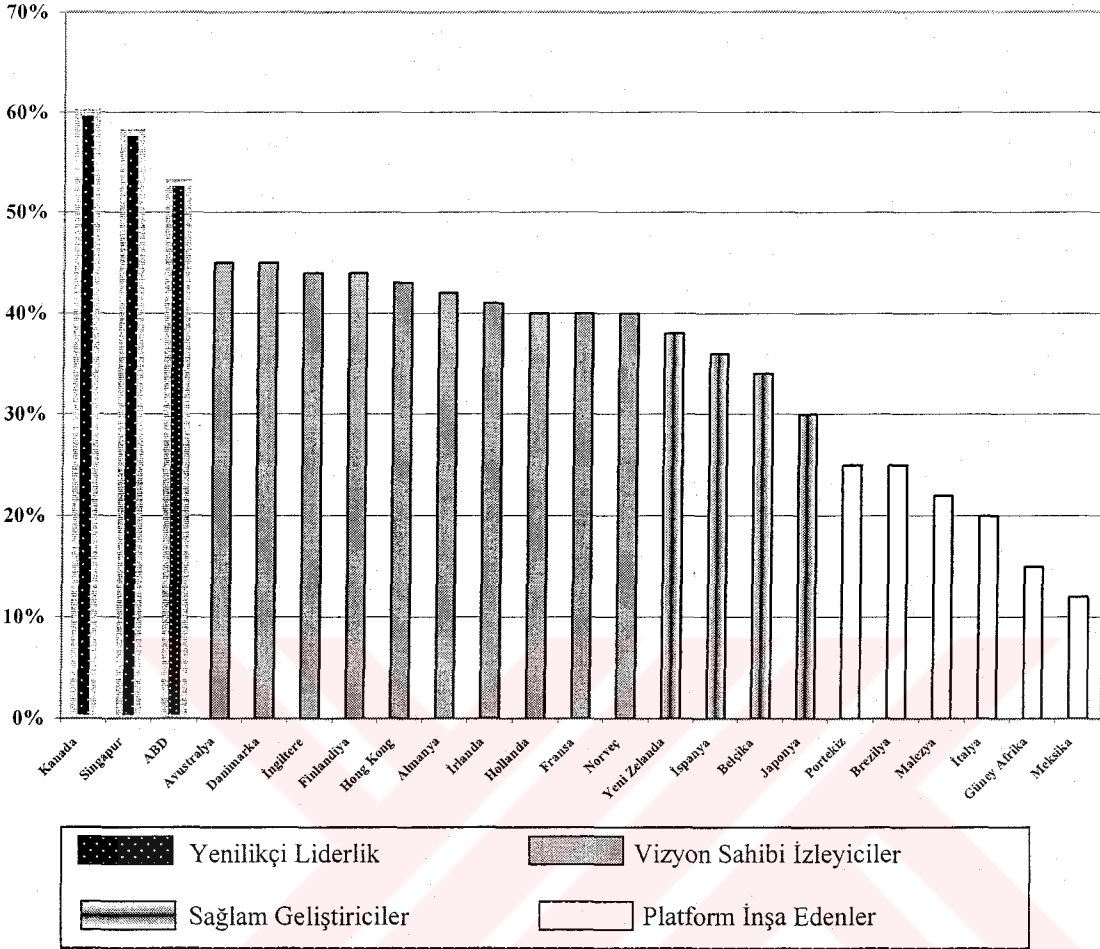
uygulama olarak belirlenen en üst düzeyde hiçbir devlet bulunmazken, e-devlet uygulamaları açısından ABD'nin lider konumunda bulunduğu belirtilmiştir (UN/ASPA, 2002: 2).

e-Devlet çalışmalarının önemini anlayan ülkeler hemen bir stratejik plan oluşturarak uygulamaları genişletmek için çaba göstermektedirler. Avrupa Birliği ülkeleri bunun bir örneğidir. Avrupa ülkeleri önümüzdeki 10 yılda dünyanın en rekabetçi ve en dinamik bilgi tabanlı ekonomisine sahip olmayı amaçlayarak 19-20 Haziran 2000 tarihinde Feira'da e-Avrupa Eylem Planı'nı (e-Europe Action Plan) hazırlamışlardır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar neticesinde Avrupa'da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Norveç'te nüfusun %53'ü, Danimarka'da %47'si, Kanada'da ise %46'sı kamu hizmetini, elektronik ortamda almaktadır. Üye ülkelerde evlerde internet kullanımı iki katına çıkmış, internet erişim fiyatları düşmüş, işletme ve okulların %90'ı internete kavuşmuş, kamu hizmetlerinin bir çoğu interaktif ortama aktarılmıştır. İngiltere'de de devlet ve vatandaş arasındaki işlemlerin 2005 yılına kadar %50'sinin ve 2008'de de tümünün elektronik ortamda yapılması için ciddi planlar yapılmaktadır. ABD'de belediyelerde e-devlet uygulamalarına yönelik yapılan bir araştırmaya cevap veren on bin ve üzeri nüfusa sahip belediyelerin %85'i internet sayfalarının olduğunu belirtirken %57'si örgüt içi iletişimi sağlayan intranet ağına sahip olduklarını belirtmişlerdir (Balci, 2003:271).

Sadece gelişmiş ülkeler değil aynı zamanda gelişmekte olan ülkeler de e-devlet uygulamalarına büyük önem vermektedirler. Hindistan bu örnekler arasında yer alan bir ülke olarak, kamu hizmetlerinin en az %25'inin elektronik olarak sağlanmasını hedeflemiştir. Hindistan, bu amaca ulaşabilmek için bilgisayar alımını kolaylaştırarak kullanımını yaygınlaştırmak, telekomünikasyon altyapısını iyileştirerek bağlantıları arttırmak, devlet web sayfalarının içeriğini geliştirerek vatandaşların bunları kullanmalarını teşvik etmek, ulusal bütçeden yeterli ödenek ayırarak BT'nin maliyetini karşılamak ve "Bilgi Teknolojileri Yasasını" kabul ederek "sanal hukuk" kavramının yerleşmesini sağlamak gibi bir dizi önlemleri hayata geçirmiştir (Balci, 2003:271).

Accenture Danışmanlık şirketinin 2002'de yayınladığı, 23 ülkeyi ve 165 ulusal kamu hizmetini kapsayan bir araştırmasına göre, e-devlet uygulamalarının olgunluğu bakımından sırasıyla Kanada, Singapur, ve ABD "yenilikçi liderlik" nitelendirmesiyle önde bulunmakta; bunları, "vizyon sahibi izleyiciler" kategorisinde Avustralya, Danimarka, İngiltere, Finlandiya, Hong Kong, Almanya, İrlanda, Hollanda, Fransa, Norveç izlemekte; "sağlam geliştiriciler" kategorisinde Yeni Zelanda, İspanya, Belçika, Japonya; "platform inşa edenler" kategorisinde de Portekiz, Brezilya, Malezya, İtalya, Güney Afrika, Meksika bulunmaktadır.

Dünya çapında e-devlet uygulamalarının durumu hakkında 198 ülkeyi ve 1200 kamu web sitesini kapsayan, Brown Üniversitesi'nden West'in yaptığı yeni bir araştırmanın sonuçlarına göre (West, 2002), devlet internet sitelerinin yalnızca %12'sinde sunulan hizmetler tamamen çevrim içi olarak gerçekleşmektedir (2001'de bu rakam %8'dir). En çok kullanılan çevrim içi hizmetler, yayın siparişi, yolculuk rezervasyonları, iş arama ve iş başvurusu, pasaport başvurusu ve sürücü ehliyeti yenileme işlemleridir. Devlet web sitelerinin %77'si yayınlara erişim sağlamakta, %83'ü ise veri bankalarına bağlantı imkanı sunmaktadır. Yine devlet web sitelerinin %14'ü tek duraklı "portal" hizmeti sunmakta ya da bir devlet portalına bağlantı sağlamakta, %14'ü mahremiyet politikalarını yayınlarken (2001'de %6), %9'u güvenlik politikalarına da yer vermektedir (2001'de %3). Devlet web sitelerinin %33'ü engelli şahıslara erişim imkanı sağlamaktadır (2001'de ise bu oran %2 idi) ve sitelerin yalnızca %19'u e-posta cevaplama testinden geçmiş, %75'i geçememiş, %6'sında ise e-posta linkleri hatalı ya da geçersiz bulunmuştur.

Şekil 5.3. Ülkelere Göre e-Devlet Olgunluk Oranları

Kaynak: Accenture:2002

İngilizce, e-devlet uygulamalarının baskın dili durumunda olup, çeşitli ulusal devlet sitelerinin %78'inin İngilizce versiyonları bulunmaktadır (2001'de %72). Devlet sitelerinin %43'ü iki ya da daha çok dilde bilgi sunmaktadır. Ülkeler genel e-devlet performans ölçümlerinde büyük farklılıklar göstermekte olup, en yüksek performans değerine sahip ülkeler, Tayvan, Güney Kore, Kanada, A.B.D., Şili, Avustralya, Çin, İsviçre, İngiltere ve Singapur'dur. Dünyada e-devlet uygulamalarının performansı bakımından bölgelere göre de büyük farklılıklar bulunmakta, bu bakımdan Kuzey Amerika başta gelmekte, bu bölgeyi Asya, Batı Avrupa, Doğu Avrupa, Orta Doğu, Güney Amerika, Orta Amerika, Pasifik Okyanusu Adaları, Rusya ve Orta Asya ve son olarak Afrika izlemekte, ancak her bir bölge 2001 yılına göre çeşitli düzeylerde ilerlemeler kaydetmektedir.

Burada kısaca aktarılan e-devlet uygulamalarının her birisi çeşitli düzeylerde olup performansları konusunda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ne var ki, önümüzdeki yıllarda bu uygulamaların sayısı ve kapsamının önemli oranda artma göstereceği öngörülebilir. Ancak, bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, dünya çapında yapılan bir araştırma e-devlet uygulamalarının henüz daha "doğuş aşamasında" olduğunu belirleyerek ülkelerin e-devletin gerçek potansiyellerini kullanmaktan uzak bir durumda olduğu sonucunu ortaya koymuştur (West, 2002). Ayrıca, e-devlet çalışmalarında bir ülkenin gösterdiği performansın, onun sosyal, siyasal ve ekonomik kompozisyonu ile yakından ilişkili olduğu saptanmıştır (UN/ASP, 2002: 3).

5.2.1. ABD’de e-Devlet Uygulamaları

ABD, bilişim teknolojilerinde lider ülke olmasının da avantajıyla, e-devlet uygulamalarını en erken geliştiren ülkedir. Bu uygulamalar, başlangıçta, diğer bir çok ülkede olduğu gibi, federal ya da eyalet düzeyinde farklı kamu yönetim birimlerinin inisiyatifleriyle başlamıştır. Federal düzeyde ilk başarılı uygulama Indiana Eyaleti e-devlet uygulamasıdır.

Bu inisiyatiflerin başında, IRS (Internal Revenue Services), yani Federal Gelirler İdaresi gelmektedir. Vergi tahsilatı ve beyanname doldurma, çevrim içi uygulamaların konusu olan ilk kamu hizmetlerinden biridir. Daha 1985’ten başlayarak, ABD Vergi İdareleri Federasyonu (FTA) ve IRS (bkz. www.irs.gov), “elektronik veri değişimi” teknolojisi ve elektronik fon transferi yöntemiyle tahsilat ve beyanname doldurma işlemlerini kurumsal kullanıcıların hizmetine sokmuştur. Elektronik veri değişimi sistemi, internetten farklı olarak, oldukça maliyetli özel kiralık hatlar üzerinden özel vergi yazılımlarıyla verilen hizmetleri kapsamaktadır ve halen bazı büyük kurumsal kullanıcılar tarafından güvenlik nedeniyle tercih edilmektedir. BT’nin gelişimi ve yaygınlık kazanmasıyla, bu tür hizmetler internete de taşınmış, federal ya da eyalet düzeyinde, mükellef kaydı, beyanname doldurma, hesap denetimi, faturalandırma, kayıt tutma gibi hizmetler çevrimiçi olarak verilmeye başlanmıştır. Hatta internet temelli çağrı merkezleriyle ve “mükellef avukatlığı” sistemiyle mükelleflere kapsamlı müşteri hizmetleri de sunulmaktadır.

1993’de başlatılan ve tüm kamu hizmetlerinin tek duraklı olarak çevrim içi sunulması hedefini güden “Access America” e-devlet programı kapsamında, öncelikle, 2003 yılına kadar, bağımsız olarak verilen kamu hizmetlerinin bir portal bünyesinde bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Program kapsamında, “firstgov.gov” adlı bir internet portalı tasarlanmış ve 2001 yılında hizmete girmiştir. Tematik bir yapıda tasarlanan portal, tarım ve gıda, kültür-sanat, tüketici hizmetleri, çevre ve enerji, federal yardım ve sigortalar, sağlık, öğrenim ve iş imkanları, kütüphane ve referanslar, para ve vergi, dinlenme ve seyahat, savunma gibi konuları ayrı başlıklar halinde ele almaktadır.

“Access America” programının kapsamı şu maddelerle özetlenebilir (Uçkan, 2003:75):

- Bireylere hizmet: Yurttaşlar için tek duraklı ve kolay erişilebilir, yüksek kalitede hükümet hizmetlerini yaygınlaştırmak,
- İş dünyasına hizmet: İnternet protokollerini kullanarak ve gereksiz bollukta form, bildirim vb. zorunlulukları uygun bir biçimde birleştirip azaltarak iş dünyası üzerindeki aşırı yükü hafifletmek,
- Federal ve eyaletler arası işler: Eyaletler ve farklı federal kamu yönetim birimleri için, bildirim gerekleri konusunda uyum sağlamak, başta ödenekler olmak üzere performans ölçümü ve sonuçları iyileştirmek,
- Hükümet içi etkililik ve verimlilik: Stok yönetimi, finansal yönetim ve bilgi yönetimi gibi alanlarda e-işin en iyi uygulamalarını kullanarak, federal kamu yönetiminin performansını iyileştirmek ve maliyetlerini azaltmak.

ABD federal e-devlet sitesi, görünüş itibarıyla Singapur örneğindeki kadar farklı ve cazip olmadığı gibi, tamamiyle konu-bazlı (tematik) de değildir. Bununla birlikte, nüfus büyüklüğü (Singapur’un 4 milyonluk nüfusuna karşın yaklaşık 300 milyonluk bir nüfus büyüklüğü) ve geniş coğrafyası bilgi, uygulama ve içerik itibarıyla daha büyük bir alana yaygınlaşmasını gerektirmesine rağmen olabildiğince tematik yaklaşımla hazırlandığından bahsetmek mümkündür. Web sitesi tüm içeriği ile İspanyolca da hizmet vermekte, bazı kısmi hizmetler ve bilgiler ise 25 farklı dilde sunulmaktadır.

Şekil 5.4. ABD e-Devlet Portalı

Kaynak: www.firstgov.gov

Ana ekran üzerinde tematik yaklaşımla hazırlanmış olan alanlar olduğu gibi, merkezi idare, eyalet ve yerel hükümetler dağılımını da görmek mümkündür. ABD e-devlet sitesi ana ekranında tematik şu ana başlıklar yer almaktadır: “Yurttaşlar için”, “Ticari Kuruluşlar ve Sivil Toplum için”, “Federal Görevliler için”, “Devletten-Devlete”. Her bölüm çevrimiçi yapılacak işlemler ve konu başlıklarına göre bilgilendirme amaçlı olmak üzere 2 alt bölüme ayrılmaktadır. Yurttaşlar için bölümünde devlet yardımları, hükümete iş başvurusu, satın alma, adres değişikliği bildirimi, sürücü belgesi yenileme, çevrimiçi kişisel vergi dosyası, pasaport başvurusu, seçmen kütüğüne kayıt gibi çevrimiçi olarak edinilecek kamu hizmetlerini içermekte; ayrıca bu bölümde konu başlıkları ile sıralanan bilgilendirme sayfaları bulunmaktadır. Bilgilendirme amaçlı bölümde eğitim ve iş; çevre, enerji ve tarım; hükümet yardımları; para ve vergi; seçimler ve oy verme gibi alfabetik sıralanmış geniş bilgilendirme sayfaları bulunmaktadır. Ticari kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları bölümü de hükümet ile kontakt, çevrimiçi vergi ödeme, ihracat lisansı edinme gibi çevrimiçi işlemlerden ve bilgilendirme başlıklarından oluşmaktadır. Federal çalışanlar için düzenlenen bölümde ürün ve hizmet satınalma, emeklilik ikramiyesi hesaplanması, kişisel bilgileri güncelleme gibi çevrimiçi işlemler ve bilgilendirme sayfaları bulunmaktadır. Federal devletle federe devletlerin, yerel yönetimlerin ve otonom yönetimlerin ilişkilerini içeren “devletten-devlete” bölümü çevrimiçi yapılacak işlemlerden ve bilgilendirme sayfalarından oluşmaktadır.

Yine “firstgov” ana sayfasında devletin fonksiyonel olarak ayrılmış birimlerine göre bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde Federal Yürütme, Federal Yasama, Federal Yargı, Federe Devletler, Yerel Yönetimler, Otonom Yönetimler alt bölümleri bulunmaktadır. Yöneticilere dilek ve şikayet için e-posta, telefonla ulaşım imkanı sağlanmakta; yeni bilgiler ve makaleler sunulmakta; verilere, data'lara, devlet formlarına

ulaşılabilmekte; site hakkında bilgi içeren bölüm ve site haritası bulunmakta ve site içi arama imkanı sağlanmaktadır. ABD Federal e-devlet sitesi, özet olarak; tek-duraklı olması, tematik yaklaşımı, içerik zenginliği, karşılıklı iletişim olanağı, çevrimiçi uygulamalara yönelik olması ve her türlü bilgiye kolaylıkla erişilebilmesi ve kullanıcıya maddi bir yük getirmemesi gibi özellikleri ile ideal e-devlet ölçütlerine uyum sağlamaktadır.

ABD'nin Indiana Eyaleti, ABD FirstGov Projesi başlatılmadan önce e-devlet uygulamaları açısından en başarılı bulunan yerel yönetim örneklerden biridir. Ana sayfa (www.in.gov)'dan doğrudan doğruya eyalet yönetimine, daha alt düzey yönetim birimlerine ve üyelik aidatı ya da belirli bir ücret karşılığında sunulan ve "Premium" olarak ifade edilen hizmetlere ulaşmak mümkündür. Ulaşılan her bir sayfa içerik olarak son derece zengindir ve Indiana Eyaleti ile ilgili olabilecek her konuda bilgiye erişilebilmekte, çeşitli işlemler gerçekleştirebilmekte, kelime ile sorgulama yapılabilir. Indiana Eyaleti, söz konusu sitede iki ayrı hizmet sunmaktadır. Bunlardan ilki Indiana Bilgi Erişim Ağı (Access Indiana Information Network-AIIN)'dir. Bu site, Indiana Eyaleti'nin resmi internet sitesidir ve eyalet hükümetine ait bilgilere ulaşılmaktadır. Diğeri ise "CivicNet" olarak adlandırılan, başkent Indianapolis ve başkentin içinde yer aldığı Marion Bölgesi yönetimine ait bilgilerin bulunduğu alandır (İnce, 2001:65).

2000 yılı sonu itibari ile toplam 40 milyon Amerikalının elektronik olarak devlet ile iletişim kurduğu tahmin edilmektedir. Momentum Araştırma Grubu tarafından Temmuz 2000'de yayınlanan bir araştırmanın bulgularına göre, ABD'deki e-devlet uygulamaları, hem yurttaşlar hem de iş dünyası tarafından yaygın bir kabul görmekte ve geleneksel kamu hizmetlerine nazaran, özellikle verimlilik, zaman kazancı ve maliyet düşüklüğü bakımından tercih edilmektedir; e-devletin yayılımı öğrenim durumuyla doğru orantılıdır; yurttaşların e-devlet uygulamalarına verdiği destek, eyalet ya da yerel düzeyde daha güçlüdür; çevrim içi sunulan hizmetler, yurttaşların ve iş dünyasının talep ve beklentilerine uygundur ve bunlar için ödedikleri fiyat makul düzeydedir; kişisel mahremiyete saygı ve güven ise, kullanıcıların e-devlet uygulamalarının uzun vadeli başarısında en hayati faktör olarak gördükleri ve en çok talepte bulundukları unsurlar olmaktadır (Shutter ve Graffenreid, 2000).

2001 yılında Senato'ya sunulan ve 15 Kasım 2002 tarihinde Başkan George W. Bush tarafından imzalanarak yürürlüğe giren "e-Devlet Yasası", BT'nin daha etkin kullanımıyla federal hükümetin yurttaşlarla ilişkisine daha çok etkileşim getirmeyi amaçlamaktadır. Yasa kapsamında Beyaz Saray'ın Yönetim ve Bütçe Ofisi bünyesinde bir e-Devlet Ofisi (Office of E-government) kurulması öngörülmektedir. Tek duraklı e-devlet portalının kurumsal iş modelleriyle etkinleştirilmesi çalışmalarını koordine edecek olan bu ofis, aynı zamanda federal düzeyde e-devlet çalışmalarının bütçe yönetimini üstlenecektir (Uçkan, 2003:76).

Genel olarak ABD'de e-devlet uygulamalarının gerek federal gerekse eyaletler düzeyinde başarılı bir grafik izlediği söylenebilir. Ancak e-yönetişim vizyonunun hayata geçirilmesi ile ilgili olarak aynı şeyi söylemek güçtür. Bush yönetiminin iş başına gelmesiyle, e-devlet uygulamalarının odağı yurttaştan şirketlere doğru kaymaya başlamış, öncelik kurumsal işletme modellerinin uygulanmasıyla etkinlik arayışı üzerinde odaklanmıştır. Ayrıca, özellikle 11 Eylül 2001 terörist saldırıları sonrasında, "güvenlik" bahanesiyle geliştirilen izleme ve denetim uygulamalarıyla kişisel hak ve özgürlüklerin tehlikeye girdiğini, özellikle de kişisel hayatın mahremiyeti ve kamu yönetiminde saydamlıkla ilgili pek çok kazanımın feda edildiğini savunan çeşitli sivil toplum kuruluşları, Bilgi Özgürlüğü Yasası ile korunan kamu bilgilerine erişim özgürlüğü başta olmak üzere, e-devlet ile ilgili uygulamaların da "güvenlik" paranoyasından olumsuz

etkilendiğini ileri sürmekte, e-devletin yalnızca teknik bir modelden ibaret olmadığını, ancak demokratik bir ortamda gelişebileceğini vurgulamaktadırlar. Bush yönetiminin Kasım 2002’de Senato’dan geçirdiği “2002 Anavatan Güvenlik Yasası”, konumlandığı olağanüstü yetkilerle donatılmış Ulusal Güvenlik Bakanlığı (Homeland Security Department) ile, genel olarak sivil hak ve özgürlüklere yönelik olarak temsil ettiği tehditlerin yanı sıra, açık devlet anlayışının gelişimi, kamu yönetiminde saydamlık ve yurttaşların bilgiye erişim özgürlüğü bakımından kaygı verici kısıtlamalar getirmektedir.

5.2.2. Singapur’da e-Devlet Uygulamaları

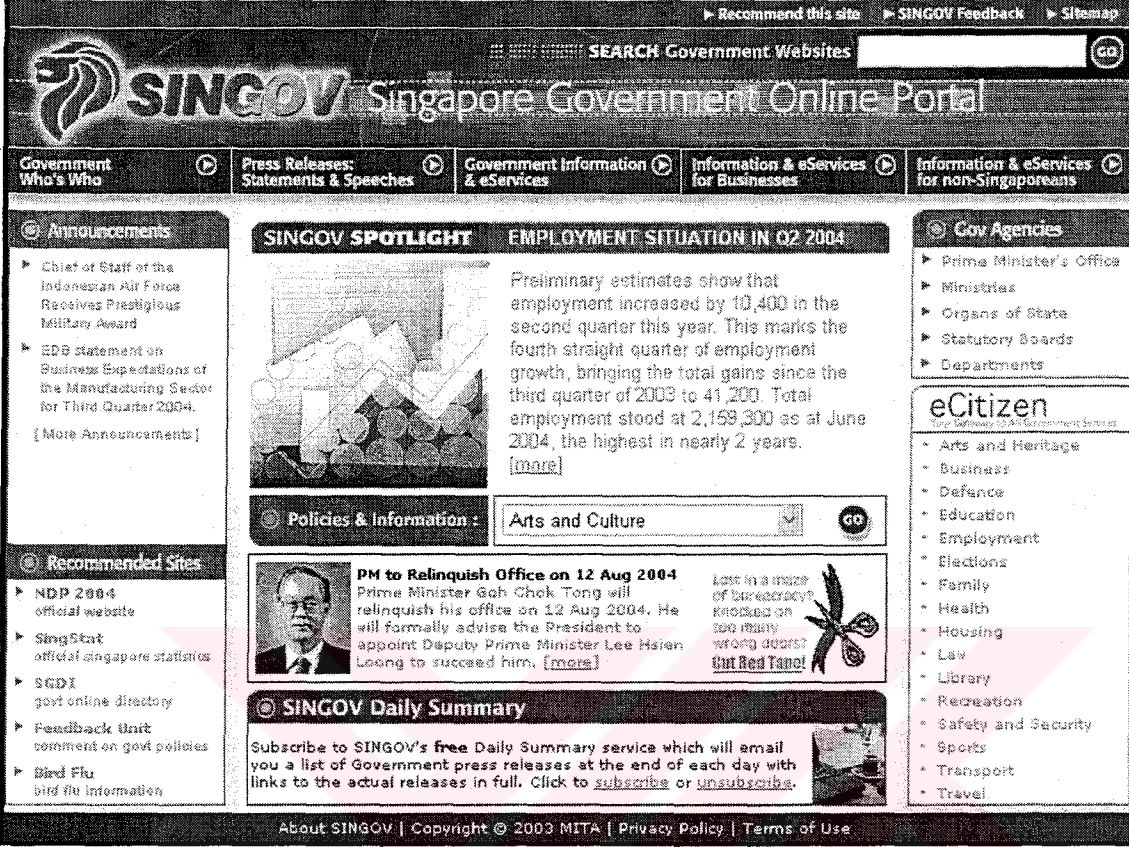
Singapur, ABD’den sonra, e-devlet vizyonunu en erken geliştiren ülkelerden biridir. Singapur hükümetinin 2001’de hazırladığı e-devlet raporunda, Singapur’un e-devlet’e geçiş aşamaları dörde ayrılmaktadır. Bu aşamalar, 80’lerin başında “Ulusal Kamu Hizmetleri Bilgisayarlaştırma Planı, 80’lerin ortalarında “Ulusal Bilgi Teknolojileri Planı”, 1990’ların başında “İletişim Teknolojileri 2000” ve en son olarak da 90’ların sonunda “Infocomm 21” aşamalarıdır (SGCIO, 2001:4) . Singapur Hükümeti, 1981’de, Kamu Hizmetleri Bilgisayarlaştırma Programı’nı (Civil Service Computerisation Programme) başlatmış ve kamu sektöründe kapsamlı ve esnek çözümler geliştirebilmiştir. Bu programın ikinci adımı 1980’lerin ortalarında ulusal bilişim teknolojisi altyapısının kurulmasıdır. Bu altyapı, bir yandan ülkenin iletişim omurgasını kurarken, öte yandan kamu yönetim birimlerinin birbirine bağlanması ve tek duraklı kesintisiz hizmet verilmesine doğru evrilmiştir. Bu bağlamda, arazi, insan ve kurum eksenlerinde üç veri hub’ı (dağıtıcısı) kurulmuş ve 90’ların başlarına doğru, okulları internet erişimine açan “School Links”, Bütünsel Arazi Kullanım Sistemi (Integrated Land Use System/ILUS), Tek Duraklı Adres Değişim Bildirim Sistemi (One-Stop Change of Address Reporting Services/OSCARS), Ticaret Ağı (Tra-deNet), Hukuk Ağı (LawNet), Tıp Ağı (MediNet) gibi projeler hayata geçirilmiştir (SGCIO, 2001:4-5).

1992 yılında, “IT 2000” eylem planı çerçevesinde, Singapur’un, Uzak Doğu’nun bilişim teknolojisi dağıtıcısı” olmasını hedefleyen “Akıllı Ada Vizyonu” geliştirilmiştir. Bu vizyon, ülkenin tümünün, toplulukların, kişilerin, kuruluşların ve kamu hizmetlerinin entegre ağlarla birbirine bağlanması hedefini ifade etmektedir.

1990’ların sonunda ulaşılan ve “Infocomm 21” olarak adlandırılan aşamada ise, tüm kamu hizmetlerinin tek duraklı bir yapıyla yurttaşlara ve iş dünyasına, bu arada dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış Singapurlulara da sunulması sağlanmıştır. Bu bağlamda, “e-yurttaş merkezi” olarak tanımlanan bir portal kurulmuş ve kamu yönetim birimlerinin işlev ve sorumlulukları yerine, yurttaşın yaşam evresi sırasında ortaya çıkan ihtiyaçları temel alınarak bir tematik hizmet gruplandırması geliştirilmiştir. Portal, oldukça eğlenceli ve kullanıcı dostu bir tasarıma sahiptir. Bunun yanı sıra, bilgi sağlama ve farklı kamu hizmetleri konusunda yönlendirme işlevi taşıyan bir başka portal da mevcuttur. Ayrıca, özellikle kamusal erişim noktaları aracılığıyla kullanılmak üzere, hızlı ve güvenli geniş bant teknolojisi (broadband) kullanan ve bilgi, alışveriş, kültür-sanat, bilet rezervasyonu vb. işlevleri entegre eden, “SingaporeOne” adıyla anılan bir portal da hizmet vermektedir.

Tek duraklı, tematik Singapur e-devlet sitesi (www.gov.sg) 5 ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler “kim kimdir?”, “basın açıklamaları”, “vatandaşlar için bilgiler ve e-servisler”, “ticari kuruluşlar için bilgiler ve e-servisler”, “Singapur vatandaşı olmayanlar için bilgiler ve e-servisler”dir. Bunlar dışında Singapur e-devlet sitesinde hükümetin fonksiyonel ayırımına göre başbakan, bakanlıklar, yasal kurullar, departmanlar bulunmakta, duyurulara, tavsiye edilen linklere ve site haritasına yer verilmekte, site ile etkileşim ve sitede arama seçenekleri bulunmaktadır. Ayrıca

vatandaşlar için e-servisleri kapsayan ve ayrı bir web sitesinde de düzenlenen “e-citizen” bölümü bulunmaktadır.

Şekil 5.5. Singapur e-Devlet Portalı

Kaynak: www.gov.sg

“Kim kimdir?” bölümünde başkan, parlamenterler ve kabine gibi devlet organları hakkında bilgiler ve etkileşim olanakları sıralanmaktadır. Basın açıklamaları bölümünde konu başlıklarına göre hükümet ve organlarının açıklamalarına yer verilmektedir. Yurttaşlar için bilgiler ve e-Servisler bölümünde sanat, eğlence, spor; savunma, güvenlik; seçimler, hukuk, istihdam, eğitim, kütüphane; aile; sağlık, iskan; ve seyahat, nakil ana başlıkları altında çevrimiçi hizmetler sıralanmaktadır. Çevrimiçi sunulan hizmetlere kolay ulaşım için sık kullanılan hizmetlere kullanım kolaylığı ilkesiyle kurgulanmış linkten ulaşmak mümkün olmaktadır. Artıca yurttaşlar için sunulan e-servislere ve bilgilere “Singapur Hükümeti Çevrimiçi Portalı”ndan başka “tüm kamu hizmetlerine giriş kapınız” sloganlı, kullanıcı dostu, tematik içeriğe sahip www.ecitizen.gov.sg web sitesinden de ulaşabilmektedir. Ticari kuruluşlar için bilgi ve e-servisler bölümü diğer ana portallar, ağ bağlantıları, güdüler, finansal planlar ve diğerleri alt bölümlerinden oluşmakta, bu alt bölümler aracılığıyla ticari kuruluşlar için sunulan e-servislere ve bilgilere yer verilmektedir. Diğer ana bölüm olan Singapur vatandaşı olmayanlar bilgiler ve e-servislerde iş, ticaret; vatandaşlık, ikamet; genel; eğitim; istihdam; sağlık; medya ve seyahat ana başlıkları üzerinden çevrimiçi sunulan hizmetler ve bilgiler sıralanmaktadır. Özet olarak, Singapur tek-duraklı vatandaş portalı ile aşağıdaki işlemler yapılabilmektedir:

-Yaşamın çeşitli safhalarında hangi süreçlerin bilinmesi ve uygulanması gerektiği,

-Daha geniş ve detaylı bilgi için nereye ve kime başvurulması gerektiği,

-Çeşitli çevrimiçi hizmetler,

-Ticari işletmelerin hizmetleri ile ilgili bilgiler (İnce, 2001:55).

Singapur'da, kapsamlı bir plan çerçevesinde, önce kamu yönetim birimlerini teker teker ağ sistemine taşıyarak birbirine bağlayan ve daha sonra kullanıcı ihtiyaçlarına göre oluşturulmuş bir yönetim sistemiyle tasarlanmış tek duraklı bir erişim dahilinde hizmetleri çevrimiçi ortama taşıyan uzun soluklu bir gelişme gözlenmektedir. Bu planın uygulanabilirliğinin arkasında, BT kullanımının yaygınlığı ve sağlam altyapı yatırımları olduğu kadar, ülke nüfusunun küçük olmasının (3,89 milyon) ve GSMH'nin yüksekliğinin de büyük payı vardır. Ancak Singapur'da e-devlet uygulamalarının kullanıcılar arasında hızla yaygınlaşmasının arkasında, ne yazık ki ülkenin demokratik olmayan yönetim yapılanmasının yarattığı mekanizmalarla tüm bu hizmetlerin yurttaşlara dayatılması da yatmaktadır. Bu ülkede e-devlet hizmetleri, kamu alanının tüm diğer birimleri gibi tümüyle merkezi bir yapıda geliştirilmiş olup e-yönetişim vizyonundan hayli uzaktır. SingaporeOne portalını, "dünyanın ilk ulus ölçeğinde sanal kolonizasyonu", ülkenin ileri teknoloji imajını ise yurttaşların her biri için sahnelen bir tür "Truman Show" olarak niteleyen yorumlar da mevcuttur (Uçkan, 2003:81).

Singapur, internet erişiminde içerik denetimiyle ilgili olabildiğince baskıcı yasalarla donatılmış, sivil özgürlükler bakımından oldukça kötü üne sahip bir ülkedir. Singapur Yayın Ajansı (Singapore Broadcasting Authority), tüm internet erişimindeki tek otorite konumundadır ve ülkedeki üç internet servis sağlayıcısı doğrudan hükümet denetimindedir. Bu servis sağlayıcılar o kadar ağır yaptırımlar altındadır ki, yalnızca e-postaları okumakla kalmamakta, kullanıcıların sabit disklerini bile düzenli olarak tarayarak otoritelere rapor etmektedir. Kişisel mahremiyetin, anonim kalma hakkının, düşünce ve ifade özgürlüğünün düzenli olarak çiğnendiği bir ülkede, e-devlet uygulamalarının "teknik başarısının" çok da anlamlı olamayacağı açıktır (Uçkan, 2003:81).

5.2.3. İngiltere'de e-Devlet Uygulamaları

İngiltere'de e-devlet alanındaki çalışmalar, 1999 yılının Eylül ayında, Performans ve İnovasyon Birimi'nin (Performance and Innovation Unit) raporunda belirtilen öneriler dikkate alınarak hükümet bünyesinde konumlanan Elektronik Temsilcilik Dairesinin (Office of e-Envoy - OeE) kurulmasıyla dinamik bir ivme kazanmıştır. Bu dairenin kurulmasından önce yürütülen bağımsız çalışmalar bundan böyle belli bir koordinasyon içinde işletilmeye, ulusal ve yerel ölçekte de yeni projeler üretilmeye başlanmıştır.

Elektronik Temsilcilik Dairesi, üç temel alanda (e-politika, e-dağıtım ve e-iletişim) strateji üretimi, koordinasyonun sağlanması ve projelerin yürütülmesi konularında yetkili kılınmıştır. Bu daire bugüne dek ulusal eylem planının üretilmesi ve uygulanması, e-ticaret, e-demokrasi ve e-devlet konularında bir çok strateji ve politika belgesinin hayata geçirilmesi bakımından önemli misyonlar yüklenmiştir.

İngiltere'de e-devlet konusunda öncü sayılabilecek ilk çalışmalardan biri 1998 yılının Aralık ayında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yayınlanan "Rekabetçi Geleceğimiz-Bilgi Yönelimli Ekonomiye Kurmak" adlı rapordur. Raporda, İngiltere'nin 2002 yılında dünyadaki en rekabetçi ve yenilikçi pazara sahip olmasının yolunun, bilgi teknolojilerinin özel sektör ve devlet uygulamalarında aktif olarak kullanılmasından geçtiği konumlanmıştır. Bu raporda devlete bir takım stratejik görevler de yüklenmektedir. Kurumsal anlamda destek ve kurumsal anlamda dönüşüm olarak ikiye ayırabileceğimiz bu görevlerden ilkinde devlet, e-ticaret yapmak isteyen firmalara gerekli olan teknik, finansal ve yönetsel desteği sağlamakla yükümlü kılınmakta, ikincisinde ise devlet organizasyonunun işleyiş şeklini ve anlayışını modernize etmekle sorumlu tutulmaktadır (DTI, 1998).

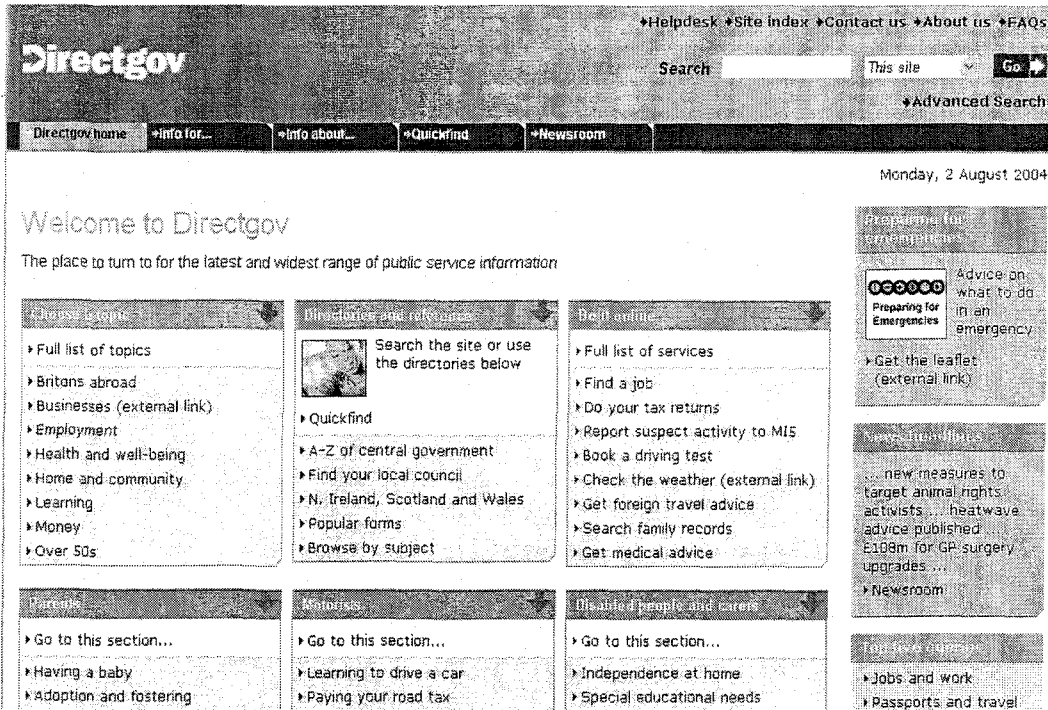
Bu raporu tamamlar nitelikteki Mart 1999 tarihli "Devletin Modernizasyonu" adlı resmi hükümet belgesinde ise, devletin modernizasyonun hangi alanlarda ve hangi

teknikler kullanılarak gerçekleştirileceğine işaret edilmektedir. Modernizasyonun uzun soluklu bir süreç olacağı konusunda bir saptamayla başlayan raporda, devlet yönetiminde modernizasyonun ancak bilgi teknolojilerinin aktif olarak kullanılması ile sağlanabileceği vurgulanmaktadır. “Daha iyi devlet, insanlar için daha yaşanılır bir dünya yaratır” yaklaşımından yola çıkılan belgede, 2008 yılına kadar tüm kamu kuruluşlarının hizmetlerinin çevrimiçi verilmesine yönelik olarak hedef konulmuş ve bunun için mevcut altyapının iyileştirilmesi, dijital imza kullanımının yaygınlaştırılarak güvenliğin sağlanması, web siteleri üzerinden daha fazla işlem yapılır hale gelmesi konularına öncelik verileceği belirtilmiştir. Ayrıca yurttaşların bilgi teknolojilerinin kullanımı konusunda eğitilmesi, kamuda, sağlık ve eğitim alanında da BT’nin yaygınlaştırılması konuları ayrı başlıklar altında değerlendirilmiş ve çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Son olarak raporda, tek duraklı devlet ana kapısından tüm kamu hizmetlerine çevrimiçi erişimi sağlamanın yanı sıra, bu portala özel sektör kuruluşlarının da entegre edilmesi temel amaçlardan biri olarak belirlenmiştir (NAO, 2002:3).

Söz konusu belgeyi takiben Performans ve Yenilik Birimi tarafından 2000 yılının sonlarına doğru yayınlanan bir çalışmada ise, bu zamana kadar gerçekleştirilmiş olan tüm e-devlet uygulamalarının bir analizi yapılmış, olumlu ve olumsuz yönleri ile tamamlanmış veya sürmekte olan projeler değerlendirilerek, yol gösterici bir takım stratejilerin geliştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu belge ile, elektronik devlette işlem aşamasına geçiş durumunda olan kurumlara anahtar konularda önerilerde bulunmaktadır. Belgede benimsenen temel yaklaşım, devletin iş dünyasının kurallarına göre hareket etme konumunda olduğudur. Buna göre devlet sürekli bir gelişim yaşayarak, kullanıcı/yurttaş talepleri doğrultusunda hizmet üretmek zorundadır. Bu hedeflerin uygulanmasında görevli birimler olarak Elektronik Temsilcilik Dairesi ve kabinedeki elektronik devletten sorumlu bakan belirlenmiştir. Raporda kamu hizmetlerinin çevrimiçi verilme hedefinin de yeniden değerlendirildiği görülmektedir. Yeni eylem planına göre tüm kamu hizmetlerinin çevrimiçi verilme tarihi 2005 yılı sonu olarak saptanmaktadır. Öncelikli hedef olarak belirlenen noktalar ise özel sektör öncülüğünde rekabetçi bir ortam yaratılarak mevcut altyapının güçlendirilmesi, kullanıcı talepleri doğrultusunda geliştirilecek olan kamu hizmet paketlerinin üretilmesidir (Uçkan, 2003:83).

Ulusal Denetleme Ofisi (NAO) tarafından hazırlanan “Government On The Web II” raporu istatistiki verilere dayanmakta, İngiltere’nin e-devlet’te etkileşim aşamasından sonra dönüşüm aşamasının sağlanması için yapılması gerekenleri sıralamaktadır. Bu noktada e-envoy ofisinin örgütlenmesi, iş dünyasının e-devlet ana portalına entegre edilmesi üzerinde ağırlıklı durulmaktadır (NAO, 2002:17;45).

İngiltere’de www.open.gov.uk portalı kamu kuruluşları arasında bağlantıyı sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Bu portal daha sonra yurttaş odaklı kamu hizmetlerinin sağlandığı www.ukonline.gov.uk isimli portala doğru evrimleşmiş, son olarak daha yetkin ve iyi tasarlanmış e-devlet ana portalı olan www.direct.gov.uk kullanıma sunulmuştur. Eski portallara ulaşmaya çalışan kullanıcılar direct.gov’a yönlendirilmektedir. İngiltere e-devlet ana portalı sarı ve kırmızının tonlarıyla hazırlanmış, ilgi çekici, aranan konu/işlemin hızlı bulunması ilkesiyle kurgulanmış tek duraklı, tematik bir web sitesidir. Web sitesi beş ana bölümden oluşmaktadır. “kamu hizmetleri konusunda en güncel ve en geniş bilgileri sağlayan mekan” sloganı ile “direkt hükümet” ana bölümü karşımıza çıkmaktadır. Diğer ana bölümler, “farklı toplumsal gruplar için bilgi”, “konularına göre bilgi”, “hızlı bulma” ve “haber odası”ndan oluşmaktadır. Sitede herhangi bir kamu hizmeti hakkında bilgiye farklı bölümlerden kolayca ve hızlı ulaşmak mümkündür. Direkt hükümet ana bölümü, konularına göre bilgiler, rehber ve referanslar, çevrimiçi yap, aileler, sürücüler, engelli ve bakıma muhtaç kişiler bölümlerinden oluşmaktadır.

Şekil 5.6. İngiltere e-Devlet ana portalı

Kaynak: www.direct.gov.uk

Konularına göre bilgi bölümü yurtdışındaki İngilizler, iş (harici link), istihdam, sağlık, ev, öğrenim gibi pek çok konuda kullanıcılara bilgi sunmaktadır. İş harici linkinin e-devlet portalına eklenmesiyle özel sektör kuruluşlarının siteye entegre olması büyük oranda sağlanmıştır. Rehber ve referans bölümünde İngiliz merkezi ve yerel yönetimlerine, Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler'e yer verilmekte, ayrıca kamu hizmetleri ile ilgili çok kullanılan formlara ulaşım imkanı sağlanmaktadır. Kamu hizmetlerinin sunulduğu e-servisleri içeren çevrimiçi yap bölümünde iş bulma, vergi işlemlerini gerçekleştirme, hükümet yardımlarına başvuru, pasaport başvurusu, TV lisansı edinme, seçmen kütüğüne kayıt, polise suç duyurusu, başbakanla iletişim bölümleri bulunmaktadır. Direkt hükümet ana bölümü içinde yer alan aileler, sürücüler, engelli ve bakıma muhtaç kişiler bölümlerinde ayrıntılı bilgiler sunulmaktadır. Sitede ayrıca olağanüstü durumlara hazırlık, haber başlıkları, 11-16 yaş grubu, iş konuları ayrı bölümler halinde ana sayfada bulunmaktadır. Site haritası, iletişim, hakkımızda, sık sorulan sorular bölümlerinin yanı sıra site içi arama olanağı tanınmaktadır. İngiltere elektronik ilk yardım projesi, bu kamu hizmet paketleri arasında dikkat çekmektedir. "E-sağlık" adı altında internet temelli bir kamu hizmeti sunmayı amaçlayan bu proje, hasta ve hasta yakınlarını en yakın ilk yardım kuruluşlarına yönlendirmenin ve hasta yakınlarının hastalarının durumu hakkında bilgilere hızlı bir biçimde ulaşmalarını sağlamanın yanı sıra, doktorların, hastalarının durumlarını internet üzerinden izleyebilmelerini de mümkün kılacaktır (www.direct.gov.uk).

İngiltere'de gerek yerel yönetimler düzeyinde gerekse mevcut kamu yönetim mekanizmasında e-devlet eksenli kapsamlı bir dönüşüm yaşanmaktadır. Kurumsal olarak muhafazakâr bir yapıya sahip olan devlet kademeleri ve yerel yönetim birimleri, yaşanan dönüşüme geleneksel anlamda bir karşı koyuş içindedir. Kamu yönetiminde e-dönüşümün gerekliliği konusunda kamuoyunun desteğini alan Blair Hükümeti, kurumsal bünyede karşılaştığı bu direnci kırabilmek için meslek içi eğitim ve yönlendirme programları ile dönüşümü yaratacak kurumları oluşturmaya çalışmaktadır. Öte yandan İngiliz Hükümeti'nin elektronik ortam ve internet ile ilgili konularda yasal düzenleme yaklaşımının, genellikle ABD'ninkini fazlasıyla yakından izlemesinden kaynaklanan,

sivil özgürlüklerin korunmasıyla ilgili bir takım sorunlar, e-devlet uygulamalarının yurttaş odaklı bir ekseninde, düşünce, ifade ve bilgiye erişim özgürlüğüne saygılı bir ortamda gelişmesini yavaşlatmaktadır. Örneğin, ABD’ndeki olağanüstü anti-terör düzenlemelerini anımsatan “2001 Anti-Terörizm, Suç ve Güvenlik Yasası”, sivil toplum kuruluşları tarafından kamu yönetiminde saydamlığın önüne yeni engeller çıkardığı için yoğun bir biçimde eleştirilmiştir. Ayrıca İngiltere’de bilgiye erişim özgürlüğü ile ilgili olarak bir yasa hazırlanmış olmasına rağmen, yürürlüğe ancak 2005 yılında girecek olması, hükümetin e-devlet vizyonunun hukuk devleti ilke ve normlarıyla tam olarak örtüşemediğinin de bir göstergesidir (Uçkan, 2003:84).

5.2.4. Portekiz’de e-Devlet Uygulamaları

Portekiz, accenture tarafından yapılan e-devlet olgunluk araştırmasında (Bkz. Şekil 5.3.) platform inşa edenler aşamasında olmakla birlikte e-devlet uygulamalarına ilk başlayan ülkeler arasındadır. İnternetin yaygın kullanımı, platform inşa etme aşamasında olduğundan Türkiye’ye örneklik teşkil edebileceğinden e-devlet uygulamalarında öncü İskandinav ülkeleri arasından Portekiz örneği seçilmiştir. Uzun süren bir geleneksel bürokrasi dönemi sonucunda Portekiz kamu yönetimi aşağıdaki özellikleri ile tanımlanıyordu:

1. İşlevsel kurumsal uzmanlaşma,
2. İyi tanımlanmış ve yerleşmiş bir hiyerarşi,
3. Katı kurallar ve düzenlemeler sistemi,
4. Yurttaş taleplerine ilgisizlik.

Bu özellikler çerçevesinde, Portekiz’de kamu yönetimi öncelikle kendi sorunlarıyla ve kendi ihtiyaçlarını karşılamakla uğraşmaktaydı. 1960’lı yıllarda başlatılan İdari Reform hareketi, bir yandan idari yapılanmayı öne çıkararak, buna karşın yurttaşların haklarına ve ihtiyaçlarına daha az önem vererek yürütüldü.

Ancak, 1980’lerin ortalarından itibaren başlatılan idari yenilenme hareketi ile birlikte kamu yönetimi anlayışında aşağıdaki eğilimler hakim olmaya başladı (İnce, 2001:50-51):

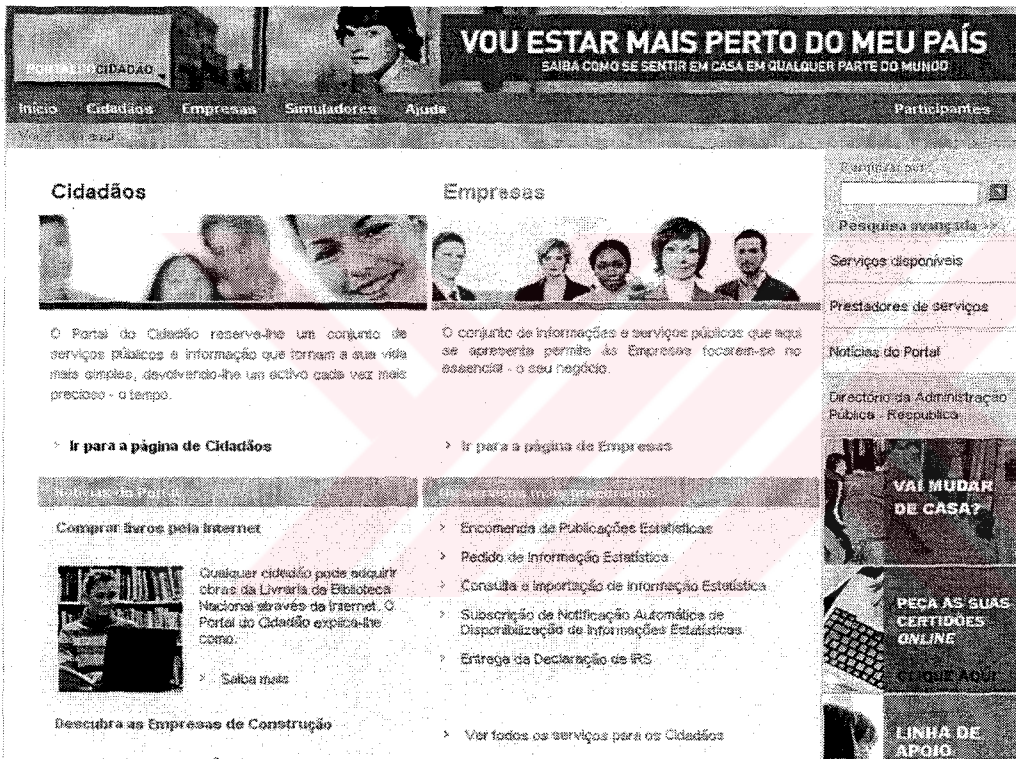
1. Hizmet ve müşterinin uyumlaştırılması,
2. Şirket yönetimine benzer ve sonuç almaya dönük yönetim,
3. Katılımcılık,
4. Vatandaşa daha çok ve nitelikli bilgi sunumu,
5. Deregülasyon ve toplum üzerinde daha az kontrol,
6. Kolay uygulanabilir, anlaşılabilir süreçler,
7. Bilgi teknolojileri kullanımının yaygınlaştırılması.

Bu ilkeler ışığında INFOCID adı verilen bir sistemin uygulanmasına girişilmiştir. INFOCID; “Portekiz kamu yönetimini yeni baştan düzenleme sürecinde bilişim teknolojilerinin pratik uygulaması” olarak ifade edilmektedir. Bir başka deyişle INFOCID, bu yönde yapılacak düzenlemeler için bir araç olarak düşünülmüştür.

Yapılan çalışmada, bir çok ülkede olduğu gibi karmaşık ve çok çeşitli düzenlemeler içeren Portekiz kamu yönetiminin yurttaşla 18 bin ayrı kamu ilişkisi olduğu ve kamu kurumları tarafından 1500 değişik form düzenlendiği belirlenmiştir. Portekiz’de bilgi kaynakları bakımından halen merkezi bir yapı hüküm sürmekle birlikte, INFOCID’in yarattığı katma değer sayesinde hem yurt içinde hem de yurt dışında yaşayan Portekiz yurttaşları herkese açık bir bilgi penceresinden yararlanma imkanına kavuşmuşlardır.

INFOCID 1991 yılında videoteks teknolojisi ile başlatılmıştır. Ancak, videoteks teknolojisinin kullanılmasında ülke çapında karşılaşılan darboğazlar yüzünden sistem

popüler olamamıştır. Kullanılan arayüzlerin kalitesinin uygun olmamasının yanı sıra, iletişim maliyetinin doğrudan kullanıcı için yüksek oluşu da sorun yaratan başlıca hususlar olmuştur. 1993 yılında sistemin teknoloji stratejisini İdari Yenilenme Sekreteryası tarafından yeniden değerlendirilmiş ve en son multimedya gelişmeleri de dikkate alınarak teknoloji önemli ölçüde yenilenmiştir. Halen kullanılmakta olan teknoloji, bireylerin doğrudan ulaşabilecekleri mekanlardaki terminallerle, kullanımı kolay, basit, dokunularak çalışan, interaktif ekranlarla, 24 saat hizmet vermektedir. Söz konusu terminallerin kullanımında esas olarak bir bedel talep edilmemekle birlikte, doğrudan kullanıcıları ilgilendiren özel amaçlı hizmet sunumlarında kullanıcılardan ücret talep edilmektedir. Terminallerin her biri, yaklaşık olarak 13 bin dolara mal edilmiştir. Terminallerin yanı sıra, sistemin internet üzerinden kullanımı da sağlanmıştır (İnce, 2001: 54-55).

Şekil 5.7. Portekiz e-Devlet Ana Portalı

Kaynak: <http://www.portaldocidadao.pt/PORTAL/pt>

INFOCID e-devlet portalı, zamanla dönüşüm geçirmiş şu anda www.portaldocidadao.pt internet adresi üzerinden hizmet vermeye başlamıştır. Portekiz e-devlet portalı sade dizaynı ve gülümseyen yurttaş resimleri ile kullanıcılarını karşılamaktadır. Tematik dizayn edilmiş, devlet ve hükümet organlarına yer verilmemiş Portekiz e-devlet portalı etkileşim aşamasından işlem aşamasına geçmiş durumdadır. Ancak tüm kamu hizmetlerini e-devlet portalı üzerinden sağlayamamaktadır. Site dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler başlangıç, yurttaşlar, şirketler, simülör ve yardım'dır. Başlangıç bölümünde yurttaşlar ve şirketler bölümü ile ilgili bilgiler ve bu bölümlere linkler, web sayfasına yeni girenler için bilgi ve öneriler bulunmakta, çok aranan kamu servisleri listelenmektedir. Yurttaşlar bölümü yaşam evrelerine ve ilgi alanlarına göre sunulan bilgi ve kamu servislerinden oluşmakta, sık kullanılan bilgi ve hizmetler ayrıca listelenmektedir. Yaşam evrelerine göre sunulan bilgi ve e-servisler doğum ve evlat edinme, annelik-babalık, ilk yıllar, öğrencilik, erginlik, seyahat, işbulma, hastalık ve kaza, ev taşıma, evlilik, boşanma, iyileşme ve ölüm

kapsamaktadır. Yaşam evrelerine göre yurttaşlara sunulan kamu hizmetlerinin sıralanması Portekiz e-devlet portalını, eski dizaynı ile Singapur e-devlet portalına benzetmektedir. İlgili alanlarına göre sunulan bilgi ve e-servisler ise çevre, yabancı toplumlar, lisans ve sertifikalar, eğitim ve formasyon, vergi, yargı ve mahkemeler gibi alanlardan oluşmaktadır.

Portekiz e-devlet portalının şirketler bölümü, sık kullanılan bilgi ve hizmetler ile başlamakta üç alt bölüme ayrılmaktadır. Bunlar şirket kurma, şirket hayatı ve askıya alma-son verme bölümleridir. Her bölümde ticari şirketlerin o aşamada ihtiyaç duyduğu bilgi ve e-servisler sıralanmaktadır. Yardım bölümünde ziyaretçilere web sitesi hakkında bilgiler verilmekte, ziyaretçilerin istedikleri bilgi ve servislere nasıl ulaşacakları açıklanmaktadır. Ayrıca ana sayfada alfabetik sıralanan yurttaşlara sunulan servislere, Portekiz Hükümeti'nin web sitesine, meteoroloji ve yol durumuna ait linkler bulunmaktadır. Yine ana sayfada iletişim, sık sorulan sorular, site haritası bulunmakta, site içi arama olanağı sağlanmaktadır.

5.3. Türkiye'de e-Devlet

Bu bölümde ülkemizde e-devletin genel çerçevesi çizilecek ve Türkiye'de e-devlet uygulamaları, genel yönetsel uygulamalar ve projeler, yerel yönetim uygulamaları ve projeler başlıklarıyla incelenecektir.

5.3.1. Genel Çerçeve

Devlet kendi işleyişi içerisinde büyük miktarda bilgiyi üretebilme yeteneğinde ve kapasitesindedir. Ortaya çıkış amacına paralel olarak devlet, mevcudiyetinin temel nedeni olan yurttaş hizmet yaklaşımı çerçevesinde, kendisine coğrafi, anayasal ve duygusal bağlarla bağlı olan yurttaşlarının yaşamlarını kolaylaştırmalı, ekonomik ve sosyal refahın artması ve yaygınlaşması için gerekli ortamı hazırlamalıdır. Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ölçütü bakımından; bilgiyi üretme, bilgi stokunu artırma ve paylaşma yeteneğinin bazı durumlarda sanayileşme ve üretim yeteneğine tercih edildiği günümüzde, toplumsal refahının ancak bilgi üretimi ve paylaşımı yoluyla artırılabilceği düşüncesi giderek hakim olmaktadır.

Bu bölümde, ülkemizdeki çeşitli kamu birimlerinin gerçekleştirdikleri çalışmalar ve bu konudaki hazırlıklar özetlenecektir. Söz konusu çalışmalar başlangıç açısından olumlu görülmeyle birlikte, Türkiye'de halen uygulanmakta olan çevrimiçi kamu hizmeti sunumunun gerçek anlamda e-devlet uygulamaları çerçevesinde açıklanamayacağı açıktır. Kamu birimlerinin çabaları bireyseldir ve genellikle tek taraflı bilgi aktarımı şeklindedir. İçerik olarak zengin olan ve "hizmet sunumu-yurttaş talebi" ilişkisini karşılıklı olarak kuran az sayıda örnek vardır. Halihazırda, Türk kamu yönetimi sistemi içerisinde yer alan başlıca kurumlar bir internet web sayfasına sahip bulunmaktadır. Ancak, sunulan hizmetler genellikle kurumun faaliyet alanı ve bununla ilgili diğer konularda bilgi verme amacına yöneliktir. Bunun dışında interaktif hizmet veren kurumlar parmakla sayılacak kadar azdır. Backus tarafından geliştirilen e-devlet olgunlaşma aşamaları içinde Türkiye'deki uygulamalar birinci aşama olan "bilgi aşaması"ndadır. Uygulamada çok az kurum göreceli olarak bilgi aşamasını tamamlayıp "etkileşim aşamasına" ya da "işlem aşaması"na geçebilmiştir. Bu uygulamalar aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

Türkiye'de e-devlet çalışmaları uzun zaman boyunca kamu kurumlarının bireysel inisiyatifleri düzeyinde kalmıştır. Ancak, 15-16 Haziran 2001'de Göteborg'da yapılan Avrupa Birliği liderler zirvesinde Türkiye de "e-Avrupa+" Eylem

Planı'na imza atmış ve daha sonra Başbakanlık koordinasyonunda "e-Türkiye" çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmaların temel hedefi bilgi toplumunun temel altyapısını oluşturma çabaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin, internetin daha hızlı ve ucuz bir hale getirilerek internet kullanımının arttırılması ve insan kaynaklarına yatırım yapılması çalışmaları bunlar arasındadır.

1998 yılında yayınlanan bir Başbakanlık genelgesiyle gerek e-Avrupa+ gerekse e-Türkiye çalışmaları doğrultusunda e-devlete geçiş vizyonunu oluşturmak amacıyla KamuNet Teknik Kurulu oluşturulmuş ve bu kurul 28 Şubat 2002 tarihinde yeni bir örgüt yapısıyla göreve başlamıştır. KamuNet Teknik Kurulunun önemli görevlerinden başlıcası bilgi toplumuna geçiş sürecinde BT'nin olanaklarından yararlanarak devletin etkin, şeffaf, güvenli, hızlı ve kesintisiz hizmet sunacak kurumların sanal ortama taşınmasını sağlamak ve devlet ile yurttaş arasındaki ilişkileri elektronik ortamda yürütmek için elektronik bir devlet portalını oluşturmaktır (DPT, 2002).

Yapılan bu çalışmalara rağmen yine de, bu alanda ülkemizde tam bir koordinasyon birliği sağlanmış gözükmemektedir. Bir tarafta bazı kamu kurumları e-devlet uygulamalarını üst düzeyde uygularken, diğer bazı kamu kurumlarınınsa ellerinde yeterli bilişim teknolojisi olanakları bulunmamaktadır. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu, Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu, İnternet Kurulu, KamuNet Üst Kurulu gibi farklı kurulların birbirine benzeşen tipte işlerle görevli kılınması koordinasyonu zorlaştıracak bir potansiyele sahiptir.

Bilgi altyapısı, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerle doğrudan bir ilişkiye sahiptir. Özellikle, yakın dönemde başlayan küreselleşme akımları, toplumsal yaşamı da etkilemiş ve ülkeleri bilim ve teknolojiyi ekonomik ve sosyal faydaya dönüştürebilme yeteneklerini sonuna kadar zorlamaya itmiştir. Bu yeteneğin geliştirilmesi için eldeki en uygun araç, bilgisayarlar ve haberleşme-iletişim kanalları ile bunların bir bileşimi olan ağ teknolojilerinden oluşan "bilişim teknolojileri"dir. Söz konusu teknolojilerin yoğun kullanımı ile kendini gösteren bilgi çağı, öncelikle özel kesimi içine almış ve giderek kamu kesimine ulaşmıştır. 1983 yılında kurulan Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun (BTYK) 1997 Ağustos'unda aldığı kararların 3'ü doğrudan doğruya bilgi altyapısının kurulmasına ilişkindir:

- 1) Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planının (TUENA) hazırlanması,
- 2) Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezinin (ULAKBİM) kurulması,
- 3) Elektronik Ticaret Ağı kurulması.

Bu kararlar arasında, e-devlet yaklaşımı açısından üzerinde en çok durulması gerekeni, Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planının hazırlanması ve buna bağlı olarak ortaya çıkacak oluşumlar konusunda alınan karardır. Karar metninde yer alan ifadeler, bilgi çağına girmekte olan bir Türkiye'yi anlatmaktadır. Karar, esas itibarıyla 1995 yılında başlatılan Bilim ve Teknolojide Atılım Projesine ilişkin çalışmanın geldiği noktayı da işaret etmektedir. Çalışma, Ulaştırma Bakanlığının koordinatörlüğünde ve TÜBİTAK'ın sekreterliğinde yürütülmüştür. Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı, e-devlet yapılanmasına geçiş konusunda bir politika içeren ilk resmi belge niteliğindedir. Aynı belgede, kamu hizmetlerinin uzaktan hızlı erişimle yürütülmesi için gerekli hazırlıkların "KamuNet" Projesi ile yürütülmesi de öngörülmekte ve içeriği açıkça belirtilmese de "uzaktan erişimli kamu hizmetleri"nden bahsedilmektedir.

BTYK'nın 1997 yılında almış olduğu kararlar doğrultusunda başlatılan çalışmaların sonuçları ve Kurul'un 1998 yılında yapılan toplantısı neticesinde kabul edilen raporda kamu sistemi içerisinde kurulacak "bilgi anayolu" kavramından ilk kez bahsedilmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte, daha önceki raporda içeriği belirtilmeyen KamuNet Projesinin kapsamı da ortaya çıkmaktadır. Rapora göre; hem

söz konusu Proje, hem de bilgi anayolu kavramıyla öncelikle kamu kurumlarının kendi içlerinde ve birbirleriyle ağ teknolojisi aracılığıyla iletişim kurmaları amaçlanmaktadır. Raporda ayrıca, kamu hizmetlerinden yararlanacak bireyler ile olan ilişkileri elektronik ortamda yürütmek için bu ağ sistemleri ile internet arasında belirli noktalarda bağlantılar sağlanabileceğinden de bahsedilmektedir.

Anlaşılabileceği gibi, BTYK Kararlar seti iyi niyetle ve ileri görüşlülükle hazırlanmış, yol gösterici kararlardır. BTYK tarafından alınan kararlar e-devlet kavramına yaklaşma açısından alınan ilk resmi kararlar seti olması yönüyle büyük öneme sahiptir. TUENA Raporu da kamu hizmetlerinin elektronik ortamlarda yürütülmesi hususunda çalışmaların yer aldığı ilk resmi rapor olması açısından önemlidir. Bu çerçevede oluşturulan TUENA Raporu, Türkiye bilgi altyapısının mevcut durumunun belirlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla geniş bir yelpazeyi kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Raporda, kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulmasına, yani raporun kendi deyişimiyle “kamunun enformatizasyonuna” ilişkin hususlara yer verilmiş ve konu daha çok teknik bazda ele alınmıştır.

Diğer taraftan, yine BTYK kararları çerçevesinde yayımlanan 1998/13 no’lu Başbakanlık Genelgesi ile KamuNet Üst Kurulu kurulmuştur. Söz konusu Kurul tarafından koordine edilen çalışmalar içeren Mayıs 2000 tarihli “Ulusal Bilgi Sistemi Raporu”, başlıca kamu birimlerinin birbirlerine ağ teknolojisi yardımıyla bağlanarak hizmetlerin elektronik ortamda yürütülmesine ilişkindir. Raporda, kamu hizmetlerinin bu şekilde yürütülmesi için kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasının gerekli olduğuna da değinilmekte ve idari, mevzuat ve personel yapılanmasının nasıl olması gerektiği kısaca anlatılmaktadır. Bu yapılanmalarla birlikte elektronik yönetimin oluşturulacağı vurgulanmakta ve kamu birimlerinin bilişim sistemlerinin birlikte çalışacağı bütüne de “Ulusal Kamu Bilgisayar Ağı (KamuNet)” adı verilmektedir. KamuNet çerçevesinde, Başbakanlık Yönetim Bilişim Sistemi (BYBS) yardımıyla kamu birimleri arasındaki iletişim ve yazışmaların e-posta ile yapılması öngörülmektedir. Projede kapsanması öngörülen diğer konulardan bazıları ise şunlardır (Başbakanlık, 2000:1-8):

- 1) Mevzuat Bilgi Bankası kurulması,
- 2) Kamu kurumlarının yazışma ve dosyalama sisteminin oluşturulması,
- 3) Hükümet faaliyetlerinin internet ortamında izlenmesi,
- 4) Elektronik başvuru ve takibinin yapılması,
- 5) Kamu bilgisayar kullanım durumunun izlenmesi,
- 6) Kamu yazılım merkezinin kurulması,
- 7) Kamu kurumlarında “yurttaş sayfası” oluşturulması,
- 8) Kamu kurumlarının yeniden yapılanma faaliyetlerinin izlenmesi,
- 9) Evrak akış ve takibinin internet üzerinden yapılması.

Raporda, sistemin sağlayacağı temel faydaların; yurttaşa daha hızlı, kapsamlı ve kaliteli hizmet verilmesi, hükümete bilgiye dayalı destek sağlanması ve kamu kurumlarının yeniden yapılanması için temel oluşturulması olduğu belirtilmektedir.

TÜBİTAK tarafından 2000 yılı “Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanımı” (BTYKA) Araştırmasının bulguları, görece eski bir çalışma olmasına rağmen, Türkiye’nin BT bakımından mevcut durumuna ilişkin bir fikir verebilir.

İnternet erişiminde en önemli unsurların başında gelen “sabit telefon hizmetlerinden” yararlananların oranının %86,9 olarak belirtildiği araştırma raporunda, bu hizmetten yararlanma oranının 1997 yılına oranla %5.1 oranında artış gösterdiği kaydedilmektedir.

Bilgisayar kullanımına bakıldığında ise Türkiye’de bilgisayar sahipliği oranının %12.3 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 1997 yılında yapılan araştırmada

bilgisayar sahipliği %6.5 olarak belirlenmiş, 3 yılda bilgisayar sahipliğinin yaklaşık 2 kat artış kaydettiği görülmüştür. Evinde bilgisayarı olan hanelerin %84.5'i internet konusunda bilgi sahibi olduklarını, %15'i interneti duyduklarını ancak bilgi sahibi olmadıklarını, %0.4'ü ise internetin adını bile duymadıklarını bildirmişlerdir. Evinde internet bağlantısı olan bilgisayar sahiplerinin oranı sadece %7'dir. Bununla beraber, 1997 yılı verileriyle karşılaştırıldığında bu oranın hiç de küçümsenmeyecek bir artışa denk düştüğü görülmektedir. 1997 yılında yapılan araştırmada bilgisayar sahipliği %6.5, internet kullanımı ise %1.2 oranındayken, 3 yıl içinde bilgisayar sahipliğinin 2 kat, internet kullanıcılarının ise 6 kat artış gösterdiği anlaşılmaktadır. İnternet kullanıcılarının %51'i internet bağlantılarından "kısmen memnun" olduklarını, %31'i "çok memnun" olduklarını, %18'i ise "memnun olmadıklarını" belirtmişlerdir. Evdeki internet bağlantısının öncelikli olarak hangi amaçla kullanıldığı sorusuna verilen ilk öncelik yanıtlarında kullanıcıların %23'ü e-posta kullanmak amacıyla, %22.3'ü merak ettiği konularda bilgi edinmek için, %16.5'i ise arkadaşlarıyla sohbet etmek amacıyla kullandıklarını belirtmektedirler (TUBİTAK-BİLTEN, 2001).

Taylor Nelson Sofres (TNS) araştırma şirketinin 27 ülkeyi kapsayan 2001 tarihli bir araştırmasının bulguları da, Türkiye'nin e-devlet uygulamaları bakımından mevcut durumunu karşılaştırmalı bir biçimde konumlamaktadır.

2001 yılında Türkiye'de devlet kurumlarına ulaşmak için e-devleti kullananların oranı %3'tür. Oysa Norveç'te bu oran %53'e ulaşmaktadır ve 27 ülke içinde e-devletin kullanım oranının en düşük seyrettiği ülke Türkiye'dir. Türkiye'de e-devlet kullanımının %2'sini bilgi arama, %1'ini ise yükleme (download) oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına alınan 27 ülke ortalamasında ise bilgi arama oranı %20'ye ulaşmaktadır. Örneğin Norveç'te %41, Danimarka'da %39, Finlandiya'da %37, Kanada'da %36 oranında "bilgi arama" işlemi yapılmaktadır (TNS, 2002:7).

TNS araştırması, Türkiyeli kullanıcıların devlete internet aracılığıyla bilgi aktarmayı "güvenilir" bulmadıklarını ortaya koymaktadır. İnternet yoluyla devlete bilgi aktarımını güvenilir bulanların oranı %21, güvenilmez bulanların oranı ise %49 olarak saptanmaktadır.

TÜBİTAK ve TNS araştırmaları karşılaştırıldığında bir takım çelişen bulguların da bulunduğu görülmektedir. Örneğin TÜBİTAK araştırması, internet kullanıcılarının son 3 yılda 6 kat artış gösterdiğini ileri sürerken, TNS araştırmasında 2001 yılında bir önceki yıla oranla 2 puanlık bir gerileme kaydedilmiştir. Araştırmaya göre Türkiye'de internet kullanım oranı 2000 yılında %18 olarak gerçekleşirken, 2001 yılında %16'ya gerilemiştir.

TNS'nin 2002 yılının sonunda yenilediği araştırma sonuçlarında, ülkemizin e-devlet konusunda 2001 verilerine göre gözle görülür bir ilerleme sağladığı görülmektedir. 2001 yılındaki araştırmanın kapsamını oluşturan kişilerin %3'ü e-devlet hizmetlerinden yararlanırken bu rakam 2002'de %13'e yükselmiştir. e-Devlet hizmetlerinden yararlanan %13'lük oranın e-devletin olgunluk aşamaları olarak belirlediğimiz bilgi arama-sorgulama, etkileşim ve işlem aşamalarındaki oransal durumuna bakıldığında 2001 yılına göre büyük bir değişikliğin yaşanmadığı görülmektedir. Çünkü e-devlet hizmetlerinden yararlanan %13'lük kullanıcı kesiminin %12'yi temsil eden bölümü bilgi arama %1'lik kesimi ise etkileşim ve işlem yapma aşamalarında bir kullanım göstermektedir.

Raporda, e-devlet hizmetlerini kullananlar gelir ve eğitim düzeyleri bakımından bir sınıflandırılmaya tabi tutularak belirli saptamalarda bulunmaktadır. e-Devlet hizmetlerini bilgi arama amaçlı olarak kullananların oranı yüksek öğrenim görmüş kişilerin oluşturduğu grup içinde %31 düzeyindedir. Bu oran orta öğrenim ve ilk öğrenim görmüş kişilerin oluşturdukları gruplar içinde giderek düşen bir seyir izlemektedir. Aynı seyrin belirgin bir

biçimde gelir düzeyi yüksek kişilerin oluşturduğu gruplardan gelir düzeyi orta ve düşük kişilerin oluşturduğu gruplara doğru yaşandığı da gözlemlenmektedir. Tüm bu veriler ülkemizdeki dijital uçurum hakkında ipucu vermesi açısından anlamlıdır. Bunun yanı sıra geliştirilen e-devlet hizmetlerinin toplumun çok büyük bir kesimine ne kadar uzak ve yabancı olduğu da istatistiklerden çıkarılabilecek bir diğer sonuçtur.

Taylor Nelson Sofres'in 2002 araştırmasından son olarak aktaracağımız konu ise, ülkemizin de içinde bulunduğu 31 ülkeyi çevrimiçi e-devlet hizmetlerinin kullanım oranı açısından konumlayan saptamasıdır. 31 ülkede yapılan araştırma sonuçlarından elde edilen veriler ışığında çevrimiçi kamu hizmetlerini kullananların ülke ortalaması nüfusun %30'u olarak belirlenmektedir. Ülkemiz açısından ortaya konulan %13'lük ülke ortalaması da bu oranın hayli altında kalmaktadır. Bu oran aynı zamanda 31 ülke içersinde Türkiye'nin 22. sırada yer aldığını belirtmektedir (TNS, 2002:3).

BM tarafından yapılan bir araştırmada, Türkiye'nin e-devlet kapasitesi açısından 190 üye devlet içerisinde (yetersiz, minimum, orta düzey ve yüksek kategorileri arasında) "orta düzeyde e-devlet" uygulayan ülkeler arasında yer almakta olduğu tespit edilmiştir (UN/ASPA, 2002).

Uçkan, araştırma sonucunda Türkiye açısından ortaya konulan %13'lük ülke ortalamasının gerçekçi olmaktan uzak olduğunu iddia etmektedir. Çünkü 70 milyon insanın yaşadığı, internet kullanıcı sayısının sağlıklı olarak bilinmediği ancak en iyi tahminlerle 8-10 milyon kişi olarak saptanabildiği bir ülkede 9 milyon insanın çevrimiçi kamu hizmetlerinden yararlandığını düşünmek büyük bir iyimserlik olur. Ayrıca araştırmanın bulguları konuya kullanıcı trendleri açısından baktığından, genel bir karşılaştırma yanılgısına yol açabilecek tehlikeleri de barındırmaktadır. Çünkü, BT'nin içselleştirilmiş olarak kullanıldığı ülkelerdeki erişim olanaklarıyla Türkiye'deki olanaklar kıyaslanamayacak ölçüde eşitsizdir. Bunun yanı sıra, kullanıcı trendlerinin karşılaştırmasında Türkiyeli kullanıcılar aleyhine biçimlenen göstergeler, ülkemiz kullanıcılarının basiretsizliğinden değil, olsa olsa, e-devlet uygulamalarını bir türlü gerektiği gibi oluşturamayan zihniyetten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu sonuçlar, ülkemiz kullanıcılarını değil, Türkiye'de e-devlet modelinin içinde bulunduğu durumu göstermektedir (Uçkan, 2003:287).

Kamu kesiminde bu hazırlıklar ve proje çalışmaları sürdürülürken, diğer taraftan, yurttaşların bu konuda kamudan beklentilerinin de bilinmesinde büyük yarar vardır. Daha önce de belirtildiği gibi, ideal bir devlet anlayışının ve bunun BT yardımıyla gerçekleşen bir uzantısı olan e-devlet yaklaşımının hareket noktası yurttaşların hizmet taleplerine en iyi şekilde cevap vermektir.

Ülkemiz yurttaşları arasında yapılan ve 1997 yılı bilgilerini içeren bir anket çalışmasında katılımcılara sorulan ve kurulacak olan ulusal bilgi sistemi üzerinde taleplerinin öncelikle hangi hizmetlerde yoğunlaşacağını belirlenmesine yönelik soruya verilen yanıtlara göre ilk beş hizmet şöyle sıralanmaktadır (TUENA, 1998:17):

- 1) Dönemsel olarak ödenmesi gereken telefon, su, gaz, vergi vb. ile ilgili işlemleri yapmak,
- 2) Dilekçe vermek ve cevap almak,
- 3) Rezervasyon yaptırmak, bilet vs. almak,
- 4) Bilgi alış-verişinde bulunmak; film, müzik, sanatsal etkinliklere erişim,
- 5) Tartışmalara, oylamalara katılmak.

Anket sonuçları göstermektedir ki, Türkiye'de de yurttaşların talepleri diğer ülkelerdekine benzer şekilde gerçekleşmektedir. Yukarıda sayılan öncelikli hizmetler, yurttaşlar ile kamu birimlerinin en çok karşı karşıya geldikleri hizmet safhalarını içermektedir. Dolayısıyla, elektronik devlet uygulamasına geçilirken söz konusu taleplerin öncelikle karşılanmasına yönelik hazırlıklar öngörülmelidir.

Yukarıda sayılan önceliklerden ilki ve üçüncüsü değer ve güçlük derecesi en yüksek olan çevrimiçi işlemleri, ikinci ve dördüncü sıradakiler ise karşılıklı iletişim işlemlerini kapsamaktadır. Beşinci sırada yer alan tartışma ve oylamalara katılım ise e-devletin en son geline noktasını yani "e-demokrasi" olarak kavramlaştırılan, demokratik katılımcı sistemin elektronik uygulamasını içermektedir.

Sonuç olarak, e-devlet uygulaması, geleneksel devletin içerisinde ve onun üzerine inşa edilmektedir. Kamu yönetimi içerisindeki mevcut kurumlar, e-devlete geçildiğinde iş görme yöntemleri değişse de yine benzer fonksiyonları yürütmektedir. Aradaki fark, hizmet sunumundaki yeni yaklaşımlardan ve hizmeti sunarken kullanılan araçlarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye gibi e-devlet uygulamasına geçme düşüncesinde olan bir ülkenin kamu yönetimi sistemi içinde yer alan mevcut kurumlarının öncelikle taşıdıkları hizmet sorumlulukları ve görevleri çerçevesinde BT'yi kullanma kapasiteleri artırılmalıdır. Hazırlık safhasında ise her bir kurum, belirli teknik, idari norm ve standartlar ile yasalar çerçevesinde halihazırda sunduğu hizmetlerin kalitesinin nasıl artırılabilir, nasıl yurttaş-merkezli hale getirilebileceği, bunun için ne kadar kaynak gerekeceği konularında ön çalışma yapmalıdır. Hazırlıklara daha önce başlayan ülkelerin deneyimleri bu konuda büyük ölçüde yol göstericidir.

Yukarıda anlatılan hazırlıklar ve çalışmalar ışığında bu aşamada, Türkiye'de e-devlet uygulamaları açısından öncelikle yapılması gerekenler şunlardır (İnce, 2001:83-84; Balcı, 2003:273-274; Başbakanlık, 2002: 239-241):

Mutlaka lider inisiyatifi ile harekete geçilmelidir. Genel bir politika oluşturulmalı, buna uygun stratejiler geliştirilmeli, uygulamaların belirlenen ilkelere ve standartlara uygun olmasına dikkat edilmelidir. BTYK türü yapılarda alınan kararlarda ısrarlı, teşvik edici ve ödüllendirici (en iyi uygulamaların ödüllendirilmesi gibi) olunmalıdır. Ancak, uygulamanın koordinasyonu ve izlenmesi daha esnek ve dinamik çalışabilir bir yapı içerisinde sürdürülmelidir.

Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) Projesi gibi kamu uygulamaları açısından temel teşkil edecek projeler süratle sonuçlandırılmalı ve güncellenmelidir.

Mutlaka yurttaş-merkezli uygulama yapılmalıdır. Bunun için, yukarıdaki anketi de içeren çalışmalara dönemsel olarak devam edilmeli, kamu bilgilerinin paylaşımı konusunda esnek olunmalı, yapılacak harcamalar konusunda yurttaş desteği mümkün olduğunca alınmalıdır.

Mutlaka belirli bir finansal kaynak ayrılmalı, projeler, harcamalar ve gerçekleştirmeler belirli bir merkezden koordine edilmeli ve dikkatle izlenmelidir. Bu konudaki çalışmalar, bir kurumun bilgi işlem merkezi tarafından değil, bu konuda deneyimli bir kurum tarafından (Devlet Planlama Teşkilatı gibi) koordine ve takip edilmelidir.

Her kurum, kendi bünyesinde ve kendi görev ve yetkileri çerçevesinde e-devlet uygulamalarına uygun olan alanları belirlemeli ve bu konuda çalışmaları başlatmalıdır.

Mutlaka özel kesimden destek alınmalıdır. Kamu kaynakları yerine, özel sektör kaynaklarının harekete geçirilmesi ve uygulamaların kamu maliyesi üzerindeki yükünün hafifletilmesi hususu gözetilmelidir.

Kişisel bilgilerin elektronik ortamda güvenliğinin sağlanması, gelişen BT'ye eşlik edecek biçimde gerekli mevzuat değişikliğinin sağlanması gerekmektedir.

5.3.2. Türkiye'de e-Devlet Uygulamaları

Bu bölümde Türkiye'deki e-devlet uygulamaları hakkında bilgi verilecek, genel yönetsel uygulamalar ile yerel yönetim uygulamaları üzerinde durulacaktır. Genel yönetsel uygulamalar bakımından, ülkemizde e-kurum düzeyinde yapılan çalışmalardan

MERNİS, Vergi Daireleri Otomasyon Projesi (VEDOP) ve SSK e-bildirge örnekleri ele alınacaktır.

Çizelge 5.3. Türkiye’de e-Devlet Projeleri

	Proje Adı	İlgili Kamu Kurumu
1	Afet Bilgi Sistemi (ABIS)	Afet İşleri Gn. Md.
2	Bağ-Kur Projesi	Bağ-kur Gn. Md.
3	Mevzuat Bilgi Sistemi	Başbakanlık
4	Resmi Gazete Bilgi Sistemi	
5	Kurum-Kuruluş Kodlamaları Bilgi Sistemi	
6	Arşiv Otomasyon Projesi	
7	E-Türkiye Koordinasyonu	
8	Yalova Belediyesi e-Devlet Uygulamaları	
9	Türk Boğazları Gemi Trafik Yönetim Ve Bilgi Sistemi	Denizcilik Müs.
10	Konsolosluk İşlemleri Otomasyon Projesi	Dışişleri Bak.
11	Yazışma ve Arşiv Otomasyonu Projesi	
12	Bilgi Bankası Projesi	Doğal Afet Sigortaları Kr.
13	DASK Bilişim Sistemleri Projesi	
14	Otomatik Parmak İzi Teşhis Sistemi (AFİS)	Emniyet Gn. Md.
15	Asayiş Projeleri	
16	PolNet Projesi	
17	Trafik Bilgi Sistemi	
18	Gümrük İdaresi Modernizasyon Projesi (GİMOP)	Gümrük Müs.
19	GÜMSİS	
20	İşsizlik Sigortası Uygulama Sistemi	Türkiye İş Kr.
21	İşgücü Piyasası Bilgi Sistemi	MTA Gn. Md.
22	Türkiye Jeoloji Veri Tabanı	
23	METOP	Maliye Bak.
24	GELNET Projesi	
25	VEDOP Projesi	
26	Milli Emlak Otomasyon Projesi (MEOP)	
27	Saymanlık Otomasyon Sistemi	
28	MEB-NET	Milli Eğitim Bak.
29	İLSİS	
30	MEBSİS	SSK
31	E-Sigorta SSK Projesi	
32	Tapu Kadastro Bilgi Sistemi (TAKBİS)	Tapu ve Kadastro Gn. Md.
33	Tarım-NET	Tarım ve Köyişleri Bak.
34	MIS Projesi	
35	TAP Projesi	
36	TUYAP Projesi	
37	Elektronik Fon Transfer Sistemi (EFT)	Merkez Bankası
38	Elektronik Menkul Kıymet Transfer Sistemi (EMKT)	
39	Elektronik Veri Aktarım Sistemi (EVAS)	
40	Coğrafi Bilgi Sistemleri Projesi	Orman Bak.
41	TSİM Projesi	Sağlık Bak.
42	ÇKYM Projesi	
43	HBS Projesi	
44	MERNİS Projesi	İçişleri Bak.
45	İLEMOD Projesi	Sanayi Bak.
46	Elektronik Ticaret Projesi	
47	KOSBİTOP	
48	KOBİ-NET	KOSGEB
49	Yol Bilgi Ağı TCK Projesi	Karayolları Gn. Md.
50	TURİZM-NET Projesi	Turizm Bak.
51	TURSAB Projesi	
52	Yurtdışı Büroları Otomasyon Projesi	
53	Rezervasyon ve OMIS Projesi	TCDD Gn. Md.
54	CTC	TÜBİTAK-BİLTEN
55	Elektronik Ticaret Stratejik Odak Noktası Projesi (ETSOP)	
56	Adli Sicil Projesi	Adli Sicil Gn. Md.
57	Elektronik Bilet Projesi	THY Gn. Md.

Kaynak: İnce, 2001:76-78, TBD, 2002: 7-82

Yerel yönetim uygulamalarıyla ilgili bölümde, merkezi yönetim içinde yürütülen bir proje olmasına rağmen tüm yerel yönetim birimlerinin etkileşime girebileceği bir portalın yaratılması amacını taşıması bakımından Yerel-Net projesi de ele alınacaktır. Ayrıca, kendisine bilişim kenti olma vizyonunu biçen Yalova Belediyesi, üzerinde durulacak konular arasındadır.

Türkiye’de TUENA ve KamuNet dışında, bazı kamu kurumları tarafından kendi hizmetleri ile ilgili olarak başlatılan ve çeşitli safhalara ulaşmış olan projeler de mevcuttur. İnce, kamu kurumları tarafından yürütülen e-devlet projelerinin sayısını yaptığı ayrıntılı araştırma ile 47 olarak ifade etmektedir (İnce, 2001:76). Kamu kurumlarının web sitelerinin yapımı ve küçük bazı projeler dışarıda tutularak yapılan araştırmada şu an yürütülmekte olan e-devlet proje sayısı 57 olarak tespit edilmiştir. Yürütülen e-devlet projelerinin sayısının ve içeriğinin tespitinin zorluğu, projelerin tamamının tek yetkili bir kurum tarafından yürütülmemesidir.

İnce, devlet teşkilatı içerisinde yer alan 158 kamu kurum ve kuruluşundan Kasım 2000 itibarıyla internet ortamında erişilebilir olanların web adresleri ve site içeriklerinden kamu web sitelerinin hangi aşamada (bilgi, etkileşim, işlem, dönüşüm) olduğunu analiz etmeye çalışmıştır. Aşağıda verilen analizin özet çizelgesi kamu web sitelerinin genellikle bilgi aşamasında olduğunu, ancak bazılarının etkileşim-işlem aşamasında olduğunu göstermektedir. Çizelge 5.4. incelendiğinde, erişilebilir durumda olan kamu web sitelerinin yoğun olarak ilgili kurumun görev, teşkilat yapısı ve hizmetlerine ilişkin bilgi vermeye yönelik olduğu görülmektedir. Bu sitelerin hemen hepsi en azından e-posta uygulamasına sahip olduğundan karşılıklı iletişime olanak sağladıkları kabul edilmiştir. Sitelerden pek azı da elektronik ortamda hazırlanmış resmi nitelikte formlar ile bilgi alışverişine ya da ödeme gerektiren hallerde ödemenin yapılabilmesine imkan tanımaktadır.

Çizelge 5.4.’deki kısaltmalardan B, hizmetin tek yönlü bilgi vermeye yönelik olduğunu; İ, karşılıklı iletişime olanak sağladığını (elektronik posta uygulaması olan adresler de bu kapsama dahildir); T, resmi belge niteliğinde bilgi alışverişini yapılabildiğini (formları elektronik ortamda sağlayanlar da dahil edilmiştir); H, kurumun web sitesinin hazırlandığını; Y, kurumun web sitesinin bulunmadığını ifade etmektedir.

Çizelge 5.4. Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Web Sayfası Adresleri ve İçerik Değerlendirmesi

Kod	Sınıflandırma	Sayı	Erişilebilen Kurumların Yüzdesi	Genel Toplamın Yüzdesi
B	Sadece bilgi vermeye yönelik	4	4,0	2,5
B,İ	Karşılıklı iletişime imkan	81	74,5	51,0
B,İ,T	Elektronik belge sunabilenler	24	21,5	15,0
Erişilebilen Kuramlar Toplamı		109	%100	% 68,5
H	Hazırlık aşamasında olanlar	4		2,5
S	Web sayfaları sorunlu olanlar	7		4,5
Y	Web sayfası bulunmayanlar	38		24,5
Genel Toplam		158		% 31,5

Kaynak: İnce, 2001:90

Çizelgede yer alan sınıflandırma, oluşturulan gruplar bir önceki grubun ait olduğu sınıflandırma niteliklerine sahip olduğu anlayışıyla hazırlanmıştır. Bir başka ifade ile; "B,İ" sınıflandırması hem bilgi veren hem de karşılıklı iletişime imkan

sağlayan kurumlar; "B,İ,T" ise bu özelliklere ek olarak elektronik belge de sunabilen kurumları ifade etmektedir.

Her şeyden önce, çizelgeye dahil edilen 158 kurumun yaklaşık olarak yüzde 75'inin web sayfasına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Erişilebilen web sayfalarının yüzde 4'ünde sadece bilgi verilmekte ve elektronik posta uygulaması dahi sunulmamakta, yüzde 21,5'inde elektronik ortamda belge sunulabilmekte ve elektronik belge sunulabilen 24 kurumdan yalnız 3'ünde (Devlet Malzeme Ofisi, Emlakbank, Vakıfbank) çevrimiçi işlemler yapılabilmektedir. Sadece elektronik posta hizmeti sağlanmasının karşılıklı iletişim için yeterli bir unsur sayılmaması gerektiği düşünülmekle birlikte, Türkiye'de bu alandaki kamu kurumları uygulamaları henüz yeni olduğundan söz konusu kurumlar da "karşılıklı iletişime imkan sağlayanlar" grubunda değerlendirilmiştir. Buna göre, elektronik posta adresleri veren kurumlar da karşılıklı iletişime imkan sağlayanlar grubuna dahil edildiğinde, erişilebilen kurumların %96'sının (B,İ ve B,İ,T) bu grupta yer aldığı görülmektedir. Devlet Bakanlıkları hariç olmak üzere, diğer 18 bakanlıktan (Başbakanlık dahil) sadece Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın kendisine ait bir web sayfası bulunmamaktadır (İnce, 2001:90-91). İnce'nin çalışması Türkiye'deki e-devlet çalışmalarının bir sayısal skala ile ölçülmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak e-devlet uygulamalarında uluslararası standartlar-kriterler de göz önünde tutularak yeni analizlerin yapılması gerekmektedir.

5.3.2.1. Genel Yönetmelik Uygulamalar ve Projeler

Çevrimiçi ortam, devlet hizmetlerinin yürütülmesinde etkinlik ve verimlilik bakımından zengin imkanlar sunmasının yanı sıra, daha katılımcı bir yönetmelik paradigma dönüşümünü de temsil etmektedir. Genel yönetmelik uygulamalar açısından çevrimiçi ortamın temsil ettiği bu dönüşüm, ülkemizde henüz devlet kurumlarının sınırlı bilgi paylaşımında bulundukları bir internet yayıncılığı düzeyindedir. Fiziki ortamda verilen kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması için alınması gereken daha çok yol vardır.

Başlatılan ve planlanan kamu çalışmalarına ve yatırımlarına bakıldığında, Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) ve Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemi (MEBSİS) gibi büyük ve toplumun tamamını ilgilendiren projelerin yanı sıra, kurumların bireysel faaliyet alanlarıyla ilgili olan daha küçük projelerle de karşılaşmaktadır. Örneğin, yurttaşlık bilgilerini içeren bir veri tabanının oluşturulmasına yönelik olan MERNİS projesi, kamunun yürüteceği birçok başka çalışmaya temel oluşturacak, elektronik devlete geçiş aşamasında da temel yapı taşlarından biri olacaktır. Elektronik devlet olarak ifade bulan, kamu hizmetlerine açık ağ üzerinden tek-duraklı-erişim modeline geçişte, genel amaçlı ve büyük ölçekli projelerin yanında söz konusu diğer küçük ölçekli ve doğrudan kurum hizmetlerini ilgilendiren bireysel projeler de büyük öneme sahip olacaklardır. Belirli bir geçiş döneminden sonra, her bir kurumun bünyesinde geliştirilmiş olan bireysel çalışmalar bir araya getirilerek, elektronik ortama taşınmış olan kamu hizmetleri ağ teknolojisi ile tek bir merkeze taşınacak ve elektronik devlet uygulamasına geçiş sağlanacaktır.

Bu bağlamda "kısmen" tamamlanması yaklaşık 30 yıl süren MERNİS projesinden söz etmek yerinde olacaktır. 1972 yılında yürürlüğe giren 1587 sayılı Nüfus Kanunu ile doğan MERNİS Projesi fikri 1976 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından projelendirilerek uygulanması yolunda ilk adım atılmıştır. MERNİS Projesi, tüm yurttaşların kimlik bilgilerinin ortak bir veri tabanında toplanarak, her bir yurttaşın verilecek kimlik numarası ile bu bilgilere erişimin yetkili kurumlarca sağlanması mantığına dayanmaktadır. MERNİS Projesi'nin sadece bir bölümünün bu kadar uzun

süre içinde tamamlanabilmesinin nedeni, projenin çok zor hayata geçirilebilir olması ya da büyük bir kaynağa ihtiyaç duyulması değildir. MERNİS Projesi, siyasal iradenin bilim ve teknoloji yatırımına verdiği önem ve teknoloji öngörüsü bakımından içinde bulunduğu durumu sergileyen acı bir deneyimdir. MERNİS Projesi kapsamında hayatta olan olmayan ayrımı yapılmadan 120 milyon kişiye 11 haneli bir kimlik numarası verilmiştir. Bu kimlik numaralarının büyük bir çoğunluğunun yurttaşlara ulaştırılmamış olmasının yanı sıra, Maliye Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kuruluşları gibi çeşitli kamu yönetim birimlerinin yurttaşlara farklı numaralar vermesi, MERNİS Projesi'nin nihai hedeflerinden biri olan yurttaşların kimlik ve ikametgah bilgileriyle oluşturulacak ortak veri tabanı aracılığıyla bu bilgilerin devlet kurumları arasında paylaşılabilmesi hedefinin de göz ardı edildiğini göstermektedir. Bu durum yürütülen e-devlet projeleri arasındaki koordinasyonsuzluğu da gözler önüne sermektedir. Yetkililer, MERNİS Projesi kapsamında oluşturulan veri tabanındaki bilgilerin devlet kurumları arasında paylaşılması ile ne gibi yararlar elde edileceğini iyimser bir tonla bir bir sayarken, bu paylaşımın nasıl gerçekleşeceği, bundan da önemlisi bireylerin mahremiyetlerinin nasıl korunacağı konusunda herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır. MERNİS Projesi genelinde gözlenen dağınıklık, proje kapsamında verilen kimlik numaralarının büyük bir çoğunluğunun yurttaşlara ulaştırılamaması, her devlet kurumunun bağımsız olarak oluşturduğu veri-tabanı ile bağlantının sağlanabilmesi için ayrı ayrı numaraların verilmesi, elektronik ortamdaki hizmetlerden yurttaşların yararlanabilmesi amacıyla onlardan farklı bilgiler talep edilerek standart bir veritabanının oluşturulmaması, bu veri tabanlarının bağımsız olması nedeniyle kurumlar arası etkileşimin sağlanamaması, bilgi paylaşımının nasıl olacağı hakkındaki kuşku da derinleştirmektedir (Uçkan, 2003:290-291).

Bağ-Kur, Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) ve Emekli Sandığı'nın üyelerine sundukları hizmetler, e-kurum niteliğinde e-devlet uygulamalarına örnek olarak gösterilebilir. Bu kurumların üçü de web siteleri aracılığıyla üyelerine kurumlarının faaliyetleri hakkında kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Bunun yanı sıra bu kurumlarla anlaşmalı olan eczanelerin çevrimiçi ortamdan işlem yapabilecekleri ve kurumla iletişim içine girebilecekleri bir kanal da yaratılmıştır. Emekli Sandığı bünyesinde, eczanelerin, optikçilerin, hastanelerin ve kamu kuruluşlarının çevrimiçi ortamı kullanarak kurumla olan işlemlerini gerçekleştirme imkanının yaratıldığı proje başarılı bir e-devlet hizmeti olarak nitelendirilebilir. Bu proje kapsamında yaratılan ortak veritabanı ile kurumun iletişim içinde olduğu diğer kurumlarla eşzamanlı, etkin ve hızlı bilgi paylaşımı içine girmesi sağlanmıştır. Özellikle SSK'nın, işverenlere internet üzerinden bildirge sunma imkanını sağlayan e-bildirge'yi 2004 yılında hayata geçirmesi büyük önem taşımaktadır. SSK web sitesi üzerinden işverenler ya da onların temsilcileri, çalıştırdıkları işçilere ait bildireleri zaman kaybetmeden çevrimiçi olarak kuruma bildirebilmektedir. Hatta SSK, geniş tanıtım toplantıları ile bildirelerin çevrimiçi ortam dışında kabul etmeyeceğini bildirerek işverenleri BT ile işlem yapmaya zorlamaktadır.

Bir başka önemli proje de, Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülen, 22 il ve 10 ilçe merkezinde bulunan 153 vergi dairesinin ortak bir ağ ile merkeze bağlandığı ve bu vergi dairelerinde verilen hizmetlerin kurum içinde elektronik ortamdan yürütülmesinin sağlandığı Vergi Daireleri Otomasyon Projesi (VEDOP)'tur. VEDOP projesi ile vergi gelirlerinin daha etkin toplanması, vergi dairelerine gelen mükelleflerin işlemlerinin rahat bir ortamda ve daha kısa sürede bitirilmesi ve vergi dairesi personelinin işlemlerini yaparken teknolojik imkanlardan daha çok yararlanması hedeflenmektedir. VEDOP projesi kapsamına alınmış vergi dairelerinde bulunan bilgiler ortak bir veri tabanında toplanarak, bu bilgilerden bir kısmı çevrimiçi ortamda mükelleflerin sorgulamasına açılmıştır. Gelirler Genel Müdürlüğü'nün web

sitesinden erişilebilen İnternet Vergi Dairesi kanalıyla bilgi sorgulamasını yapabilmek için, mükelleflerin VEDOP kapsamındaki vergi dairelerinde kayıtlı mükellef olmaları, Gelirler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan taahhütnameleri imzalayıp Müdürlükçe kendilerine tahsis edilecek kullanıcı kodu ve şifreye sahip olmaları gerekmektedir. VEDOP projesi kapsamında sorgulanacak bilgiler Motorlu Taşıtlar Vergisi, Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi mükelleflerini kapsamaktadır.

Gelirler Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülen çalışmalar yurttaşların kullanımı açısından e-devlet aşamalarının bilgi arama-sorgulama düzeyindedir. Bu düzeyin etkileşim ve işlem aşamalarına doğru gelişmesine uygun bir hukuksal altyapının olmayışı bu projenin önündeki en büyük engeldir. Uygun hukuksal ortam sağlandığında, dünyada en önce ve en hızlı gelişen e-devlet uygulamaları vergi tahsilatına yönelik hizmetlerdir. Elektronik ortamda vergi tahsilatına izin verecek bir biçimde vergi kanunlarında gerekli düzenlemelerin yapılmasıyla VEDOP projesinde de hızlı bir ilerlemenin sağlanacağı açıktır.

5.3.2.2. Yerel Yönetim Uygulamaları ve Projeler

Daha önce e-devlet ve e-demokrasi ile ilgili gelişmelerin genellikle yerel uygulamalarla başladığı belirtilmişti. Gerçekten de yerel yönetimler sahip oldukları ölçek ve esneklik nedeniyle e-devlet ve e-demokrasi projelerinin hayata geçirilmesi bakımından avantajlı bir konuma sahiptir. e-Devlet hizmetlerinin yurttaşların katılımıyla anlam kazanacağı yaklaşımı, yerel yönetimlerin yatay koordinasyonu mümkün kılan yapısı ve doğrudan yurttaşların ihtiyaç ve beklentilerine yönelik hizmet verme işleviyle daha kolay örtüşmektedir. Katılımcı e-yönetişim modellerinin, küçük ölçekli, dolayısıyla doğrudan katılımı kolaylaştıran yerel yönetimler düzeyinde, hantal yapısıyla ihtiyaçlara göre politika belirlemede güçlük çeken merkezi yönetimlere kıyasla daha kolaylıkla uygulanabildiği görülmektedir.

Ülkemizde ise, ne yazık ki, yerel yönetimlerin e-yönetişim modellerini hayata geçirebilecek yeterli esnekliğe sahip olması, yerleşik “devlet kültürü” nedeniyle bir türlü mümkün olamamaktadır. Katı bir merkeziyetçiliğin yerel yönetimleri etkisiz kılması, merkezi yönetimin işlevleri ve yetkileri azaltılarak yerel yönetimlerin kamu hizmetlerinde ve yönetiminde daha etkin kılınmasını sağlayacak kapsamlı yerel yönetim ve kamu yönetimi reformlarının yıllardır dile getirilmesine rağmen bir türlü yapılamaması, e-devlet hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının da önünü tıkamaktadır. Ancak bu olumsuz duruma rağmen, yurttaş talep ve beklentileriyle daha doğrudan bir ilişki içinde olmaları bakımından yerel yönetimlerin e-devlet uygulamalarına giderek artan bir ilgi gösterdikleri görülmektedir (Uçkan, 2003:295).

Burada ele alacağımız ilk örnek olan YerelNet projesi², merkezi yönetsel yapı içinde yer almakla birlikte etki ve kapsam bakımından yerel yönetimleri hedef alması nedeniyle seçilmiştir. YerelNet projesi, İçişleri Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezinin (YYAEM) işbirliği sonucu ortaya çıkmış bir girişimdir. YerelNet projesi, 1998-2001 yıllarında yapılan “Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi” (YERYÖN) araştırması ile 1999-2001 yıllarında yapılan “Yerel Yönetimler İçin Eğitim Malzemesi Geliştirme” (YEREP) araştırması sonucunda ortaya konulan verilerden hareketle gündeme gelmiştir.

² YerelNet projesinin ayrıntıları için bkz. <http://www.yerelnet.org.tr>. Yine YERYÖN ve YEREP araştırmaları ile ilgili ayrıntılar için bkz. <http://195.142.105.10/yyaem/yeryon.php> ve <http://195.142.105.10/yyaem/yerep.php>

YYAEM tarafından yapılan YERYÖN araştırması, Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Yatırım Programlarında yer almış ve genel bütçeden finanse edilmiştir. Araştırma, 20. yüzyılın sonunda Türkiye yerel yönetim sisteminin bulunduğu mevcut durumla ilgili saptamalarla, 21. yüzyıl başında sistemin olması gereken yapısının değerlendirildiği bir belge dizisinden oluşmaktadır. Araştırmanın amacı, kısa dönemde günlük sorunları çözmek üzere fikir ve öneri geliştirmek değil, sistemin yapısal özellikleri ile sorunlarını ortaya koymak ve 21. yüzyılın gereklerini karşılayacak model üzerine fikir geliştirmek olarak belirlenmiştir. Dört yıllık çalışma sürecinde araştırma, yerel yönetimlerin temel hizmet alanlarından hareketle belirlenen modüller kapsamında yürütülmektedir. Bu modüller şunlardır:

- Belediye Personel Modülü
- Su Hizmetleri Yönetimi Modülü
- Yerel Temsil Modülü
- Çöp Hizmetleri Modülü
- Mali Yapı Modülü
- İmar Hizmetleri Modülü
- Zabıta Hizmetleri Modülü
- Eğitim ve Sağlıkta Yerelleşme Sorunu Modülü
- İtfaiye ve Acil Durum Hizmetleri Modülü

Bu çalışmalar kendi içlerinde farklı amaçlara yönelik çözümler sunmasına rağmen, bu çözümlerin yerel yönetim hizmetlerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik stratejilerin geliştirildiği ortak bir bütünleştirici modülle de ortaya konulması hedeflenmiştir. Gerek YERYÖN, gerekse YEREP araştırmaları kapsamında oluşturulması yönünde çalışmalara başlanan YerelNet portalı 2001 yılında faaliyete geçmiştir. Portalın başlangıçtaki hedefi, YERYÖN projesi bulgularının yerel yönetimler düzeyinde geniş bir kesim tarafından paylaşılması ve bulgular dahilinde yerel yönetimlerin politika geliştirme çalışmalarında yardımcı olunmasıdır. İlerleyen aşamalarda portal, yerel yönetimler bünyesinde yapılan ihalelerin duyurulduğu, yerel yönetim birimleri hakkında bilgilere erişilebildiği, yerel yönetim birimlerinin ve yurttaşların birbirleriyle etkileşim içine girebilmesini sağlayan bir platforma dönüşmek yolundadır. Portalın bir özelliği de yerel yönetimlerin ihtiyaç duydukları konularda çevrimiçi danışmanlık ve bilgi paylaşımı imkanlarını kullanıcılara sağlamasıdır. Bu çerçevede İçişleri Bakanlığı ile YYAEM arasında imzalanan protokol ile başlatılan ve YYA-EM tarafından yürütülen Yerel Bilgi Projesi, yerel yönetimlerle ilgili verileri elektronik ortamda toplayarak, politika geliştirme ve karar alma sürecine yardımcı olacak biçimde derlenmesini amaçlamaktadır. Bu projenin Ekim 2002 tarihinde bitirileceği ve bulguların kamuoyuyla paylaşılacağı belirtilmiş olmasına rağmen, henüz projeye ilgili herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır.

YerelNet projesi, yerel yönetimler düzeyinde e-devlet uygulamalarına ve bilgi paylaşım ağlarına yönelik giderek artan talebin bir sonucu olarak da yorumlanabilir, merkeziyetçi anlayışın bu yeni faaliyet alanında da gözetim ve denetim işlevini yerine getirme arzusunun örtük bir yansıması olarak da. Yerel yönetimleri birbirine bağlayan bir ağ projesinin, merkezi yönetimin dışında, doğrudan yerel yönetimlerin bir inisiyatifi olarak ortaya çıkmamış olması Türkiye'nin baskın yönetsel modeliyle ilgili zorunlu bir durumdur. Umarız bir ihtiyaçtan doğan bu proje, gelişimini gerçek sahipleri olan yerel yönetimlerin inisiyatifinde sürdürür (Uçkan, 2003:297).

E-Yalova Projesi'nin başlangıcı, 08-14 Mayıs 1998 tarihlerinde toplanan ve tamamen yerel ve sivil bir inisiyatif girişimi niteliğindeki Yalova Kongresi'ne dayanmaktadır. Bu kongrenin toplanma amacı, geniş katılımlı demokratik bir platformda "21. yüzyılda nasıl bir Yalova?" sorusuna yanıt arama çabasıdır. Bu kongreden iki

önemli karar çıkmıştır: Geniş katılımlı bir Kent Meclisi'nin kurulması ve kentin çevre ye zarar vermeyen hizmet sektöründe gelişimi yönünde stratejiler geliştirilmesi. Kongrenin sonuç bildirgesi ile ayrıca Yazılım İhtisas Organize Sanayi kurulması konusunda görüş birliğine varılmıştır. Kongre'de konumlanan hizmet sektöründe gelişim vizyonu çerçevesinde öncelik bilişime verilmiş ve Yalova'nın bir "bilişim şehri" olması gerektiği belirtilmiştir.

"Yalova Bilişim Şehri Projesi" kapsamında, şehrin kendi imkanları ile yürüttüğü, bilgi ekonomisine uygun teknik altyapının oluşturulması, çalışacak nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi, şehirde bilgi ekonomisi yatırımında bulunacak özel sektör kuruluşlarının teşvik edilmesi gibi, ekonomik kalkınmanın hizmet sektörü odaklı gelişimini sağlayacak bir dizi çalışma başlatılmıştır. Ayrıca belediye, teknik altyapıyı yurttaşlara e-devlet hizmetleri sunabilecek biçimde yenilemeye de başlamıştır. Ancak burada özellikle vurgulanması gereken, Yalovalıların kendi iradeleri ile ortaya koydukları bu projeye sahip çıkmalarıdır. Belediye tarafından sunulan çevrimiçi hizmetlerin benimsenip yoğun olarak kullanılmasının altında tabandan gelen bu hareket ve bilinç yatmaktadır.

Ancak bu temel itici gücü görmezden gelinerek, belki iyi niyetle belki de başarıyla yürüten bir projeyi sahiplenme güdüsüyle, proje, e-Türkiye girişimi kapsamına alınarak Yalova'nın pilot il yapılmasına karar verilmiştir. Bu karar üzerine, kendisi bir koordinasyonsuzluk örneği olan e-Türkiye girişimi bünyesinde "Yalova Pilot İl Projesi" için yürütülecek çalışmaların koordinasyonunu ve yönlendiriciliğini sağlama işlevi, Yalova Valiliği'ne yüklenmiştir (Başbakanlık, 2002:1-2). Yerel otonomiye tanımayan ve bölgesel kalkınmanın ancak yerinden yönetim ilkesiyle sağlanabileceğini göremeyen bir merkeziyetçilik anlayışı, Yalova Şehir Meclisi, bu şehir meclisinin doğrudan demokrasiye yönelik kararları ve Belediye Başkanının kararlı adımları ile biçimlenen Yalova Bilişim Şehri Projesini merkezi yönetime tabi kılmak istemektedir. Oysa Yalova, tabandan tavana doğru gelişen dinamikleriyle bölgesel bir kalkınma projesinin ancak tüm tarafların katılımıyla gerçekleştirilebileceği konusunda devlet için çok yararlı bir örnek oluşturmaktadır. Merkezi yönetimin, bu şekilde başlayan yapılanmayı destekleyip önündeki engelleri kaldırarak yerel yönetimle işbirliği içinde olması gerekirken denetimi eline alma şeklindeki tavrı, siyasal irade tarafından sürekli olarak dile getirilen yerel yönetimlerin kamu yönetiminde etkin kılınması gerektiği söyleminin inandırıcılığına da gölge düşürmektedir (Uçkan, 2003:298).

Kamu kurumlarına ait incelenen web sayfaları genel olarak ele alındığında, mevcut kullanım nitelikleri itibarıyla bunlardan sadece küçük bir kısmının, ilerde geliştirilebilecek bir e-devlet uygulaması açısından uygun olduğu görülmektedir. Gelişmiş bir çok ülkede olduğu gibi, elektronik devlet uygulaması eğer önceden kamu kurumları tarafından geliştirilmiş ve bir süredir kullanılmakta olan elektronik kamu hizmet sunumu sistemi üzerine inşa edilecek ise, kurumların sürekli olarak elektronik hizmet sunumlarını geliştirme yollarını aramaları gerekli görülmektedir. Kurum web sayfasından bilgi sunulması gerekli olmakla birlikte, beklenen hizmet ve sunulan hizmetin nitelikleri açısından hiç bir zaman yeterli değildir. e-Devlet uygulamasından beklenen faydanın en üst düzeyde sağlanabilmesi için kamu kurumlarınca sunulacak hizmetlerin öncelikle belirli bir standartta ve birbiriyle uyumlu olması (teknik ve tasarım birliği), yurttaşlarla karşılıklı iletişime olanak sağlaması (katılımcılık) ve uygun olan her durumda parasal işlemlerin yapılabilmesine ve dilekçe vs. gibi belgelerin iletilmesine imkan tanınması (en üst düzeyde kolaylık ve işin elektronik ortamda başlatılması ve bitirilmesi) gerekmektedir.

İncelenen kamu web sayfaları ve buralarda sunulan kamu hizmetlerinin sunum şekilleri, genel olarak e-devlet uygulamaları açısından yetersiz gibi görülmekle birlikte,

bir çok web sayfasının henüz geliştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Açık ağ üzerinden kamu hizmetlerinin sunumunun zahmetli ve maliyetli bir hazırlık dönemini gerektirdiği ve ülkemizdeki altyapının yetersizliği de göz önüne alındığında, hazırlık sürecinin zaman alacağı düşünülebilir. Kamu kurumlarının hazırlıkları tamamlanmış olsa bile, yasal ve teknolojik altyapının elektronik hizmet sunumu için uygun hale geleceği dönemi beklemek gerekecektir. Bununla birlikte, bugünden yapılan hazırlıklar ve kurumlarca sürdürülen bireysel çabalar, gelecekte ortaya konulacak e-devlet uygulamasının temellerini oluşturacaktır.

5.4. e-Demokrasi Dünyadaki ve Türkiye'deki Uygulamaların Karşılaştırılması

Bu bölümde e-demokrasinin teorik çerçevesi çizilecek, Amerika, İngiltere ülke örnekleriyle, dünyada lokal e-demokrasi uygulamalarına yer verilecektir. Son olarak da Türkiye'de e-demokrasi uygulamaları ortaya konmaya çalışılacaktır.

5.4.1. e-Demokrasi Teorik Çerçeve

Farklı yazarlar dijital demokrasi (digital democracy), sanal demokrasi (virtual democracy) tanımlarını kullansalar da literatürde (özellikle Türkiye'deki literatürde) tercih edilen kavramlaştırma elektronik demokrasidir. Çünkü e-devlet teorisinde tartışıldığı üzere "dijital" tanımlaması için henüz erkendir. Sanal demokrasi kavramlaştırması da BT ve demokrasi ilişkisini sanal mekanla sınırlama ve reel siyasal süreçlerden bağımsız kılma handikaplarına sahiptir. Oysa formu değişse de siber mekandaki siyasal hareketlilikler günlük siyasal süreçlerden bağımsız değildir. Elektronik demokrasi, "geleneksel benzer (analogue) siyasal uygulamaların yerine ikame edilmemekle birlikte, BT kullanılarak zaman, mekan ve diğer fiziksel şartların sınırlaması olmaksızın tüm demokrasi uygulama çabalarının toplamı" (Hacker ve Dijk, 2000:1) olarak tanımlanmaktadır.

e-Demokrasi bilişim teknolojilerinin ve stratejilerinin bölgesel, ulusal ve uluslar arası arenada siyasal ve yönetsel süreçlerde demokratik aktörler tarafından kullanımını temsil eder. e-Demokrasi internet ve diğer iletişim teknolojileri sayesinde bugünün Temsili Demokrasileri'nden kamu siyasalarının belirlenmesinde ve siyasal katılımı daha yoğun ve etkili yurttaş katılımını teklif etmektedir. e-Demokrasi temsilci ve temsil edilen, yöneten ve yönetilen arasındaki demokratik ilişkinin artırılması için yeni dijital teknolojilerin kullanımını ifade eder.

Son yıllarda e-devlet uygulamaları içinde e-demokrasi söyleminin giderek ağırlık kazanmaya başladığı gözlemlenmektedir. Literatürde e-devletin nihai hedefi, e-demokrasi olarak konumlanmaktadır. Bu bağlamda e-devlet modeli birer müşteri olarak görülen yurttaşlara, etkili, verimli ve düşük maliyetli süreçlerle "kaliteli hizmet" sunmak olarak algılanmanın ötesinde, etkin bir yönetim süreci olarak görülmektedir. e-Demokrasi perspektifiyle donatılmış bir e-devlet anlayışı, her bir yurttaş demokratik sürece katılmak için güçlendirilmiş fırsatlar sunmak ve hükümetin temsil ettiği halkın görüş, bilgi ve deneyimlerine ulaşması için en iyi yol olarak sunulmaktadır.

Hükümetlerin e-demokrasiye giderek daha fazla ağırlık vermesi eğiliminde demokrasi krizi olarak da adlandırılan, siyasal sisteme duyulan güvenin azalmasıyla ortaya çıkan meşruiyet krizinin ve bunun sonucu olarak seçimlere ve siyasi faaliyetlere katılımı yaşanan dramatik düşüşün ciddi bir payı olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. ABD ve Avrupa Ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin çoğunda ve giderek gelişmekte olan ülkelerde de, seçimlere katılım oranı hızla düşmektedir. Kamuoyu araştırmaları, yurttaşların hükümetten en önemli beklentilerinin şeffaflık,

hesap verebilirlik ve sorumluluk gibi güvenle ilgili konularda olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yurttaşların siyasal sisteme erişim ve katılım imkanlarının artırılmasının, güven ve meşruiyet krizinin başlıca çözümü olduğu görüşü giderek yaygınlık kazanmaktadır.

e-Demokrasi konusunda gerek girişim düzeyinde gerekse teorik çerçevede gündeme gelen uygulamalar siyasal hayatın kendisi kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Bu uygulamalar: e-oylama, çevrimiçi sohbet ortamları, toplantıların çevrimiçi izlenmesi, toplantılara çevrimiçi katılım, çevrimiçi tartışma ortamları, çevrimiçi protesto ve imza kampanyalarıdır (Uçkan, 2003: 39-40).

1) E-Oylama: e-Demokrasinin en temel hedeflerinden biri e-oylama olarak tanımlanan ve yurttaşların yerel, bölgesel, ulusal ve ulusüstü ölçeklerde, bir çok farklı konuda, internete bağlı kamu sitelerine evlerinden ya da bu amaçla geliştirilmiş kiosk tarzı terminallerden bağlanarak oy kullanmalarının sağlanmasıdır. Bu tarz uygulamalar şimdiden birçok hükümetin programına alınmış ve pilot projeler halinde geliştirilmektedir. Bunların önemli bir kısmı, denetim ve katılım imkanının daha yüksek olduğu yerel ölçekte projeler olsa da, Almanya, İngiltere gibi ülkeler genel seçimlerinde ek bir yöntem olarak interneti kullanacak ilk ülke olmak için yarışmaktadırlar.

2) Çevrimiçi Sohbet Ortamları: Gerek ulusal gerekse yerel ölçekte, yurttaşların seçilmiş temsilcileriyle etkileşime girmelerini sağlayan sohbet odaları bir e-demokrasi uygulamasıdır. İsveç Sosyal Demokrat Partisi sohbet sistemi işlemekte olan en iyi uygulamadır.

3) Toplantıların Çevrimiçi İzlenmesi: Elektronik ortamda görsel-işitsel yayın yoluyla yerel ya da hükümet düzeyinde toplantıların gerçek zamanlı olarak yurttaşlar tarafından izlenebilmesi için geliştirilen sistemler. İskoç Parlamentosu için geliştirilen sistem en iyi örneği teşkil etmektedir.

4) Toplantılara Çevrimiçi Katılım: Yukarıda söz edilen sistemlerin, özellikle encümen toplantıları gibi yerel yönetim düzeyinde, yurttaşların gerçek zamanlı katılımlarına ve görüş bildirmelerine imkan sağlayacak geliştirilmiş biçimler. Daha sonra ayrıntılı bir şekilde incelenecek olan Minnesota e-demokrasi projesi bu konuda en ideal yapı olmayı sürdürmektedir.

5) Çevrimiçi Tartışma Ortamları: Yurttaşların temel politika konularını tartışabilmelerine imkan sağlayan çevrimiçi forum sistemleri. ABD’de yurttaşları seçimlere katılım konusunda duyarlı kılmak amacıyla geliştirilmiş “Web White Blue” kampanyası güzel bir örnektir.

6) Çevrimiçi Protesto ve İmza Kampanyaları: Kamusal hayatı ilgilendiren önemli konularda yurttaşların protesto ve alternatif görüşlerini örgütleyebilecekleri, imza toplayarak hükümetler üzerinde baskı kurabilecekleri çevrimiçi kampanyalar. 2000 yılında İngiltere’de benzin fiyatlarındaki artışı protesto etmek için gerçekleştirilen çevrimiçi kampanya ve ülkemizde 2001 yılında RTÜK yasa tasarısına internetin dahil edilmesini protesto etmek için örgütlenen çevrimiçi kampanya.

Alkan ve Şimşek ise internetin yönetime katılım anlamında getireceği yenilikleri şöyle sıralamaktadır: İnternetin yönetime katılım açısından getireceği yeniliklerin başında, bireye bilgi edinme sürecinde büyük kolaylıklar getirmesidir. Bilindiği gibi zamanında ve doğru bilgiye ulaşma yönetime katılımın önemli unsurlarından birisidir. Çünkü bilgi, iletişim ve siyasal davranış arasındaki önemli bir değişkendir. Öncelikle kişi, siyasal otoritelerin kararlarına internet aracılığıyla ulaşp bunlardan haberdar olabilir. Genel düzenlemeler, yerel kararlar ve bunların uygulamasına ilişkin çok yönlü tartışmaları fazla zahmete katlanmadan edinebilir ve değerlendirebilir. Farklı bilgilere aynı anda ulaşma ve tartışmalara katılabilme, bireyi edilgen olmaktan çıkarır, etkin bir değerlendirme öznesi yapar. Böylece kişi manipülasyona uğramak tehlikesinden

kendisini azami derecede koruyabilir. Kamuoyu anketlerinin internet aracılığıyla yapılıp daha çabuk bilgiler alınması, siyasal partilerin seçmenleriyle sürekli olarak bilgi akışı içinde bulunabilmeleri, internet kütüphanelerinden ulaşılan eserlerin, uluslar arası yayınların, sivil toplum örgütleri arasında dünya çapında diyalogun kolaylaşmasının, siyaset yapma ve katılımın genel seviyesinin yükselmesine yapacağı katkılar internetin bu alanda getireceği yenilikler olarak sıralanabilir (Alkan ve Şimşek, 1998:179).

İnternetin yönetime katılımı ile ilgili getireceği bir diğer yenilik doğrudan siyasal sistemin işlevleri ile ilgilidir. Siyasal birimler karar üretmelerinde etkili olacak bilgi akışını internet yoluyla sağlayabilirler. Dev bir bilgi ambarı olması ve doğrudan katılıma imkan tanınması nedeniyle internet, önceden masraflı ve zor olan bilgi edinme işlevini siyasal birimler açısından oldukça kolaylaştırmakta ve ucuzlaştırmaktadır. Üçüncü olarak internet halkın, siyasal otoriteler ve bürokrasinin işleyişini etkin bir biçimde denetleyebileceği bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu “açık yönetim” ilkesinin bir sonucudur. Dilekçe hakkının etkinleştirilmesinde ve ara denetim kurumlarının geliştirilmesinde ve işler kılınmasında internet yeni fırsatlar sunmaktadır. Öncelikle etkin bir ağ sayesinde şikayet ve talepler kamusal alana daha kolay taşınabilir ve bu talepler birey tarafından etkin bir biçimde takip edilebilir. Benzer şekilde bazı kanun tasarılarında değişiklikler yapabilme, kanunlaşan bir tasarının tekrar görüşülmesini sağlama, bazı kanunları referanduma götürme, belirli bir sayıya ulaşılabilirdiği takdirde parlamentoda yasalaşan bir kanunu veto edebilme gibi çeşitli biçimlerde işleyebilen halk inisiyatifi uygulamalarının kurumsallaşabilmesini internet mümkün kılabilir (Alkan ve Şimşek, 1998:180).

e-Demokrasi hedefinin tam anlamıyla gerçekleşmesi, öncelikle BT’nin demokratik bir toplum için zorunlu temsiliyet ölçülerini karşılayacak bir tarzda, tüm topluma eşit ve adaletli bir biçimde yayılmasına bağlıdır. Dijital uçurum olarak adlandırılan, BT’ye erişimde eşitsiz dağılım, e-demokrasi idealinin hayata geçirilmesinin olduğu kadar, e-devlet mekanizmalarının tam anlamıyla işlev göstermesinin de önündeki en büyük engel olarak ortaya çıkmaktadır. Bu soruna etkili çözümler geliştirilmezse, hem e-devlet ile amaçlanan kamu yönetiminin hem de e-demokrasi idealinin, bir avuç “bilişim seçkini”nden başka kimseye faydası olmayacak adaletsiz bir durum yaratacağı ve demokrasi krizini derinleştireceği açıktır. Buradaki en önemli sorun toplumun tüm kesimlerini kapsayacak bir kullanım kolaylığı ve ulaşılabilir bir maliyetle bu ürünlerin piyasaya sürülebilmesidir. Bunlar sağlanamazsa, internetin daha uzun bir süre toplumun sınırlı bir kesimine hizmet edeceği açıktır. İnternetin sorunlu yönlerinden birisi de yönetime katılım açısından bazı yasal düzenlemelere ihtiyaç göstermesidir (Uçkan, 2003:41; Alkan ve Şimşek, 1998:181).

e-Demokrasinin Katılımcı Demokrasi temelinde işlerlik kazanması fikrinin artık hükümetler düzeyinde de yankı bulmasına rağmen, bu idealin hayata geçirilmesi için teknolojinin tasarım-kullanım-çevre etkenlerinin demokratik temeller üzerinde inşa edilmesini güvence altına almak ve bunu sürekli olarak denetlemek, yani sürece etkin olarak katılmak, yurttaşların önünde zorunluluk olarak belirmektedir.

Elektronik ortam bazılarının Doğrudan Demokrasi hayallerini belki gerçekleştirmeyecektir ama kamusal alanın canlandırılması, demokrasinin etkinleştirilmesi, e-dönüşümün demokratik temellerde inşa edilmesi için elektronik ortamın önemli imkanlar sunduğu da bir gerçektir. Bu hedefin hayata geçirilmesi, katılım talebinde bulunan yurttaşların eylemlerine ve kendi meşruiyeti için bu eylemle buluşmak zorunda olan siyasal iradenin kararlılığına bağlıdır.

BT’nin demokratik amaçlar için kullanımı, en geniş kesimlerin bu teknolojilere erişimini sağlayacak politikaların hayata geçirilmesi ve teknik altyapının sağlanması kadar, hukuk devletinin ilke ve normlarına uygun bir hukuksal altyapının inşasına da

bağlıdır. Bu hukuksal altyapının, baskıcı ve negatif düzenlemelerden özenle kaçınılarak, bilgi toplumunu teşvik edici pozitif düzenlemelere öncelik verilerek, uygun risk analizleri yapılarak, ilgili tüm tarafların etkin katılımıyla gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda kamu bilgilerine erişim özgürlüğünü güvence altına alacak ve bu özgürlükten doğan bilgilenme hakkının adil bir biçimde kullanılmasını sağlayan kurumsal yapıların inşasını öngörecektir uluslararası standartlara uygun bir “bilgi özgürlüğü yasası”nın kanunlaştırılması; kişisel verilerin ve mahremiyetin yasal güvence altına alınması; fikri mülkiyet haklarının kamu yararı ve kişisel yarar dengesinin gözetildiği bir çerçevede korunma altına alınması; elektronik ortamda kullanıcı haklarının korunması; ceza hukuku alanında siber suçlarla ilgili insan haklarına saygılı bir düzenleme anlayışının geliştirilmesi ilkesel öncelikler olarak belirlemektedir. Politika öncelikleri ise dijital uçurumu önleyecek eğitim ve teşvik yöntemleriyle, bilgisayar okuryazarlığının geliştirilmesi ve en geniş kesimlerin internete hızlı, ucuz ve adil bir platformda erişiminin sağlanması hedeflerine odaklanmalıdır. Ancak böyle kapsamlı bir çerçeve, yönetsel süreçlerin Katılımcı Demokrasi temelinde yeniden yapılandırılmasını mümkün kılar.

5.4.2. Dünyada e-Demokrasi Uygulamaları

R.Dahl “Demokrasi Ve Eleştirileri” çalışmasında, modern demokrasinin iki temel sorunu olan “az bilgilendirme” ve “siyasal katılımındaki düşüş” problemleri ile mücadele için küçük elektronik bir nüfus topluluğunu kullanmayı önermektedir (1993:197vd.). Telekomünikasyon araçlarının yardımıyla temsil kabiliyetine sahip yurttaşlar topluluğu temel siyasal problemleri tartışmak ve böylece “girişimci toplum” yaratmak amacıyla çevrimiçi olarak bir araya gelecektir. Böylece bilgisayar temelli bilgi teknolojilerinin gelişimi ve bunun siyasal uygulamaları, e-demokrasinin demokrasi teorisi içinde tartışılmasına yol açtı.

Bilişim teknolojileri siyasal faaliyetleri, telefon ve televizyonla karşılaştırıldığında derinden etkileyen devrimsel bir niteliğe sahiptir. BT’nin, telefon ve televizyonun yurttaşlar ve siyasetçiler arasındaki iki yönlü etkileşiminden daha geniş bir kapsamda etki alanı mevcuttur. Bu süreç hükümet sistemlerini ve demokrasiyi tamamen değiştiren devrimsel bir araç olarak yeni demokratikleşme dalgasının dünya çapında yaygınlaşmasına, demokrasiler arasında güçlü dönüşümlerin kurulmasına yol açmaktadır. Grossman’a göre, teknolojik değişimler demokrasinin üçüncü büyük dalgasını ortaya çıkarmaktadır (Hagen, 2000:62). Klasik Yunan ve Temsili Demokrasi’nin geçmişteki yapıları bu süreç içerisinde büyük bir örneklik teşkil etmektedir.

ABD, İngiltere ülkeleri özelinde e-demokrasi teori ve pratiği tartışılacaktır. Bu iki ülkede demokrasi, temsilin hükümet aracılığıyla gerçekleştirilmesi ve güçler ayrılığı ile karakterize edilir. Bu iki ülke de yüksek sosyo-ekonomik gelişme standardına sahiptir ve “bilgi devrimini” benzer yollarla tecrübe etmişlerdir. Demokratik siyasal sistemin temel özelliklerini paylaşımlarına karşın göz önünde bulundurulması gereken kültürel yapı farklılıkları (değerler, normlar, gelenekler) vardır. Dolayısıyla e-demokrasi ile ilgili tartışmalar ve gelişmeler söz konusu ülkelerde farklı olacaktır.

Bilgi teknolojilerinin siyasete ve yönetime uygulanması araştırmaları, politik, kültürel, ekonomik ve sosyal faktörlerin bilgi teknolojisinin yeniden kullanımının genişliğini ve biçimini belirlediğini ortaya çıkarmıştır. Bilişim teknolojilerinin varlığı siyasal kurum ve süreçlerin sadece sanal görüntülerini değiştirmez. Hatta BT’nin kullanımı, var olan sosyal davranış ve eğilimleri güçlendirebilir. Bu durum teknolojik

uygulamaların özel baskın ilgiler tarafından kontrol edildiği gerçeğine bağlanabilir. Bilişim teknolojilerinin araçsal karakteri, belirli bir uygulama alanında trend-yükseltici olarak rol almasını sağlar.

Çizelge 5.5. Dünyada Parlamento Web Siteleri, 2000

	Parlamento Web Sitesine Sahip Olanların Yüzdesi	Parlamento Web Sitesine Sahip Olanların Sayısı	Toplam Ülke Sayısı
Tamamı	55	98	178
İskandinavya	100	5	5
Kuzey Amerika	100	3	3
Batı Avrupa	93	14	15
Orta-Doğu Avrupa	76	19	25
Orta Doğu	73	8	11
Asya-Pasifik	57	17	29
Güney Amerika	59	17	29
Sub-Saharan Afrika	30	15	50
Gelişmiş	95	38	40
Gelişmekte Olan	51	43	85
Az Gelişmiş	42	14	33
Demokratikleşmiş	76	54	71
Demokratikleşmekte	59	26	44
Demokratikleşmemiş	35	18	51

Kaynak: Norris, 2000, 7.Bölüm:11

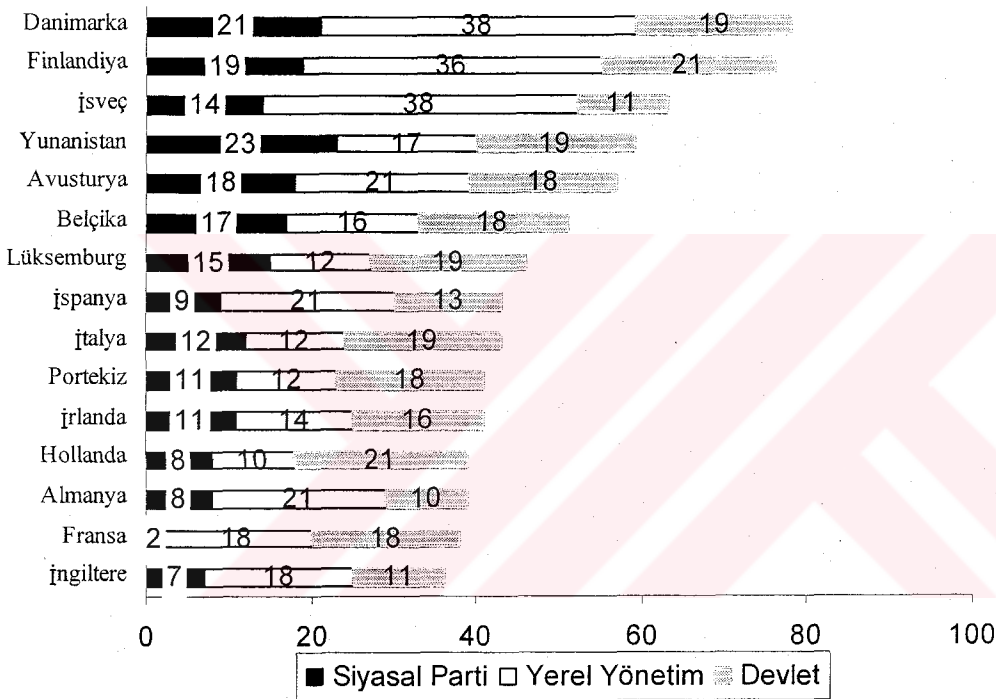
Dünyada özellikle Avrupa'da parlamento ve siyasal partiler web sitelerinin bulunması ve yurttaşlar tarafından siyasal web sitelerinin kullanım yoğunluğu siyasal aktörlerin ve siyasal sürecin dikkate değer oranda BT'ye kaymakta olduğunu göstermektedir. Çizelge 5.5.'de görüldüğü üzere dünyada 178 ülkeden 98'i (%55) parlamento web sitesine sahip bulunmakta, gelişmiş ülkelerin %95'inin, demokratikleşmiş ülkelerin %76'sının parlamentolarının web sitesinin olduğu gözlenmektedir. Yine dünyada tüm siyasal parti web siteleri toplamı 1250'yi bulmakta, e-siyasal partilerin web sitelerinin her ülke için ağırlıklı ortalaması 2.7 olmaktadır. Ağırlıklı ortalama gelişmiş ülkeler için 6.6 iken, demokratikleşmiş ülkeler için 5'tir.

Çizelge 5.6. Dünyada Siyasal Partiler Web Siteleri, 2000

	Tüm Siy.Parti Web Siteleri Toplamı	Her Ülke İçin Ağırlıklı Ortalama	Elektronik Siy. Parti Web Sitelerinin Her Ülke İçin Ağırlıklı Ortalaması
Tamamı	1250	7.3	2.7
İskandinavya	124	41.3	5.0
Kuzey Amerika	374	24.9	8.9
Batı Avrupa	95	19	10
Orta-Doğu Avrupa	185	7.4	3.9
Orta Doğu	181	5.2	2.1
Asya-Pasifik	69	4.9	1.2
Güney Amerika	141	4.7	2
Sub-Saharan Afrika	81	1.6	0.8
Gelişmiş	766	18.2	6.6
Gelişmekte Olan	395	4.4	1.9
Az Gelişmiş	46	1.3	0.5
Demokratikleşmiş	913	12.3	5
Demokratikleşmekte	259	3.6	1.5
Demokratikleşmemiş	78	2.4	0.2

Kaynak: Norris, 2000, 8. Bölüm:15

Avrupa’da evden internete bağlanan kullanıcıların geçen 3 ayda siyasal web sitelerine giriş oranları yurttaşlar arasında BT’yi siyasal amaçlı kullanımın yaygınlaştığını göstermektedir (Bkz. Şekil 5.8.). Örneğin Belçika yurttaşlarının %17’si siyasal parti web sitelerine, %16’sı yerel yönetim web sitelerine, %18’i devlet web sitelerine son üç ayda bir kez girmişlerdir. Yine Avrupa’da evden internete bağlanan kullanıcılara yöneltilen “son üç ayda internette aşağıdakilerden hangilerini yaptınız?” sorusuna internet kullanıcılarının %19’unun yerel yönetim web sitesini, %15’inin kamu web sitesini, %10’unun siyasal parti web sitesini ziyaret ettiklerini belirtmeleri, (Norris, 2000, 11.Bölüm:11) BT’nin yaygınlık kazanmasıyla yurttaşların siyasal kurumlara daha kolay, daha az zamanda, kolayca ulaştıklarını göstermekte, e-demokrasi umudunu yükseltmektedir.

Şekil 5.8. Avrupa’da Siyasal Web Sitelerinin Kullanımı, 2000

Kaynak: Norris, 2000, 11.Bölüm:17

Yukarıdaki çizelge ve şekillerde görüldüğü üzere BT’nin siyasal yaşamda artan önemine karşılık BT, demokrasi için çalışan iyi ya da kötü bağımsız bir güç değildir. Fakat diğer politik trendleri artırabilir veya varolan kurumları güçlendirebilir. Bu özellik varolan demokratik sistemlerin daha iyi kurulmuş yapı ve süreçlerini desteklemek amacıyla geliştirilen projelerin başarılı olmasını da açıklar. Bu konu daha sonraki bölümde Doğrudan Demokrasi, Katılımcı Demokrasi mi yoksa Güçlü Demokrasi mi tartışmalarında ayrıca ele alınacaktır. e-Demokrasi kavramı eğer politikacılar ve yurttaşlar bilişim teknolojilerinin yarar ve maliyetlerini yüklenecekse halihazırda siyasal sistem üzerinde çalışan sosyal, politik, ekonomik ve kültürel trendleri hesaba almak zorundadır. Bu durum çeşitli normatif demokrasi kavramlarının ilişkisinde olduğu kadar önemlidir.

5.4.2.1. Amerika'da e-Demokrasi

ABD'de birçok e-demokrasi çalışması için siyasal katılımdaki sürekli krizler temel teşkil eder. 20. yüzyılın sonlarında seçmen katılımı çok düşük gerçekleşmekte, toplam nüfusun yarısı bile başkanlık seçimlerine katılmamaktadır. Bu probleme işaret eden birçok çalışma bireyin yurttaşlık eğitimini güçlendirmek ve kamusal tartışmayı yeniden canlandırmak ihtiyacına vurgu yapmaktadır. e-Demokrasi tartışması bu noktada yoğunlaşmaktadır. Elektronik haberleşme araçları, yurttaşlara değişik rollerde aktif olma imkanı sağlayabilir; mesela sıradan bir yurttaş yayıncıya, organizatöre, öğretmene en önemlisi dünya ölçeğinde yurttaşlar arasında münazarada potansiyel bir katılımcıya dönüştürebilir.

Yurttaşlık eğitimi zayıf demokrasiyi Doğrudan Demokrasi'nin yeni formu Güçlü Demokrasi'ye dönüştürebilir. Barber yurttaşlığa yeniden hayatıyet kazandırmak için, elektronik ortamı kullanmayı önermiş, 1984'te elektronik kent buluşmaları, sivil videoteks servisi ve elektronik oylama sistemi için çağrı yapmıştır (1995:325 vd.). Bugün bu dikkatini Barber benzer idealler için internete çevirmiş bulunmaktadır.

Buna ek olarak gelecek bilimci Toffler, temsili sistemin sertleşmesini ancak bir dizi Doğrudan Demokrasi reformlarının sağlayabileceğini tartışmıştır. Gelişmiş bilgisayarları, uyduları, telefonları, kabloları, oylama tekniklerini ve diğer araçları kullanarak eğitimli bir yurttaş tarihinde ilk kez kendi politik kararlarını belirlemeye başlayacaktır. 1980'de ilk kez söylenen bu fikirler 1990'larda o dönemde yeni seçilen beyaz saray sözcüsü Newt Gingrich tarafından savunulduğundan beri popüler hale geldi. ABD, Doğrudan Demokrasi'nin elektronik olarak desteklenen kurumlarında pratik bir uzmanlığa sahiptir. Siyaset bilimci ve aktivistler Ted, Slaton, farklı bölgelerde denemeler yapmaktadırlar. Ted, yurttaşların yasama sürecine elektronik ortam aracılığıyla katılabilecekleri Kongre'de 3. bir meclisin kurulmasını önermiştir (Hagen, 2000:56).

ABD'de siyasal süreçte bu yeni medyaya başvurulmasının önemli bir sebebi de seçmenler ile seçilenler arasındaki direkt iletişimin giderek önem kazanmasıdır. Güçlü partilerin yokluğunda siyasal başarıların seçmenlere iyi aktarılması temsilcilerin yeniden seçilme şansını artıracaktır. ABD'de güçlü partilerin yokluğunda temsilciler (belediye başkanı, vali ve başkanlar) bağımsız "politik girişimci"lerdir. Bu durum temsilcilerin yeni elektronik ortamlarla barışık olmalarını ve teknik kavrama yetenekleri geliştirmelerini gerektirmektedir. Örneğin Patrick ve Kennedy elektronik bültenlere, tartışma gruplarına ve internet üzerinden seçmenlerine ulaşmaya daha çabuk adapte olmuşlardır.

Siyasal katılımın krizi ve kurumsal reform ihtiyacıyla birlikte Amerikan e-demokrasisi, kitle iletişim araçlarının halen Amerikan siyasal sisteminde oynadığı rolü eleştirmektedir. Kitle iletişim araçları Amerikan siyasal sisteminin ayrılmaz bir parçası ve kontrol denge mekanizması olarak görülmekte ve sıkça 4. kuvvet olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte kitle iletişim araçları siyasal katılım krizinin sorumlusu olarak görülmeye başlanmıştır. Televizyon seçim kampanyaları hakkında negatif ve olumsuz haberlerle suçlanmakta ve kitle iletişim araçlarının yayınlarının Amerikan toplumunun siyasal süreçten uzaklaşmasına yol açtığı şeklinde vurgular yapılmaktadır. Bazıları TV'nin "sosyal sermaye" erozyonundan sorumlu olduğunu iddia etmektedir. Sosyal sermayeden kastedilen örneğin ortak kamu aktivitelerine katılımı insanların gönüllülüğüdür. Ki bu sosyal sermaye Tocqueville'nin de vurguladığı gibi Amerikan siyasetinin kalbidir. Siyasal süreçte kitle iletişim süreçlerinin aşırı kullanımı bu tezin destekleyicisidir. Bu iklimde yeni haberleşme teknolojisi olarak internetin

gündeme gelmesi, kamusal alanda daha iyi ve daha anlamlı siyasal tartışma umudunu realize etmektedir.

5.4.2.2. İngiltere’de e-Demokrasi

20. yüzyılın sonunda İngiliz siyasal yaşamındaki büyük reformlardan biri siyasal desantralizasyon ve İskoç Parlamentosu Galler Asemblesi’nin kurulmasıdır. Yeni kurumların hayata geçirilmesi ile birlikte kamu ilgi grupları (sivil toplum) parlamenter işlerin BT kullanılarak nasıl yürütüleceği üzerinde yoğunlaşmıştır. “Milenyum Parlamentosu” başlıklı rapor İskoç Parlamentosu ile ilgili bilgilere kamunun erişimi, çevrimiçi dilekçe imkanları, parlamento TV’si ve İskoç parlamentosu’nun temsil kurumlarını geliştirmek için benzer imkanların geliştirilmesini önermiştir. Yeni Galler Araştırma Grubu yayınladığı “Galler İçin Bir Bakış Açısı: Galler Asamblesi Elektronik Devlet ve 21. Yüzyılda Katılımcı Demokrasi” başlıklı raporda yukarıdaki ile benzer amaçlara ulaşma dışında, birlik üyeleri arasında kendi bölgesel ofislerinde elektronik bir parlamento oluşturarak uzaktan erişim önermişlerdir. En önemlisi parlamento bilim ve teknoloji ofisinin “e-Devlet : Bilgi Teknolojisi ve Yurttaş” başlıklı çalışmasında da bilgi ve kamu hizmetinin ulaşımının sağlanması ile ilgili önerilerde bulunulmuştur (Hagen, 2000:60).

90’larda İngiltere’nin birçok kurumsal politikası, özellikle temelde politika yapımının dağılımı, kurumların idari fonksiyonları ve özelleştirme gibi konularda kamu hizmetlerinin yeniden yapılandırılması, uzaktan erişim çabalarına odaklandı. Uzaktan erişim çalışmaları Thatcher Yönetimi tarafından başlatıldı, Blair’in Hareketi tarafından sürdürülmektedir. Bu durum hükümetin yürüttüğü işlerde pazar ekonomisinin ilkelerine vurguya yol açtı. Anlamlı bir şekilde, John Major tarafından yayınlanan “Yurttaşlar Beyannamesi”nde sivil kavramı yerine tüketici hakları kullanılarak resmi bilgiye ulaşım ve kamuya açıklanması mümkün olmayan bilgiler dışında gerekçeli isteklere cevap verilmesinin sınırları genişletilmiştir. İngiltere’de direct.gov.uk gibi e-devlet girişimleri, BT’nin demokratik potansiyelinden daha çok ekonomik potansiyeline odaklandılar. İngiltere’nin e-devlet girişiminin Amerika’daki karşılığı Al Gore’un access.america.gov girişimi ise devletin temsil sistemini desteklemiş fakat siyasal katılım kurumlarını değiştirmeyi istememiştir. Hatta kendilerinin saygın kamu yönetimi sistemlerinin güçlü kamu hizmeti olgusunu öne çıkararak tüketici hizmetlerini artırmaya çalışmışlardır. 2002’de kamu hizmetlerinin %25’ini elektronik olarak gerçekleştiren Blair Yönetimi için de bu doğrudur. “Devletin Modernizasyonu” raporunda 2008’de tüm kamu hizmetlerinin elektronik olarak sunulacağı belirtilmiştir.

Bilgi politikasında İngiltere’nin karakteristiği e-devlet ile e-demokrasi imkanlarını birlikte ele almasıdır. Bu bağlamda Bellamy ve Taylor (1998:5-9) “Tüketici Demokrasisi” vizyonunu geliştirmişlerdir. Daha fazla katılım için genelde çekingen, yabancılaşmış halkı organize etmek ve ön ayak olmak yerine kamu hizmetlerini mümkün olan en iyi şekilde sunmayı önermektedirler. Bu da kamusal ürünlerden seçme hakkı gibi pazar benzeri yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Ancak Tüketici Demokrasisi, halkın egemenlik yeteneklerini ihmal etmekte, yurttaşlar ve seçmenlerin kimin, neyi, nerede, ne zaman elde ettiğini belirleyebilme olgusunu baltalamaktadır. Kamu hizmetlerinin müşterisi sadece hizmetlerin kalitesini belirlemede güç sahibi olabilir ancak hangi kazanımların hangi oranda kime verileceği gibi normatif ve dağıtımına ilişkin sorunlarda karar alma yetkisi olmayacaktır.

e-Demokrasi tartışmaları Amerika’da temsili sistemin yurttaş taleplerini karşılayamaması sebebiyle Amerikan siyasal sisteminde girdi (talep) olarak ortaya çıkarken, İngiltere’de kamu yönetimi sisteminin bir çıktısı anlamında yurttaş taleplerine

karşılık gelen kamu hizmetini daha etkin sunma etrafında şekillenmektedir(Hagen, 2000:61).

Gönüllü katılımcıların oluşturduğu İngiltere Çevrimiçi Yurttaşlar Demokrasisi³ hareketiyle, 1997 ilkbahar seçimlerinden önce bağımsız ve hiç bir siyasi partiyle ilişkisi olmayan bir çalışma başlatıldı. Bu çalışma, Avrupa Para Sistemi, bir kısım devlet hizmetlerinin İnternetle verilmesi gibi spesifik konularda tartışmalara ev sahipliği yaptığı gibi bütün seçim sürecinde partilerin katılımına açık bir tartışma platformu da yaratmıştır. Buradan, internetle konferans tekniği ile e-postayı kullanan bir arayüz ortaya çıkmıştır. Bu hareket çerçevesinde, Aralık 1997’de başlatılan, “Görüşünü Bildir” kampanyası katılımcılığın en iyi örneğini oluşturmuştur. “Özgür Bilgilenme Yasası”nın ön hazırlığı için Şubat 1998’de yapılmış “Beyaz Kitap” çalışması esnasında da bu kampanya, geri bildirim yoluyla, önemli katkılarda bulunmuştur.

Amerika’da kongre hesapları ve raporlarından seçim kampanyalarının finansal desteklerine birçok bilginin hükümetçe yayınlanması “bilgi özgürlüğü” paradigmasını güçlendirirken, İngiltere uzunca bir devlet “gizliliği” geçmişine sahiptir. Birçok gözlemcinin ifade ettiği gibi İngiltere siyasal sisteminin içsel çalışmalarını, dışardan gözlemek, denetlemek çok zordur. Yeni “Resmi Gizlilik Yasası” da bu durumu prensipte değiştirmemiştir. Blair Hükümeti’nin bilgi edinme özgürlüğü mevzuatı girişimi bir ilerlemedir. Fakat güçlü bir etkiye sahip olup olmayacağı belirsizdir. Sonuç olarak İngiltere’de e-demokrasi tartışmaları bilgiye erişim problemleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu durum “İngiltere Çevrimiçi Yurttaşlar Demokrasisi” şeklindeki kamu tarafından oldukça iyi bilinen bir girişimde de gözlenebilir. Bu girişim hükümet tarafından önerilen “bilgi edinme özgürlüğü” yasasını tartışmak üzere bir web sitesi oluşturmuştur. Kamuoyunun bilgilendirilmesi siyasal katılım için bir ön gereklilik olmakla beraber tek başına onu geliştirmez. Aynı zamanda kamusal bilgi, malvarlığı olarak görülüp özel sektöre “satmanın” yeni yolları arandığı taktirde bilgiye erişim konusundaki e-demokrasi tartışmaları çıktı odaklı hale gelmektedir. Oysa oylama ve siyasal katılıma odaklanan girdi odaklı tartışmalar siyasal katılım için daha gereklidir.

İngiltere’de, ABD’de olduğu gibi kitle iletişim büyülenmesi, alternatif medya kullanımları ile ilgili benzer bir güdü ile ilgili tartışmalara yol açmıştır. Fakat ABD yazarlarının kamu yayın sistemi ile ilgili beklentileri burada söz konusu değildir. Çünkü BBC uzun bir zaman için bir kamu yayın sistemi olmuştur.

İngiltere’de e-demokrasinin bir gündem olması büyük ölçüde ABD’deki tartışmanın pratik uygulamalarının kopya edilmesinden ilham almıştır. Örneğin “İngiltere Çevrimiçi Yurttaşlar Demokrasisi” büyük ölçüde Minnesota e-demokrasisi⁴ ile ilişkili kişiler tarafından organize edilmiştir. Minnesota uygulaması e-demokrasinin bir çevrimiçi formu olup 1994’den beri gelen seçilmişlerle tartışmaların yapıldığı bir öncüydü. Ayrıca Minnesota uygulaması, “toplumsal ağları” organize etmek için birtakım çabaları sağlamıştır. Fakat bunların hiçbiri ABD, Danimarka ve İtalya gibi Avrupa ülkelerindeki yurttaşların katılımına aynı şekilde odaklanmamıştır. Özetle literatürde İngiltere için BT’nin yerleşik demokratik kurum ve uygulamaları desteklediği ancak yepyeni bir e-demokrasi kurum ve uygulamalarının gözlemlenmediği iddia edilmektedir. Bütün e-demokrasi tartışmalarında kullanılan kavramların çözmeye çalıştığı temel problem, siyasal katılım krizi ve siyasal süreçte kitle iletişim araçlarının oynadığı fonksiyonel olmayan roldür.

³ Bkz. <http://www.democracy.org.uk>

⁴ Bkz. <http://www.e-democracy.org>

5.4.2.3. Dünyada Örnek Lokal e-Demokrasi Uygulamaları

İnternetin en göze çarpıcı etkisi fikirlerin ve üretimin ulusal sınırları aşarak geniş bir alanda etkileme gücüne sahip olmasıdır. Bu durum interneti küreselleşme sürecinin en etkili gücü olarak ortaya çıkarmaktadır. İnternetin sansürü, içerdiği mesajın-bilginin ayrı paketler halinde parçalanarak göndericiye iletimi, sınırları aşan çok çeşitli telekomünikasyon rotalarının izlenmesi ve bu bilgilerin ancak bilgisayar aracılığıyla biçimlendirilmesi, devletlerin bu rotaları ancak yok ederek durdurması ile mümkün olabilir. Böyle bir teknolojinin etkinliğinden mahrum kalmak istemeyen hiçbir devlet bu bilgi akışını durdurma yetisine sahip değildir.

Bu süreç içerisinde herhangi bir kimse internet akımını engellemek istiyorsa olası internet rotası üzerine sınırlamalar koyarak trafiği engelleme yoluna gidebilir ya da alıcılar üzerinde sürekli ve yoğun bir izleme mekanizmasıyla amacına ulaşabilir. Her iki yol da genel olarak iletişimin hızını oldukça yavaşlatır. Eğer devletler kendi ülkelerindeki yurttaşlarına yönelik gönderilen mesajları engellemeye çalışırsa kendilerine en büyük zararı vermiş olurlar. Gerçekten de internet üzerinde “ayna siteler” kurularak ulusüstü internet trafiğinin akışkanlığı sürekli olarak temin edilebilir.

İnternetin söz konusu engellenemez karakteristiği gelecekte çok daha başat olarak ön plana çıkacak ve internet nüfuz alanını tüm ülkelere doğru yayacaktır. Yakın bir gelecekte, yeni siyasal partilerin başat bir araç olarak interneti kullanmasıyla seçimlerde başarı sağladığı görülecektir. Bu durum yerel, ulusal hatta ulusüstü düzeyde görülebilir. Örneğin Bieber Sosyal Demokrat Parti içinde “sanal parti şubelerinin oluşturulması” çabalarını örnek bir olay olarak gösterilebilir (Ferdinand, 2000:13).

İnterneti dışsal alanda kullanarak belirgin bir ülkedeki içsel değişimi nasıl etkilediğinin örneği 1994 yılında Meksika’da yaşanan Chiapas isyanıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. 1994 yılının başlarında Marcos adlı gerilla lideri tarafından yönetilen bir gerilla grubu Chiapas Eyaleti’nin Lacandon ormanlık alanıyla sınır olan bölgedeki önemli kentleri ele geçirmiştir. Bu gerillalar yerli halkların, hakkı olan saygınlıktan mahrum olmalarını protesto etmektedir. Bu bölgedeki ilk protesto eylemi değildir. Bununla birlikte bu olaylara ilişkin haberler internet aracılığıyla Meksika sınırlarını aşmış, dünya çapında militanlara verilen destek hızlanmıştır. Castells’e göre internetin yoğun olarak kullanımı sayesinde Zapatistalar, bilgiyi ve kendi çağrılarını dünyaya eşanlı olarak yaydılar ve kendilerini destekleyen network grubu ulusal kamuoyunu bilgilendirerek kendi hareketlerine büyük bir ivme kazandırdı. Meksika Devleti’nin bu kadar geniş alanda oluşan trafiği engelleme olanağı yoktu. Chiapas isyanı, internetle siyasal sorunların ulusal tellerle sınırlandırılmayacağını tipik örneğini oluşturmuştur.

İnternet kullanımı olmaksızın bu ayaklanma önceki ayaklanmalar gibi trajik bir sonla bitebilirdi. Ama Meksika Devleti eylemlerinin ulusal kamuoyunca izlenmesi Meksika Hükümet güçlerinin olası önleyici eylemleri gerçekleştirilmesini oldukça güçleştirmiştir. İnternet bağlantısı olmaksızın, Chiapas gerillaları Meksika Ordusu’na çok uzaklardaki meraklı gözler yönelmeden yok edilebilirdi. Şimdilerde bununla birlikte Rand Korporasyonu’nda çalışan bir grup analist Meksika’yı şu şekilde tanımlamaktadır: Meksika Ulusu, sosyal devrimin dünyadaki ilk örneğini 20 yy’ın başlarında gerçekleştirmiştir. Şimdilerde ise yine aynı ulus bilgi çağının militan sosyal ağsal savaşının prototipini 21 yüzyılın başlarında üretmiştir (Ferdinand, 2000:14).

“Minnesota e-Demokrasi”, bir yurttaş hareketidir ve gerek hükümetten gerek siyasi partilerden bağımsız olarak, inanmış ve kendini bu amaca adanmış bir grup insan tarafından, 1994 yılında başlatılmıştır. Başlangıçta, Minnesota Eyaleti ile ilgili seçimlerde halkın katılımını artırmak, oy kullanımında bilinçli olunmasını sağlamak ve bu suretle Temsili Demokrasi’ye daha iyi bir işlerlik sağlamak amaçlanmıştır. Daha

sonra hareket, eyalet çerçevesindeki faaliyetlerini çeşitlendirmiş, bununla da yetinmeyerek federal (ulusal) politikalar konularına da el atmıştır. Minnesota e-Demokrasi Hareketinin en yeni faaliyetlerinden birisi, “Capitol Topics” başlığı altında açılmış ve Federal Devletle ilgili konuların tartışılmasına ayrılmış olan e-posta listeleridir. Eğitim, vergi reformu, seçimlerle ilgili finansman ve etik konuları, kişisel bilgilerin korunması (mahremiyet), ulaşım gibi konular bu günlerde bu listelerde tartışılmakta olan konuların başında gelmektedir (Başbakanlık, 2002:218).

1998’de Minnesota Valisi seçilen Jesse Ventura Demokrat veya Cumhuriyetçi Parti adayı değil, Perot’un Reform Partisi’nin adayydı. Ama buradaki kritik farklılık internetin kullanımı idi. Ventura, oldukça sınırlı finansal kaynaklara sahip olmasına rağmen internet sayesinde mükemmel alternatif bir yolla, seçmenin cazibesini kendisine çok düşük bir maliyetle yöneltti. Ventura diğer başat parti adaylarının toplam harcamalarının 10’da 1’i bile olmayan finansal bir kaynakla seçimi kazandı. Özellikle Ventura, internet sayesinde kendisinin olası destekleyici seçmenlerini tanımladı ve aynı zamanda siyasal olaylar yaratarak kamusal reaksiyonu aşırı bir şekilde provoke etme olanağı buldu. Ventura’nın başarısındaki olası faktörlerden birisi de e-demokrasi konusunda özellikle yerel seviyede açılımları olan çok büyük internet organizasyonunun Minnesota Eyaleti’nde kurulmuş olmasıydı. Seçimler sırasında eyalet çapında yapılan tartışma forumlarının ev sahipliği internet üzerinde web sitesi aracılığıyla yapılmakta, böylece siyasal tartışma ortamı yaygınlaştırılmaktaydı. İnternetin siyasal katılım konusundaki sunmuş olduğu yeni gelenek şimdilerde 200’ü aşkın Amerikan kasaba ve kentlerinde kendilerine ait toplumsal network’un birbirine eklenmesiyle çoğalmaktadır. Ventura’nın seçim zaferi ise BT’nin seçim sürecinde ne kadar etkin olabileceğinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır.

Son olarak kamusal tartışma, siyasal yansımaları ve ABD’de kamusal siyasanın oluşturulmasında, özellikle başkanlık seçimleri sırasında iki organizasyonun çok önemli rol oynadığı görülmektedir. Bunlardan birisi California merkezli “Demokrasi Network”u diğeri ise Minnesota merkezli “Beyaz ve Mavi Web Organizasyonları”⁵’dir. Her iki organizasyonun da sermayesi kar amacı gütmeyen bir yapıya sahiptir. Her iki organizasyon da sivil toplum ve kamusal makamlara aday olanlar arasında gerçekleştirilecek tartışmalarla demokrasinin güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Yine her iki organizasyon da Barber ve diğerlerinin savunduğu Güçlü Demokrasi düzeninin yaratılmasını kendilerine amaç olarak edinmişlerdir.

Diğer iki örnek Sırbistan ve Malezya’dır. Eski Yugoslavya Devleti’nin çökmesiyle başlayan iç savaşta, Sırbistan içinde Başkan Miloseviç’e karşı siyasal rakiplerin varlık göstermeleri mümkün olmamıştır. Bununla birlikte Sırbistan içindeki interneti yoğun kullanan B92 radyosu, tüm resmi engelleme ve susturma çabalarına karşın, rejimin en başat muhalefeti olarak ortaya çıkmıştır. Sırbistan iç siyasetinin alternatifi olan görüşlerin tartışıldığı Kosova da dahil bu yayınlar resmi makamlarca çok ciddi baskı altına alınmış ve en sonunda radyonun verici istasyonu yok edilmiştir. Radyo istasyonu buna rağmen kendisine ilk kez ülke sınırları içerisinde ISP⁶ kurmuş, internet üzerinden yayınlarını dinleyici kitlesine sunmuş ve yeniden Sırbistan halkına yayın yapmayı başarmıştır. B92 radyo istasyonunu, CNN ve BBC gibi diğer büyük yayın kuruluşları izlemiş, Sırbistan rejimi radyo üzerindeki baskılarını artırarak sürdürmüş, ancak rejimin haber akışını durdurmaya gücü yetmemiştir. B92 radyosu örneği BT ile siyasal süreçte gittikçe önem kazanan alternatif enformasyon kanallarının imkanını göstermesi bakımından önemlidir.

⁵ Bkz. <http://www.webwhiteblue.org>

⁶ ISP (Internet Service Provider): İnternet Servis Sağlayıcısı

Sırbistan'da B92 radyosunun etkinliğine benzer şekilde Sırbistan Demokrat Partisi Başkan Miloseviç'e karşı siyasal bir kampanya yürütmüş bu nedenle mevcut rejim bu partinin seçimlere girmesini yasaklamıştır. Demokrat Parti de hazırlamış olduğu seçim bildirgelerini internet üzerinden ülke dışarısına göndermiştir. Bu bilgiler ayna siteler aracılığıyla ülkeye geri gönderilerek Sırbistan Demokrat Partisi'nin seçmenlerine mesajlarını iletme imkanı sağlanmıştır. Bu yöntemle parti sessiz kalması yönündeki engelleri aşarak güvenilir bir seçim kampanyası yürütmüştür. Daha sonra parti Belgrat'ta bağımsız bir haber ajansı ile ittifak kurmuş böylece resmi politikalar hakkında alternatif bilgi akışı hem ülke içinde hem ülke dışında sağlanmıştır. Özellikle Kosova'ya yönelik resmi tehdit konusunda yükselen tansiyonu engellemiştir. Bu gerçekten de bir partinin kendi siyasal platformunda oluşturduğu objektif bilginin resmi propaganda karşısında kazanmış olduğu zaferin ilginç bir örneğidir.

1998'de Malezya Başbakan'ı Mahathir Muhammet, Bakan Enver İbrahim'i seks skandalı nedeniyle görevden aldı. İbrahim taraftarları web sitesi kurarak kendi görüş ve düşüncelerini yayarak, resmi politikaların gerçek dışı olduğunu belirttiler. 2020'de tüm Malezya'yı internete taşıma vizyonunda olan hükümetin, Enver İbrahim taraftarlarına sansürü ciddi ikilemi gündeme getirmektedir. Bu ikilem e-devlet, e-demokrasi ayrımını yaparken açıkladığımız siyasal ve yönetsel yapılarda ve süreçlerde demokratikleşmenin gerekliliği önceliğidir. Yani sunulan kamu hizmetlerinin internet ortamında sunulması e-dönüşüm için yeterli olmamakta, siyasal katılımın yaygınlaşması ve demokratikleşmenin artması gerekmektedir. İbrahim taraftarları, İbrahim'in mahkemelerini 4 ay süreyle internet üzerinden yayınladılar. Tüm bu internet temelli propaganda işe yaramış ve Endonezya ve Filipinler'den gelen destek, Malezya Hükümetini büyük oranda kısıtlamayı başarmıştır.

Bir e-posta listesi olarak başlayan ve Malezya Net adıyla anılan çalışma, internet kullanımının kısıtlı olduğu durumlarda dahi bir e-posta listesinin ne kadar kapsamlı bir etki yaratabileceğini göstermesi açısından ilginç bir deneyim olmuştur. Malezya'da halen iktidarda ve muhalefette olan siyasi liderlerle aynı kuşaktan olan ve Malezya'da yazılarının yayımlanma imkanı kalmayan, tanınmış ve sayılan sevilen bir yazar (Sang Kancil), Sidney'de faaliyet gösteren Malezya asıllı bir kişinin sahip olduğu internet servis sağlayıcının ev-sahipliğinde, toplam 800 aboneli bir e-posta listesine görüşlerini düşüncelerini yazmaya başlar. Bu 800 e-posta aboneli listede yer alan görüşleri, düşünceleri ülke içinde yayarlar. Bu bilgi paylaşımı o derece yaygınlaşır ve etkili olur ki çok geçmeden pek çok siyasetçi ve üst düzey bürokrat bu listedeki iddiaları karşılamak, durumlarını açıklamak zorunda kalırlar. Bu olay aynı zamanda internetin sınırlar ötesi etkisine de güzel bir örnek oluşturmaktadır.

İnternetin tekil ülke örnekleri üzerindeki etkilerinin de ötesinde bu ülkelerin siyasal sistemleri ve sivil toplumlarında meydana gelen olaylarda eylemcilerin teknolojinin son olanaklarından yararlanarak kendi fikirlerini yayması, aynı zamanda olası dışsal güçlerin interneti kullanarak söz konusu toplumdaki değişimi provoke etmesine yol açmıştır. Böylece uluslar arası sivil toplum bir amaç uğrunda birleştirilerek herhangi bir devletin veya bir grup devletin oluşturmaya çalıştığı baskı ortamı önlenmiştir. Sonuç olarak internetin rolü sivil toplumun ulusal ve uluslar arası düzeyde birbirine eklenme sürecine katalizör bir görev yapmıştır.

5.4.3. Türkiye'de e-Demokrasi Uygulamaları

Bu bölümde öncelikle e-demokrasi uygulamalarına yurttaşların bakışı Timisi tarafından yapılan uygulamalı araştırma ile aktarılacak, NTV'nin 2004 Yerel Seçimleri'nde web sitesi üzerinden gerçekleştirdiği elektronik ortamda siyasal

propaganda incelenecektir. Daha sonra ülkemizdeki siyasal partilerin web siteleri ayrıntılarıyla incelenerek, siyasal sürecin önemli aktörleri olan siyasal partilerin e-demokrasi uygulamalarının hangi seviyesinde olduğu araştırılacaktır. Son olarak da yasama tekeli elinde bulunduran TBMM'nin web sitesi incelenerek, yurttaşların bilgi edinmesi dışında e-demokrasi uygulamalarının imkanı araştırılacaktır.

Timisi, 1998'de bir web sayfasına yerleştirerek, 439 internet kullanıcısı üzerinde internet aracılığıyla bir anket gerçekleştirmiştir. Anket "internet fikir, düşünce ve tutumların özgürce ifade edildiği bir siyasal katılım ortamıdır" genel savını sınamaya yöneliktir (Timisi, 1999:226 vd.). Ankete yanıt veren kullanıcıların %76'sı erkek, %21.4'ü kadınlardan oluşmaktadır. Kullanıcıların %68.3'ü ise 21-35 yaş grubundan oluşmaktadır. Bir web sitesine yerleştirilen ve internet ortamında yapılan ankete katılanların %80.5'inin Ankara, İstanbul ve İzmir gibi metropoliten alanlardan olması ve yine meslek gruplarının sırasıyla mühendis, öğretim üyesi, öğrenci ve kamu görevlisi olması Türkiye'de internetin toplumsal olarak ayrıcalıklı olan bir grup tarafından kullanıldığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Türkiye içinde bile dijital uçurumun çizgilerinin bu kadar keskin olması BT'nin sağlayacağı düşünülen Doğrudan Demokrasi ve Katılımcı Demokrasi ideallerini sorgulamayı gerektirmektedir. Ankete yanıt verenlerin en sık kullandıkları internet uygulamalarının (ortamlarının) başında %61.4 ile e-posta gelmektedir. Daha sonra sırasıyla, web sayfaları %24.9, tartışma listeleri %5.7, sohbet grupları %2.6 ve arama makineleri %1 gelmektedir.

Timisi, anket uygulamasının sonuçlarını değerlendirdiği bölümde, internet üzerinden siyasal katılım biçimlerine ait verileri yorumlamaktadır. Buna göre internet kullanıcılarının aynı anda birden çok siyasal katılım biçimine eş zamanlı ya da ard zamanlı olmak üzere katılabildikleri görülmektedir. Kullanıcıların %53.8'i en az bir kamuoyu yoklamasına katıldıklarını söylemektedirler. Kullanıcıların %38'i bir siyasal, kültürel, toplumsal tartışmaya internet üzerinde katıldıklarını söylemektedirler. İnternet üzerinde gerçekleştirilen diğer siyasal etkinlik biçimi bir siyasal enformasyonun yayılmasının sağlanmasıdır. Ankete yanıt veren kullanıcıların %23.9'u internet aracılığıyla bir siyasal enformasyonun yayılmasında aracı olduklarını söylemişlerdir. Siyasal otoritelere görüş bildirme internet üzerinde siyasal katılım biçimlerinden bir diğerini oluşturmaktadır. Ankete yanıt veren kullanıcıların %22.1'i bir siyasal otoriteye görüşlerini internet aracılığıyla bildirdiklerini belirtmişlerdir.

İnternetin siyasal katılım biçimlerine getirdiği en önemli yeniliklerin bir diğeri internet ortamında gerçekleştirilen sanal miting, toplantı ya da konferanslardır. Farklı mekanlardaki bireyleri aynı anda bir araya getiren internet mitingleri internet üzerinde kamusal alanın biçimlenmesinin aracı olarak görülmektedir. Araştırmaya yanıt veren internet kullanıcılarının %15.9'u bir sanal miting, toplantı ve konferansa katıldıklarını belirtmişlerdir. İnternet aracılığıyla bilginin şeffaflaşması savlarını destekler nitelikte bir veri ise ankete katılanların %43.3'ü siyasal partilerin, devlet kurumlarının web sitelerini birden çok ziyaret ettiklerini, %26.2'si bir kez ziyaret ettiklerini, %26.2'si ise hiç ziyaret etmediklerini belirtmeleridir. Timisi'nin çalışmasında ilginç bir veri ise tartışma listelerine üye olanların %24.4'ü siyasal konular başlıklı tartışma listelerine üye olduklarını belirtmişlerdir.

İnternet aracılığıyla Temsili Demokrasi'nin zaafının ortadan kaldırılabilceğini savunan görüşler elektronik oy verme üzerinde yoğunlaşmaktadır. Gelişmiş Modern Temsili Demokrasiler'de siyasal katılımın en önemli biçimini oluşturan oy verme pratiğindeki azalmaya dikkat çeken araştırmacılar, internetin oy verme konusundaki eğilimi arttırabileceğini söylemektedirler. Ankete katılan internet kullanıcıları da teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte elektronik oy verme işlemine olumlu yaklaşmaktadırlar (%73.1). Kullanıcılar internetin kamuoyunun

biçimlenmesinde etkili olabileceğini söylerken, internetin demokrasiyi güçlendireceğini vurgulamaktadırlar.

BT'nin siyasal propaganda çalışmalarında yeni olanaklar sağlayacağı ve böylece temsili demokratik sistemlerin eksikliklerinin giderilerek zayıf demokrasiden güçlü demokrasiye geçişin sağlanabileceği e-demokrasi tartışmalarında başat bir konudur. Siyasal partilerin ve adayların, tekelleşmiş medya ve kaynak yetersizliği problemlerini aşarak seçimlerde seçmenlerine daha yakın olabileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda ülkemizde 2004 Yerel Seçimleri'nde gerçekleşen bir uygulama dikkat çekicidir. Türkiye'nin ilk haber kanalı olma özelliği ile ortaya çıkan NTV, 2004 Yerel Seçimleri'nde hiçbir kısıtlama getirmeden, adayların kendilerini, vaatlerini ve projelerini web sitesinde yayınlamayı taahhüt etmiştir. Ayrıca yayın akışı içerisinde NTV, "adayınızı tanıyın" sloganı ile seçmenleri de uygulamadan haberdar etmiştir. NTV web sitesine⁷ beklenenin üstünde talep olmuş, adaylar web sitesi üzerinden kendilerini ve projelerini seçmenlere hiçbir kısıtlama olmaksızın ücretsiz olarak aktarmışlardır. Seçimlerde toplam 3215 beldenin 251'i için adaylar NTV web sitesini kullanarak siyasal propaganda yapmışlardır. NTV web sitesi üzerinde toplam belde sayısının ancak %7.8'i için aday tanıtımı bulunmaktadır. Ancak sözkonusu beldelerdeki adayların tamamı değil, sadece o beldede yarışan başkan adaylarından NTV'ye ulaşanlar araştırma kapsamındadır. NTV aracılığıyla siyasal propaganda yapan 251 adayın 127'si (%50.6) Ankara, İstanbul ve İstanbul gibi metropolitan alanlardan çıkmıştır. Dikkat çekici bir diğer nokta ise NTV web sitesinde Artvin, Erzincan ve Kahramanmaraş gibi bazı illerin, il belediyesi için başkan adayı tanıtımı bulunmazken; Artvin-Şavşat, Erzincan-Kemaliye, Kahramanmaraş-Önsen gibi ilçe yada beldelerin belediye başkan adaylarının kendilerini ve projelerini tanıttığı, siyasal propaganda faaliyeti yürüttüğü gözlenmektedir. Bu veri bilişim teknolojilerinin kullanımının daha çok e-kültürle ilgili olduğunu, siyasal propaganda faaliyetlerinde bilişim teknolojilerinin kullanımının Türkiye için henüz başlangıç aşamasında olduğunu göstermektedir. Yine 2004 Yerel Seçimleri'nde birçok adayın web sitesi oluşturarak seçmenlere ulaşmaya çalıştıkları ve sık ziyaret edilen web sitelerine reklam verdikleri gözlenmiştir. Ancak NTV'nin çalışması, bütüncül ve talep gören internet üzerinden bir siyasal propaganda örneği oluşturmuştur. Ülkemiz 2004 Yerel Seçimleri geleneksel propaganda kanalları ile birlikte bilişim teknolojileri üzerinden propaganda faaliyetlerine de sahne olmuştur.

Demokrasilerde siyasal sürecin başat aktörlerinden birisi de siyasal partilerdir. Araştırma kapsamında ülkemizde faaliyette bulunan siyasal partiler listelenmiş ve bu siyasal partilerin web siteleri araştırılmıştır. Web sitesi bulunan siyasal partilerin web siteleri üzerinden tüzük, program, seçim bildirgesi gibi temel metinleri yayınlayıp yayınlamadıkları incelenmiştir. Siyasal partilerin web sitelerinde, ziyaretçilerin parti liderlerine ulaşmasını sağlayacak e-posta olanağı ve siyasal parti başkanının ya da önderlerinin yurttaşlarla-üyeleri ile sohbet saatlerinin varlığı araştırılmıştır. Yine siyasal partilerin web siteleri üzerinden siyasal partiye üyelik kaydı-iptali işlemlerine olanak sağlanması, siyasal süreci bilişim teknolojilerine doğru kaydirmada önemli bir aşamadır. En önemlisi de gündemdeki siyasal konular hakkında, tüm ziyaretçilere açık siyasal tartışma platformunun varlığı ya da web sitesinde üyelere parti programı-tüzüğü gibi temel metinler üzerinde veya parti politikalarıyla ilgili görüş alışverişi imkanı çalışma için büyük önem taşımaktadır. Siyasal tartışma veya görüş alışverişi platformunun varlığı, Türk Siyaseti'nde çokça tartışılan liderler oligarşisini zayıflatacak yeni bir olgu olarak ortaya çıkmakta ve web sitesinin olgunluğunu Backus'un işaret ettiği dönüşüm aşamasına taşımaktadır

⁷ <http://www.ntvmsnbc.com.tr/Modules/SecimeDogru/adaylar/adaylar.asp>

Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün (BYEGM) 2004 verilerine göre Türkiye'de 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu'na göre kurulan ve halen faaliyette bulunan siyasi parti sayısı 49'dur. 28 (%57.2) siyasal partinin web sitesi bulunurken, 21 (42.8) siyasal partinin bağımsız web sitesi bulunmamaktadır. Siyasal partilerin %57.2'sinin siyaset yapma sürecinde bilişim teknolojilerini de kullanması önemsenmesi gereken bir veridir. Türkiye Sosyalist İşçi Partisi dışındaki web sitesi bulunan tüm siyasal partiler web sitelerinde parti programı-tüzüğü gibi temel metinlere yer vermektedir. Siyasal partinin ve parti önderlerinin e-postasının bulunması siyasal parti üyesi ile parti önderleri arasındaki iletişim kanallarını genişletmekte ve aracısız iletişime olanak sağlamaktadır. Web sitesi bulunan siyasal partilerin biri (Eşitlik Partisi) dışındaki tamamının (22) e-posta olanağı bulunmaktadır. Ancak genellikle siyasal partilerin web sitelerinde bir adet e-posta adresi verilmekte, tüm siyasal parti önderleri için ayrıntılı e-posta listesi verilmemektedir. Siyasal partilerin web sitelerinin hiç birinde yurttaş ya da parti üyeleri ile siyasal parti başkanı veya önderlerinin eşzamanlı, hiç aracısız, doğrudan iletişimine imkan sağlayacak önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş sohbet saatleri bulunmamaktadır. BT'nin sağladığı kolaylıkların etkin olarak kullanılması, yurttaşların siyasal sürece etkin olarak katılımını sağlayabilir. Bu bağlamda, siyasal partilerin web siteleri üzerinden partiye üye kaydı-iptali olanağını tanımları önemlidir. Ancak bu konuda Türk siyasal partileri mesafe kat edememiş görünmektedir. Çünkü siyasal partilerden ancak %10'u (%20.4) web sitesi üzerinden üyelik kaydı-iptali başvurusu kabul etmektedir. Siyasal partilerin web sitelerinde siyasal tartışma ve görüş alışverişi platformunun varlığı, web sitelerinin sadece bilgi vermeye dönük olmadığını, etkileşim-dönüşüm aşamalarının sağlanmakta olduğunu göstermektedir. 49 siyasal partinin sadece 3'ünün (%6.1) siyasal tartışma ve görüş alışverişi platformuna sahip olması, kamu kurum ve kuruluşları gibi siyasal partilerin de webi kuruluşu tanıtıcı bir araç olarak gördüklerini ispatlamaktadır. Bilgi aşamasını geçemeyen siyasal parti web sitelerinin yurttaşların etkin olarak siyasal süreci katılımını sağlayamayacağı açıktır.

Çizelge 5.7. Türkiye'de Siyasal Partiler Web Siteleri

Siyasal Parti	n	%	Siyasal Parti	n	%
Web Sitesi Olan	28	57.2	e-Postası Bulunan	27	55.1
Web Sitesi Olmayan	21	42.8	e-Postası Bulunmayan	22	44.9
Toplam	49	100	Toplam	49	100
Temel Metinleri Yayınlayan	27	55.1	Siyasal Önderle Sohbet Olan	0	0
Temel Metinleri Yayınlamayan	22	44.9	Siyasal Önderle Sohbet Olmayan	49	100
Toplam	49	100	Toplam	49	100
Çevrimiçi Üye Kaydı-İptali Olan	10	20.4	Siyasal Tartışma Platformu Olan	3	6.1
Çevrimiçi Üye Kaydı-İptali Olmayan	39	79.6	Siyasal Tartışma Platformu Olmayan	46	93.9
Toplam	49	100	Toplam	49	100

Türkiye'de e-Devlet bölümünde belirtildiği üzere ülkemizde yasama, yürütme ve yargı organlarının tamamı web sitesine sahiptir. e-Demokrasi tartışmaları için önemli olan nokta ise yetki ve değer paylaşımına yurttaşların hangi oranda katıldığıdır. Bu nedenle bilişim teknolojilerinin, başta cumhurbaşkanı olmak üzere yürütme organlarının politika uygulama ve TBMM'nin yetki ve değer paylaşımı süreçlerine yurttaşların katılımında ne oranda söz sahibi olduğu incelenmesi gereken alanı oluşturmaktadır. Bu bağlamda siyasal sürecin temel dinamiğini oluşturan yasama organının web sitesi incelenmiştir. TBMM'nin web sitesi Anayasa, İçtüzük, TBMM Başkanlığı, TBMM Genel Sekreterliği, Yasama-Denetim Çalışmaları, Milletvekilleri, TBMM Kütüphanesi, Uluslar arası Komisyonlar, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Tarihten, Milli Saraylar, Yayınlar ve Bağlantılar ana bölümlerinden oluşmakta ve tematik bir yapı arz

etmektedir. Yabancı dilde sadece İngilizce görüntülenebilen web sitesinin İngilizce içeriği zayıftır. Ayrıca sitede web yöneticisine mesaj bölümü ile iletişim olanağı sağlanmış, duyurular ve ihale duyurularına ayrıca bölüm ayrılmıştır.

Çalışma açısından önem arz eden Yasama-Denetim Çalışmaları ana bölümü gündem, gelen kağıtlar, tasarı-teklifler, komisyon raporları/sırasayılar, kanunlar, ihtisas komisyonları, sözlü ve yazılı sorular, araştırma-soruşturma komisyonları, çalışma düzeni, genel kurul tutanakları, son tutanak, arama formu, metinler ve özetler, kapalı oturumlar alt bölümlerinden oluşmaktadır. Web sitesi üzerinden yasama çalışmaları ile ilgili her türlü yazılı belgeye ulaşılabilen, Nisan 1999'dan günümüze (21. ve 22. Yasama Dönemleri) yasalar incelenebilmektedir. Yasa teklif ve önerilerinin içeriği, hangi yasama sürecinde oldukları bilgisi politika yapım sürecine ait bilgilere yurttaşların doğrudan ulaşılabilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak e-demokrasi için yasa metinleri, yasa teklif ve önerileri, meclis tutanakları, sözlü ve yazılı sorular gibi yasama bilgilerine yurttaşların ulaşabilmesinin ötesinde, yasa yapım sürecine yurttaşların doğrudan, aracısız katılımı önemlidir. Yurttaşların, BT olanaklarını kullanarak TBMM web sitesinde açılacak özel bir bölümle yasa yapım sürecine bizzat katılımı ve bu katılımın yasal olarak da güvenceye alınması Temsili Demokrasi'yi güçlendirecektir. Yasa yapım sürecine ait bilgilerin internet aracılığıyla yurttaşlara duyurulması enformasyon kanallarının genişlemesi dışında bir fonksiyon görmeyecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Başkanlık Kurumu Sayın Üyeleri Sayın Halk Temsilcileri

Anasayfa
Anayasa
İçtüzük
TBMM Başkanlığı
• Başkanlık Divanı
• Basın Açıklamaları
• TBMM Başkanlık İnternet Sitesi
TBMM Genel Sekreterliği
• Mevzuat
• Teşkilat Şeması
• İdari Teşkilat Rehberi
Yasama - Denetim Çalışmaları
• Gündem
• Gelen Kağıtlar
• Tasarı-Teklifler
• Komisyon Raporları / Sırasayılar
• Kanunlar
• İhtisas Komisyonları
• Sözlü ve Yazılı Sorular
• Araştırma - Soruşturma Komisyonları
• Çalışma Düzeni
Genel Kurul Tutanakları
• Son Tutanak
• Arama Formu
• Metinler ve Özetler
• Kapalı Oturumlar
Milletvekilleri
• Arama
• Liste
• Sandalye Sayısı

TBMM Başkanı Sayın Bülent Arınç'ın Konuşma, Açıklama ve Mesajları
TBMM BAŞKANI BÜLENT ARINÇ'IN KEİPA GENEL KURULU'NUN KAPANIŞININ ARDINDAN YAPTIKLARI BASIN AÇIKLAMASI
25 KASIM 2004
TBMM BAŞKANI SAYIN BÜLENT ARINÇ'IN KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ PARLAMANTER ASAMBLESİ 24. GENEL KURUL TOPLANTISININ KAPANIŞINDA YAPTIKLARI KONUŞMA (25 KASIM 2004-ANTALYA)
2003 MALİ YILI GENEL VE KATMA BÜTÇE KANUNU TASARILARI İLE 2003 MALİ YILI GENEL VE KATMA BÜTÇE KESİN HESAP KANUNU TASARILARININ PLAN VE BÜTÇE KOMİSYONU GÖRÜŞME PROGRAMI VE GÖRÜŞME TUTANAKLARI (WORD) (HTML)

Meclis Haber Portalı
Türkiye Okul Meclisi

TBMM Gündemi
Gelen Kağıtlar
TBMM Başkanlığına yeni gelen işler.

Kanun Tasarı ve Teklifleri
TBMM Başkanlığına, Bakanlar Kurulu ve Milletvekillere sunulan Kanun Tasarı ve Teklifleri
Kabul Edilen Kanunlar
TBMM Genel Kurulunda kabul edilen Kanunlar.

Şekil 5.9. TBMM Web Sitesi

Kaynak: <http://www.tbmm.gov.tr>

TBMM web sitesinde Temsili Demokrasi'nin ana omurgasını oluşturan milletvekilleri hakkında bilgi edinmek ve her milletvekili için TBMM web sitesi üzerinden verilen e-posta olanağını kullanmak mümkündür. Her milletvekili için e-posta olanağı bulunurken sadece 19 milletvekilinin TBMM web sitesi üzerinden şahıslarına ait web siteleri bulunmakta, bu web siteleri de zayıf içerikleriyle öne çıkmaktadır. Yetki ve değer paylaştıran yasama organının tartışmasız ajanları milletvekillerine e-posta aracılığıyla aracısız ulaşmak bir anlam ifade etmekle birlikte,

yurttaş milletvekili etkileşiminin siyasal sürece önemli oranda etkilemesi gerekmektedir.

TBMM web sitesinde meclis başkanı ve milletvekilleri ile aracısız, eş-zamanlı iletişimi sağlayacak sohbet olanağı bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanlığı, başbakanlık ve bakanlıkların web sitelerinin tamamında da e-posta olanağı bulunmakla birlikte, e-demokrasi uygulamalarının yaygınlık kazanmaya başladığı ülkelerde sıkça görülen sohbet uygulamasına rastlanmamaktadır. Bensghir'in çalışmasında da belirttiği üzere Türkiye'deki uygulamasıyla e-posta aracısız iletişime imkan tanımamaktadır. Çünkü "e-posta yoluyla Başbakana yapılan başvuruların, Halkla İlişkiler Başkanlığınca değerlendirilmekte olması ve gelen e-postaların incelendikten sonra Başbakana ve diğer ilgili mercilere iletilmesi (Bensghir, 2000:59)" başbakana ve diğer siyasal önderlere aracısız ulaşamadığını göstermektedir. Doğası gereği, zamanı kısıtlı siyasal önderler tarafından e-postaların tamamının değerlendirilmesi mümkün olamayabilir. Ancak önceden ilan edilmiş, programlı sohbet yoluyla siyasal önder-yurttaş iletişimi aracısız, eş zamanlı hale getirilebilir.

Web sitesinde Türk siyasal hayatı için önem arzeden 1950-1999 genel seçim sonuçlarına yer verilirken, mahalli idareler seçim sonuçlarına yer verilmemektedir. Web sitesinde 1999 sonrası genel seçim sonuçları verileri, mahalli idareler seçim sonuçları verileri ve Türk siyasal hayatına ait diğer verilerin de bulunması gerekmektedir. Ayrıca sitede Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ve Nato Parlamenter Asamblesi gibi uluslar arası komisyonlara link bulunmaktadır.

6. BT VE DEMOKRASİ: TEMSİLİ DEMOKRASİ AŞINIRKEN YENİ DEMOKRASİ TARTIŞMALARI

1970'li yıllarda ortaya çıkan ve hızla sosyal ve siyasal bilimlerde tartışılmaya başlanan internet, diğer iletişim teknolojilerinden farklı olarak veri, görüntü ve metin değiş-tokuşunda gelişkin bir ortam sağlamaktadır. Bu durum bilginin daha yoğun paylaşımına yol açmakta, artan bilgi paylaşımı nedeniyle internet bir "kudret aracı"na (Uğur A. ve Bilici M., 1998:488) dönüşmektedir.

Medya ile politika arasındaki tarihsel bağlar bir yana, 1970'li yıllardan bu yana, medyanın, özellikle de toplumun en geniş kesimlerine kök salmış olan televizyonun, sivil toplumun yönetime katılımı ve demokrasi için sunduğu imkanlar tartışılmalıdır. İnternet öncesi gözde iletişim aracı televizyonun özellikle kablolu TV'nin yönetim ve demokratik süreçle ilişkilendirilmesi "Teledemokrasi" olarak adlandırılmaktadır. Becker tarafından formüle edilen "Teledemokrasi", öncelikle bir kitle iletişim aracı olarak televizyonun, yönetim süreçlerinde bilgi akışını, şeffaflığı sağlayacak ve giderek bir zamanların "agora"sının, yani kent meydanının işlevini yükleneyecek bir tarzda, kamusal olarak yeniden tasarlanması fikri üzerinde temellenmektedir (Gilman, 1984:41).

Yurttaşların, kendilerini ilgilendiren tüm oturum, toplantı vb. süreçleri izleyebilmesinin öngörüldüğü bu sistemde, kamusal televizyonun demokrasiye hizmet edecek bir araç haline getirilmesi amaçlanmıştır. Her ne kadar çok daha etkileşimli bir medya olan internetin gelişimiyle bu fikir gözden düşmüşse de, halen toplum içindeki en yaygın medya olması ve dijital teknolojiler (dijital TV) sayesinde belli bir etkileşim imkanını içermesi bakımından, hala tartışılmakta olan bir konudur.

Bilişim teknolojilerinin gelişimi, özellikle de internetin yaygınlaşması, medya ile demokrasi arasında kurulan bağlantı konusunu yeniden gündeme getirmiş, internetin doğasını oluşturan küresel, gayri merkezi, açık, sınırsız, kullanıcı denetimli yapı ve etkileşim boyutu nedeniyle Katılımcı Demokrasi bakımından ciddiye alınması gereken imkanlar tartışılmaya başlanmıştır.

Bir yönetim modeli olarak e-devletin nihai hedefi, "e-demokrasi" olarak konumlanmaktadır. Bu bağlamda, e-devlet anlayışı, birer "müşteri" olarak görülen yurttaşlara, etkili, verimli ve düşük maliyetli süreçlerle "kaliteli hizmet" sunmak olarak algılanmanın da ötesinde, etkin bir yönetim süreci olmasının zorunlu sonucu olarak, "her bir yurttaşa demokratik sürece katılmak için güçlendirilmiş fırsatlar sunmak" ve "hükümetin temsil ettiği halkın görüş, bilgi ve deneyimlerine ulaşması" için en iyi yol olarak görülmektedir (Uçkan, 2003:38).

Bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve küreselleşme kamu hizmeti sunumunda ve siyasal katılımı yeni uygulamalara neden olmuştur. Kamu yönetimleri, internet ortamında önce kamuya ait bilgileri sunmuş daha sonra da kamu hizmetleri internet ortamında sunulmaya başlanmıştır. BT'nin özellikle internetin sosyal yaşamda bir fenomen haline gelmesi, Minnesota Deneyimi ve Zapatista'ların eylemiyle internetin siyasal gücünün kendini hissettirmesi, bilişim teknolojilerinin, demokrasi tartışmalarının gündemine girmesini sağlamıştır. Uçkan, e-Demokrasi tartışmalarının, sosyal ve siyasal taleplerin sonucu olduğunu ve Batı Temsili Demokrasileri'nde yaşanan siyasal ilgisizlik konjonktüründen bağımsız olduğunu iddia etmektedir. Devletin ve demokrasinin başına "elektronik" anlamını ifade eden bir "e-" öneki getirerek önerilen model, genellikle sanıldığı gibi "teknik" bir icattan, gerçekleşen bir "bilim-kurgu" ürününden ya da "yeni ekonomi" olarak adlandırılan bilgi ekonomisi modellerinin kamusal alana uyarlanmasından ibaret değildir. Tersine, bu model öncelikle siyasi, sonra da sosyo-

ekonomik bir bağlamın zoruyla geliştirilmiştir. Bu modelin öncelikleri, yine genellikle sanıldığı gibi devletin "ekonomik verimlilik" hedefinden çok, yurttaşların katılım ve denetim talepleriyle belirlenmiştir. Kuşkusuz bu yaklaşımda, "demokrasi krizi" olarak da adlandırılan, siyasal sisteme duyulan güvenin azalmasıyla ortaya çıkan meşruiyet krizinin ve bunun sonucu olarak seçimlere ve siyasi faaliyetlere katılımıda yaşanan dramatik düşüşün ciddi bir payı varsa da, internetin demokrasiyi zenginleştirici imkanlar sunduğu gerçeği bu konjonktürel durumdan bağımsız olarak geçerlidir (Uçkan, 2003:3).

6.1. Liberal Temsili Demokrasiye Eleştiriler

Siyasal bilimde yeni bir kitlesel iletişim ortamı olarak ortaya çıkan internetin yeni ve ilave bir kamusal alan olarak iş görüp göremeyeceği, demokratik sürece daha fazla toplumsal katılım sağlayıp sağlayamayacağı sorusu önem kazanmıştır.

Batı Liberal Temsili Demokrasileri'nde siyasal katılımındaki ciddi düşüşlerle birlikte, Katılımcı, Güçlü ve Doğrudan Demokrasi tezleri daha yoğun olarak tartışılmaya başlanmış, BT orijinli "Elektronik Cumhuriyet" dahi teklif edilmiştir.

Demokrasi, ilk çağ filozofları tarafından daha çok ideal politik düzenden bir sapmayı ifade etmekte ve ayaktakımının yönetimi olarak anlamlandırılmaktaydı. Ancak Atina Demokrasisi'nde "agora"da bir araya gelen yurttaşlar¹ siyasal gelişmeleri değerlendirip, yasama faaliyetinde bulunmakta, siyasal sürece etkin olarak dahil olabilmekteydi. Şehir (polis) devletlerinin tarihten silinmesi, ulus devletlerin ortaya çıkışı ve genel oy prensibinin kabulü ile ideal demokrasi yani halkın bizzat kendini yönetmesi imkansızlaşmış, demokrasi Temsili Demokrasi'ye doğru evrilmiştir. Belirli dönemler için, seçmenlerin oylarıyla seçilen parlamenterler halkı temsil etmekte, onlar adına yasama ve yürütme fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Ancak siyaset literatüründe Temsili Demokrasi'nin reel, fiziki şartların imkansızlıkları nedeniyle başvurulmuş bir demokrasi şekli olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin Dahl, ulus devlette "katılma aritmetiği"ne vurgu yapmakta temsili rejimin zorunluluğunu tespit etmektedir. Ancak Dahl, "Demokrasi ya katılımcıdır ya da yapmacıklı bir şeydir" demekle, "küçük-ölçekli demokrasiye" vurgu yapmaktadır (Dahl, 1993:286-287). Dahl, büyük-ölçekli sistemlerde demokratik sürecin varlığı için Poliarşi'yi teklif etmekte, ancak "Poliarşi'nin ötesine geçecek ve yeni bir demokratikleşme düzeyini yaratacak olan değişimler elbette mümkündür. Sadece demokratik sürecin büyük ölçüde güçlendirilebileceği küçük birimlerde değil, büyük birimlerde de katılma ve demokratik kontrol imkanlarını genişleten yeni bir demokrasi biçiminin arayışı içinde olmayı" da önermektedir (Dahl,1993: 292). Yayla'ya göre de, "temsili demokrasi daha ziyade bir mecburiyettir (1998:185).

Ancak 20 yy'ın sonlarına doğru Liberal Temsili Demokrasi'lerde siyasal katılımındaki düşüş nedeniyle önemli sıkıntılarla karşı karşıya gelinmiştir. Bu nedenle Barber, "Yurttaşlığın başlıca ifadesinin oy verme olduğu bir ülkede, oy vermeyi reddetmek demokrasinin iflasına işaret eder" (1995:22) demektedir.

J.J. Rousseau'ya dayanarak temsilin katılımı tahrip ettiği ve böylece demokrasinin temellerinin dinamitlendiği tezini formüle eden Barber'ın Güçlü Demokrasi tezinde Liberal Temsili Demokrasi'ye ciddi eleştiriler yöneltilmektedir. Liberal teorinin demokrasiyi korurken özgürlüğü teminat altına almak için icat ettiği belli başlı araçların -temsili, mahremiyet, bireycilik ve haklar; fakat hepsinden önce

¹ Ancak Atina Demokrasisi'nde genel oy prensibi kabul edilmediğinden yurttaşların ancak bir kısmı Agora'daki siyasal sürece dahil olabiliyordu.

temsil- ne demokrasiyi koruduğu ne de özgürlüğü teminat altına aldığı ortaya çıkar. Temsil, sorumluluğa ve özel haklara hizmet ederken bile katılımı ve yurttaşlığı yok eder. Temsili demokrasi, siyasal dilimizin üretebileceği en paradoksal kavramdır (Barber, 1995:23). Yine Barber birey temelinden hareketle Liberal Temsili Demokrasi'ye eleştirilerine devam etmektedir.

Mahremiyetleri ve mülkiyetleri ile tanımlanan; ancak kim olduklarını belirlemekten aciz, haklar ve özgürlüklerle kurtarılan; fakat ahlaki bakımdan özerk failler olarak hareket edemeyen, hırs ve ihtirasla güdülenen; ancak mutluluğa ulaşmasını kolaylaştırması beklenen güçlerin ta kendisi tarafından mutsuz edilen bireyler. Teorideki kusursuz özgürlük, pratikte umutsuzluk ifade edebilir; kusursuz bağımsızlık, fiili esaret karşısında savunmasızlık anlamına gelebilir; kusursuz bireysellik, fiili mahrumiyet doğurabilir; kusursuz mahremiyet, dostluk kuramamaya yol açabilir; kusursuz temsil, bir eylemlilik kırılmasına yol açabilir ve bir siyasal irade uyusukluğuna sebep olabilir(Barber, 1995:137).

Barber cılız olarak nitelediği Liberal Temsili Demokrasi yerine, bireyi, yerel bazda katılımı ve iletişim teknolojileri aracılığıyla yoğun siyasal katılımı önceleyen Güçlü Demokrasi'yi teklif etmektedir.

Komüniteryenler, 1980'li yıllarda toplulukların yok olmasına karşı modern dünyanın sorunlarıyla başa çıkabilmek çabasıyla ortaya çıkmışlar ve Liberalizmin bireyci anlayışına metodolojik ve etik saldırılarda bulunmuşlardır. Komüniteryanizm'in eleştirilerinden de beslenen Katılımcı Demokrasi kuramı oy kullanma hakkına sahip olanların çerçevesini genişletmek ve oy verenlerin kamusal işler konusunda konuşma, irade oluşturma ve karar vermeye katılımını yaygınlaştırmak ve yoğunlaştırmak ister. Katılımcı Demokrasi ve bilhassa Güçlü Demokrasi kuramlarında siyasa belirlenmesi sürecine yurttaşların etkin katılımı vurgulanmakta, sürece ve bu süreçte bireyin etkinliğine önem verilmektedir.

Katılımcı Demokrasi Kuramı, vatandaşın nitelikleri ve siyasal yetkinliğiyle ilgili olarak, Liberal Demokrasi Kuramı'ndan radikal olarak ayrılmaktadır: Liberal bakış açısına göre devlet yurttaşı, birincil olarak siyaset öncesi çıkarlarla tanımlar. Bu çıkarlar ya iyice yerleşmiş, adeta doğal olarak mevcut öncelikleri yansıtır. Ya da siyasal alanın dışında, örneğin çevreye özgü sosyalleşme veya sınıfsal çıkarlar gibi, toplumsal kurumlar aracılığıyla şekillenirler. Bu bakış açısına göre demokrasi, öncelikle siyaset öncesi şekillenmiş çıkarların kümelenmesi konusunda bir mekanizmadır. Üstelik onun etki sahasını sınırlayabilecek bir mekanizmadır. Çünkü o bir araç, bir vasıta; bir amaç, azami hadde çıkarılacak bir iyi değildir. Buna karşın Katılımcı Demokrasi Kuramı'nın yurttaş modeli, ya ortalama yurttaşın daha fazla ve daha iyi katılıma yetenekli olduğunu yahut onun, iradenin oluşum süreci ile ilgili örgütler aracılığıyla ehliyetli kılındığını vurgular.

Masuda, Bilgi toplumunda Temsili Demokrasi'den Katılımcı Demokrasi'ye geçiş için 4 neden saymaktadır. İlk olarak, bilgi toplumunda sıradan yurttaşın davranış kalıpları değişecek, yurttaşların birincil arzusu kendini gerçekleştirme (self-realization) olacaktır. İkinci neden, devletin ve özel teşebbüsün gücü çok fazla genişlemiştir. Bu nedenle büyük organizasyonlar tarafından gerçekleştirilen politika yapım süreci, sıradan insanın yaşamına ulaşmaktan uzak kalmaktadır. Üzerinde karar verilmesi gereken bir çok sorun ulusal sınırların ötesinde, insanlığın sorunlarıdır. İskan gibi ancak pek az sorunun bireylerin yaşamlarını doğrudan etkilemekte olması üçüncü neden olarak sayılmaktadır. Dördüncü neden ise şu ana kadar politika yapım sürecine yurttaşların çoğunluğunun katılamaması sorununun bilişim teknolojileri imkanları ile çözülmüş

olmasıdır. Masuda, Katılımcı Demokrasi'nin sağlanması için de altı ilke öne sürmektedir (Masuda, 1990:80-87):

- Yurttaşların tamamının ya da çoğunluğunun politika yapım sürecine katılımı,
- Sinerji ve karşılıklı yardımın sistemin içine nüfuz etmesi,
- Güncel ve yararlı tüm bilgilerin, tüm yurttaşlarca elde edilebilmesi,
- Fayda ve fedakarlıkların yurttaşlarca eşit paylaşımı,
- Çözüme ikna etme ve uyum ile ulaşılması
- Çözümün uygulanmasında tüm yurttaşların birlikte çalışması.

Doğrudan Demokrasi tartışmalarında ise BT olanaklarıyla daha da realize edilen Atina Demokrasisi'ndeki Agora'nın, BT aracılığıyla yeniden doğacağı yönünde tezler ortaya atılmaktadır. Öyle ki Grossman, Elektronik Cumhuriyeti teklif etmektedir (Grossman, 1995:46). Eğer iyi işletilebilirse doğrudan demokrasinin, insanlığı birbirinden ayıran en eski ve en derin ayrımlardan birini, yönetenler-yönetilenler ayrımını ortadan kaldıracabileceği, Lincoln tarafından yapılan demokrasinin en geniş tanımının -halkın halk tarafından halk için yönetimi- bir rüya olmaktan çıkıp, gerçek olabileceği vurgulanmaktadır.

Bugün demokratik ülkelerde halkın seçimlere (özellikle genel seçimlere) ilgisi gittikçe azalmakta, oy vermenin yasal olarak zorunlu olmadığı ülkelerde seçimlere katılım oranı her geçen gün azalmaktadır. Hemen bütün demokratik ülkelerde yapılan kamuoyu araştırmaları halkın parlamentoya güveninin aşındığını, sisteme karşı memnuniyetsizliğin arttığını ve parti üye kayıtlarının giderek azaldığını ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler bazı yorumculara göre gelecek için ciddi potansiyel problemlere gebe: Demokrasiler sonunda yabancılaşıma tehdidiyle karşı karşıya mı kalacaktır, yoksa halkın ilgisizliğine mi kurban olacaktır (Ferdinand, 2000:5) Mevcut demokratik düzenlemelerin en zayıf tarafı, millet vekillerinin kamu menfaati perdesi altında partizan çıkarları tercih etmeleri, seçmenler için neyin daha faydalı olacağını belirleme tekeli kendilerinde görmeleri, parti taleplerine seçmen taleplerinden daha duyarlı olmalarıdır.

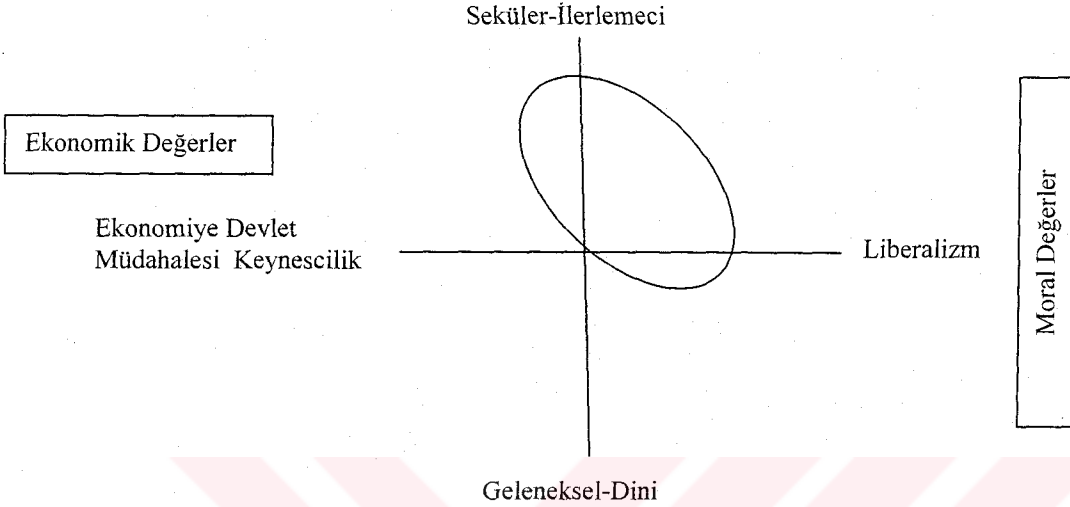
Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumu'nun kıyaslamasını yapan Masuda, bilgi toplumundaki temsili demokrasi yerine, katılımcı demokrasiye geçileceğini, katılımın gönüllü kuruluşlar düzeyinden çok farklı boyutlara taşınacağını, sanayi toplumundaki bazı örgütlerin, örneğin sendikaların içerik ve fonksiyonunun değişeceğini öngörmektedir. Masuda, Sanayi Toplumu ile Bilgi Toplumu'nu kıyasladığı çizelgesinde Hükümet biçiminin Temsili Demokrasi'den Katılımcı Demokrasi'ye doğru kayacağını söylüyor. Masuda, Katılımcı Demokrasi'nin bireylerin arzusunun yansıtan tek yol olduğunu ısrarla savunur ve referandum yolunun insanların, nükleer enerji, çevre kirliliği gibi konularda özgür karar vermesi için en uygun araç olduğunu ileri sürer (Masuda, 1990: 7-9).

6.2. BT ve Siyasal Olgular

BT'nin toplumsal ilişkileri, siyasal süreci etkilediğini söylemek artık zor değildir. Ancak BT'nin demokrasiyi nasıl etkileyeceği sorusundan önce internetin bir yurttaş olarak bireyi, topluluk, toplum, kamusal alan, ulus-devlet olgularını nasıl etkilediği sorularına verilecek cevaplar konuya açıklık kazandıracaktır.

İnternet, merkezi olmayan yapısı, kamuoyu oluşumunu kolay mümkün kılan "akıl yolu birdir" şeklindeki "modern" merkezîyetçi yaklaşıma ters düşmesiyle moderniteden çok postmoderniteye yakın durmaktadır. Organizasyon açısından belli network protokollerine uymak koşuluyla yeni network'lerin katılması mümkündür.

Özetle, internet, radikal bir adem-i merkeziyetçilik, masrafsız ve kolay çoğaltmanın yanı sıra ani üretim gibi imkânlarıyla her şeyin sayısal dille ifade edildiği yeni bir dünyanın mimarisini ifade etmektedir (Uğur ve Bilici, 1998:495). Bu yeni dünyanın politik model olarak en belirgin vasfı, temsili hükümet veya diktatörlük şeklindeki güçlü merkezi ulusal hükümetlerini yerini, yerel yönetimlerin birincil yönetim birimi olduğu ve Katılımcı Demokrasi'nin temel norm olduğu bir modele bırakmasıdır.

Şekil 6.1. Politik Siber Kültür Haritası

Kaynak: Norris, 2000, 10.Bölüm:17

Norris'in Amerika'da internet kullanıcıları üzerinde yaptığı araştırma sonucunda çıkardığı internet politik siber kültür haritası, internet kullanıcılarının referans değerlerinin anlaşılmasında önemlidir (Bkz. Şekil 6.1.). Moral değerler anlamında seküler-ilerlemeci, ekonomik değerler açısından ise liberal değerlere önem veren bir internet kullanıcı kitlesi ile karşılaşmıştır. Tek başına açıklamayamayacağını iddia etmekle birlikte Norris, Amerika'da internet kullanıcılarının referans değerlerinin post-modernizmden daha çok post-materyalist olduğunu, bu durumun internet kullanıcılarının genç, zengin ve iyi eğitim görmüş birey profilinden kaynaklandığını ifade etmektedir (Norris, 2000,10.Bölüm: 4,9).

Taylor BT ve internet teknolojisinin klasik devlet aygıtı üzerinde yapacağı etkileri şöyle değerlendirmektedir: "Devletin coğrafi tabanı (fiziki sınırları) kaymaktadır, (deterritorialisation). Bu gelişmenin işaretleri şimdiye kadar finans-ekonomi, ticaret, maliye ve ceza hukuku alanında zaten görülmüştür. İnternet gibi BT gelişmeleri bu taban kaymasını hızlandırmakta ve bir anlamda devleti sanallaşmaya (virtualisation) doğru götürmektedir." Vatansızlaşma (deterritorialisation), sanallaşma (virtualisation) ve yataylaşma (horizontalisation) süreçleri siyasetle yönetim arasındaki ilişkileri post-modern yeniden yapılanma yönüne doğru sürüklemektedir. Bu süreç devletin mevcut hiyerarşik konfigürasyonunda da ciddi değişiklik meydana getirecektir (Frissen,1997:120-122). Everard ise "Sanal Devletler" eserinde, sanallaşan bireylerin oluşturduğu dünyada devletlerin de sanallaşmaya başlayacağını iddia etmektedir (Everard, 2000:22). Vatansızlaşma, BT teknolojileri ile mekanın, özellikle ulus-devlet sınırlarının önemini yitirdiğini, artık aynı kentte yaşayan insanlarla kurulan sosyal ilişkiler ile dünyanın herhangi bir kentinde yaşayan insanlarla kurulan sosyal ilişkilerin aynılaştığını işaret etmektedir. Çizilen ulusal sınırlar ve yükseltelen gümrükler hiçe sayılarak artık bireyler internet ortamında sosyal ilişkide bulunabilmekte, e-posta listeleri ya da tartışma listeleri ile sanal topluluklar oluşturabilmekte, alışveriş

yapabilmekte, hatta sanal seks dahi mümkün olabilmektedir. Sanallaşma artan BT kullanımıyla hızla vatansızlaşmaya neden olmakta, ulus-devletlerin yurttaşları hızla ulusal değer ve önceliklerden soyutlanabilmektedir. Toplumsal düzende bireyler, sosyal sınıfları dikkate alarak, çoğu zaman toplumda aynı sosyal sınıftan bireylerle yatay etkileşim içinde bulunmaktaydılar. Ancak internet ortamında sohbet, e-posta gibi kanallarla hiçbir aracıya gerek olmaksızın siyasal parti lideri, parlamenter, devlet başkanı gibi siyasal elitlerle ya da popüler kültürün “ilahları”yla etkileşim kurmak mümkün olmaktadır. Bu etkileşim geçmişte olduğu gibi yatay bir etkileşimden, aracısız dikey etkileşime doğru hızla dönüşmektedir.

İnternet’le birlikte birey-devlet ilişkileri köklü bir biçimde değişmektedir. İnternet, bireyi devlete karşı özgürleştirmekte, ulus devletin sınırlarını, bütün duvara benzeme çabalarına rağmen saydamlıştırmaktadır.

Egemenliğin önceleri toprağa sonra enerji kaynaklarına sahip olmaktan geçtiği dönemler eskide kaldı, artık Mikroelektronik Devrim ile egemenlik zihinlerin gücü ile yani entelektüel sermaye ile ilişkilendirilmeye başlandı. Tarladan fabrikaya geçişle başlayan kopuş, güç kaynaklarını daha bir soyut ve dolayısıyla akışkan bir biçime soktu. Dev bir sanayi şehri olan Detroit, saltanatını Silikon Vadisi’ne bırakırken, donanım (hardware) yazılana (software) mağlup oldu. Entellektüel sermaye iktidarının böylesi bir yumuşama yahut sosyalleşme sürecine girmiş olması, sınırlarına duvar sertliğinde işlev yükleyen ve onlara sıkı sıkıya sarılmış bulunan ulus devletlerin egemenlikleri için bir tehdit anlamına geliyordu. İktidar araçlarının değişmiş olması, devlet-birey ilişkilerini de dönüştürecek sözgelimi, ulus devletin bireyi zapt u rapt altında tutan denetimi başka kaynaklarca ulus devletten devralınacaktı (Uğur ve Bilici, 1998:490). BT, ulus devletin sınırlarını -internet örneğinde olduğu gibi- es geçerek “vatandaş”ı bir anlamda mevcut denetimden kurtarıyordu. Ama öte tarafta bireyin farklı denetim biçimleri altına girmesi tehlikesini de içinde barındırıyordu.

Hem ulusötesi hem de uluslararası bir bağlam yaratan internet, küreselleşmeye paralel olarak yurttaşlığın da tanımını değiştirmektedir. Mekânsal olarak uzak olan bir yerle yakın olanın her ikisi de internet kullanıcısı açısından eşit mesafededir. Bu yüzden de aidiyetler kurulurken kullanılan kriterler farklılaşmaktadır. Aynı ağı kullanan insanlar için ülkesel bir tanım olan “yurttaşlık” (citizenship) yerine aynı ağı paylaşıyor olmanın daha çok önemli olmasından dolayı “nenaşlık” (netizenship) kavramı gündeme gelmekte, küresel köyün sakinleri için artık her şey “mahalli” olmaya başlamaktadır. Bunun bir sonucu olarak da aynı ağı paylaşan insanlar, zaman ve mekân kısıtlamalarının belirleyici olmadığı bir üstkültür oluşturabilmektedir. Farklı kültürlerle tanışma ve etkileşim içine girmekle edinilen çok kültürcü duyarlılığın demokratik özelemler açısından da taşıdığı önem son derece açıktır (Uğur ve Bilici, 1998:494).

İnternetin belki de en demokratikleştirici yönü, insanların gruplar halinde örgütlenme ve iletişimde bulunma yeteneklerini artırmasıdır. İnternet, medya tekelleri altında olmadığından ve düşük maliyetli yayıncılık anlamına geldiğinden, Dahl’ın poliarşilerin asgari şartlarından saydığı “alternatif enformasyon”u gerçekleştirme kapasitesine her zaman sahiptir. Özgür elektronik meclis ve birlikler bağlamında, yurttaşlar politika, yönetim, topluma katılım ve söz sahibi olmak için yeni imkanlar kazanacaklardır. Bu tartışmalarda, internetin içerdiği etkileşim boyutunun, tıpkı gerçek dünyada olduğu gibi “sanal” dünyada da toplulukların oluşmasına izin vermesi olgusunun da hayli payı olmaktadır. Bu “sanal topluluklar” aracılığıyla, ortak çıkar ve ilgiler etrafında hızla oluşan, kapsamlı bilgi dolaşımına izin veren, hak ve özgürlükler, kalkınma projeleri, yönetim platformları, yolsuzluk denetimi gibi sayısız konuda etkili ve ses getirici faaliyetler gösteren yeni sivil toplum örgütlenmeleri ortaya çıkmaktadır.

(Uçkan, 2003:28). İnternetin etkileşimli ve gayri merkezi yapısı dolayısıyla, sivil toplumun örgütlenme ve faaliyet yetenekleri artmış; bu örgütlenme ve faaliyetin etki ve kapsamı, internetin ulus ötesi yapısı sayesinde ulusal ve uluslararası ölçeklerde genişlemiştir.

Mobilizasyon Tezi	Katılım Tezi	
	Geleneksel Gruplar	Yeni Gruplar
	Geleneksel Değerler	Kuvvetlendirme
	Yeni Değerler	Kültürel Değişim
		Harekete Geçirme
		Dönüşüm

Şekil 6.2. İnternetin Toplumsal Düşünce Üzerine Olası Etkileri

Kaynak: Norris, 2000, 10. Bölüm: 14

İnternetin siber mekanda kamuoyu oluşturma üzerindeki etkilerini Norris 4'lü şema ile açıklamaktadır. Şekil 6.2.'de görüldüğü üzere BT, her zaman “yeni değerler”e doğru dönüşümü simgelememekte, bazen “geleneksel değerler”i kuvvetlendirmeye de sonuçlanabilmektedir. Geleneksel gruplar, internette geleneksel değerleri önceleyen bir etkileşim halinde ise mobilizasyon ve katılım, geleneksel değerleri kuvvetlendirme ile sonuçlanmakta; yeni gruplar internette yeni değerlere referansta bulunan bir etkileşim içinde ise mobilizasyon ve katılım, dönüşümle sonuçlanmaktadır. Örneğin, merkez siyasal partilerin BT olanakları ile internet üzerinden seçim kampanyalarını daha kolay, hızlı ve düşük maliyetle gerçekleştirmeleri geleneksel gruplar için Doğrudan Demokrasi'ye doğru dönüşüm yerine Temsili Demokrasi'nin güçlenmesi ile sonuçlanabilecektir (Norris, 2000 10.Bölüm:1-2).

Siber mekan özünde bir akışlar mekanıdır ve teknik, coğrafi, sosyal bir gerçekliğe sahiptir. Bu nedenle internet sanal gerçeklik (virtual reality) olarak da tanımlanmaktadır. Bu mekanda gerçek bireyler ve onların oluşturduğu gerçek topluluklar, iletişime ve etkileşime girerek gerçek ilişkiler kurarlar, gerçek sonuçlar yaratan gerçek eylemlerde bulunurlar. Bu “gerçek” mekan, özü gereği aynı zamanda kent meydanı, kahvehane gibi siyasi bir mekandır. Kamusal alanla demokratik katılım arasında hısım akrabalık ilişkisi vardır. Bu yüzden, kamusal alanda meydana gelen değişimler demokratik işleyiş açısından önem kazanmaktadır. Fark gözetilmeksizin herkesin katılabilirliği ideali üzerine kurulu bulunan kamusal alan, gerçekte farkların ortadan kalkmadığı ama paranteze alındığı ya da görmezden gelindiği bir alan iken, internetle birlikte Habermas'ın ideal kamusal alan tarifine daha uygun bir durum ortaya çıkmıştır. Çünkü bu ortamda bireylerin kimlikleri, kendi tasarruflarından bağımsız olarak varolan bir şey değil, aksine kendi elleriyle kurdukları bir şeydir. Daha önceki kamusal alanlarda farklar görmezden gelinirken, internette farklar gözetlenemez olmuştur. İsimle adresin iç içe geçerek özdeşleştiği internet ortamında somut bir aradalık ve sosyal statü gibi özelliklerin olmayışı bir taraftan katılımı arttırmakta, öbür taraftan katılımcıların katılıma attettikleri anlam ve önemi çoğu yerde azaltmaktadır. Statü işaretleri ve farkları barındıran kimliğin buharlaşmasına neden olan bu ortamın kamusal alan idealine yaptığı katkıyı değişik açılardan değerlendirmek daha doğru olacaktır. Eşitliği varsayılan bir eşitlik olmaktan çıkarıp gerçek bir eşitliği dönüştüren, internet, buna karşılık belirsizlik dolayısıyla yeterince güven telkin edememektedir (Uğur ve Bilici, 1998: 493).

1990'ların elektronik sıçraması demokrasi mekanizmasının mevcut-buhar makinesi aşamasında kalamayacağını ortaya koymuştur. Geçen birkaç asırda demokrasi, insanların birkaç yıllık aralıklarla, bu aralarda kendisi adına hayati kararlar alabilecek bir avuç temsilciyi seçmesi anlamına gelirdi. Artık kararların tüm halkın katılımıyla alındığı, doğrudan katılımı sağlayan usuller gerçekleştirilmelidir. Bu tarz uygulama 20.yy sonunda demokrasinin yaşadığı önemli bir zafiyeti ortadan kaldıracaktır: Lobicilik. Bilindiği gibi lobicilik, özel çıkar gruplarının politikacıların ikna edilmesi ve satın alınması arasındaki ince hattın aşılmasıyla amacından sapabilir. Neticede bir avuç seçilmişle uğraşmak zorunda kalan lobiciler, muhatabı eğlendirmekten, doğrudan politikacının cebine para koymak veya seçim kampanyalarında parti kasalarına milyonlarca dolar akıtmak şeklinde pek çok metot denemektedirler. Ancak lobiciler siyasal süreçte BT'nin etkin kullanılmasıyla birlikte tüm seçmen kitlesini ikna etmek zorunda kalacaklar, rüşvet ve oy satın alma metodu teknik olarak mümkün olmayacaktır. Çünkü hiç kimsenin herkesi satın alacak kadar parası yoktur.

6.3. BT ve Demokrasi: Sorun Alanları ve Genel Değerlendirme

e-Devletin ve e-demokrasi hedefinin tam anlamıyla gerçekleşmesi, öncelikle bilişim ve iletişim teknolojilerinin demokratik bir toplum için zorunlu temsiliyet ölçütlerini karşılayacak bir tarzda, tüm topluma eşit ve adaletli bir biçimde yayılmasına bağlıdır. BT'ye erişimde eşitsiz dağılım (dijital uçurum), e-demokrasi idealinin hayata geçirilmesinin olduğu kadar, e-devlet mekanizmalarının tam anlamıyla işlev göstermesinin de önündeki en büyük engel olarak ortaya çıkmaktadır. Bu soruna etkili çözümler geliştirilmezse, hem e-devlet ile amaçlanan kamu yönetiminin hem de e-demokrasi idealinin, bir avuç "bilişim seçkini"nden başka kimseye faydası olmayacak adaletsiz bir durum yaratacağı ve demokrasi krizini derinleştireceği açıktır.

Ayrıca BT ortamında demokratik katılımın artışı, sadece teknik altyapı sorunu ile ilişkili değildir, aynı zamanda demokratik kültür, birikim, ve kurumsallaşma konularıyla da yakından ilgilidir. En başta bireyler olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin özellikle siyasal elitlerin BT olanaklarının demokratik katılımın genişletilmesinde fonksiyonel bir araç olacağı inancına sahip olmaları gerekmektedir. Hemen hemen tüm siyasal partilerin, pek çok sivil toplum örgütünün, TBMM'nin, bakanlıkların v.s internet siteleri bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı ve Başbakan'dan parlamenterlere kadar neredeyse tüm siyasal kişilere e-posta gönderilebilmektedir. Ancak tüm bunların siyasal sisteme girdi olarak değerlendirilebilmesi için, siyasal elitler tarafından da bir siyasal katılım aracı olarak anlamlandırılması gerekmektedir. Halbuki internet aracılığıyla ulaşılmaya çalışılan siyasal elitlerin neredeyse tamamı, elektronik mektuplara cevap vermemekte muhtemelen de okumamaktadırlar. Yani internetin bir demokratik işlev olma potansiyeli, siyasal elitler tarafından henüz inandırıcı görünmemektedir.

Devletin ilgili birimlerinin elektronik ortamla bütünleştirilmesi ve e-dönüşüm projeleri sadece teknolojik araç ve gerecin satın alınmasıyla mümkün olamamaktadır. Bilgisayar, telefon, faks, internet, mobil iletişim, kiosk, etkileşimli otomatik sesli cevaplama hizmetleri vb. yüksek teknoloji ürünlerine sahip olmak e-kuruma geçişte kuşkusuz önemli bir yer teşkil etmektedir. Fakat teknolojik ürünlerin, insan kaynakları ve iş süreçleriyle uyumlandırılmaması e-dönüşüm projesinin başarısını olumsuz etkileyen konuların başında yer almaktadır (Erdal, 2004:7). O halde e-demokrasi ve bunun katılıma etkisinden istenildiği gibi faydalanmak için öncelikle uygun duyarlılık

mekanizmalarının tesis edilmesi gerekir. Halkın yönetime veya demokratik sürece etkin katılımı, siyasi kültür ve demokrasinin o ülkedeki tarihsel kurumsallaşması ile doğru orantılı bir olgudur. e-Yönetişimin başarısı büyük oranda ülkelerin gelişmişlik seviyesi ve demokratikleşmesi ile doğru orantılıdır. (Bkz. Çizelge 6.1.)

Çizelge 6.1. Toplum Yapılarına ve Demokratikleşmelerine Göre Ülkelerde e-Yönetişim

	Az Gelişmiş	Gelişmekte Olan	Gelişmiş
Demokratikleşmemiş	5	17	10
Demokratikleşmekte	9	46	40
Demokratikleşmiş	4	56	275

Kaynak: Norris, 2000, 6.Bölüm:16

BT, bünyesinde birey için özgürleşmeyi, devletin şeffaflaşmasını barındırmakla birlikte devletin otoriterleşmesini de barındırmaktadır. Yeni bilişim teknolojilerini kullanarak bireylerin, ayrıntılı telefon faturaları, banka hesaplarındaki hareketlilikler, ziyaret ettiği web siteleri, üye olduğu e-posta listeleri ve iletişimde bulunduğu insanlar kolaylıkla takip edilebilmekte ve bireyi özgürleştireceği iddia edilen BT, otoriter devletler elinde yeniden güce dönüşebilmektedir.

BT, bireyleri bilgi edinme, etkileşime geçebilme açılarından güçlendirmekle birlikte aşırı uçların, suç örgütlerinin de güçlenmesine neden olabilmektedir. Son dönemde gerçekleşen terör saldırılarının birçoğunun internet aracılığıyla programlanması, militanların internet ortamında rahatlıkla iletişimde bulunması ve eylemlerini duyurması, BT'nin terör örgütleri ve aşırı uçlar elinde tahrip gücü yüksek bir silaha dönüştüğünü de göstermektedir.

Yine e-demokrasi sistemi nedeniyle sosyal ilişkiler değişikliğe uğrayarak atomist bir toplum yapısı oluşabilir. Partilerden ve diğer sosyal grup ve ilişkilerden bağıni kopararak, doğrudan karar alıcılarla dikey iletişim bağına girecek olan bireyler, sanal topluluk ve örgütlenmeler bu fonksiyonu yerine getiremezlerse, mevcut yatay iletişim bağından kopabileceklerdir. Bu durum bireylerin yabancılaşması, asosyalleşmesi sürecini de beraberinde getirecektir.

e-Demokrasi'nin uygulanabilirliği ile ilgili olarak, bireylerin siyasal süreçlere hangi kanallarla tam olarak nasıl katılacakları, söz konusu katılım için hangi siyasal prosedürlerin uygulanacağı ve bu katılımı tartışma düzlemini kimin oluşturacağı veya çözülmesi gereken soru ve sorunların tanımının kim tarafından yapılacağı soruları cevaplanmayı beklemektedir. Özetle yurttaşın BT ortamında sonuca ulaşan siyasal katılımının nasıl ve hangi ortamlarda gerçekleşeceği bir spesifik proje halinde kurgulanmayı beklemektedir.

BT olanaklarının Temsili Demokrasi'nin eksikliklerini gidereceği ve yurttaşların siyasal sürece daha yoğun katılacağı, katılımcı ve güçlü bir demokrasi yaratacağı iddia edilebilir. Bu bağlamda bazı yazarlar, e-demokrasinin, Atina Demokrasisi ve Temsili Demokrasi'den sonra üçüncü dönüşüm noktası olduğunu iddia etmektedirler. Grossman, 1995:46) Ancak Akgül'e göre, dünyada şu andaki eğilim Temsili Demokrasi'den Katılımcı Demokrasi'ye geçmeye yöneliktir. Bu bağlamda Doğrudan Demokrasi için

henüz teknik, ekonomik ve kültürel altyapı yeterli değildir (Akgül, 2001:2). Yine de internet'in, teknik nedenlerden dolayı başvurulmuş Temsili Demokrasi yerine, yeniden Doğrudan Demokrasiye geçiş taleplerini doğurup doğurmayacağını görmek uzun vadede zamana ihtiyaç vardır.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Teknoloji-toplum ilişkisi uzun zamandır tartışıla gelen bir konu olmuştur. Mikroelektronik devrimle ortaya çıkan ve hızla gelişen BT, bireyi ve toplumsal yapıyı etkilediği gibi kamu yönetimlerinin ve demokrasilerin işleyişini, yapısını da etkilemektedir. BT, öncelikle kamu hizmetlerinin sunumunu etkilemiş, kamu yönetimleri, elektronik ortamda kamu hizmetlerini sunmaya başlamışlardır. Hantallaştığı, etkin ve verimli hizmet sunamadığı için meşruiyet kriziyle karşı karşıya kalan kamu yönetimleri, e-devlet uygulamaları ile yurttaşların taleplerini etkin, verimli karşılamaya başlamışlardır. Yerel yönetim uygulamaları olarak ortaya çıkan e-devlet uygulamaları, hızla ulusal kamu siyasalarına dönüşmüş, kamu hizmetlerinin sunumu elektronik ortama kaymıştır.

BT'nin siyasal süreç ve aktörleri nasıl etkileyeceği, siyaset literatüründe tartışılmaya başlanmış, 90'lı yılların sonunda bu tartışma zirveye ulaşmıştır. Barber (1995), Batı Demokrasileri'nde siyasal sürecin dışına itilmiş bireyden hareketle, Liberal Temsili Demokrasilere ciddi eleştiriler getirmiştir. Batı Demokrasileri'nde seçimlere katılımda ve siyasal parti üye sayılarındaki düşüş, demokrasi krizini ortaya çıkarmış; demokrasinin temsili niteliğine eleştiriler getirilmiştir. Komüniteryen, Katılımcı, Güçlü ve Doğrudan Demokrasi Kuramları, demokrasilerde yurttaşların fonksiyonu ve temsili demokrasi uygulamalarına alternatifler aramışlardır.

Bireyin siyasal katılımını artırma konusunda televizyonun (dijital TV, video teks) siyasal sürece etkisi tartışmaları, (Teledemokrasi), internetin hızlı yaygınlaşması ile internet merkezine doğru kaymıştır. Minnesota Deneyimi, Zapatista İsyanı ve Sırbistan B92 Radyosu gibi lokal örnekler, BT'nin demokratik süreçlerde anlamlılığını kanıtlamış, e-demokrasi bireyin siyasal katılımı ve özgürleşme bağlamıyla siyaset literatüründe yer edinmiştir.

İnternetin yeni bir kamusal alan yarattığı, sanal toplulukların canlandığı, egemenlik ölçütünün enerji kaynaklarına sahip olmaktan, entelektüel yaratıcılığa doğru kaydığı bilgi toplumunda, ulus devletler farklı olgularla karşı karşıya kalmaktadır. Ulus devletlerin sınırları içindeki sorunların uluslararasılaştığı; vatansızlaşma, sanallaşma ve yataylaşma (Frissen,1997) olgularının ön plana çıktığı; bireylerin sosyal iletişimde ulus devletlerin sınırları ile kısıtlanmadığı bir dönemde, devletlerin mevcut hiyerarşik konfigürasyonunda da ciddi değişiklik meydana gelmektedir. Siyasal olgularda ve ulus-devlet yapılanmasında meydana gelen değişiklikler, BT-demokrasi ilişkisini ve demokratik yapılardaki değişiklikleri de beraberinde getirmektedir.

Güçlü Demokrasi, cılız Liberal Temsili Demokrasi'nin BT, birey ve yerel katılım üçlemesi ile dönüşüm geçireceğini öngörmektedir. Barber, kendi web sitesinde farklı projelerle internet ortamında "yurttaşlığın yeniden canlandırılması" için uğraş vermektedir. Gilman'ın (1984) Becker'la yaptığı söyleşide Becker, BT'nin daha geniş ölçüde Doğrudan Demokrasi'ye imkan tanıdığını belirtmektedir. Grossman (1995) ise Elektronik Cumhuriyet'i teklif etmektedir. Becker ve Grossman, BT ile Atina Agorası'nın elektronik ortamda tekrar canlanacağını, tüm yurttaşların politika yapım süreçlerine doğrudan katılacağını öngörmektedir.

e-Demokrasi uygulamalarının yaygınlaştırılması ile özellikle Batı Demokrasileri'nde yaşanan siyasal katılmama süreci tersine işlemeye başlayabilir. Yerel sanal kent toplantıları, yasama meclisi web sitelerine ek sanal meclisler ile, yasama faaliyetlerine, yasama meclisi ve bürokratlara ek olarak yurttaşların daha çok katılma fırsatı yaratılabilir. Böylece demokratik karar alma teknikleri daha fazla özneye yakınlaştırılabilir.

Baskı grupları, Temsili Demokrasiler’de, lobi faaliyetleriyle politika yapım sürecini etkilemekte, manipüle edebilmektedir. e-Demokrasi uygulamaları ile örgütlenmiş özel çıkarların kamusal iyiye dönüştürülebilmesi mümkün olabilir.

İlk defa Montesquieu (1998) tarafından dile getirilen ve Sartori (1996) tarafından etraflıca tartışılan güçler ayrılığı ilkesi, Temsili Demokrasiler’de temel teşkil etmektedir. Ancak günümüzde demokrasiler güç yığılması sorunu ile karşı karşıyadır. e-Demokrasinin tüm yurttaşlarca içselleştirilmesi ile güç yığılması sorunu, güç ve yetkinin yurttaşla doğru yaygınlaştırılması ile çözüme kavuşabilir.

Temsil ilkesi çerçevesinde seçilen ve bir dahaki seçimlere kadar yurttaşlarca denetlenmesi fiilen pek de mümkün olmayan temsilciler giderek halktan uzaklaşmaktadır. e-Demokrasinin farklı uygulamaları ile (e-posta, sohbet, tele konferans) önder-kitle yakınlaşması mümkün olabilir.

e-Demokrasi teorisinde, bireyin siyasal katılım kanallarının genişlemesi yerel düzeyi öngörmektedir. Bilgisayar okuryazarı, BT olanaklarını siyasal süreçte etkin kullanan sanal toplulukların, yerel düzeyi aşarak genel sanal topluluklara dönüşmesi, Katılımcı Demokrasi için güçlü bir anlam ifade edecektir.

Touraine’in (2000) özgürlük eşitlik kutuplaşması, e-demokrasi literatüründe dijital uçurum olgusu ile tekrar karşımıza çıkmaktadır. Tüm yurttaşların (en azından birçoğunun) siyasal sürece etkin katılımını sağlayacağı öngörülen BT, halen ülkemizde bir avuç yurttaşla sınırlıdır. Bu nedenle BT sahipliği ve kullanımının hızla tüm yurttaşlara yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ancak toplumun büyük kesimlerinin BT’ye sahip (en azından kullanıcı) olması ile BT-demokrasi ilişkisi anlam kazanacaktır.

Tüm bu tartışmalardan sonra BT-demokrasi ilişkisi ile ilgili olarak özetle şu yargıya varılabilir. Kamusal alanı genişleterek toplumsal katılımı ve söylem imkanlarını zenginleştiren BT (özellikle internet), bir zorunluluktan doğan Temsili Demokrasi’nin yerine Doğrudan Demokrasi’yi koyabilecek dönüşümü sağlama ve insanlık tarihi kadar eski yöneten-yönetilen ayrımını rafa kaldırabilme yetisine sahip değildir. Ancak BT, meşruiyet krizi ile karşı karşıya bulunan, aşınan, cılız Temsili Demokrasi’nin eksikliklerini giderme, bireyi özgürleştirerek daha güçlü, katılımcı demokratik yapıyı sağlama yetisine sahip görünmektedir. e-Demokrasinin her bir yurttaşla demokratik sürece katılmak için güçlendirilmiş fırsatlar sunacağı açıktır. Ancak sadece bir avuç BT zengininin değil, toplumun büyük bir kesiminin bu fırsatlardan yararlanması kısa ve orta vadede zor görünmektedir.

Ülkemizde Temsili Demokrasi’nin (Parlamentar Demokrasi) siyasal meşruiyetinin pekişmesi ve bireyin yerelden ulusala etkin siyasal katılımının gerçekleştirilebilmesi için gereklilikler şu şekilde sıralanabilir:

- Dijital uçurumun hafifletilmesi için başta bilgisayar ve internet bağlantısı olmak üzere BT ürünleri sahipliğinin, destekleme ve sübvansiyon gibi politikalarla artırılması gerekmektedir. BT sahipliğinden sonra, bilgisayar okuryazarlığı olarak kavramlaştırılan yurttaşların BT kullanabilme yetisinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun için ortaöğretim ve üniversitelerde verilen bilgisayar derslerinin uygulamalı ve etkin olması gerekmektedir. Halkın bilgisayar okuryazarlığının sağlanması interneti de kapsayacak şekilde Halk Eğitim Merkezlerince gerçekleştirilmelidir. Kent merkezlerine ve Halk Kütüphaneleri’ne kurulacak kullanım kolaylığına sahip kiosklarla halkın BT olanaklarını eşitçe kullanımı sağlanmalıdır.

- Yurttaşların elektronik ortama uyum sağlaması imkanını tanıdığından e-devlet uygulamaları, e-demokrasi tartışmalarında önemlidir. Altyapı gereksinimleri sağlanarak, e-devlet uygulamalarına önem verilmeli, e-devlet bir imaj konusu olarak değil, etkin kamu hizmeti sunma imkanı olarak algılanmalıdır. Kamu bürokrasisi önce

kendi arasındaki işlemleri, sadece elektronik ortamda gerçekleştirmeli kağıt, zaman israfının önüne geçilmelidir. Daha sonra e-devlet uygulamaları yurttaş kamu yönetimi ilişkisinin temel ilişki biçimi olmalıdır. Bu nedenle yurttaşların temel ihtiyaçlarının karşılanacağı, tek duraklı, kullanıcı dostu bir e-devlet ana portalı zaman geçirmeden hazırlanmalıdır.

- Medya tekellerini aşan internetin özgür bir formda şekillenmesi sağlanmalı, alternatif enformasyon kanallarının işlemesine kısıtlamalar getirilmemelidir.

- e-Demokrasi literatüründe tartışılan ve ülkemizde de hazırlıklarına başlanan e-oylama önce pilot bölgelerde, daha sonra da tüm ülkede kullanılmalıdır.

- BT, bürokrasi ve siyasal elitlerce dikkate alınmalıdır. Siyasi sürecin tüm aktörlerinin özellikle siyasal partilerin, imaj yaklaşımını terk ederek, siyaset yapma sürecinde BT'yi kullanmaları gerekmektedir. Önder kitle yakınlaşmasının sağlanması için BT bir fırsat olarak algılanmalıdır.

- TBMM'ye bağlı farklı bir web sitesinde güncel siyasal tartışmaların yapılacağı ve yasa yapım sürecine yurttaşların katılacağı bir platformun oluşturulması gerekmektedir.

- Yerel yönetimlerin sanal kent toplantıları başta olmak üzere yurttaş temelli e-demokrasi uygulamalarını başlatması gerekmektedir. Sivil toplum örgütleri, gönüllü kuruluşlar ve akademisyenlerce farklı konularda, tüm yurttaşlara açık, ulusal ölçekli sanal toplantıların yapılması gerekmektedir. Sanal kent toplantıları, TBMM'de yasa yapım sürecine elektronik ortamda katılım gibi e-demokrasi uygulamalarının, yasa ile güçlendirilmiş reel anlamlılığı sağlanmalıdır.

- En önemlisi ise dijital uçurumun aşılaraq, e-demokrasi taleplerinin yurttaşlardan gelmesi ve daha özgür yurttaşların etkin siyasal katılım için mücadelesi gerekmektedir. Siyasal tarihte genel oy prensibi için verilen mücadele hatırlanırsa bu zorlu sürecin hangi boyutta olacağı daha kolay anlaşılabilir.

KAYNAKLAR

ACCENTURE, 2002. "Accenture's 3rd. eGovernment Study: eGovernment Leadership", http://www.accenture.ca/xd/xd.asp?xd=insights%5Cinsi_egov.xml (02.08.2004).

ACUN, R. vd., 1998. "Bilim, Bilgi Teknolojisi ve Türkiye", Milli Kùltürler ve Küreselleşme, Der.: Yediyıldız B. vd., Konya, ss.83-92.
<http://www.history.hacettepe.edu.tr/archive/bilim.html> (08.12.2003).

AKGÜL, M., 2001. "İnternet Notları: İnternet, Demokrasi ve Türkiye", <http://siyaset.bilkent.edu.tr/kamunet/oncesi/cbt-not3.html> (07.02.2003).

AL, H., 2002. Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi, Bilimadamı Yayınları, Ankara, 319s.

ALKAN, H. ve ŞİMŞEK, Z., 1998. "İnternet ve Yönetime Katılım: Potansiyel ve Olasılıklara İlişkin Bir Değerlendirme", Türk İdare Dergisi, (418), ss. 173-183.

ARİFOĞLU, A. vd., e-Devlet Yolunda Türkiye, Türkiye Bilişim Derneği Yayınları, Ankara, 172s.

ARİSTOTELES, 1993. Politika, Çev: M.Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 246s.

ARON, R., 1973. Sınıf Mücadelesi, Çev: E. Güngör, Kùltür Müsteşarlığı Kùltür Yayınları, İstanbul, 329s.

AVRUPA KONSEYİ SİBER SUÇ SÖZLEŞMESİ, 2001.
http://bilisim.izmirpolis.gov.tr/sibersu%C3%A7_soztrk.asp (17.07.2001).

AYDIN, A., H., 2004. Türk Kamu Yönetimi Sisteminde Temel Sorunlar ve Çağdaş Yaklaşımlar, Gazi Kitabevi, Ankara, 142s.

BACKUS, M., 2001. "E-Governance and Developing Countries, International Institute for Communication and Development Research Report No:3", 51s.
<http://www.ftpiicd.org/files/research/reports/report3.pdf> (27.07.2004).

BALCI, A., 2003. "e-Devlet: Kamu Yönetiminde Yeni Perspektifler, Fırsatlar ve Zorluklar", Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Der.: Balcı A. vd., Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss. 265-280.

BARBER, B., 1995. Güçlü Demokrasi, Çev.: M. Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 375s.

BAŞBAKANLIK, 2000. Ulusal Bilgi Sistemi, BYBS Yayınları, Ankara, 995s.

BAŞBAKANLIK, 2002. Türkiye Bilişim Şurası Sonuç Raporu, Başbakanlık Yayınları, Ankara, 550s.

BAŞBAKANLIK BYEGM, 2004. “2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununa Göre Kurulan ve Halen Faaliyette Bulunan Siyasi Partiler”, <http://www.byegm.gov.tr/on-sayfa/siyasipartiler/siyasi-partiler.htm> (05.09.2004).

BELL, D., 1973. The Coming of Post Industrial Societies, Basic Books, New York, 507s.

BELL, D., 1989. “Communication Technology; For Better or For Worse?”, The Information Society, Edit: Salvaggio J. L., Lawrence Erlbaum Associates, London, ss.89-104.

BELLAMY, C. ve TAYLOR, J., 1998. Governing in the Information Age, Open University Press, Buckingham, 196s.

BENSGHİR, T., K., 2000. “Devlet-Vatandaş İletişiminde e-Posta”, Amme İdaresi Dergisi, 33 (4), ss.49-61.

BİLGİ EDİNME HAKKI KANUNU, 2004.
<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4982.html> (01.10.2004).

BONCHEK, M., S. 1997. “From Broadcast to Netcast: The Internet and the Flow of Political Information”, Doktora Tezi, Harvard University, Massachusetts, 250s.
<http://www.esri.salford.ac.uk/ESRCResearchproject/papers/bonch97.pdf> (28.05.2004).

BORINS, S., 2002. “On the Frontiers of Electronic Governance: A Report on the United States and Canada”, International Review of Administrative Sciences, 68, ss. 199-211.

BOZ, F., 2000. “İnternet ve Demokrasi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 129s.

BOZKURT, V., 2000. Enformasyon Toplumu ve Türkiye, Sistem Yayınları, İstanbul, 308s.

BRANNEN, A., 2001. “e-Government in Colifornia: Providing Services to Citizens Through the Internet”, Spectrum, (Spring), ss.6-10.

COŞKUN, S., 2003. “Kamu Yönetiminde Yönetişim Yaklaşımı,” Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar , Der.: Balcı A. vd., Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss. 39-53.

ÇAĞILTAY, K., 1997. İnternet, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 290s.

ÇUKURÇAYIR, A., 2003. “Çok Boyutlu Bir Kavram Olarak Yönetişim”, Çağdaş Kamu Yönetimi I, Der.: Acar M. ve Özgür H., Nobel Yayınları, Ankara, ss. 259-275.

DAHL, A. R., 1993. Demokrasi ve Eleştirileri, Çev.: L. Köker, Türk Siyasi İlimler Derneği-Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 501s.

DURA, C. ve ATİK, H., 2002. Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye, Literatür Yayınları, İstanbul, 341s.

DTI(Department of Trade and Industry), 1998. "Our Competitive Future-Building the Knowledge Driven Economy, White Paper", <http://www.dti.gov.uk/comp/competitive/main.htm> (07.07.2003).

DPT, 2002. Kamunet Teknik Kurulu e-Devlet Çalışmaları, DPT Yayınları, Ankara, 25s.

EBENSTEIN, W., 1996. Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, Çev.: İ.Özel, Şule Yayınları, İstanbul, 455s.

e-EUROPA ACTION PLAN, 2000.

<http://www.bilten.metu.edu.tr/eEurope+/Belgeler/eEuropeActionPlan.pdf> (11.10.2002).

e-EUROPA+ ACTION PLAN, 2001. http://www.cimu.gov.mt/documents/e_europe.pdf (07.07.2004).

e-TÜRKİYE EYLEM PLANI, 2002. <http://www.e-turkiye.gov.tr/index.asp?i=1&g=6> (11.10.2002).

EMREALP, S., 1994. Yerel Yönetim ve Bilgi Teknolojisi, TC Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 92s.

ERDAL, M., 2004. "e-Devlet Uygulamalarının Yaygınlaştırılmasında e-Kültürün Yeri", http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=258 (16.04.2004).

ERDOĞAN, İ., 2004. "Marshall McLuhan ve İletişim: Kimlik ve Kim Değillik", 11s. <http://media.ankara.edu.tr/~erdogan/mcluhan.htm> (05.11.2004).

ERGUN, T. ve POLATOĞLU A., 1992. Kamu Yönetimine Giriş, TODAİE, Ankara, 348s.

EROĞUL, C., 1991. Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 288s.

ERYILMAZ, B., 2000. Kamu Yönetimi, Erkam Matbaacılık, İstanbul, 335s.

EVERARD, J., 2000. Virtual States: The Internet and the Boundaries of the Nation-State, Routledge, London, 174s.

FERDINAND, P., 2000. "The Internet, Democracy and Democratization", The Internet, Democracy and Democratization , Ed.: Ferdinand P., Frank Cass, London, ss.1-17.

FRISSEN, P., 1997. "The Virtual State: Postmodernisation, Informatisation and Public Administration", The Governance of Cyberspace, Ed.: Loader, B.D., Routledge, London, ss.111-125.

GEMALMAZ, M.S., 2001. Ulusüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Beta Yayınları, İstanbul, 590s.

GILMAN, R., 1984. "Electronic Communications May Permit Direct Democracy On A Larger Scale", An Interview With Ted Becker, <http://www.context.org/ICLIB/IC07/Becker.htm> (25.11.2004).

GROSSMAN, K., L., 1995. The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age, Viking Penguin Books, New York, 266s.

GÜRAK, H., 2004. Önce Bilgili İnsan - Ekonomik Büyüme ve Refahın Gerçek Kaynakları Olan: Üretken Bilgi (Teknoloji) ve Bilgili İnsan Üzerine, Sakarya Üniversitesi Ders Notu, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=280 (17.07.2004).

HABERMAS, J., 1993. İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim, Çev.: Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 112s.

_____, 2001. İletişimsel Eylem Kuramı, Çev.: Mustafa Tüzel, Kabcı Yayınevi, İstanbul, 890s.

HACKER, K., L., ve DIJK., J., V., 2000. "What is Digital Democracy?", Digital Democracy: Issues of Theory and Practice, Ed.: Hacker, K. L. ve Dijk, J. V., Sage Publications, London, ss.1-9.

HAGEN, M., 2000. "Digital Democracy and Political Systems", Digital Democracy: Issues of Theory and Practice, Ed.: Hacker, K. L. ve Dijk, J. V., Sage Publications, London, ss.54-69.

HAQUE, M., S., 2002. "e-Governance in India: Its Impact on Relations among Citizens, Politicians and Public Servants", International Review of Administrative Sciences, 68, ss. 231-250.

HUNTINGTON, S. P., 1993. Üçüncü Dalga, Çev.: E. Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 382s.

ITU (International Telecommunication Union), 2003. "ITU Digital Access Index: World's First Global ICT Ranking", http://www.itu.int/newsarchive/press_releases/2003/30.html (06.01.2004).

İNCE, N.M., 2001. Elektronik Devlet Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar, DPT Yayınları, Ankara, 109s.

KALAYCIOĞLU, E., 1983. Çağdaş Siyasal Bilim, Beta Yayınları, İstanbul, 425s.

KAPANI, M., 1995. Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara, 227s.

KELLERMAN, A., 2000. Phases in The Rise of the Information Society, Info, 2 (6), Camford Publishing, 6s. <http://infosoc.haifa.ac.il/files/KellermanPhases.pdf> (12.01.2004).

KUMAR, K., 1999. Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları, Çev: M. Küçük, Dost Kitabevi, Ankara, 263s.

KÜÇÜKÇINAR, A. vd., 2004. "Sayısal Uçurum: Dünya Ve Türkiye'de Durum", http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=289 (21.05.2004).

LEBLEBİCİ, D., N., 1996. "Çağdaş Kamu Yönetiminde Enformasyon Teknolojisinin Yeri ve Enformasyon Sistemleri", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 222s.

LIPHART, A., 1996. Çağdaş Demokrasiler, Çev: E. Özbudun, E. Onulduran, Yetkin Yayınları, Ankara, 244s.

MASUDA, Y., 1990. Managing in the Information Society, Relasing Synergy Japanese Style, Basil Blackwell, Oxford, 165s.

MONTESQUIEU, 1998. Kanunların Ruhu Üzerine, Çev: F. Baldaş, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 903s.

MOON, M. J., 2002. "The Evolution of e-Government Among Municipalities: Rhetoric and Reality?", Public Administration Review, July/August, 62 (4), ss.424-434.

NAO (National Audit Office), 2002. "Government on the Web II Report", 90ss. http://www.nao.org.uk/publications/nao_reports/01-02/0102764.pdf (09.08.2004).

NETCRAFT, 2003. "Growth in Hostnames, IP Addresses and Web Facing Servers 1999-2003", <http://news.netcraft.com/archives/2003/11/index.html> (26.12.2003).

NORRIS, P., 2001. Digital Divide?: Civic Engagement, Information Poverty & the Internet in Democratic Societies, Harvard Üniversitesi Yayınları, Harvard, 311s. <http://ksghome.harvard.edu/~pnorris.shorenstein.ksg/book1.htm> (12.01.2004).

PLATON, 1995. Devlet, Çev: S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 311s.

ROUSSEAU, J., J., 1982. Toplum Sözleşmesi, Çev.: V. Günyol, Adam Yayınları, İstanbul, 172s.

SARTORI, G., 1996. Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Çev: T.Karamustafaoğlu ve M.Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara, 612s.

SCHMIDT, M. G., 2001. Demokrasi Kuramlarına Giriş, Çev.: E. Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 400s.

SCHUMPETER, J. A., 1971. Sosyalizm ve Demokrasi, Çev.: R. Tınaz, Varlık Yayınevi, İstanbul, 278s.

SHOESMITH, B. ve BALVANES, M., 2002. "Mapping the Digital Divide", 16s. <http://baserv.uci.kun.nl/~jankow/Euricom/papers/Shoesmith%20&%20Balvanes.pdf> (23.12.2003).

SHUTTER, J. ve GRAFFENREID, E., 2000. "Bencmarking the eGovernment Revolution: Year 2000 Report on Citizen and Business Demand", Momentum Research Group, 36s., http://www.momentumresearchgroup.com/pdf/eGov_report.pdf 12.07.2002.

SINGAPORE GOVERNMENT CHIEF INFORMATION OFFICE (SGCIO), 2001. "e-Government 2001, Accelerating, Integrating, Transforming Public Services", 14s. <http://www.egov.gov.sg/docs/eGOV2001.pdf> (24.12.2003).

ŞİMŞEK S., 2002. "Türk Demokrasisi Küresel Yelpazenin Neresinde?", 18s. [http://kutuphane.uludag.edu.tr/PDF/ataturk/2002-1\(2\)/htmpdf/M-3.pdf](http://kutuphane.uludag.edu.tr/PDF/ataturk/2002-1(2)/htmpdf/M-3.pdf) (02.09.2003).

TAYLOR NELSON SOFRES (TNS), 2002. "Government Online:A National Perspective-Annual Country Report; Turkey", 23s. <http://edevlet.net/raporveyayinlar/gostudy2002 Turkey.pdf> (04.12.2002).

TÜRKİYE BİLİŞİM DERNEĞİ (TBD), 2002. e-Devlet Yolunda Kamu Kurumları Uygulamaları, TBD Yayınları, İstanbul, 96s.

TCK, 2004. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> (04.10.2004).

TOCQUEVILLE, A., 1962. Amerika'da Demokrasi, Çev.: T. Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 109s.

TOURAINÉ, A., 2000. Demokrasi Nedir?, Çev.: O. Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 303s.

TUENA, 1998. Bilgi Toplumu 2010, Ulaştırma Bakanlığı, Ankara, 30s. <http://www.edevlet.net/raporveyayinlar/bt2010-ws.pdf> (08.08.2002).

TÜBİTAK BİLTEN, 2001. Bilgi teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması (BTYKA) 2000 Kamusal Raporu, http://www.edevlet.net/raporveyayinlar/Tubitak_Bulten_raporu.pdf (21.05.2004).

TÜRKİYE KRİPTOGRAFİ SAYFALARI, 1997. "Haklar, Özgürlükler ve Kriptografi", <http://gsu.linux.org.tr/kripto-tr/kripto-politik.html> (17.08.2002).

TÜSİAD, 2001. Avrupa Birliği Yolunda Bilgi Toplumu ve e-Türkiye, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 179s.

TİMİSİ, N., 1999. "Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi: İnternet Ortamında Kamusal Katılım", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 336s.

UÇKAN, Ö., 2003. E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye, Literatür Yayınları, İstanbul, 343s.

UĞUR, A. ve BİLİCİ, M., 1998. “Bilgi Toplumu, İnternet ve Demokrasi, Dijital Alemin Genleşen Kamusal Alanı”, Yeni Türkiye Dergisi, 1 (19), ss.488-496.

ULUSOY, A. ve KARAKURT, B., 2002. “Türkiye’nin e-Devlet’e Geçiş Zorunluluğu”, I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri, İzmit, Kocaeli Üniversitesi, ss.131-144.

UN/ASPA (United Nations/American Society for Public Administration)., 2002. “Benchmarking e-Government: A Global Perspective”, <http://www.unpan.org/e-government/Benchmarking%20E-gov%202001.pdf> (17.07.2004).

YAYLA, A., 1998. Siyaset Teorisine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara, 203s.

YILMAZ, A., 2001. Çağdaş Siyasal Akımlar, Vadi Yayınları, Ankara, 397s.

WEST, D.M., 2002. “Second Annual Global e-Government Study”, http://www.brown.edu/Administration/News_Bureau/2002-03/02-022.html (01.08.2004).

ÖZGEÇMİŞ

1978 Kahramanmaraş-Afşin doğumlu. Orta öğrenimini Düziçi Anadolu Öğretmen Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü'nden 2000 yılında mezun oldu. 1 yıl süreyle Kahramanmaraş Ticaret Borsası'nda çalıştı. 2001 yılında, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa ve araştırma görevliliğine başladı. Halen K.Maraş Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü'nde görev yapmaktadır. Yabancı dili İngilizce olup, evli ve bir çocuk babasıdır.

